

**ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЛАЗОРЕНКО ЄВГЕНІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.15:343.196

**ДИСЕРТАЦІЯ
«ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ДІЇ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ»**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Є.Ю. Лазоренко**

Науковий керівник – ЄРМАК Олексій Вікторович, к.ю.н., старший дослідник

Чернігів – 2024

АНОТАЦІЯ

Лазоренко Є.Ю. «Правове визначення меж дії рішень Верховного Суду у кримінальному провадженні: порівняльно-правове дослідження». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Пенітенціарна академія України, Чернігів, 2024.

Дисертація являє собою перше комплексне порівняльно-правове у науці кримінального процесуального права України дослідження рішень верховних судів України, деяких країн Америки та Євразії, що мають прецедентний характер, на предмет правового визначення їх меж дії в кримінальному провадженні (під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ).

Автор, маючи багаторічний досвід підтримання публічного обвинувачення в суді та розуміючи практичне значення рішень суду касаційної інстанції в Україні для: забезпечення проведення досудового розслідування, проведення оперативно-розшукової діяльності, здійснення прокурором нагляду за органами слідства, дізнання, оперативними підрозділами у формі процесуального керівництва, розгляду судами першої та апеляційної інстанції кримінальних проваджень; на підставі аналізу вітчизняного та іноземного законодавства визначив місце, роль та функції суду найвищої інстанції в системі загальних судів з розгляду кримінальних проваджень України, Великої Британії, Польщі, Казахстану, Румунії, США, Франції та ФРН.

Досліджуючи особливі суспільні відносини, які виникають під час формулювання верховними судами висновків з питань права у кримінальних провадженнях та подальшої їх реалізації сторонами провадження та суддями, автором на основі історичного та порівняльно-правового методів встановлено, що прецедентотворення в Україні має давню історію та упродовж 800 років судовий прецедент був невід'ємною складовою писаного законодавства. Крім того, більшість способів створення судом касаційної інстанції, які нині діють у Румунії,

Франції, Польщі, ФРН, були притаманними й Україні, але внаслідок чужоземної експансії від них довелося відмовитись.

Автор, визначаючи основні способи розв'язання верховними судами, як судами права, «принципових питань», «питань суспільного значення», «питань загальнодержавного значення», «виключних правових проблем» загалом – питань права (правових питань), приходять до висновку, що вони існують у двох формах: 1) судовій та 2) позасудовій, які своєю чергою охоплюють різні процедури.

Зокрема, до судового способу залежно від країни автором віднесені такі процедури як: 1) спір про право; 2) визначення права (залежно від підстави касаційний суд може досягнути правової визначеності шляхом відступу від попереднього прецедентного рішення або розв'язати правову проблему в інтересах закону); тоді як до позасудового: 1) звернення судами нижчих інстанцій до суду касаційної інстанції за отриманням висновку з питання правильного застосування / тлумачення норм права; 2) засідання пленуму ВС.

Дослідження містить аналіз 728 рішень верховних судів Великої Британії, Польщі, Казахстані, Румунії, США, Франції, ФРН та України, на підставі якого автором сформульовано основні форми вираження та вимоги до змісту і структури прецедентної практики верховних судів (у Великій Британії – judgment або opinion; у Франції – d'arrêts de rejet та d'arrêts de cassation; у Польщі – постанова, вирок, ухвала; в Казахстані та Україні лише постанова; у США виключно opinion of the Court; у Румунії – dicizi; у ФРН das urteil та der beschluß).

При цьому автором звертається увага, що виклад касаційними судами прецедентних рішень не завжди однаково регламентована законодавством або судовою практикою, що впливає на структуру рішення і його подальше використання.

Не дивлячись на той факт, що в Україні згідно з положеннями процесуального законодавства єдиною формою вираження рішення, яке містить висновок з правового питання є виключно постанова, автором під час проведення дослідження установлені випадки, коли не лише слідчі, прокурори, адвокати, але

й самі суддів ВС під час прийняття своїх рішень посилаються на рішення, які ані за своєю формою, ані за своїм змістом не відповідають правовому висновку.

Автор, висловлюючи свою думку з цього приводу, прийшов до переконання, що в основі помилковості таких суджень лежить неправильне трактування такого поняття як «правовий висновок» та прирівнювання до нього іншого поняття – «правова позиція».

На основі емпіричного дослідження рішень верховних судів різних країн та України автором визначено, що «правовий висновок» та «правова позиція» ВС є самостійними категоріями та не є тотожними між собою, натомість лише «правовий висновок» збігається із загальними ознаками класичного судового прецеденту.

З метою удосконалення вітчизняного законодавства, спираючись на логічний метод, в дисертації наведено авторське визначення наступним поняттям: «правова позиція ВС» – це частина постанови ВС прийнятої у складі колегії суддів ККС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, а також ухвали ВС прийняті у складі колегії суддів ККС за процедурою *в інтересах закону*, яка містить припис щодо застосування норм права у конкретному кримінальному провадженні; «правовий висновок» – це частина постанови прийнятої ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС та ВП ВС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, яка містить висновок щодо застосування норм права.

Розглянувши способи та процедури створення верховними судами рішень з питань права, а також їх зміст та форми вираження, автором сформовано класифікацію прецедентних рішень та визначенням у ній місця правовим висновкам та правовим позиціям ВС.

Так, авторська класифікація містить поділ рішень верховних судів: I. за законодавством, змісту якого вони стосуються: а) матеріальні; б) процесуальні; II. за ступенем усталеності: а) низький; б) високий; III. за законодавчим закріпленням правового значення: а) нормативні та б) доктринальні; IV. за

обов'язковістю: а) обов'язкові, б) рекомендаційні, в) необов'язкові; V. за суб'єктами, на яких вони розповсюджуються: а) конкретизовані; б) неконкретизовані; VI. за способом прийняття: а) судові, які поділяються на: 1) ординарні та 2) екстраординарні; б) позасудові; та VII. за способом вираження: а) правовий висновок (принцип); б) правова позиція (судження); в) правове узагальнення.

Враховуючи, що автор дослідження поділяє думку тих науковців, які вважають постанови ВС, з викладеними у них правовими висновками, *de facto* прецедентами, що містять норми права, які породжують певні права та обов'язки учасників кримінального провадження, а їх порушення призводить до скасування процесуальних рішень як таких, що прийняті з істотним порушенням вимог КПК України, чи визнання певних доказів неналежними та / або недопустимими, що отримані в інший спосіб, ніж його визначив ВС за результатами правотлумачення та правоконкретизації процесуального закону, обґрунтував необхідність визнання на законодавчому рівні за ВС правотворчих повноважень, а за його рішеннями – статусу джерел права.

Поряд з цим, розуміючи, які правові наслідки можуть у зв'язку з цим настати, автором запропоновано систему стримувань та противаг судовому активізму.

Висновки автора засновані на дослідженні законодавства різних країн, де в тій чи іншій формі такі межі існують, з огляду на загальне значення судового прецеденту – забезпечення правової визначеності, єдність судової практики, усунення колізій та прогалин законодавства. Ці ж завдання (значення) правових меж дії рішень верховних судів автор виділяє для обмеження судового активізму, утвердження правової визначеності та стабільності кримінального провадження.

Під межами, що зумовлюють дію правових висновків (прецедентів) верховних судів, автор розуміє сукупність нормативно встановлених вимог до кінцевого рішення, що містить нове правоположення, ухвалене в касаційному порядку з дотриманням відповідної процедури, яка визначає: суб'єкт (склад суду) та застосовані ним техніко-юридичні способи прецедентотворення, час введення в

дію висновку суду, об'єкт (суспільні відносини), які він врегульовує, та простір, в межах якого йому мають підкорятися.

Просторову межу автор розглядає через призму кримінального провадження, в якому касаційним судом були досліджені фактичні обставини справи, проведена оцінка доказів щодо конкретного кримінального правопорушення та сформульовано нове правило чи конкретизовано старе для розв'язання питання права лише поточного провадження або й інших проваджень у майбутньому.

Оскільки час відіграє першочергову роль для визначення законності, допустимості та належності вчинених дій, прийнятих рішення органами дізнання, досудового слідства, прокуратури та судом, автор розглядає часові межі в поєднанні з предметними та суб'єктними за наступним співвідношенням: ультраактивні – мають правові висновки щодо застосування загальних принципів кримінального провадження (ухвалюються всіма палатами ВС); перспективні – мають правові висновки, які стосуються слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень (ухвалюються лише об'єднаною палатою ККС ВС та ВП ВС); ретроспективні – мають правові висновки щодо застосування норм права, які прямо впливають на забезпечення презумпції невинуватості та права на захист (ухвалюються лише об'єднаною палатою ККС ВС та ВП ВС).

З огляду на вказане, автором дослідження запропоновано доповнити КПК України новими статтями: ст. 434⁴ «Компетентність палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС у наданні правових висновків», ст. 442¹ «Правовий висновок палати, об'єднаної палати ККС ВС, ВП ВС» та ст. 442² «Порядок застосування правового висновку», ст. 434³ «Ініціювання перевірки правового висновку на відповідність закону та визнання його недійсним» та ст. 434⁴ «Визнання недійсним правового висновку за результатами перевірки на відповідність закону», а також Закон України «Про судоустрій і статус суддів» ст. 13¹ «Набрання постановами ВС чинності».

У рамках дисертаційного дослідження аргументовано позицію, відповідно до якої створення судового прецеденту має спиратися на застосування касаційним судом юридичної техніки, яка лежить в основі правової та судової регламентації і яка має два рівні: головний (правотворення, нормотворення, конкретизація, інтерпретація, правозастосування), а також підрядний (техніка опублікування, обліку та систематизації правових висновків, право реалізація, доктринально-юридична техніка).

При цьому автор наголошує, що створення або модифікація правової норми у процесі кримінального судочинства шляхом тлумачення, конкретизації та нормотворення обмежене попереднім або наступним видом юридичної техніки, які своєю чергою мають обмежуватись відповідними правовими або судовими приписами (нормами, правилами). Наскрізною межею для всіх етапів застосування юридичної техніки є суб'єктна, яка в залежності від складу ВС, буде надавати різний набір техніко-юридичних конструкцій від простого правозастосування до правотворення.

На підставі досліджених нормативно-правових актів США та країн Євразії, автор стверджує, що єдино можливим техніко-юридичним способом фіксації та введення в дію актів судової правотворчості є офіційне оприлюднення рішень окремо або систематизовано (інкорпорованих або уніфікованих), що забезпечить визначення їх початку існування та введення в дію.

Ключові слова: верховенство права, кримінальний процес, кримінальне провадження, судова правотворчість, правовий висновок, судова влада, докази, доказування, право на справедливий суд, правове визначення меж дії рішень Верховного Суду, перегляд судових рішень, Європейський суд з прав людини, ЄКПЛ, Верховний Суд, судочинство.

SUMMARY

Lazorenko E.Y. "Legal Determination of the Limits of the Supreme Court Decisions in Criminal Proceedings: a Comparative Legal Study." – Manuscript.

Dissertation for a PhD in Law (081). Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv, 2024.

The dissertation is the first comprehensive comparative legal study in the science of criminal procedure law of Ukraine of the decisions of the supreme courts of Ukraine, some countries of America and Eurasia which have a precedent-setting nature, with a view to legally defining their limits of action in criminal proceedings (during pre-trial investigation and trial of criminal cases).

The author, having many years of experience in supporting public prosecution in court and understanding the practical importance of cassation court decisions in Ukraine for: ensuring pre-trial investigation, conducting operational and investigative activities, and the prosecutor's supervision over investigation, inquiry, and operational units in the form of procedural guidance, and consideration of criminal proceedings by the courts of first instance and appellate courts; based on the analysis of domestic and foreign legislation, determined the place, role and functions of the highest court in the system of general courts for criminal proceedings in Ukraine, the United Kingdom, Poland, Kazakhstan, Romania, the United States, France and Germany.

By studying the special social relations which arise when supreme courts formulate opinions on issues of law in criminal proceedings and further implement them by the parties to the proceedings and judges, the author establishes, based on historical and comparative legal methods, that precedent-setting in Ukraine has a long history and for 800 years judicial precedent has been an integral part of written legislation. In addition, most of the methods of establishing a court of cassation currently in place in Romania, France, Poland, and Germany were also inherent in Ukraine, but they had to be abandoned as a result of foreign expansion.

The author, identifying the main ways in which supreme courts, as courts of law, resolve "issues of principle", "issues of public importance", "issues of national

importance", "exceptional legal issues" in general - issues of law (legal issues), comes to the conclusion that they exist in two forms: 1) judicial and 2) extrajudicial, which in turn cover different procedures.

In particular, depending on the country, the author classifies the following procedures as judicial methods: 1) a dispute about law; 2) determination of law (depending on the grounds, the cassation court may achieve legal certainty by departing from the previous precedent decision or resolve a legal problem in the interests of the law); while the extrajudicial method includes: 1) lower courts applying to the cassation court for an opinion on the correct application/interpretation of the law; 2) the Supreme Court plenary session.

The study contains an analysis of 728 decisions of the supreme courts of Great Britain, Poland, Kazakhstan, Romania, the USA, France, Germany and Ukraine, on the basis of which the author formulated the main forms of expression and requirements to the content and structure of the case law of the supreme courts (in Great Britain - judgment or opinion; in France - d'arrêts de rejet and d'arrêts de cassation; in Poland - resolution, verdict, decision; in Kazakhstan and Ukraine - only resolution; in the USA - only opinion of the Court; in Romania - dicizi; in Germany - das urteil and der beschluß).

At the same time, the author draws attention to the fact that the presentation of precedent decisions by cassation courts is not always equally regulated by law or case law, which affects the structure of the decision and its further use.

Despite the fact that in Ukraine, according to the provisions of the procedural law, the only form of expression of a decision containing a conclusion on a legal issue is a resolution, the author has identified cases when not only investigators, prosecutors, attorneys, but also Supreme Court judges themselves refer to decisions that neither in their form nor in their content correspond to a legal conclusion when making their decisions.

The author, expressing his opinion on this matter, came to the conclusion that the erroneousness of such judgments is based on the misinterpretation of the concept of "legal conclusion" and equating it with another concept - "legal position".

Based on an empirical study of the decisions of the Supreme Courts of different countries and Ukraine, the author determines that "legal opinion" and "legal position" of the Supreme Court are independent categories and are not identical to each other, and only "legal opinion" coincides with the general features of a classic judicial precedent.

With a view to improving the national legislation, based on the logical method, the dissertation provides the author's definition of the following concepts: "legal position of the SC" is a part of the SC resolution adopted by the panel of judges of the Criminal Court of Cassation based on the results of cassation review of decisions of investigating judges, courts of first instance and appellate courts, as well as rulings of the SC adopted by the panel of judges of the Criminal Court of Cassation under the procedure *in the interests of law*, which contains a prescription on the application of the law in a particular criminal proceeding; "legal conclusion" is a part of the resolution adopted by the Supreme Court as a chamber, the joint chamber of the Criminal Court of Cassation and the Grand Chamber of the Supreme Court following the review of decisions of investigating judges, courts of first instance and appellate courts in cassation, which contains a conclusion on the application of the law.

Having examined the methods and procedures for creating decisions on legal issues by the supreme courts, as well as their content and forms of expression, the author has formed a classification of precedent decisions and determined the place of legal opinions and legal positions of the Supreme Court in it.

Thus, the author's classification includes a division of decisions of supreme courts: I. by the legislation to which they relate: a) substantive; b) procedural; II. by the degree of stability: a) low; b) high; III. by the legislative consolidation of legal significance: a) normative and b) doctrinal; IV. by mandatory nature: a) mandatory, b) advisory, c) optional; V. by the subjects to whom they apply: a) specified; b) unspecified; VI. by the method of adoption: a) judicial, which are divided into: 1) ordinary and 2) extraordinary; b) extrajudicial; and VII. by the method of expression: a) legal conclusion (principle); b) legal position (judgment); c) legal generalization.

Given that the author of the study shares the opinion of those scholars who consider the SC rulings with the legal conclusions set forth therein to be *de facto*

precedents containing legal norms which give rise to certain rights and obligations of participants to criminal proceedings, and their violation leads to the reversal of procedural decisions as those made with a significant violation of the CPC of Ukraine, or the recognition of certain evidence as inadequate and/or inadmissible obtained in a manner other than that determined by the SC based on the results of the interpretation and legal specification of the procedural law, substantiates the need to recognize at the legislative level the law-making powers of the SC, and the status of sources of law for its decisions.

At the same time, realizing the legal consequences that may arise in this regard, the author proposes a system of checks and balances to judicial activism.

The author's conclusions are based on the study of the legislation of various countries where such limits exist in one form or another, given the general significance of judicial precedent - ensuring legal certainty, unity of judicial practice, elimination of conflicts and gaps in legislation. The author identifies the same tasks (meanings) of the legal limits of supreme courts decisions to limit judicial activism, establish legal certainty and stability of criminal proceedings.

The author understands the limits which determine the effect of legal opinions (precedents) of supreme courts as a set of statutory requirements for a final decision containing a new legal provision adopted in cassation in compliance with the relevant procedure which determines: the subject (composition of the court) and the technical and legal methods of precedent-setting applied by it, the time when the court's opinion comes into force, the object (social relations) which it regulates, and the space within which it must be obeyed.

The author considers the spatial boundary through the prism of criminal proceedings in which the cassation court examined the factual circumstances of the case, evaluated the evidence regarding a particular criminal offense and formulated a new rule or specified an old one to resolve the issue of law of the current proceedings or other proceedings in the future.

Since time plays a primary role in determining the legality, admissibility and appropriateness of actions taken by the bodies of inquiry, pre-trial investigation,

prosecution and court, the author considers time limits in combination with subject and subjective ones according to the following ratio ultra-active - have legal opinions on the application of general principles of criminal proceedings (adopted by all boards of the SC); prospective - have legal opinions concerning investigative (search), covert investigative (search) actions, procedural decisions (adopted only by the SC in the joint chamber of the Criminal Court of Cassation and the Grand Chamber of the SC); retrospective - legal opinions on the application of legal norms that directly affect the presumption of innocence and the right to defense (adopted only by the SC as part of the joint chamber of the Criminal Court of Cassation and the Grand Chamber of the SC).

In view of the above, the author proposes to supplement the CPC of Ukraine with new articles: Article 434⁴ "Competence of a Chamber, Joint Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court and the Grand Chamber of the Supreme Court to provide legal opinions", Article 442¹ "Legal opinion of a Chamber, Joint Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court, Grand Chamber of the Supreme Court" and Art. 442² "Procedure for the Application of Legal Opinion", Art. 434³ "Initiation of Verification of Legal Opinion for Compliance with the Law and Invalidation of the Opinion" and Art. 434⁴ "Invalidation of Legal Opinion Based on the Results of Verification for Compliance with the Law", as well as the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges", Art. 13¹ "Entry into Force of SC Resolutions".

Within the framework of the dissertation research, the author argues that the establishment of a judicial precedent should be based on the application by the cassation court of the legal technique which underlies legal and judicial regulation and which has two levels: the main level (law-making, rule-making, specification, interpretation, law application), and the subordinate level (the technique of publication, recording and systematisation of legal opinions, law enforcement, doctrinal and legal technique).

At the same time, the author emphasizes that the creation or modification of a legal rule in the course of criminal proceedings through interpretation, specification and rulemaking is limited to the previous or subsequent type of legal technique, which in

turn should be limited by the relevant legal or judicial prescriptions (rules, regulations). The overarching boundary for all stages of the application of legal technique is the subjective one, which, depending on the composition of the SC, will provide a different set of technical and legal constructions from simple law enforcement to lawmaking.

Based on the studied legal acts of the United States and Eurasian countries, the author argues that the only possible technical and legal way to record and enact acts of judicial lawmaking is to officially publish decisions separately or systematically (incorporated or unified), which will ensure that their beginning of existence and enactment is determined.

Keywords: rule of law, criminal procedure, criminal proceedings, judicial lawmaking, legal opinion, judiciary, evidence, proof, right to a fair trial, legal definition of the limits of the Supreme Court's decisions, review of court decisions, European Court of Human Rights, ECHR, Supreme Court, judicial proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Лазоренко Є. Ю. Особливості перегляду реабілітуючих рішень за кримінальним процесуальним законодавством України, країн Європи та Америки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 № 10. С. 274-279. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.47>.
2. Lazorenko Y. Określenie granic stosowania orzeczeń sądu najwyższego w postępowaniach karnych na Ukrainie I na świecie. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 5 (41) vol. 1. S. 224-231. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.32>.
3. Лазоренко Є. Ю. Генезис повноважень Верховного Суду у кримінальному судочинстві на прикладі України та деяких країн світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 251-254. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/62>.
4. Лазоренко Є. Ю. Визначення темпоральних та суб'єктних меж у рішеннях Верховного Суду, як необхідних умов дії правових висновків. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 25. С. 116-125. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.25.14>.
5. Лазоренко Є. Ю. Правові межі прецедентної діяльності Верховного Суду у кримінальному процесі. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 26. С. 241-247. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.32>.
6. Лазоренко Є. Ю. Значення юридичної техніки у формуванні судової практики Верховного Суду як частини кримінального та кримінального процесуального законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 118-124. DOI <https://doi.org/10.32782/3922106>.
7. Лазоренко Є. Ю. Прецедентні рішення касаційного суду у кримінальному судочинстві: види та значення (порівняльно-правова

характеристика). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 167-175. DOI <https://doi.org/10.32782/39221336>.

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

8. Лазоренко Є. Ю. Перегляд рішень судів загальної юрисдикції у касаційному порядку за кримінальними процесуальними кодексами України та республіка Польща: загальне та відмінне // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 23-24 квіт. 2020 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 148-151. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Zaochna-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-Aktualni-pitannja-teorii-ta-praktiki-v-galuzi-prava-osviti-socialnih-ta-povedinkovih-nauk-2020-T_2-25.04.2020.pdf.*

9. Лазоренко Є. Ю. Значення вказівок Верховного Суду під час нового розгляду у судах апеляційної інстанції DE IURE TA DE FACTO // *Актуальні проблеми правових наук в Євроінтеграційному вимірі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 грудня 2019 року): ГО «Асоціація аспірантів-юристів» 2020. С. 135-139.*

10. Лазоренко Є. Ю. Значення рішень Верховного Суду у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів // *Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах. Збірник матеріалів круглого столу (м. Чернігів, 20 листопада 2020 року): Національного Університету «Чернігівська політехніка» / за заг. ред. І.В. Бердник. – Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С. 56-58. URL: <https://tidp.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/materialy-kruglogo-stolu-20.11.2020.pdf#page=57>.*

11. Лазоренко Є. Ю. До питання визначення місця і ролі Верховного Суду у правозастосовній діяльності правоохоронних органів // *Правові системи*

суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Львів, 20-21 листопада 2020 року) / у двох частинах. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 1. С. 98-102.

12. Єрмак О. В., Лазоренко Є. Ю., Рішення Верховного Суду – судовий прецедент чи узаконене судом доктринальне право./ Єрмак О. В., Лазоренко Є. Ю. // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22-23 квіт. 2021 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О.М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 41-45. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/VII-zaochna-NPK-Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-12.03.2021.pdf>.*

13. Лазоренко Є. Ю. До питання правового визначення меж застосування постанов Верховного Суду через призму існуючих процесуальних фільтрів. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали VIII заочної міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 26 листопада 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 346 с. С. 162-166. URL: [https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5309/Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-26.11%20\(1\).pdf?sequence=1#page=162](https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5309/Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-26.11%20(1).pdf?sequence=1#page=162).*

ЗМІСТ

	С.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ З РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У ФОРМУВАННІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	30
1.1. Законодавче визначення місця, ролі та функцій верховних судів з розгляду кримінальних проваджень: зарубіжний досвід.....	30
1.2. Способи, процедури та принципи розв’язання касаційним судом питань права у кримінальних провадженнях: створення прецеденту, формування судової практики та її єдності у зарубіжних країнах.....	45
1.3. Генезис судової нормотворчості в Україні у кримінальному провадженні.....	69
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	92
2.1. Прецедентна практика верховних судів: форми вираження, вимоги до змісту та структури.....	92
2.2. Класифікація прецедентних рішень верховних судів деяких країн Америки та Євразії, місце в ній правових висновків та правових позицій Верховного Суду.....	107
Висновки до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ДІЇ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	139
3.1. Межі – необхідна категорія у визначенні дії рішень верховних	

судів, правового значення та впливу на кримінальне провадження і його учасників.....	141
3.2. Темпоральні та предметно-просторові межі застосування рішень верховних судів у кримінальному провадженні.....	150
3.3. Суб'єктність як ознака визначення меж дії рішень касаційного суду у кримінальному провадженні.....	172
3.4. Правова та судова регламентація визначення меж дії рішень верховних судів у кримінальних провадженнях.....	182
3.4.1. Техніко-юридичні конструкції як правові межі судового активізму у створенні судового прецеденту (правового висновку).....	186
3.4.2. Техніко-юридичні способи фіксації та введення в дію актів судової правотворчості.....	195
Висновки до розділу 3.....	203
ВИСНОВКИ.....	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- BGH – Bundesgerichtshof (Федеральний суд Федеративної Республіки Німеччина)
- DRiG – Deutsches RichterGesetz (закон Федеративної Республіки Німеччина «Про Суддів» 1961 року)
- RsprEinhG – Gesetz zur Wahrung der Einheitlichkeit der Rechtsprechung der obersten Gerichtshöfe des Bundes (закон Федеративної Республіки Німеччина «Про забезпечення єдності судової практики вищих федеральних судів» 1968 року)
- GVG – Gerichtsverfassungsgesetz (закон Федеративної Республіки Німеччина «Про судоустрій» 1950 року)
- ÎCCJ – Înalta Curte de Casație și Justiție (Високого суду касації і правосуддя Румунії)
- Rules – Rules of The Supreme Court of the United States (регламент Верховного Суду США)
- SCOTUS – The Supreme Court of the United States (Верховний Суд Сполучених Штатів Америки)
- SNRP – Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej (Суд Найвищий Республіки Польща)
- StPO – Strafprozeßordnung (Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина 1950 року)
- U.S.C. – Code of the United States (Кодекс США 1926 року)
- UKSC – The Supreme Court of the United Kingdom (Верховний Суд Сполученого королівства Великої Британії)
- абз. – абзац
- ВП ВС – Велика Палата Верховного Суду
- ВР – Верховна Рада України
- ВС – Верховний Суд (для визначення суду касаційної інстанції України та аналогічних судів в інших країнах)
- ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ВСУ – Верховний Суд України

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄКПЛ – Європейська Конвенція з прав людини та основоположних свобод

ККС – Касаційний кримінальний суд (для визначення кримінальної палати Верховного Суду в Україні)

КРЕС – Консультативна рада європейських судів

КС Франції – Касаційний Суд Франції

КСУ – Конституційний Суд України

НС(Р)Д – Негласні слідчі (розшукові) дії

п. – пункт

пп. – підпункт

Казахстан – Республіка Казахстан

РНК – Рада Народних Комісарів

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік

ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

УСРР – Українська соціалістична радянська республіка

УРСР – Українська радянська соціалістична республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінальний процес за своєю природою має динамічний характер, який обумовлений активними діями його учасників як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду провадження. У той же час, сама система норм, що регулює вказаний процес, повинна мати іншу властивість, якій повинні бути притаманні такі риси як стабільність, чітка унормованість, відсутність дуалізму.

З прийняттям в Україні нового КПК України у 2012 році та проведенням судової реформи у 2016-2018 роках докорінно змінено правову систему України. Зокрема, в процесі конвергенції в Україні офіційно запроваджено судовий прецедент (у вигляді правових висновків та позицій), який створюється ВС. Законодавцем надано прецедентним рішенням найвищого органу судової влади в Україні особливу вагу – обов'язковість до виконання, фактично прирівнявши його до частини законодавства.

Разом з тим, досі не існує єдиного погляду, у тому числі серед суддів ВС, на правову природу прецедентів, зокрема, як вони мають викладатися та де, а головне, які межі їх дії.

За таких обставин виникає необхідність комплексного та системного аналізу вказаних проблем, а також пошуку теоретичного та практичного їх вирішення через призму порівняння законодавств різних країн, де також використовується прецедент як джерело права.

Стан та ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Аналізом та розробкою цієї проблеми у свій час займались вітчизняні та зарубіжні вчені-юристи: Р. Алексі, Н. Атілл, П. Арчер, І. Бентам, К. Дудка, Н. Бобечко, М. Горбань, Р. Кай, Р. Козел, Н. М. Козюбра, С. Копиткова, А. Марченко, Ю. Малишев, Т. М'юрелі, Дж. М'юррілл, Є. Порохов, О. Пушняк, Т. Росік, В., Сердюк, З. Тобр, М. Тройер, С. Хаммер, Б. Шацька, С. Шевчук та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Напрямок дослідження відповідає першочерговим пріоритетним заходам визначеним

«Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», схвалена указом Президента України № 231/2021 від 11.06.2021; Концепту посилення стійкості демократії в Україні в рамках загальної «Антикорупційної програми на 2023-2025 роки», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 220 від 04.03.2023. Дисертаційне дослідження відповідає «Основним науковим напрямом та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки», затвердженим постановою Президії НАН України від 30.01.2019 № 30 (п. 3.4.2.12); виконана в рамках науково-дослідних робіт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби на 2017–2021 роки «Права і свободи людини і громадянина та їх захист кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам» (державний реєстраційний номер 0117u007206) та на 2022–2026 роки «Проблеми запровадження та застосування кримінально-правових засобів реагування в умовах реформування законодавства України про публічно-правову відповідальність» (державний реєстраційний номер 0122U002480).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Академії Державної пенітенціарної служби від 20.12.2019 та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права Національної академії правових наук України (№ 903, 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному дослідженні питання правового визначення меж дії рішень ВС у кримінальному процесі, спираючись на порівняні законодавства України та інших країн, а також розроблення та наукове обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Для досягнення вказаної мети слід вирішити наступні завдання:

- на підставі аналізу вітчизняного та іноземного законодавства визначити місце, роль та функції суду найвищої інстанції в системі загальних судів з розгляду кримінальних проваджень;

- визначити основні способи, процедури та принципи розв'язання верховними судами питань права у кримінальних провадженнях шляхом створення прецедентів та формування судової практики;
- з'ясувати особливості розвитку судової нормотворчості в Україні у кримінальному провадженні;
- дослідити та узагальнити форми вираження та вимоги до змісту і структури прецедентної практики верховних судів;
- сформулювати класифікацію прецедентних рішень верховних судів деяких країн Америки та Євразії, визначивши в ній місце правових висновків та правових позицій ВС, принагідно надавши визначення вказаним поняттям;
- дати визначення «межам» як необхідній категорії у правовому регулюванні дії рішень верховних судів та навести їх перелік, з огляду на правове значення та вплив на кримінальне провадження і його учасників;
- встановити темпоральні та предметно-просторові межі застосування рішень верховних судів;
- розкрити суб'єктність як ознаку визначення меж дії рішень верховних судів;
- розкрити значення юридичної техніки як основи правової та судової регламентації визначення меж дії рішень верховних судів;
- розглянути техніко-юридичні конструкції як правові межі судового активізму у створенні прецеденту;
- розглянути техніко-юридичні способи фіксації та введення в дію актів судової правотворчості.

Об'єктом дослідження виступають особливі суспільні відносини, які виникають під час формулювання верховними судами висновків з питань права у рішеннях за результатами розгляду кримінальних проваджень та подальшої їх реалізації учасниками кримінального провадження та суддями.

Предметом дослідження є правове визначення меж дії рішень ВС у кримінальному провадженні.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить поєднання

загально філософських категорій (межі, час, простір, предмет, об'єкт, суб'єкт, форма та зміст, конкретне, абстрактне, дія і наслідок) та загальнонаукових, спеціально-наукових та конкретнонаукових методів, обраних з урахуванням мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

За допомогою філософських методів – гносеологічного, діалектичного – та принципів об'єктивності здійснено аналіз правових підстав діяльності верховних судів у кримінальному провадженні (підрозділ 1.1, 1.3., 3.2, 3.3).

Використання загальнонаукових методів: логічного (підрозділ 1.2, розділ 2, 3) – дало змогу правильного роз'яснення змісту окремих положень законодавств, якими врегульовано правотворчі повноваження верховних судів; історичного (розділ 1) – для розкриття процесів становлення та конвергенції правових систем; аналогії та класифікації (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 3.2-3.4) – дало змогу визначити риси та межі прецедентних рішень, а також класифікувати їх за відповідними підставами; статистичного (підрозділ 2.2, розділ 3) – для збирання та обробки статистичної інформації про використання прецедентних рішень верховних судів у кримінальному провадженні (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2, 3.3).

Спеціально-наукові методи, зокрема, соціологічний використано під час анкетування суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих з метою визначення впливу на їх правничу практику рішень ВС (розділ 3).

Наскрізним конкретнонауковим методом дослідження є порівняльно-правовий метод, який застосовувався під час встановлення загальних та відмінних рис між «правовим висновком», «правовою позицією» та класичним прецедентом і судовою практикою; між правовим положенням верховних судів в країнах загальної та континентальної правової сім'ї; можливістю запровадження та багаторічним функціонуванням принципів та меж судового прецеденту тощо (розділи 1, 2, 3).

Теоретичну основу дослідження становлять наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері філософії, логіки, загальної теорії держави і права, кримінального, кримінального та цивільного процесуального права.

Нормативна основа дослідження включає: правові акти (статути та прецеденти) Великої Британії, Польщі, Казахстану, Румунії, США, Франції, ФРН

та України із судоустрою, а також конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільно-процесуального законодавства.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 728 рішень верховних судів Великої Британії, Польщі, Казахстану, Румунії, США, Франції, ФРН та України, а також анкетування 137 суддів, 204 прокурорів, 93 адвокатів, 144 слідчих.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним науковим порівняльно-правовим дослідженням прецедентних рішень верховних судів деяких країн Світу, їх впливу на розвиток національних систем права, значення та впливу на кримінальне провадження через призму правого визначення меж їх дії.

У рамках дисертаційного дослідження отримано наступні результати, які володіють науковою новизною:

уперше:

- на основі історичного та порівняльно-правового методів встановлено, що судова правотворчість в Україні має давню історію і упродовж 800 років судові рішення (фактично судовий прецедент) був невід'ємною складовою писаного законодавства. Крім того, більшість способів створення судом касаційної інстанції, які нині діють у Румунії, Франції, Польщі, ФРН, були притаманними і Україні, але внаслідок чужоземної експансії від них довелося відмовитись;

- визначено основні способи створення судом касаційної інстанції прецедентних рішень у кримінальному провадженні: 1) судовий та 2) позасудовий;

- на основі емпіричного дослідження рішень верховних судів різних країн та України визначено, що «правовий висновок» та «правова позиція» ВС є самостійними категоріями та не є тотожними між собою, натомість лише «правовий висновок» співпадає із загальними ознаками класичного судового прецеденту;

- для цілей удосконалення вітчизняного законодавства надано авторське визначення наступним поняттям: «правова позиція ВС» – це частина постанови ВС, прийнятої у складі колегії суддів ККС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку, а також ухвали ВС прийняті у складі колегії суддів ККС за процедурою *в інтересах закону*, яка містить припис щодо застосування норм права у конкретному кримінальному провадженні; «правовий висновок ВС» – це частина постанови прийнятої ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС та ВП ВС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, яка містить висновок щодо застосування норм права; «межі, що зумовлюють дію правових висновків (прецедентів) ВС», слід розглядати як сукупність нормативно встановлених вимог до кінцевого рішення, що містить нове правоположення, ухвалене в касаційному порядку з дотриманням відповідної процедури, яка визначає: суб'єкт (склад суду) та застосовані ним техніко-юридичні способи прецедентотворення, час введення в дію висновку суду, об'єкт (суспільні відносини), які він врегульовує, та простір, в межах якого йому мають підкорятися;

- визначено основні правові межі (часові, предметні, просторові, суб'єктні, техніко-юридичні), що визначають дію прецедентних рішень верховних судів у кримінальному провадженні й на підставі цього запропоновано доповнити КПК України новими статтями: ст. 434⁴ «Компетентність палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС у наданні правових висновків», ст. 442¹ «Правовий висновок палати, об'єднаної палати ККС ВС, ВП ВС» та ст. 442² «Порядок застосування правового висновку», ст. 434³ «Ініціювання перевірки правового висновку *на відповідність закону* та визнання його недійсним» та ст. 434⁴ «Визнання недійсним правового висновку за результатами перевірки *на відповідність закону*», а також Закон України «Про судоустрій і статус суддів» ст. 13¹ «Набрання постановами ВС чинності»;

- виявлено чинники, які сприяють неправильному розумінню правової природи прецедентних рішень ВС і відповідно неправильного їх створення та

застосування. Зокрема, до них віднесено: ототожнення правого висновку та правової позиції; правовий висновок може мати міститись не лише в постанові ВС, але й в ухвалі; правом ухвалювати правові висновки наділені навіть колегії суддів;

- у процесі порівняльного аналізу наголошено на необхідності широкого використання техніко-юридичних основ створення прецедентних рішень, які використовуються в інших країнах і щодо яких існує чітка правова та судова регламентація, зокрема: правозастосування, тлумачення, конкретизація, нормотворення, техніка опублікування, обліку, систематизації правових висновків.

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування визнання за ВС правотворчих повноважень, а за його рішеннями – статусу джерел права;

- аргументовано необхідність обмеження судового активізму та врегулювання самообмеження у процесі тлумачення, конкретизації норм права;

набуло подальшого розвитку:

- визначення термінів «судовий прецедент», «правова позиція» та «правовий висновок» ВС в кримінальному провадженні, як результатів побічної діяльності з перегляду судових рішень;

- шляхи забезпечення правової визначеності, єдності судової практики та їх значення для кримінального провадження, дотримання прав і свобод його учасників, забезпечення належного виконання покладених на органи досудового розслідування, прокуратури та суду повноважень;

- класифікація прецедентних рішень верховних судів в кримінальному провадженні, які формуються у їх рішеннях;

- проведення порівняльно-правових досліджень з метою акцептування позитивного досвіду інших країн у розв'язанні правових питань на ранніх етапах розгляду кримінальних проваджень.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані та викладені у дисертації положення, узагальнення, висновки,

критичні зауваження та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і практичне значення, та можуть бути використанні в:

- *законотворчій діяльності* – під час внесення змін та доповнень законодавчих актів: КПК України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (акти впровадження ВР України № 04-26/18-2022/144907 від 31.08.2022, № 04-27/12-2022/159787 від 22.09.2022);

- *практичній діяльності* – для ефективного використання прецедентних рішень ВС у змагальному процесі під час розгляду кримінальних проваджень на всіх стадіях (акт впровадження Чернігівського апеляційного суду № Н-1-26/24 від 08.01.2024);

- *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчально-методичної літератури, лекційних, семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національного університету «Чернігівська політехніка» від 31.10.2022.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним доробком автора. Узагальнення, висновки, критичні зауваження та пропозиції обґрунтовано самостійно на підставі проведеного порівняльно-правового дослідження.

У тезах доповіді «Рішення ВС – судовий прецедент чи узаконене судом доктринальне право», підготовлених з О. В. Єрмаком, автором проаналізовано використання практикуючими юристами положень рішень касаційного суду у кримінальних провадженнях.

Наукові ідеї та розробки, що належать співавтору опублікованої праці, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Положення та результати дисертаційного дослідження були обговорені на кафедрі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України. Основні положення та висновки були оприлюднені на 6 міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.), «Актуальні проблеми правових наук в Євроінтеграційному

вимірі» (м. Харків, 20-21 грудня 2019 року), «Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах» (м. Чернігів, 20 листопада 2020 року), «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 20-21 листопада 2020 року), «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 22-23 квітня 2021 року), «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (м. Чернігів, 26 листопада 2021 року).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 7 публікаціях, у тому числі у 6 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, та у 1 статті опублікованій в міжнародному правовому журналі «*KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*», та 6 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що включають 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (367 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінок, з них основний текст – 189 сторінки, 7 додатків розміщених на 43 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ З РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У ФОРМУВАННІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

1.1. Законодавче визначення місця, ролі та функцій верховних судів з розгляду кримінальних проваджень: зарубіжний досвід

Судові рішення та закони (статути) законодавчої гілки влади є постійними, фундаментальними, об'єктивно зумовленими факторами, що впливають один на одного і в цілому відображаються на праві країни.

У різних народів світу позначилися різні провідні елементи соціально-юридичного змісту права: прецедент, релігійна норма, норма-звичай, закон, котрі у ході подальшого розвитку народів і держав призвели до формування відрізнених одна від одної національних правових систем та їхніх типів. Типами (сім'ями) правових систем почали називати правові системи держав, у яких переважали спільні риси, спільні вихідні елементи, у тому числі спільне джерело (форма) права: закон (нормативно-правовий акт), судовий прецедент, релігійна норма, норма-звичай [181, с. 214].

Ми у даному дослідженні не будемо окремо зосереджувати увагу на розкритті таких філософських понять як «система» та «право», з огляду на те, що нами поставлено зовсім іншу мету наукового доробку. Будемо притримуватися тієї точки зору, що під «системою» слід розуміти автономно функціонуючий результат взаємодії об'єктивно взаємозалежних явищ, який об'єднує їх і надає їм нові якості [104, с. 11], а під «правом» – систему загальнообов'язкових правил фізичної поведінки — соціальних норм, встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю певної частини соціально-неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі та забезпечуються державою [185, с. 68].

Що ж стосується визначення поняття «правова система», то її можна визначити як: сукупність усіх взаємопов'язаних матеріальних і нематеріальних, об'єктивних і суб'єктивних, статичних і динамічних правових явищ, що функціонують у суспільстві з приводу створення, реалізації й охорони права [63, с. 24]; об'єктивне, історично закономірне правове явище, яке охоплює взаємозв'язані, взаємообумовлені і взаємодіючі компоненти: право і втілююче його законодавство, юридичні установи і юридичну практику, суб'єктивні права і обов'язки, правовідносини, правову ідеологію та ін. [120, с. 74]; складне, багатофункціональне явище, що з одного боку є складовою (підсистемою) соціальної системи, з іншого – сама є системою, що складається з підсистем [59]; система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або групі однотипних держав [171, с. 114].

У сучасній правовій системі, де є множинність «джерел права», правило визнання, відповідно, більш складне: критерії ідентифікації права численні і зазвичай включають писану конституцію, рішення парламенту, судові прецеденти [291, с. 106].

Саме з огляду на те, що виходить на перший план писане право (конституція, акти парламенту) або не писане (судові прецеденти, звичаї, норми моралі) Р. Давидом була запропонована класична концепція поділу правових систем на: романо-германську, сім'ю загального права, сім'ю соціалістичного права [265, с. 44-45].

Незалежно від того, який тип правової системи діє в державі, а точніше до якого виду з наукової точки зору держава класифікована за тим чи іншим видом правової системи, головною її метою та призначенням є – досягнення правопорядку у державі за допомогою статутів, законів, прецедентів, традицій, звичаїв тощо. Саме їх авторитетність задає «тон» для суспільства, органів державної влади, що діяти слід так, а не інакше.

Якщо існування правової системи обумовлено певною метою (завданням), то можна говорити, що правова система як живий організм живе та розвивається за певною траєкторією, керована носієм мети, та має для цього певні засоби.

В основі правової системи знаходиться право, яке постійно розвивається за рахунок юридичної практики, у яку постійно залучаються всі елементи правової системи. З часом правовідносини ускладнюються, ускладнюється право, оскільки воно піддається змінам за рахунок юридичної практики.

Тут треба звернути увагу на те, що юридична практика це дуже широке поняття, яке може об'єднувати будь-яку дію, яка заснована на нормі права, та вчиняється для набуття, зміни або припинення певних прав та обов'язків. До них можна віднести: вчинення правочинів (укладення угод), засвідчення юридичних фактів (нотаріальні дії), отримання юридичної консультації тощо.

Однак юридичну практику, яка має значення в межах цього дослідження, все ж слід розглядати у вузькому значенні – як діяльність суду з вирішення життєвих ситуацій, які виникли у результаті вчинення кримінально карного діяння, оцінки результатів проведених у зв'язку з цим слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також прийнятих процесуальних рішень уповноваженими на те службовими особами органів досудового розслідування та процесуального керівництва у межах кримінального провадження.

Тому необхідно визначити у правовій системі місце і роль суду як державного органу, як гілку державної влади.

Право (правопорядок) віднаходиться безпосередньо в житті, у реальних відносинах людей, у рішеннях владних структур, що вирішують конфлікти. У цьому ракурсі надзвичайно зростає роль судових органів. Суд вже не тільки суб'єкт тлумачення закону, не тільки правозастосувач чи суб'єкт вирішення конфліктних відносин, він привносить свої інновації, він творець права.

Суд не розглядається як одиничний елемент. Він завжди вивчається у межах судової системи, до якої входить як структурний елемент в залежності від територіальності (міські, районні, міжрайонні, обласні, регіональні, земельні тощо), спеціалізації (адміністративні, господарські, цивільні, кримінальні, ювенальні тощо) та інстанційності (місцеві (перша інстанція), апеляційні, касаційні, ревізійні).

Як зазначає Б. Малишев, судова система певної країни виражає лише

організаційний фактор діяльності окремого суду, тим часом судова влада – поняття іншого порядку, що виражає якісну характеристику діяльності окремого суду, яка визначається ступенем незалежності функціонування суду та всієї судової системи в цілому від інших державних і суспільних інституцій [104, с. 14].

Для того, щоб судова система успішно виконувала свої завдання, вона повинна відповідати великій кількості умов: у кожній окремо взятої країні повинно бути ясне, чітке та однакове розуміння природи суду, його ролі в механізмі держави; суддівський корпус має розуміти роль судової влади; суд повинен забезпечити застосування норми права, не порушуючи рівноваги між різними гілками влади [199, с. 70-71].

Але історичний екскурс розвитку, функціонування судової гілки влади, намагання законодавчої влади визначити коло повноважень судів, за яке не повинен та не може виходити суд під час виконання своїх функцій, свідчить про те, що повне відмежування судової гілки влади від законодавчої з практичної точки зору не можливо.

Таким прикладом може бути судова влада у Великій Британії та США, де характер англійського та американського права спирався не на писані правила та норми законодавців-теоретиків, а на судження практиків-суддів. Саме центральне положення суддів в правовій системі вказаних країн у більшій мірі було джерелом формування керівних цінностей професійної та повсякденної правосвідомості.

З історії США ми, наприклад, знаємо про судові рішення у справі Кальвіна (1608 рік), відповідно до якого суд констатував, що право Великої Британії у принципі підлягало обов'язковому застосуванню в американських колоніях, однак «у тій мірі, в якій його норми відповідають умовам колонії». Саме цей принцип ліг в основу формування особливого американського права [265, с. 270].

Вказані країни за рахунок діяльності суду сформували особливі правові системи, які об'єднані в одну – англо-американську (англосаксонську або систему загального права). І хоч вони входять до однієї правової системи, все ж у будові судової системи мають суттєві відмінності, які, у першу чергу, обумовлені

формою державного устрою, а також історичними особливостями.

Судочинство в Англії та Уельсі на початкових етапах формування становили дві паралельні судові системи: перша – місцеві суди, які внаслідок своєї васальної залежності від баронів не могли об'єктивно відправляти правосуддя, друга – королівські суди, створення яких стала реакцією короля на зловживання місцевих баронів та їх місцевих судів.

У подальшому для зміцнення королівської влади у XII столітті відбувається утворення королем так званих судів *eyres* – роз'їзних судів, – до повноважень яких, головним чином, входив розгляд кримінальних проваджень.

Вищою судовою інстанцією королівства був король та очолювана ним Королівська Курія та Суд казначейства, які за участю короля вирішували важливі державні справи [69]. До «важливих державних справ королівства» відносились питання кримінально-караного та фінансового характеру.

У 1873-1876 роках у Великій Британії проводиться перша радикальна судова реформа. Ця реформа знайшла своє відображення у законі від 1873 року «Про Верховний суд правосуддя». Згідно з цим законом замість попередніх центральних судів створювався Апеляційний суд та Високий суд, а апеляційні повноваження Палати Лордів анулювалися [349, с. 12]. Але вже у 1876 році апеляційні повноваження Палати Лордів поновлюються.

Третя судова реформа, яка позначилася на судовій системі, почалася у кінці 60-х років XX століття за рахунок прийняття Парламентом низки законів, серед яких провідними були: «Про суди» 1971 року, «Про Верховний Суд» 1981 року, «Про кримінальне правосуддя та публічний порядок» 1994 року та «Про кримінальний процес та кримінальне переслідування» 1996 року.

Так, п. 1 ст. 1. закону «Про суди» передбачалися додаткові положення щодо [Вищих судів], а головне – вперше було передбачено, що систему судів у королівстві очолював ВС, який складався з Апеляційного Суду та Високого Суду разом із Судом Корони, заснованим відповідно до вказаного закону [261].

Через 10 років був прийнятий пов'язаний з попереднім законодавчим актом закон «Про Верховний Суд» 1981 року. Цей закон було прийнято з метою

унормування положення ВС в судовій системі Англії та Уельсу, зокрема, поєднання правок закону «Про Верховний Суд» 1925 року та іншими постановами, що стосувалися ВС Англії та Уельсу й відповідно здійснення ним правосуддя [342].

І нарешті, четверта реформа судової системи, а точніше лише її касаційної інстанції, відбулись у 2005 році з прийняттям закону «Про конституційну реформу». Згідно вказаного парламентського акту передбачено утворення UKSC шляхом відокремлення судових повноважень від Парламенту та повне позбавлення Палати Лордів апеляційної юрисдикції [255].

Цю реформу неоднозначно сприйняли англійські законодавці, деякі відверто заперечували необхідність відокремлення судової влади Палати Лордів від її законодавчої влади, хоча б через те, що судочинство, що проводиться ними позитивно впливає на законодавство за рахунок прийнятих ними прецедентних рішень.

Так, зокрема вказувалось, «з прагматичних роздумів лордів закону зміни нинішнього положення Палати Лордів є непотрібними та шкідливими. Ті механізми, що зараз існують у судочинстві працюють добре. Присутність лордів закону у палаті йде на користь закону, Лордам, Палаті та іншим сторонам, включно з учасниками процесу. «Палату Лордів» як судовий орган знають у всьому світі з відмінною репутацією. Лорди закону вважають, що які б переваги зміни у статусі Палати Лордів не передбачалися, ними не можна ставити під загрозу існуючий стан.» [347].

З вказаними лордами важко не погодитись, хоча б через те, що вплив прецедентів, що приймалися у Палаті Лордів мали неоціненний вплив на загальну правову систему королівства. Їх рішення використовувались для реформування тієї незначної частини писаного права, що була напрацьована, а в деяких випадках їх рішення ставали основою для прийняття тих самих законів: «Про повноваження кримінальних судів» 1973 року, «Про здійснення правосуддя» 1982 року, «Про кримінальне правосуддя та публічний порядок» 1994 року тощо. Якщо перефразувати відоме прислів'я, права рука знала, що робить ліва.

Не дивлячись на вказані заперечення, реформа була втілена у життя і відповідно до положень п. 1 ст. 15, п. 1 ст. 19, п. 1 ст. 45 закону «Про Верховний Суд» від 1981 року (який також зазнав змін внаслідок прийняття закону «Про конституційну реформу» 2005 року) UKSC є вищим судовим органом наділеним повноваженнями розглядати та переглядати кримінальні провадження [342].

При цьому, як і його попередник, UKSC наділений повноваженнями переглядати провадження з однієї головної причини – якщо питання порушені в апеляційній скарзі стосуються питань права, які носять виключне суспільне значення, і це підтверджено тим судом, рішення якого оскаржується, та з його дозволу або дозволу апеляційного комітету UKSC [326; 342]. Також законодавство дає можливість прийняттю рішення у порядку відступу від попереднього прецеденту сформованого судами нижчих інстанцій, які ними зв'язані.

Не менш складною є судова система США, не стільки за рахунок історичних чинників, як за рахунок принципів федералізму та муніципалізації адміністративних одиниць країни. При всьому тому Конституція США називає лише один вид судової системи – федеральна.

Так, розділом 1 ст. 3 Конституції США визначено, що судова влада США надається тільки SCOTUS та таким нижчестоящим судам, які Конгрес може час від часу засновувати [254, с. 8].

Підсудність федеральних судів обмежена двома головними категоріями справ: 1) юрисдикція над позовами між громадянами різних штатів (*diversity of citizenship jurisdiction*) та 2) федеральні питання (*federal question*) [248, с. 57]. Це найбільш вдала класифікація з огляду на те, що юрисдикція SCOTUS поширюється й на питання відносин між фізичними та юридичними особами, фізичними, юридичними особами та штатами, питань міжнародних відносин тощо (розділ 2 ст. 3 Конституції).

Але SCOTUS, наслідуючи прагнення та правові погляди батьків-засновників та ґрунтуючись на вже згаданій нами ст. 3 Конституції США, у 1803 році (у справі *Marbury v. Madison* – визнав, що конституційний нагляд Суду

витікає з положень Конституції [314]) та 1810 році (у справі *Fletcher v. Peck* – визнав закон штату Джорджія 1795 року «Про доповнення закону щодо приєднання частини незнайдені території цього штату для оплати колишнім державним військам та для інших цілей, згаданих у ньому, та проголошуючий право штату на його нерозподілену територію задля захисту та охорони кордонів держави та з інших цілей» неконституційним [279]) самостійно розширив свою юрисдикцію, додавши конституційний нагляд за Конгресом США та штатами [93, с. 244].

Судова система США складається з трьох автономних систем як на федеральному, так і на рівні штату: суди обмеженої юрисдикції, суди загальної юрисдикції та апеляційні суди (очолюються SCOTUS).

SCOTUS – вищий суд федеральної юрисдикції. У його склад входять голова та вісім членів. Суд завжди проводить засідання *en banc*, тобто всі дев'ять суддів спільно слухають провадження та приймають у ньому рішення. Юрисдикція даного суду дискреційна, тобто на розсуд самого суду [345, с. 13]. Одразу слід наголосити, що хоч SCOTUS є вищою судовою інстанцією у федеральній судовій системі, однак має право переглядати справи і судів штатів.

Правовою основою діяльності SCOTUS, як ми вже говорили, є Конституція США (ст. 3), U.S.C. (розділ 28 стосується судоустрою), а також Rules 2023 року.

Професор Г. Перрі мол. виділяє п'ять видів провадження з розгляду справ SCOTUS: 1) розгляд окремих категорій справ як першою судовою інстанцією; 2) апеляційний перегляд; 3) сертиорарі; 4) сертифікат; 5) екстраординарний припис [174, с. 94].

Виходячи з положень Конституції США, SCOTUS функціонує у двох постатях – як суд першої інстанції або може здійснювати апеляційний перегляд рішень, все інше це лише форми двох основних.

Для кримінального процесу в розрізі нашого дослідження повноважень верховних судів у кримінальному провадженні представляє інтерес саме апеляційна юрисдикція SCOTUS у формах сертиорарі та сертифікату.

Як і у Великій Британії, у США підставами для прийняття кримінального

провадження до розгляду SCOTUS необхідна наявність двох умов:

1) на це є відповідний дозвіл суду (у США це згода 4 суддів SCOTUS). Такий порядок апеляційного розгляду відбувається у порядку *appeal by certiorari*, регулюється положеннями правил 10-16 розділу III Rules [331] та ст.ст. 1251-1259 U.S.C. [354]. Вироки оскаржуються у цьому випадку, якщо судами штатів не проведено належний розгляд «федеральних питань».

Наприклад, якщо стороною кримінального провадження вказується, що у вирок порушені або не вирішені конституційні права про недоторканість особи та її житла, свобода слова, друку та ін.

2) питання, що підлягають вирішенню мають загальнофедеральне значення (питання зачіпають конституційне питання або федеральне право, що потребує роз'яснення). Формою такого оскарження є *appeal by certificate*, процедурні питання визначаються положеннями правила 19 розділу III Rules [331] та тими ж ст.ст. 1251-1259 U.S.C. [354].

Якщо рішення у кримінальних провадженнях в порядку *appeal by certiorari*, SCOTUS може приймати як до, так і після винесення судом апеляційної інстанції вироку, то рішення в порядку *appeal by certificate*, SCOTUS приймає до винесення вироку апеляційним судом (ч.ч. 1, 2 ст. 1254 U.S.C.) [331].

Допоміжною підставою є також розгляд проваджень, якщо є необхідність відступу від попередніх рішень у подібних питаннях, щодо яких є різне бачення судів апеляційної інстанції, яких налічується у США 12.

Загалом же SCOTUS вважає, що його роль полягає не у виправленні помилок нижчестоящих судів, а у тому, щоб служити більш широким інтересам права, правосуддя та правовій системі [113, с. 105].

Звертаючи увагу на історію упорядкування судової гілки влади на Європейському континенті, для початку слід зупинитися на двох основних представниках – Франції та ФРН, які входять до романо-германської (континентальної або статутної) правової системи.

Системи цього типу мають чітко структуровану інституційну частину. Забезпечується така структурованість формальною визначеністю правового

статусу суб'єктів та розподілом повноважень суб'єктів правотворення, правозастосування, правотлумачення та правореалізації. Інституційна частина у правових системах романо-германського типу, як правило, перевантажена правотворчими та правозастосувальними суб'єктами, що звужує межі для суб'єктів правореалізації. Хоча спостерігається розформалізація інституційної частини за рахунок передачі правотворчих повноважень вищим судовим органам [98, с. 12-13].

Історично склалося, що саме на ці дві країни положення римського права вплинули набагато сильніше, ніж на периферію Римської імперії, якою були Британські острови. У зв'язку з цим, положення судової гілки влади, певний проміжок часу не давало підстав говорити, що вона має значення для формування права в державі.

Однак це змінилося у Франції зі створенням Паризького Парламенту, а в Німеччині – верховних судів. Паризький Парламент та верховні суди Німеччини за рахунок того, що вони були вершинами судової системи вказаних країн, у справах приймали рішення, які у подальшому користувалися авторитетом для нижчестоящих судів.

На відміну від судів загального права, де рішення навіть місцевого суду може вплинути на розв'язання спорів у майбутньому, а фактично створюється норма права для місцевості, де діє суд, що ухвалив рішення, у континентальному праві таке значення мали лише суди касаційної інстанції без офіційного закріплення за ними статусу джерела права.

Так, створення Паризького Парламенту у Франції було обумовлено створенням необхідної структури королівських судів на місцях, розпочатим процесом уніфікації права Франції, а також формуванням системи загальнодержавного королівського права [117, с. 87].

Як зазначає Р. Давід Паризький Парламент виступав як незалежний суд, що приймає участь в управлінні королівством. Його зв'язок з королівською владою, взагалі, надавав йому можливість відходити від букви права і будувати рішення на справедливості [265, с. 68-69].

На місце, роль та функції Паризького Парламенту у розгляді кримінальних проваджень як вищого суду Франції вплинула діяльність у 1790 та 1791 роках *L'assemblée constituante*, яка трансформувала судоустрій: введено присяжних, відокремлено слідство від суду, введено гласність судового розгляду. Пізніше, при Наполеоні I, було кодифіковано закони кримінального процесу в один кодекс, що діє по більшій частині до сьогодні [37, с. 50]. Паризький Парламент у 1790 році перетворено на КС Франції (*La Cour de cassation*).

Наступною віхою перетворення у судоустрої Франції є подія вже сучасності, а саме референдуму 1958 року, який поклав початок судовій реформі. Реорганізація французької судової системи почала реалізовуватись з жовтня 1958 року, коли була прийнята Конституція Франції.

Згідно зі ст. 66 Конституції Франції визначено, що судова влада – охоронець особистих свобод, забезпечує дотримання принципу свободи особистості на умовах, передбачених законом [253].

Під час реформи на підставі вказаної конституції у 1958 році були прийняті «Про статус магістратури», «Про Вищу раду магістратури» та «Про судоустрій», КПК Франції.

Систему загальних судів Франції очолює згадуваний нами КС Франції, який, як і у Великій Британії, є судом права, а не факту. Він переглядає кримінальні провадження, перевіряючи рішення попередніх інстанцій на предмет відповідності нормам закону.

Згідно з положеннями ст. L421-3 закону «Про судоустрій» рішення КС Франції ухвалюються або однією з палат, або змішаною палатою, або пленарною асамблеєю [250].

Змішаною палатою розглядаються провадження, якщо питання, що підіймається у справі стосується декількох палат різної юрисдикції (цивільна + кримінальна), і якщо його залишити на розгляді окремо кожної, то можуть бути два різних рішення. Пленарна асамблея на кшталт UKSC (апеляційної колегії Палати Лордів) розглядає принципові питання, зокрема, неоднакове застосування закону одним і тим же судом або судами різної інстанції. Процедурні правила з

питань передачі кримінальних проваджень на розгляд змішаної палати або пленарної асамблеї КС Франції визначені секцією 2 розділу III книги IV закону «Про судоустрій».

У Німеччині відсутність діяльної судової влади над правлячим дворянством, яке користувалося широкою автономією, призвела до централізації судової системи з розширенням її компетенції та створенням Верховного цивільного суду імперії та Імперської придворної ради (аналог англійської Королівської лави) як кримінального суду над васалами імперії, головою і суддею якого став сам король [114, с. 175].

З того часу місце судів Німеччини у політичній системі та механізмі державної влади відображається вже у тому факті, що юстиція має тут велику питому вагу у структурі політичних установ та повсякденній практиці суспільного життя. Єдиний центр, що домінує у прийнятті рішень у кримінальному процесі, є суд. Він контролює всі сфери відповідальності і відносно учасників процесу, і по суті, авторитарний.

У ФРН, як і у тих державах, що вже нами були раніше розглянуті, судова система складається з різних судів, які очолюються вищими Федеральними судами. На чолі всіх судів, які уповноважені розглядати кримінальні провадження (суди загальної юрисдикції) стоїть ВGH, заснований у 1950 році.

Правове регулювання судоустрою ФРН, як і у США, має певну специфіку, обумовлену федеральним державним устроєм. Наприклад, на федеральному рівні принципово відсутні спеціальні закони про прокуратуру, міністерство внутрішніх справ, поліції, оскільки ці органи не є централізованими. Водночас питання відносно судоустрою, судочинства й статусу суддів регулюється саме федеральним законодавством, що підкреслює наявність централізації судової системи ФРН й підтримує наявність принципу єдності, незважаючи на федеративність країни [114, с. 178].

Для судоустрою ФРН значну роль зіграло прийняття у 1950 році федерального закону «Про поновлення правової єдності у сфері конституційних судів, цивільного правосуддя, кримінального судочинства та законодавства щодо

видатків». Вказаним законом закладалися підвалини уніфікації судочинства та проголошувалася ідея реставрації судових форм, що існували до 1933 року [285].

На сьогодні правовою основою функціонування ВGH у сфері відправлення кримінального судочинства є:

1) Основний закон ФРН (1949 року) – визначає структуру судової влади в цілому та створення ВGH (розділ IX ст.ст. 92-104) [287];

2) закон «Про Суддів» (1961 року) – встановлюються загальні принципи роботи судів, вимоги до суддів [273];

3) закон «Про судоустрій» (1950 року) – містить норми як матеріального, так і процесуального характеру. Зокрема, до процесуальних можна віднести порядок формування президій для розподілу кримінальних проваджень, питання подання клопотань спеціальними суб'єктами щодо розгляду або передачі кримінальних проваджень. Питанням організації роботи ВGH присвячено положення глави IX.

4) Кримінальний процесуальний кодекс (1950 року). Ним визначені всі процесуальні аспекти апеляційного (касаційного оскарження рішень у кримінальних провадженнях) [340].

ВGH виступає судом касаційної інстанції з досить широким спектром повноважень (рішень), які він може прийняти за результатами перегляду кримінального провадження, включаючи ухвалення власного рішення (вироку), що якісно його відокремлює від судів касаційної інстанції США та Франції, які встановивши порушення, направляють провадження на новий судовий розгляд до нижчестоящего суду.

Така особливість пов'язана з прагненням відокремитися від французької системи оскарження, вдаючись до заміни слова «касація» на «ревізія», оскільки саме під впливом КПК Франції 1808 року був прийнятий КПК Прусії 1877 року, який діє до цього часу, але в новій редакції.

ВGH, як і всі описані вище касаційні суди Великої Британії, США та Франції, – є судом права. У касаційній скарзі, яка може бути як усною, так і письмовою, достатньо просто послатися на те, що ухвалений вирок або ухвала

прийнята з порушеннями матеріального або процесуального закону.

Також в якості підставами для перегляду кримінального провадження можуть бути порушення законів логіки та мислення, ігнорування наукових знань, нехтування здоровим глуздом, багатозначність, протиріччя або некоректність даних, встановлених у справі [276].

Якщо такі країни як ФРН та Франція є певного роду фундаментами виникнення континентальної правової системи, з особливостями, що притаманні судовим системам означених країн, то Польща, яка значний час перебувала під впливом СРСР, як і Україна, після 90-х років XX століття починає активно акцептувати та пристосовувати до своїх потреб весь позитивний досвід створення, функціонування та правового регулювання судової системи Великої Британії, Франції та ФРН.

Конституцією Польщі передбачено, що суди є владою, відокремленою та незалежною від інших гілок влади (ст. 173), судочинство здійснюють SNRP, загальні суди, адміністративні суди, а також військові суди (ч. 1 ст. 175) [302].

Аналізуючи вказане, польські законодавці вказали, що у Польщі є декілька гілок влади, серед яких суди становлять собою судову владу. На відміну від законодавств Франції та США, які визначають положення касаційного суду як вищої судової інстанції лише відносно судів загальної юрисдикції, SNRP в принципі не входить до якоїсь конкретної системи загальних чи спеціальних судів, він є самостійним судом судової гілки влади.

Це пояснюється також і функціями, якими SNRP наділений, – здійснювати нагляд за діяльністю загальних та військових судів у сфері судової практики (*orzekania*) (ч. 1 ст. 183 Конституції Польщі) [302].

Нормативні акти, на які спирається SNRP у здійсненні своїх повноважень у кримінальному процесі, окрім КПК Польщі (1997 року), є також закон «Про Суд Найвищий» 2017 року, регламент SNRP 2022 року.

Порівняння двох законів «Про Суд Найвищий» 2002 року та 2017 року дає змогу говорити про те, що повноваження SNRP від номінального нагляду за діяльністю загальних судів у кримінальному процесі змінюється на процес

нагляду та перегляду рішень судів загальної юрисдикції.

Такий висновок базується на тому, що ст. 1 закону 2002 року визначала, що SNRP є судовим органом, створеним для відправлення судочинства шляхом нагляду за дотриманням закону та одноманітності судової практики загальних та військових судів за допомогою касаційного чи іншого виду дослідження провадження [360]. Тоді як у 2017 році у ст. 1 закону «Про Суд Найвищий» вже говориться про те, що SNRP здійснює: судочинство шляхом забезпечення законності та одноманітності рішень загальних та військових судів у процесі оскарження рішень та прийняття рішень з врегулювання правових питань; позачергову перевірку кінцевих судових рішень для забезпечення законності та справедливості за результатами розгляду надзвичайних скарг [361].

Крім того, законом 2017 року передбачено, що для розгляду кримінальних проваджень у складі SNRP діє кримінальна палата (ст. 3), у якій судді поділені на відповідні колегії. Крім того, для вирішення складних питань, які можуть підійматися у касаційних скаргах, у складі SNRP також утворюються та функціонують палати (декілька колегій суддів у непарній кількості суддів, зазвичай у кількості 7 суддів), об'єднані палати (складається з двох і більше палат) (ст. 86). Також провадження можуть бути розглянуті загальним складом всіх суддів SNRP.

Питання повноважень з перегляду рішень (ухвал, вироків, постанов) судів загальної юрисдикції з розгляду кримінальних проваджень у касаційному порядку перебуває у виключній компетенції SNRP [92, с. 149].

Процедурні питання перегляду рішень судів у кримінальному провадженні закріплено розділами IX та XI КПК Польщі. За вказаними нормами перегляду підлягають рішення судів, які вступили в законну силу як обвинувального, так і реабілітуючого характеру, що відрізняє процес оскарження у Польщі від аналогічного касаційного оскарження у Німеччині, та є більш подібним французькій моделі.

Однак, якщо об'єкти оскарження мають схожий характер (рішення судів першої та апеляційної інстанції), то предмет та межі касаційного провадження

мають деякі відмінності.

Так, § 1 ст. 523, § 1 ст. 526, 439 КПК Польщі зазначено, що касаційна скарга подається лише з питань істотного порушення процесуального закону та повинна містити інформацію про передбачуваність (явність) цього порушення [301]. Таким чином, касаційну скаргу неможливо обґрунтувати лише на фактичній помилці висновків, зроблених судом. Крім того, таке порушення повинно бути або надзвичайно серйозним, або грубе порушення має істотно впливати на зміст рішення [336, с. 87].

Також, КПК Польщі у § 1 ст. 522 містить імперативну заборону на оскарження вироків суду з питань невідповідності призначеного покарання всіма учасниками кримінального провадження, окрім Генерального прокурора Польщі, оскільки вирішення цього питання є прерогативою суду апеляційної інстанції.

Така позиція польського законодавця є слушною, оскільки в такий спосіб найвища судова інстанція не перенасичується зайвими скаргами й залишає більше часу на підготовку та розгляд складних справ [93, с. 149].

Враховуючи, що судова гілка влади – це інститут, що діє як остаточний арбітр у застосуванні норм права, забезпечуючи їхню ефективність й виконання у правовій системі [199, с. 70] та виконуючи окрім судової функції ще й соціальну, політичну та ідеологічну функції, в особі верховного суду здійснює правотворчу діяльність, яка впливає як на єдність судової практики, так і на законодавство країни в цілому.

1.2. Способи, процедури та принципи розв’язання касаційним судом питань права у кримінальних провадженнях: створення прецеденту, формування судової практики та її єдності у зарубіжних країнах

Зрозуміло, що перегляд судових рішень у касаційному порядку у першу чергу передбачає їх оцінку з точки зору законності, вмотивованості та обґрунтованості, а результатом такої оцінки має стати акт суду касаційної інстанції.

Однак вказаний акт (у більшості випадків у значній частині країн) цікавий сторонам та іншим учасникам не через те, що ним завершується судовий розгляд у кримінальних провадженнях, скільки правове його значення на подальшу судову практику в цілому.

Касаційний суд, установа публічного права, визначається як «верховний суд», у тому розумінні, що він займає вершину судової системи. Його функції сильно різняться з функціями трибуналів та апеляційних судів, оскільки він приймає рішення не з питань факту, а щодо правових помилок. Г. Корню пропонує наступне визначення: це «вища судова юрисдикція судового ряду, завданням якого є: нагляд за дотримання закону шляхом скасування остаточних рішень, що порушують його, і надання можливості царювати єдності тлумачення закону» [249, с. 74].

Крім того, як нами зазначалось раніше верховні суди створювались як авторитетні органи з відмінною репутацією, які внаслідок виключного положення приймають участь в управлінні країною, охороняючи особисті свободи осіб та служачи в інтересах права, правосуддя і правової системи.

Верховні суди незалежно від країни, де вони існують, приймають рішення з принципів питань, що мають суспільне та/або загальнодержавне значення.

Такі поняття як «принципові питання», «питання суспільного значення», «питання загальнодержавного значення», «виключна правова проблема» можна об'єднати під одне визначення – питання права (правові питання), оскільки детермінантою їх виникнення є право в площині його застосування у конкретному кримінальному провадженні відносно тих фактичних обставин, що мали місце у минулому.

Право тут виступає у вузькому значенні – норми позитивного права, закріплені в актах матеріального чи процесуального законодавства.

Причинами виникнення правових питань є: а) відсутність писаного права; б) недосконалість писаного права (у свою чергу вони породжують: 1. колізії, 2. прогалини, 3. казуси); в) існування різних судових висновків з одного і того ж питання; г) зміна соціальної та правової реальності.

Вказані причини виникають лише тоді, коли виникають правовідносини щодо чогось, коли стикаються інтереси декількох суб'єктів. Лише тоді стає зрозуміло, що до цього не існувало закону, або діючий закон не може вирішити/врегулювати однозначно ці правовідносини. Про наявність правових питань першими дізнаються суди, а не законодавці. Саме тому законодавець прямо чи побічно наділив, у першу чергу, верховні суди країни повноваженнями оперативного врегулювання спірних правовідносин, у тому числі шляхом створення права, вирішення ним проблем та усунення причин, що їм сприяли.

Законодавство країн Євразії та Америки передбачає два основних способи вирішення правових питань верховним судом: 1) судовий та 2) позасудовий.

I. Судовий спосіб передбачає створення судового прецеденту (*ratio decidendi*) (в класичному розумінні) та напрацювання судової практики (*res judicata*) (підтвердження/підтримання правильності висновків/принципів в раніше прийнятому судовому рішенні) під час відправлення правосуддя.

Наведені поняття не є тотожними, оскільки судовий прецедент – це винесене судом із конкретної справи рішення, обґрунтування якого стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї ж або нижчої інстанції при розгляді аналогічних справ [3, с. 327]; тоді як судова практика – масив судових рішень, що створюється в процесі діяльності судових органів, перш за все судів вищих інстанцій [14, с. 772], є формою нагромадження професійного досвіду судами загальної і спеціальної юрисдикції [230, с. 736]; судову діяльність спрямовану на виконання завдань та функцій суду, результатами якої були конкретні судові рішення та інші судові акти; сукупність результатів судової діяльності, що утворює досвід судової діяльності, в якому знаходять свій вираз дискусійні питання практики [128, с. 49, 58]; різновид юридичної практики, яка складається з правоположень, прийнятих судами з принципових справ [103, с. 26]; нові правоположення, вироблені судовою владою та закріплені у рішеннях із конкретних справ і/чи в актах зі сукупності однотипних конкретних судових справ [218, с. 8]. При цьому роль судової практики, яка не є результатом правотворчих повноважень вищої судової інстанції загальної юрисдикції, полягає

у визначенні недоліків правотворчих актів та визначення шляхів їх усунення [177, с. 164].

Перше є джерелом права, друге – «супутник» писаного права, а отже вторинне право [291, с. 102], але трансформаційні процеси не виключають можливості перетворення *res judicata* в *ratio decidendi*. У будь-якому випадку обидві юридичні категорії мають вплив на стабільність та однаковість судочинства у кримінальному провадженні.

Судовий спосіб вирішення правових питань в залежності від країни передбачає ряд варіантів (процедур):

1.1. Спир про право.

Кримінальний процес передбачає змагальність двох сторін – обвинувачення та захисту. Арбітром цього спору є суд в особі професійного суду (колегії суддів) самотійно або із залученням присяжних. І обвинувачення, і захист мають у своєму розпорядженні матеріали кримінального провадження та норми права, які у тому чи іншому поєднанні дають можливість їм обґрунтувати свою позицію.

Суд може пристати на позицію однієї зі сторін, але мотиви свого рішення, він має викласти, спираючись на своє власне уявлення про право, тлумачачи його з огляду на свою власну практику, практику вищих судів, доктринально-теоретичні розробки, послуговуючись внутрішнім переконанням.

Задача суду – встановити чи мав місце факт, незалежно від того судом якої інстанції він є, оскільки факти провадження на кожній стадії свої: для суду нижчої інстанції – чи мало місце правопорушення, якщо так, то в якій формі воно було вчинено, які детермінанти цього злочину, і в якій мірі повинен нести відповідальність злочинець; якщо ж не винен, то чому, що підтверджує це. Суд апеляційної інстанції також певною мірою перевіряє факти самого злочину, але на цій стадії додається ще й питання права – факт можливого порушення судами місцевої ланки норм права, що призводить або до скасування рішення суду з поверненням провадження на новий судовий розгляд, або скасування та ухвалення нового рішення, або навіть до закриття провадження. Фактами ж для касаційного суду будуть (у більшості країн світу, що досліджуються у цьому

доробку) є виключно кінцеве рішення у кримінальному провадженні як об'єкт правового аналізу: чи має місце порушення норм матеріального або процесуального права як судом, так і сторонами процесу; чи було допущено порушення судом процедурних правил, якщо так, то як це вплинуло на мотивування висновків у справі; мотиви суду про застосування певних норм ґрунтуються на правильно встановлених обставинах у поєднанні з сукупністю достатніх належних та допустимих доказів, чи це виключно припущення суд тощо.

Отже, суд касаційної інстанції, як суд права, оцінює матеріальний об'єкт – рішення суду – з точки зору відповідності його нормам права, а також вивчає «претензії» (аргументи) сторін до цього рішення, викладені в їх касаційних скаргах. Настає етап «спору про право», на якому сторони змагаються за визнання вищим судом загальної юрисдикції правильності їх аргументів, а отже і використання їх у формуванні нового принципу/правила/норми, яке стане провідним прецедентом на майбутнє.

Спир про право в основному вирішується за процедурою простого касаційного оскарження (у Великій Британії, а також США, більш вживаним є поняття апеляційне оскарження, але для зручності ми будемо використовувати саме касаційне оскарження, оскільки в обох випадках в основі лежить процес перегляду провадження верховним судом) судового рішення попередньої інстанції.

У багатьох мовах світу наявне поняття касація, під яким розуміють: *cassāre*, *casso*, *āvi*, *ātum* (арх. *quasso*) – 1. проголошувати недійсним рішення; 2. анулювати закон, знищувати, скасовувати. англ.: *cass* – скасувати; анулювати. франц.: *casser* – оскаржити (судову постанову) в касаційному порядку; *cassation* (f) – 1. оскарження судової постанови в Касаційний суд, касація; 2. відміна судової постанови Касаційним судом. Касація – 1. Перегляд, скасування вищою інстанцією судової ухвали, вироку, що не набрали чинності закону [3, с. 73].

Семантика слова говорить нам, що самоціллю касації є відміна попереднього рішення, натомість історичні процеси говорять нам, що касація

стала багатограним явищем, яке не передбачає обов'язкового скасування вироку/ухвали/постанови, тому процесуальні закони використовують менш категоричний термін – касаційне провадження.

Так, на думку С. Фурси, касаційне провадження становить собою врегульовану нормами процесуального права діяльність суду касаційної інстанції щодо перевірки законності судових рішень судів першої та апеляційної інстанції, що набрали законної сили [129, с. 42-43]. Н. Бобечко у свою чергу вказує, що касаційне провадження – це розпочата з ініціативи учасників судового провадження та регламентована кримінальним процесуальним законом діяльність суду касаційної інстанції з приводу оскарження рішень суду першої інстанції після їх перевірки в апеляційному порядку, рішень суду апеляційної інстанції щодо них, підготовки до касаційного розгляду, а також розгляду судом касаційної інстанції матеріалів кримінального провадження з погляду правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій кримінальних процесуальних та кримінально-правових норм і вирішення ним питання про правосудність або несправедливість оскарженого вироку чи ухвали [6, с. 396-397]. Касаційне провадження в розумінні Ю. Цал-Цалко – це самостійна форма забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій [219, с. 87].

Загалом, як влучно висловились А. Нестеренко, касаційне провадження – це своєрідний правовий нагляд за законністю та обґрунтованістю судових рішень, що набрали законної сили, з наявністю єдиного суду касаційної інстанції з визначеними процесуальним законодавством повноваженнями [116, с. 57].

Навіть федеральний устрій США та ФРН, яким передбачено функціонування, так би мовити, «проміжних» верховних судів на рівні штату (федеральної землі), визначає першість саме за верховними судами країни.

Проблема касаційної процедури для країн романо-германської правової сім'ї полягає у тому, що не кожне рішення касаційного суду буде однозначно прецедентним рішенням на відміну від країн загального права, оскільки в останніх, верховні суди функціонують лише з єдиною головною метою –

створення прецеденту.

Верховні суди романо-германської правової сім'ї з огляду на предмет спору, який вони вирішують – правильність застосування норми права, дійсно зобов'язані тлумачити закон з метою надання аргументованої відповіді на касаційну скаргу. Однак результат пошуку істинності змісту законодавчого припису має впливати лише на учасників конкретного провадження; він не відокремлюється від обставин провадження; сам суд не наділяє його прецедентною силою. Подальша інтерпретація таких результатів правниками в інших провадженнях є побічним наслідком і аж ніяк не може говорити на користь прецедентності такого рішення, однак у цілому може впливати на його розвиток в інших рішеннях.

Тому у таких країнах як Франція, ФРН, Польща та інші мова, у першу чергу, йде про судову практику касаційного суду – сукупність рішень в окремих кримінальних провадженнях, що містять лише правозастосовче тлумачення.

Французька модель судової практики вищої судової інстанції полягає у тому, що суддя не повинен керуватися у своїй діяльності окремими рішеннями касаційного суду, прийнятими за результатами касаційного провадження у конкретному кримінальному провадженні, хоч би вони і містили тлумачення норм права. Судова практика не стає джерелом права до того часу, поки вона не буде цілком визначеною та закріпленою повторенням прецедентів, у яких однаковим чином вирішується одне й те саме питання [264, с. 33].

Тобто, має відбутися трансформація *res judicata* в *stare decisis*, щоб однозначно стверджувати про існування загальнообов'язкового прецеденту. До того часу рішення верховного суду за касаційною скаргою А на вирок чи ухвалу суду Р щодо неправильного застосування норм закону є рішенням індивідуального характеру. Поза кримінальним провадженням може використовуватися для вивчення та узагальнення.

З огляду на те, що законодавство та позиція суддів верховних судів Європи допускає можливість існування вказаної трансформації, лише підтверджує позицію багатьох вчених про фактичне існування прецедентного права.

Заперечення ж деяких практикуючих юристів (у тому числі адвокатами та самими суддями [333; 350]) можливості верховним судом підмінити законодавчий орган шляхом створення ним загальнообов'язкової норми права через вирок/ухвалу не відповідають конвергентним процесам, які відбуваються між двома правовими системами.

Що ж до верховних судів країн загального права, то вони покликані створювати право внаслідок того, що писане (статутне) право розвинуто слабо або взагалі відсутнє, а отже виникає простір, який необхідно заповнювати правилами, принципами, виражених через рішення суду.

Як і рішення касаційних судів континентального права, у Великій Британії та США прецедент виникає як побічний продукт вирішення конкретного спору чи вирішення питання щодо застосування покарання до конкретної особи. Однак, таке рішення за певних умов може створити загальнообов'язкове (у певному розумінні) правило («*binding case*») [131, с. 352]. При цьому це загальнообов'язкове правило, не все рішення в цілому, а лише певна частина його структури [8, с. 12]. Так звана *ratio decidendi* (сутність рішення), яке на практиці в структурі рішення розмите або взагалі відсутнє (у випадку прийняття рішення без мотивування).

Більше того, не все те, що стверджує суд під час обговорення свого рішення, буде прецедентом ще й тому, що з-поміж сформульованих ним правоположень тільки ті, які він вважає безпосередньо необхідні для власного рішення, утворюють *ratio decidendi*, а інше, таким чином, буде *orbiter dictum* (принагідно сказане) [264, с. 56].

Однак і щоб отримати навіть рішення такого гатунку в США необхідно отримати на це згоду самого SCOTUS, оскільки переглядати рішення нижчих судів він не зобов'язаний, так само як виправляти його, як це робить, наприклад, КС Франції, – це його дискреційні повноваження. У середньому на рік SCOTUS переглядає всього 2 % *appeal of certiorari* (прохань/петицій на витребування справи), яких у середньому буває від 6 [349, с. 310] до 8 [345, с. 36] тис. на рік.

У свою чергу апелянти / касатори у Великій Британії також стикаються з

дискреційними повноваженнями не лише UKSC, але й Апеляційного суду (фактично останній суд в ієрархії судів загальної юрисдикції з розгляду кримінальних проваджень), дозвіл якого також необхідно отримати (ч. 2 ст. 33 закону «Про кримінальну апеляцію» 1968 року) [262].

Тому проблема касаційної процедури в країнах англосаксонської правової сім'ї, на наш погляд, полягає у тому, що провадження може і не потрапити на розгляд верховного суду через наявні перепони.

У цьому контексті слово «може» використано не випадково, оскільки демократичне суспільство засноване на принципі верховенства права, а суд перший, хто є захисником цього принципу. Саме тому положення законодавства передбачили певні «ліфти», за допомогою яких провадження стане предметом касаційного провадження.

1.2. Визначення права.

Дана процедура має місце тоді, коли касаційним судом напрацьовано ряд прецедентних рішень, але через наявність в них внутрішніх суперечностей або суперечностей у висновках одного рішення з другим, правильне застосування положень права стає вкрай складним. Так само вона буде необхідною, коли закони прямо забороняють внесення апеляційних скарг на визначене коле судових рішень.

У зв'язку з цим касаційному суду необхідно досягнути правової визначеності шляхом відступу від попереднього прецедентного рішення або розв'язати правову проблему в інтересах закону.

➤ Відступи від попередньо сказаного в рамках касаційного оскарження.

Цей процесуальний механізм в різних формах свого вираження закріплений в законодавстві країн загального та статутного права.

Так, в англосаксонській правовій сім'ї істотно відчувається доктрина прецеденту на відміну від країн Європи, у першу чергу через те, що обов'язок дотримуватися правил, що вже вміщуються в судових рішеннях (*stare decises*), це данина поваги судовому прецеденту, яким створено право [265, с. 317].

Відповідно до утвореної остаточної структури (ієрархії) судів у Великій

Британії (2005 рік), США (1937 рік) практикуючі юристи формулюють правила та принципи, необхідні для звернення до прецедентів – доктрину прецедента (*stare decedens*). У її основі лежить принцип *per curiam*, згідно з яким рішення, ухвалене UKSC, є обов'язковим для всіх судів [265, с. 319]. Всі інші суди зв'язані своїми попередніми рішеннями і не можуть від них відступитися.

Принцип *per curiam* в США був сформульовано SCOTUS у справі *Hutto v. Davis*. Суд, скасовуючи рішення Апеляційного суду США по четвертому округу щодо призначення обвинуваченому покарання у виді позбавлення волі, вказав на його неконституційність з огляду на те, що у цій справі мав бути застосований прецедент SCOTUS у справі *Rummel v. Estelle*, а не рішення апеляційного суду у справі *Davis v. Davis*. Суд, надавши цьому правову оцінку, вказав, що «апеляційний суд може вважатися таким, який свідомо чи несвідомо проігнорував ієрархію федеральної судової системи, визначену Конституцією та Конгресом. Якщо ми не бажаємо, щоб анархія панувала у нашій федеральній судовій системі, нижчі федеральні суди повинні слідувати прецедентам, встановленим цим судом, незважаючи на те, наскільки неправильними вважають їх судді таких судів» [293].

За майже 700 річну історію було створено чимало прецедентних рішень, деякі з яких застосовуються й досі, але їх «придатність» для вирішення проблем практичного змісту у нових реаліях досить сумнівна. Тому інколи це призводить до певного абсурду, коли доводиться ухвалювати явно несправедливе рішення лише тому, що з цього приводу існує старий прецедент.

За загальним правилом, який діє зараз у Великій Британії всі суди, крім UKSC зв'язані своїми попередніми рішеннями. Так, звісно, було не завжди. Зокрема, до 1966 року у зв'язку з прийнятими Палатою Лордів рішеннями у 1861 році у справі *Beamish* та у 1898 році у справі *London Tramways County Council* вона вважала себе зв'язаною своїми попередніми рішеннями.

З цього приводу лорд Хелсбері вказував, що *Interest rei publicae* (публічні інтереси) вимагають, щоб колись наступив *finis litium* (кінець спору), а це ніколи не відбудеться, якщо по кожному провадженню буде можливим вимагати повторного обговорення на тій лишень підставі, що це не «звичайне

провадження», щоб не значило це твердження [264, с. 115].

Однак у такий спосіб судді себе загнали у глухий кут через неможливість виправляти помилки і свої, і нижчестоящих судів, які слідували за вищестоящим судом. Тоді у 1966 році лорди-права в особі лорда Гардинера, розуміючи неминучість правового колапсу, проголосили заяву «Про судову практику», відповідно до якої Палата Лордів, а нині UKSC, більше не зв'язані своїми попередніми рішеннями «Їхні світлості визнають, що занадто жорстока прихильність до прецеденту може призвести до несправедливості у конкретній справі, а також до невиправданого обмеження розвитку права. Тому Вони вважають за необхідне змінити існуючу практику та, вважаючи попередні рішення Палати Лордів у принципі обов'язковими, допустити можливість відступлення від них у разі необхідності. У зв'язку з цим Вони будуть враховувати небезпеку порушення стабільності кримінального права. Ця Заява стосується застосування прецедентів лише Палатою Лордів» [324].

Подібного роду заяв у США SCOTUS не ухвалював, однак він, як і апеляційні суди штатів, не вважав себе безумовно зв'язаним своїми попередніми рішеннями. У багатьох випадках (а на думку деяких американських юристів, і в занадто багатьох) SCOTUS відкидав прецеденти, пов'язуючи це з тим, що він на відміну від UKSC, здійснює ще й тлумачення Конституції, а тому жорстке дотримання прецеденту у цьому випадку не підходить в умовах, коли Конституція має відповідати обставинам життя суспільства і держави, які змінюються [264, с. 38]. Яскравим прихильником таких поглядів був Л.Д. Брандайз суддя SCOTUS у 1916-1941 роках, який спираючись на доктрину «живої Конституції», у статті «Право на недоторканість приватного життя» обґрунтував, що навіть такий конституційний принцип як повага до приватного життя зазнав багатьох змін з часу його прийняття з огляду на політичні, економічні та соціальні зміни, що відбуваються у країні [365]. Його правова позиція мала вагомий вплив на подальшу правотворчу діяльність SCOTUS, про яку згодом.

Торкаючись питання скасування прецеденту судом, слід дуже чітко відрізняти скасування рішення (*reversing a decision*) від скасування прецеденту

(*overruling*) і від відхилення прецеденту, який не збігається з фактами справи (*distinguishing*) [131, с. 15]. Такі ж процедури притаманні і німецькому праву [362, с. 237].

Для верховних судів відносно своїх власних рішень застосовуються останні два. *Overruling* касаційний суд застосовує, коли є нагальна необхідність відступити від власного прецеденту, як такого, що винесений в результаті неправильного розуміння права, і лише скасування попереднього рішення «видається правильним рішенням». Для правової системи скасований прецедент втрачає силу *erga omnes*. У результаті такий прецедент зазичай перестає бути частиною закону [310, с. 893].

Однак тут слід одразу наголосити, що UKSC та його попередниця Палата Лордів користувалися наданим самим собі правом скасовувати власні прецеденти, особливо в кримінальному провадженні, всього декілька разів. Зокрема, лорд Рід у справі *Knulier v DPP* [1973], говорячи про помилковість висновків прецеденту Палати Лордів у справі *Shaw v DPP* [1962], наголосив: «Я неодноразово говорив в нещодавніх справах, що зміна нашої практики, полягає у тому, що попередні рішення цієї палати більше не розглядаються як абсолютно обов'язкові, але це не свідчить, що кожного разу, коли ми не згодні з ними через їх неправильність, ми повинні їх скасовувати. У загальних інтересах правової визначеності рішення про скасування ми повинні приймати лише будучи впевненими, що для цього є дуже вагома причина» [313].

У свою чергу на іншому континенті, де діє видозмінене англійське загальне право, SCOTUS, виступаючи проти суворого дотримання принципу *stare decisis*, наголошував, що *overruling* неправильних прецедентів інколи може бути необхідністю для виправлення кричуще хибних або недієздатних рішень чи для врахування змін в розумінні Судом чи суспільством фактів, що лежали в основі судового провадження з правового питання. Сліпе слідування принципу *stare decisis* засновано на ідеології захисту помилок Суду від виправлення, що не відповідає Конституції. Водночас *overruling* не може ставитись у залежність з простою незгодою Суду з попереднім рішенням про це наголошено у рішеннях *Janus v.*

Am. Fed. of State, County, & Mun. Employees, Planned Parenthood of Se. Pa. v. Casey, Arizona v. Rumsey [318, с. 7, 8, 11].

Прикладом *overruling*, прийнятим SCOTUS є справа *Katz v. United States* 1967 року. Це рішення є прямим утіленням поглядів Л.Д. Брандайз щодо захисту приватного життя. Згідно з цим рішенням, судді вказали, що доктринальні підвалини щодо «зазіхання» на приватність та «порушення кордонів», сформованих у справах *Olmstead v. United States*, 277 U.S. 438, and *Goldman v. United States*, 316 U.S. 129, не можуть більше застосовуватись, з огляду на те, що повага до вказаних принципів була підірвана низкою рішень SCOTUS. Рішення у справі Катца розширило коло прав, які захищаються четвертою поправкою до Конституції США, зокрема, тепер захисту підлягають не лише матеріальні цінності, але й усні заяви (конфіденційні розмови) [298].

Вагомих причин для скасування попереднього прецеденту судді майже не шукають, про що свідчить практика, але розуміючи необхідність прийняття протилежного рішення, судді вдаються до відхилення від попереднього рішення *distinguishing*. Цей спосіб передбачає застосування техніки відмінностей (розрізнення) – зіставлення фактів нового провадження з фактами прецедентного рішення. Саме цей спосіб забезпечує гнучкість доктрини прецеденту [104, с. 159].

Під розрізненням розуміють впровадження нової правової норми, що не заперечує судового прецеденту, проте додає нові матеріальні аспекти при винесенні судового рішення; при цьому вважається, що судові рішення повинні залежати як від попереднього встановлених, так і від нових аспектів. Виділяють два види розрізнення: необмежувальне і обмежувальне. Про необмежувальне розрізнення мова йде тоді, коли суд приймає виражене *ratio decidendi* попередньої справи і не намагається звужити його, але вважає, що справа, яка розглядається, не підпадає під таке *ratio decidendi* через певну різницю в істотних фактичних обставинах. При обмежувальному розрізненні виражене *ratio decidendi* попередньої справи звужується, оскільки суд розцінює як істотні певні факти первинної справи, які попередній суд вважав неістотними [223, с. 81].

З огляду на те, що англійський юрист всю свою увагу звертає на судову

процедуру і дуже рідко на норми матеріального права [265, с. 301], для нього дуже важливо, щоб у справі не існувало сукупності правових суджень різних судів, особливо в кримінальних провадженнях, де підіймається нова правова проблема, з якої касаційний суд ще не створював свого прецеденту, або навпаки прецедент є і ним «зв'язано» всі нижчі суди, але час та обставини провадження вимагають його скасування або зміни.

Для країн континентального права, внаслідок того, що за судом не закріплено право створювати норму права шляхом ухвалення рішення у кримінальному провадженні, більш притаманною в діяльності верховних судів є форма простого скасування (*overruling*) та прийняття на його заміну іншого. Такий механізм в законодавчих актах отримав назву *відступу від попереднього висновку*. У зв'язку з цим, окремої уваги заслуговує ще одна особливість ієрархічності судової системи, яка впливає на можливість відступу від попереднього рішення, яка притаманна саме країнам Європи, – наявність складної будови в середині самого касаційного суду.

Так сталося, що більшість касаційних судів налічує у своєму складі не 9 суддів як в США чи 12 як у Великій Британії, які засідають у повному чи майже у повному складі (у Великій Британії по 5, 7 рідше 9, 11 суддів), а куди більше Польща – 86, ФРН – понад 95, Франція – 125, майже як в Україні. Це впливає на кількість судових колегій та їх склад.

Враховуючи, що кожна структурна одиниця уособлює собою касаційний суд у цілому, а отже теоретично має право приймати прецедентні рішення, які мають однакове юридичне значення, законодавцями у законах про касаційні суди було передбачено надбудови над ними у виді: палати (секції), об'єднаної палати (сенату), спільного засідання декількох палат (секцій, сенатів), пленарного засідання всього складу суду. Саме спільність думок та позицій більшої кількості суддів касаційного суду, відмінної від складу стандартної колегії суддів, дає можливість ухвалити виважене, стійке та ґрунтовне рішення.

Зрозуміло, що чим більше суддів приймає прецедентне рішення у складі відповідної структурної одиниці, тим вагомніше і саме рішення, і компетентність

суду, але і процес *відступу від попередньо сказаного* важчий. Зокрема, *overruling* та *distinguishing* в середині касаційного суду відбувається за аналогічною процедурою до розгляду кримінального провадження звичайною колегією суддів відносно нижчестоящего суду, тобто палата уповноважена скасувати (відступити від) прецедент(у) колегії суддів касаційного суду, об'єднана палати – колегії суддів та палати, спільне засідання палат (мається на увазі різної юрисдикції кримінальна-цивільна, кримінальна-цивільна-адміністративна тощо) скасовує (відступає від) рішення палати, об'єднаної палати. Засідання повного складу суду касаційної інстанції має найвищу компетенцію відносно інших структурних одиниць. Крім того, скасовувати (відступати від) свої(х) власні(-их) прецеденти(-ів) наділені правом лише верховні суду, що засідають у повному складі.

Принцип *per curiam* є обов'язковою складовою більш узагальненого принципу правової визначеності *res judicata* (заборона скасовувати (змінювати) остаточні рішення у провадженні, що вступили в законну силу), який діє як в країнах загального, так і статутного права. Повага до найвищої судової інстанції вплинула на появу ще одного механізму – в інтересах закону.

➤ Механізм «в інтересах закону» для отримання прецеденту запроваджено з тих міркувань, що деякі провадження в силу давніх традицій або прямих приписів закону заборонено взагалі оскаржувати в касаційному порядку, проте, підняте у таких провадженнях правове питання не стає або загальновідомим, або загальнообов'язковим з огляду на інстанцію суду, який розглянув провадження.

Одну з основних категорій кримінальних проваджень, в яких розв'язується питання правильності практики застосування норм матеріального та процесуального права є реабілітуючі рішення.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 6 ЄКПЛ, особа вважається невинуватою і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [64].

Однозначно стверджувати, що всі виправдувальні вирoki та ухвали суду про закриття проваджень є законними, не можна, у зв'язку з чим кримінальним процесуальним законодавством країн загального та континентального права

передбачено право сторін на оскарження рішень суду в касаційному порядку.

Дане право гарантується не тільки внутрішнім процесуальним законодавством країн Європи та Америки, а й закріплено в міжнародних правових актах (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – Пакт) [112], ЄКПЛ та Протокол № 7 до неї [64]).

У наведених нормах міжнародного права мова йде в першу чергу про право засудженого на подачу апеляційної або касаційної скарги на обвинувальний вирок, водночас право на справедливе судові рішення є фундаментальним правом всіх учасників і не може обмежуватись правом лише сторони захисту на оскарження рішення суду, воно належить всім, чиїх інтересів воно стосується.

Саме тонка межа між публічними інтересами, які зачіпають права та свободи потерпілого від злочину (в кримінальних провадженнях з матеріальним складом) або суспільства в цілому (у кримінальних провадженнях, де потерпілі відсутні), та приватним інтересом особи, якій повідомлено про підозру та передано щодо неї обвинувальний акт до суду, визначає політику держави щодо оскарження реабілітуючих рішень.

Оскарження реабілітуючих рішень має певні особливості і пов'язане з принципом кримінального процесу, що визначається згаданими нами Пактом та ЄКПЛ – *non bis in idem* та положеннями *double jeopardy clause*, *auterfois acquit*, *auterfois convict*. З огляду на це законодавство деяких країн, передбачаючи пряму заборону на оскарження виправдувальних вироків, щоб не погіршувати права виправданого, все ж дозволяє переглянути правове питання, що стало підставою для виправдання, в інтересах закону.

Так, зокрема, КПК Франції процедуру перегляду виправдувального вироку асизів, що вступив в законну силу, в інтересах закону врегульовано ст.ст. 620, 621. Право на звернення до вищої судової інстанції з клопотанням в інтересах закону надано виключно прокурору при КС Франції (за власною ініціативою або за дорученням міністра юстиції) незалежно від спливу строку¹. Клопотання повинно

¹ Такого роду процедура існувала на території України за часів входження її до складу російської та австрійської імперії. Детальніше у підрозділі 3 цього розділу.

містити відомості про: судові акти, які суперечать закону або не відповідають практиці КС Франції. За наслідками розгляду КС Франції приймає рішення з відповідними висновками обов'язковими для судів нижчих інстанцій у майбутньому і у разі встановлення факту порушення закону в діях суду, рішення якого перевірялось, він може його скасувати, але це не впливає на наслідки, що вже настали для сторін [251].

Крім того, до перегляду виправдувальних вироків в інтересах закону дотичні перегляду будь-яких інших рішень у кримінальному провадженні, ухвалених по суті справи, та які вступили в законну силу, що мають принципове значення для розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства, забезпечення одноманітності рішень та послідовності розвитку прецедентного права [91, с. 275-278].

В Україні процесуальний закон має заборону на оскарження деяких рішень місцевих судів до апеляційних та деяких апеляційних до ВС, тому говорити про касацію в інтересах закону взагалі не доводиться, хіба що в межах цього дослідження. На наше переконання, запровадження касації в інтересах закону щодо рішень місцевих (у переважній більшості це рішення слідчих суддів) та апеляційних судів, які не можуть бути оскаржені до ВС могло б позитивно вплинути на кримінальний процес в цілому, у першу чергу, виходячи з того, що деякі питання застосування КПК України не відкладаючись у «довгу шухляду» на роки вирішувались би оперативно у відповідно до тих реалій, які існували на час їх ухвалення.

Повертаючись до країн Європейського Союзу, слід зазначити, що такий механізм як перегляд рішень судів в інтересах закону характерний для згадуваної нами раніше Франції, а також Румунії. Зокрема, кримінальним процесуальним законодавством Румунії окремо визначено, що в складі ІССЈ діє апеляційна колегія в інтересах закону (ст. 40 п. (3), ст.ст. 471 – 474) [252].

Клопотання в інтересах закону мають право подати: 1) генеральний прокурор самостійно *ex officio*, 2) міністр юстиції 3) пленуми апеляційних судів. У клопотанні мають бути зазначені рішення судів, які вирішили однаково правову

проблему у різний спосіб, судову практику Конституційного суду, ЄСПЛ (за наявності такого) та ІССЈ. Заявник має викласти свою «версію» правильного застосування права у виді проекту рішення.

Апеляція в інтересах закону за загальним правилом розглядається судом у складі голови суду, голів секцій, а також 14 суддів секцій, до компетенції яких входить вирішення юридичного питання, а також 2 суддів інших секцій. За наслідками розгляду клопотання суд приймає рішення, яке оголошується лише в інтересах закону та не впливає як на судові рішення, які були предметом розгляду, так і на становище сторін проваджень у вказаних рішеннях [251].

Згадуючи раніше оскарження рішення у кримінальному провадженні у Великій Британії до UKSC, ми вказували, що це робиться з метою *overruling* або *distinguishing* відносно власних рішень та рішень нижчестоящих судів і таких рішень напрочуд мало, але не стільки в інтересах сторін провадження, скільки в інтересах англійської правової системи у цілому. І все ж-таки, у кримінальному процесі на відміну від цивільного не передбачає процедури *leap frog procedure* «чехарди» відповідна заборона передбачена ст.ст. 63, 64 закону «Про кримінальну юстицію та суди» 2015 року [263] та ст.ст. 33, 34 закону «Про кримінальну апеляцію» 1968 року [262].

Тоді як у ФРН StPO передбачив процедуру «чехарди» у ст. 335 [341], яка дозволяє внести касаційну скаргу на вирок суду першої інстанції з мотивів неправильного застосування норм матеріального та процесуального права. Виявляючи порушення закону, BGH робить висновок та як і UKSC приймає рішення по суті провадження п.п. 1, 1(a), 1(b) ст. 354 [341].

«Чехарда» – це по суті спосіб дотримання розумних строків розгляду провадження у суді та швидке досягнення правової визначеності.

Якщо проводити аналогію з нашим національним законодавством, то варіація на *leap frog procedure* застосовується у господарському, адміністративному та цивільному процесуальних кодексах України у виді ухвалення ВС зразкових справ.

II. Позасудовий спосіб вирішення касаційним судом правових питань.

Цей спосіб виокремлено нами як «позасудовий» у зв'язку з тим, що акти судової правотворчості не розв'язують справу по суті, а лише сприяють судам інших інстанцій у цьому. Цей спосіб може проходити одночасно з розглядом провадження по суті (правові питання/сертифікати), а може відбуватися *post factum* – за результатами розгляду судами проваджень з прийняттям остаточних (у більшості випадків) або проміжних рішень. У зв'язку з цим буквально тлумачення поняття «позасудовий» як те, що відбувається за межами суду, у межах цього дослідження є неправильним. Це поняття нами використано з метою відокремлено від процесу перегляду провадження, тобто судового способу.

Отже, перший варіант реалізації позасудового створення прецеденту – це звернення судами нижчих інстанцій до суду касаційної інстанції за отриманням висновку з питання правильного застосування/тлумачення норм права.

Переважає більшість рішень судів першої та апеляційної інстанції ухвалюються шляхом простого застосування вже існуючих норм права або, за наявності двох норм, що протирічать одна одній, шляхом їх аналізу та обрання належного припису [348, с. 118]. Тоді, коли вибір є неочевидним або ж коли фактичні обставини провадження підіймають нову правову проблему, яку раніше суд у своїй практиці не вирішував або вирішував по-різному, він має право у передбачений законодавцем спосіб звернутися за роз'ясненням до верховного суду.

У США право на звернення до SCOTUS для отримання роз'яснення належить федеральному чи вищому суду штату. Ця процедура в американському законодавстві дістала назву сертифікат (*a Certified Question*). Вказана процедура регулюється положеннями 19, 24-26, 33.1, 33.3 Rules, а також § 1254 U.S.C.

Згідно з вказаними нормами нижчестоящі суди федеральної ланки мають право звернутися до SCOTUS за отриманням інструкцій для вирішення справи. Звернення має містити виклад характеру справи та фактів, на підставі яких виникає питання, або положень закону. При цьому SCOTUS може надавати роз'яснення лише питань та положень закону (правило 19 Rules) [331].

Виданий SCOTUS сертифікат з інструкціями є обов'язковим для виконання

судом, що запитував такі інструкції (ч. 2 § 1254 U.S.C.) [354].

У Франції так само існує можливість на звернення до КС Франції за процедурою звернення за висновками КС Франції (*saisine pour avi de la Cour de cassation*), що передбачена ст.ст. L441-1-L441-4 Кодексу судоустрою. Це право надається судам, у яких до винесення рішення по суті виникає нове питання права. На відміну від інструкцій SCOTUS, надане КС Франції роз'яснення права, не має обов'язкового характеру для суду, що його запитував [250].

За статистикою з моменту ухвалення перших двох висновків у 1989 році КС Франції щороку приймає близько десяти висновків. Зокрема, у річному звіті за 2015 рік вказувалось, що: «у середньому у період часу з 2005 року по 2015 рік кількість звернень за консультацією становила 11,1 у рік» [281]. Звісно, що частка звернень судів кримінальної юстиції буде значно меншою, оскільки темпи зміни кримінального та кримінального процесуального законодавства менші, ніж цивільного.

КС Франції власними ж консультативними рішеннями напрацював умови відкриття провадження за вказаною процедурою.

Так, запит повинен належати до питання права (змішані запити (факту та права) не приймаються [258]. Питання права повинно бути: новим, тобто таким, що виникає з нового закону, а не з метою зміни прецедентного права по вже розглянутому провадженню[259; 260]; таким, що викликає дійсну складність та не є одиничним.

Наведені умови аналогічні тим, що висуваються і ВС, коли колегії суддів або палати звертаються до об'єднаної палати ККС ВС або ВП ВС.

Висновки КС Франції мають парадоксальне значення, оскільки, навіть якщо цей висновок позбавлений юридичного значення відносно авторитету *res judicata*, його доктринальний авторитет – безумовний внаслідок авторитетності суддів, які його виклали. Мало того, навіть якщо судження, висловлене вищою судовою інстанцією, не носить для них самих обов'язковий характер під час прийняття рішення за наслідками касаційного провадження, воно все одно має враховуватись заради збереження послідовності та сталості прецедентної

практики. Таким чином, вони – згідно з висловом, що розповсюджений у доктрині – на ділі практично завжди виконується [281].

Крім США, спосіб вирішення верховними судами правових питань за зверненням місцевих та апеляційних судів діє також у Польщі та Румунії.

Зокрема, розділом 2 глави VI КПК Румунії, передбачено, що якщо під час судового розгляду колегія ÎССJ, апеляційного суду, якому дорученого вирішення провадження по суті, встановить, що юридичне питання, за яким має розглядатися провадження, у судовій практиці вирішується у різний спосіб, він має право звернутися до Кримінальної секції ÎССJ з проханням ухвалити попереднє рішення, яким має вирішитися правова проблема (ст.ст. 474, 476) [252].

Імперативність рішення Кримінальної секції ÎССJ ширша за ту, що діє у США, воно є обов'язковими як для суду, що звернувся з клопотанням для його вирішення у межах конкретного провадження, так і для інших судів з дати офіційного опублікування рішення (ст. 477 КПК Румунії) [252].

Що ж до Польщі, то правові питання бувають двох видів: 1) ті, що виникають у судів апеляційної інстанції (регулюється положеннями ст. 441 КПК Польщі); та 2) ті, що виникають у SNRP під час перегляду провадження (регулюється ст.ст. 82 83, 86, 87 закону «Про Суд Найвищий»).

У першому випадку, якщо суд апеляційної інстанції, встановивши, що підняте в апеляційній скарзі юридичне питання вимагає фундаментального тлумачення норми матеріального чи процесуального закону, то розгляд провадження відкладається для звернення до SNRP за вирішенням такого роду питання та на час провадження у суді касаційної інстанції. SNRP розглядає правове питання колегією суддів або розширеним складом суду (ч.ч. 1, 2 ст. 441 КПК Польщі) [301].

Як зазначають М. Гроховски та І. Руцило-Гроховська мотивування рішень з правових питань у кримінальних провадженнях – це надзвичайно цінний правовий інструмент SNRP в царині формування правильного розуміння норм права та забезпечення єдності у їх застосуванні [286].

Другий вид законодавець передбачив для самого SNRP, у якого також

можуть виникати питання у правозастосовчій діяльності. З цією метою, касаційний суд має право звертатися до «колегії 7» (7 суддів, які входять до Надзвичайної контрольної палати та палати зі зв'язків з громадськістю), за тлумаченням правових норм (§ 1 ст. 82 закону «Про Суд Найвищий»). Сам закон не обмежує характер правового питання та обсяг тлумачення, яке може застосувати «колегія 7», але самі судді SNRP ставлять під сумнів таку всеосяжність.

Зокрема, А. Бянчик в окремій думці до постанови SNRP від 10.10.2019 у справі I NSNZP 1/19 вказала, що положення названого вище параграфу не дозволяють суду, що розглядає касаційну скаргу чи іншого роду апеляцію, передавати на розгляд «колегії 7» юридичне питання, що стосується тлумачення положень, які будуть застосовуватись виключно до проваджень касаційного суду, і які раніше не були предметом судового рішення, ухваленого до цього, однак не були предметом судового розгляду [356].

Тут мова йде в контексті кореспондуючих норм, передбачених § 5 ст. 82, § 1 ст. 87 закону «Про Суд Найвищий» [361], згідно з якими рішення «колегії 7» не мають обов'язкового характеру для нижчих судів, тобто не містять резолюції правового принципу. Натомість колегія SNRP має слідувати йому, оскільки була ініціатором запитуваного тлумачення.

На відміну від згаданих вище країн, де функціонує інститут правових питань, у ФРН він існує у своєрідній формі. Особливість полягає у тому, що відповідь на питання надає не верховний суд, а всі верховні суди, що діють у федерації, спільно.

Це пов'язано з тим, що судова система ФРН поділяється на п'ять різних, але рівнозначних судових галузей, усі вони утворюють єдину судову владу в масштабах федерації і єдність правосуддя забезпечується Спільним Сенатом вищих федеральних судів як юрисдикційним органом федерації [114, с. 179]. Цей Сенат покликаний не вирішувати правове питання по новому, відступаючи від попереднього рішення в межах одного федерального суду, а тоді коли виникає необхідність відступити від рішення Федерального адміністративного суду, Федерального фінансового суду, Федерального трудового суду або Федерального

соціального суду сукупно [271] або ж попереднього рішення об'єднаного сенату.

У § 7 федерального закону RsprEinhG за Спільним Сенатом встановлюється пріоритет над будь-яким вищим судом І хоча закон визначає, що рішення Спільного Сенату про вирішення правового питання є обов'язковим для відповідного вищого федерального суду, що звернувся за таким рішенням (§ 16), системний аналіз вказаного закону в цілому дає можливість стверджувати, що обов'язковість поширюється на всі суди [284].

Якщо інститут правових питань, як в принципі і звернення до верховного суду «в інтересах закону», для українського правника є новою формою отримання судового прецеденту, то от діяльність пленуму залишається досі актуальною в Україні і не тільки.

Отже, другий варіант реалізації позасудового створення прецеденту – це засідання пленумів верховного суду.

З огляду на військову агресію, яка обмежує у виборі прикладів країн, де функціонують пленуми, ми зупинимося лише на Казахстані.

Казахстан і Україна мають майже столітню традицію створення прецеденту за рахунок діяльності пленуму. Навіть після здобуття незалежності Казахстаном і Україною, пленуми були осередками, які акумулювали всю практику судів та виражали її екстракт у вигляді постанов, досягаючи правової визначеності.

Єдина різниця між Україною та Казахстаном у тому, що остання закріпила на конституційному рівні за рішеннями пленуму ВС Казахстану статус джерела права (ч. 1 ст. 4) [55]. Це також було продубльовано у ч. 1 ст. 4 закону «Про правові акти», у ч. 1 ст. 1 КК Казастану [82] та в ч. 2 ст. 1 КПК Казахстану [83].

Відповідно до закону «Про правові акти» ВС Казахстану є уповноваженим органом, який має приймати правові акти, у формі нормативних постанов – офіційний документ пленуму ВС Казахстану, встановленої форми, що містить норму права, яка стосується роз'яснень питань судової практики (п.п. 19, 34 ст. 1, ч. 3 ст. 5) [81].

Нормативні постанови приймаються на пленарних засіданнях суду не менш ніж двома третинами голосів від кількості присутніх суддів та за наявності

кворуму не менше трьох чвертей від загальної кількості суддів ВС Казахстану п. 3 ч. 1 ст. 22 закону «Про судоустрій та статус суддів Казахстан» [56].

Перш ніж прийняти таку постанову ВС Казахстану необхідно вивчити відповідну судову практику, що кардинально відрізняє цей спосіб створення прецеденту від інших судових або позасудових, оскільки правова прогалина, на заповнення якої і направлена діяльність пленуму, не породжується одним кримінальним провадженням, а цілою низкою.

Процедура підготовки нормативної постанови врегульована п.п. 19, 21-23 Регламенту пленарного та Розширеного пленарного засідання ВС Казахстану. Значущість прецедентного рішення ВС Казахстану не лише для суду, а й для інших органів державної влади, можна побачити в названих пунктах. Зокрема, передбачено, що проект нормативної постанови для ознайомлення та надання на неї зауважень і пропозицій направляється суддям ВС Казахстану, Голові Конституційної Ради, Генеральному Прокурору, Міністру юстиції, Адміністрації Президента Казахстану, обласним судам, Раді суддів, членам науково-консультативної ради при ВС Казахстану та іншим зацікавленим особам та відомствам [54].

Не зважаючи на те, що постанова є абстрактною та не стосується конкретного кримінального провадження та його учасників, наведені положення законодавства прямо відносять вказані рішення до джерел права. Серед науковців та практиків існують різні погляди на правову природу нормативних постанов пленуму ВС Казахстану.

Так, Ж. Тлембаєва вказує, що нормотворчість пленуму ВС Казахстану є самостійним різновидом державної правотворчості з притаманною їй специфікою. Тому приймаючи нормативні постанови, суд не посягає на сферу компетенції органів законодавчої та виконавчої влади [197]. К. Мамі та Ж. Баїшев оцінюють законодавче закріплення за нормативними постановами, як позитивний відхід від зведення права, у звичайному розумінні, лише до нормативного акту законодавчої та виконавчої влади, для часткового офіційного розширення суб'єктів правотворчості, що важливо й для юридичної практики, особливо у сучасний

динамічний період [198].

У свою чергу Г. Нам вказує: «постанови пленуму не є правовим актом. Натомість, щоб відділити їх від інших постанов вищої судової інстанції країни, назвали їх нормативними. Роз'яснення діючого законодавства, незалежно від того, хто його надає, якою б авторитетною особою воно не було, залишається суб'єктивною думкою. У нашому випадку колективною думкою суддів ВС Казахстану, що проголошені на пленарному засіданні. Роз'яснення за визначенням не можуть бути джерелом права.» [115].

За результатами аналізу деяких нормативних постанов, а також законодавства, на підставі якого вони прийняті, Г. Сулейманова вважає, що нормативні постанови мають містити виключно роз'яснення норм права, а не створювати нові [196].

Ми ж погоджуємося з Ж. Тлембаєвою, К. Мамі та Ж. Баїшевим, що постанови пленуму носять універсальний та квазіпрецедентний характер, оскільки пленум не обмежений думкою сторін провадження та обставинами справи, він як і SCOTUS, здійснюючи аналітичне та емпіричне дослідження норми права або, за її відсутності, загальних принципів права та вимог сьогодення, приймає загальноприйнятне правило направленого на забезпечення єдності судової практики.

1.3. Генезис судової нормотворчості в Україні у кримінальному провадженні

Результати використання історичного методу є основою розуміння специфіки змісту того чи іншого державно-правового поняття в конкретний період, динаміки та перспектив його розвитку, а також запорукою формування виваженого наукового підходу до його формулювання в майбутньому [12, с. 39].

Саме тому, огляд історичних процесів формування судової нормотворчості в Україні у кримінальному процесі дає можливість розуміти чому сучасне законодавство щодо діяльності касаційного суду України з розгляду

кримінального провадження сконструйовано так, а не інакше; в чому переваги та недоліки обраної моделі функціонування ВС та інше.

Для огляду генези нормотворчості касаційного суду України обрано доктринальні (більшою мірою за рахунок огляду законодавчих актів, що визначали суть та зміст діяльності суду вищої інстанції) та хронологічні межі (огляд не обмежується виключно періодом незалежності України з 1991 року, а охоплює набагато ширший діапазон).

Історіографію діяльності ВС умовно можна поділити на два основних періоди: незалежності (доба Київської Русі, Запорізької Січі-Гетьманщини, України з 1991 року) та чужоземної експансії/залежності (Литовсько-Польської доби, Австро-Угорської та Російської імперій, радянської доби). Кожен з цих етапів формування державності на теперішніх землях України нерозривно був пов'язаний з розвитком права.

Перший період незалежності фактично був пов'язаний зі створенням у IX столітті Київської Русі. Законодавча, виконавча та судова влада належала Великому Князю Київському, що споріднювало Київську Русь з середньовічними Англією, Францією та Німеччиною.

Традиційний поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову виникає у Новий час і є загальноприйнятим у сучасну добу. Його застосування до більш раннього часу допустиме лише для оцінки повноти влади того чи іншого владного суб'єкта. Для жителів Давньої Русі, щонайменше у другій половині XI-XII столітті, саме судова функція влади стояла чи не на першому місці [195, с. 71-72] і ототожнювалась з особою Великого Князя Київського, який від Бога наділений правом судити, вирішувати спори, та приймати рішення, які ставали прецедентами – зразками для вирішення аналогічних справ у майбутньому.

Праву у вигляді князівських судових вироків набували форми і змісту прецедентів, що полегшувало знаходження і застосування права в майбутньому у подібних випадках. Княжі прецеденти, для зручності використовували та зберігали вносячи їх до статутів. Згодом такі записи набули форми статутних грамот [187, с. 27], а вони у свою чергу згодом включалися до самого тексту

кодифікованого акту, що зрештою призвело до утворення так званої Широкої Правди, яка налічувала вже 122 статті.

Як зазначає Л. Білецький: «Автор Широкої Правди не брав нові статті з голови, не творив їх в час кодифікації, а брав із попередніх судових рішень та попередньої судової практики, залучаючи для своєї праці судові протоколи та постанови. Отже, поодинокі статті у своїй концепції вироблювались з практики в процесі карного та цивільного права.» [5, с. 99-100].

Текст Правди говорить про те, що у Київській Русі існував кодифікований закон кримінального та кримінального процесуального права, який був сформований Великим Князем Київським за рахунок власних судових повноважень з розгляду кримінальних проваджень. Таким чином Великий Князь Київський уособлював собою ВС без класичних повноважень з перегляду проваджень у касаційному порядку, однак з зародками функції судової нормотворчості.

На зміну першій українській незалежній державності приходить період васальної залежності від Великого князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої.

Процес «злиття» Київської Русі та Великого князівства Литовського мав помірний вплив на суспільство, оскільки об'єднання двох великих держав проходило здебільшого на договірній основі, у менші – шляхом військових завоювань. Проте, згадувані нами джерела права були акцептовані литовцями, а з ними судочинство та культура.

Як і в Київській Русі, у Великому князівстві Литовському князеві належала судова влада. Але на відміну від київських князів, які здійснювали провадження як перша інстанція, але з повноваженнями творити прецедентне право, литовські – могли розглядати кримінальні провадження і як суд першої, так і суд касаційної інстанції відносно рішень нижчих судів, яких у князівстві налічувалося до чотирьох видів.

Джерелами права Великого князівства Литовського було серед іншого писані судове право, яке існувало у вигляді преюдикатів (королівські вироки з

певних спірних питань), що мали характер прецеденту, як зазначає Н. Єфремова, згідно з польськими правовими традиціями, доповнювали і вносили зміни до чинного тогочасного законодавства на рівні з екстравагантами (короткі королівські постанови) [187, с. 29].

Кількість преюдициатів та екстравагантів у XV столітті стала дуже великою, що підштовхнуло до проведення їх кодифікації, яка виразилась у створенні Судебнику (1458 року), який містив норми кримінального, кримінального процесуального права. Однак ця спроба, як вказує М. Максименко, виявилася невдалою у тому розумінні, що згаданий Судебник, при убогості та однобічності свого змісту, далеко не вичерпував усіх норм, що були у правовому обігу реального життя [102, с. 4].

Комплексним документом, який об'єднав старі писані норми права та судове право з новими нормами, стали Статути Великого князівства Литовського 1529 року. Надалі упродовж 60 років проводилось докодифікування 1566 та 1588 років за рахунок нових судових прецедентів, що створювались суддями на підставі статуту 25 розділу 6 Статуту 1529 року [191, с. 250].

Вказане положення чимось нагадує процес складання судових узагальнень касаційними судами радянських часів та ВСУ, до якого включали практику судів першої та апеляційної інстанції, надавали їм характеристику правильності чи неправильності застосуванням норм права, а отже і орієнтирами для суддів у подальшому під час розгляду аналогічних проваджень.

Внесення поправок до статутів здійснювалось на підставі судових прецедентів, затверджених королівськими указами як імперативний приклад для подальшого здійснення судочинства у подібних справах, з метою обмеження свавілля суддів й таким чином забезпечення правової визначеності. Цьому сприяв і той факт, що укладачами Статутів серед іншого були практикуючі судді, які були обізнаними з рішеннями судів, норм, що вони містили.

Головною новелою Литовських Статутів стало запровадження оскарження судових рішень в апеляційному, а з огляду на те, що вище інстанцій не було, то й в касаційному порядку (ст.ст. 1-6 розділу шостого Статуту 1529 року [191, с. 242];

артикули 61-65 розділу IV Статуту 1566 року [192, с. 322-323] та артикули 86-90 розділу IV Статуту 1588 року [193, с. 181-183].

Наприкінці XVI століття вплив на судочинство і відповідно на кримінальне провадження здійснювала діяльність асесорських та комісарських судів, як центральних спеціалізованих судів вищої ланки, а також сеймового суду, як останньої інстанції.

Асесорські та комісарські суди самостійно приймали рішення у кримінальних провадженнях, за винятком випадків пов'язаних із: 1) складністю обставин кримінального правопорушення; 2) заплутаністю справи; 3) відсутністю єдиної думки щодо рішення у справі; та 4) винесенням рішення, яке може надалі слугувати прецедентом. У таких випадках асесорські суди зверталися до великого князя за отриманням відповідних рекомендацій, а комісарські могли повністю передати провадження для прийняття остаточного рішення.

Це пояснюється тим, що, по-перше, судді досить часто не знаходили у статтях судебників та/або статутів норм, на основі яких можна було б вирішити певну нестандартну справу [187, с. 30], а по-друге, великий князь розглядав провадження у складі сеймового суду, до якого входили найкращі знавці права коронного, литовського та волинського [116, с. 30], що давало змогу встановити прогалину та ґрунтовно і фахово її усунути новим судовим прецедентом.

Діяльність асесорських судів має прямий зв'язок з сучасним польським кримінальним процесуальним законодавством, а саме з інститутом правових питань. На жаль, такий спосіб судового нормотворення в Україні не прижився у зв'язку з включенням українських земель до Російської імперії. Натомість другий варіант діяльності, характерний для комісарських судів, все ж у сучасному українському законодавстві зустріти можна: у чистому вигляді, як то робив комісарський суд, характерно до цивільного, господарського та адміністративного судочинства, так звані «зразкові справи» касаційного суду у складі ВС; та трансформованому (характерного для кримінального судочинства) – передача провадження колегіями суддів ККС ВС на розгляд палати, об'єднаної палати та ВП ВС.

За усього багатоманіття моделей організації судової влади на українських теренах визначальними видаються ті судово-владні відносини, які склалися у межах Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Саме тут, на думку багатьох дослідників, давньоруські традиції збагатилися європейським досвідом і як наслідок стали основою так званого західноруського права, що згодом цілком природно трансформувалося в українське право козацько-гетьманської доби [195, с. 96].

У XVI столітті утворюється українська козацько-гетьманська держава – Запорізька Січ або інакше «Військо Запорізьке низове».

Для того аби зрозуміти, яке значення мали рішення вищих судів для життя козацтва та й держави в цілому, треба знати, що через те, що козаки більшу частину свого життя у військових компаніях, створювати писане право їм було ніколи. Як вказує М. Слабченко: «Спеціальних норм і не могло бути, бо Запорізька Республіка народжувалася в боях і разуразних непорозуміннях з сусідами [184, с. 283].

Все ж таки, якщо говорити про кримінальне судочинство, то воно було найбільш розвинуто за рахунок прецедентного права, оскільки саме за допомогою кримінального переслідування, а точніше його завершального етапу – приведення вироку у виконання вироку, оскільки під час приведення смертного вироку оголошувався спір (фабула кримінального правопорушення), чому суд визнає, що це порушення заслуговує карі і як личить діяти у майбутньому, щоб не повторювалось таке правопорушення.

Розвиток запорізького права мав такі етапи: 1) у період окремих вироків, що часто повторюючись, витворювали поняття про прецедент (XVI століття – 1648 рік); 2) викликав до життя, на ґрунті тих прецедентів – звичаї (з 1648 року до 1709 року); 3) фігурував вже з писаними законами, характерними для класового панування 1709-1775 роки [184, с. 288].

Творили вказані судові прецеденти Військова Рада, Суд кошового отамана, суд Похідного Коша, які у подальшому трансформувалися у Суд Коша, при цьому Військова Рада та Суд кошового отамана були вищими апеляційними

інстанціями.

Щодо часів Гетьманщини, то у цю добу відбуваються докорінні зміни законодавства – відбувається кодифікація звичаїв, рішень судів, пристосування, означених нами вище, Литовських Статутів. У результаті світ побачили такі пам'ятки законодавства як: 1) Конституція Пилипа Орлика 1710 – стаття VII передбачила існування Генерального військового суду [46], як вищої судової інстанції; 2) Універсали генеральної військової канцелярії щодо суддів (1722-1723 роки) – Другим Універсалом від 06.12.1722 передбачено порядок внесення апеляційних скарг; 3) Інструкція Судам від 13.07.1730 – вона імплементувала положення Литовських Статутів, Зерцала Саксонського, у тому числі ст. 11 передбачала аналогічний процес внесення апеляційної скарги на рішення місцевих судів; 4) Український або Козацький кодекс 1743 року – збірник правових норм матеріального та процесуального права Гетьманщини; 5) «Суд і розправа в правах малоросійських» 18.10.1750 – містила кодифіковані правила, що базувалися на звичаєвому праві Запорізької Січі та попередніх судових прецедентах; 6) «Статут прав малоросійських».

Судам наказувалося судити по нормах писаним, а за їх відсутності користуватися звичаями, у будь-якому випадку «помірно чинити за своїм углядом». У тих випадках, коли рішення не задовольняло сторону, він міг його оскаржити до полкових судів (у порядку апеляції), а після цього мав право звертатися за прийняттям остаточного рішення до Генерального Суду, рішення якого були остаточні, оскарженню не підлягали та були обов'язкові для всіх. За невиконання їх або намагання їх оскаржити передбачалося покарання [13, с. 72, 114, 136-137].

На зміну Генерального Суду відповідно до судової реформи К. Розумовського (1760-1763 років) прийшов Головний трибунальний суд, такий самий, що діяв у Речі Посполитій за Литовськими Статутами. Рішення цього суду також були остаточними і не підлягали оскарженню, крім тих, за якими людину засуджували до страти.

Вказаний суд, а разом і Гетьманщина проіснували ще рік і у 1764 році

вони були скасовані, а землі сучасної України були підкорені російською та Австро-Угорською імперіями.

Новим етапом, що вплинуло на розвиток судового правотворення на більшій частині території сучасної України стало проведення у XIX столітті у російській імперії судових реформ, результатом яких у сфері кримінального та кримінального процесуального права, стало прийняття у 1857 році Зводу законів російської імперії (далі – Звід) та у 1864 році Статуту кримінального судочинства (далі – Статут).

Вказаними нормативно-правовими актами закріплювались положення про процесуальний порядок проходження кримінальної справи у судах, у тому числі правила підсудності (запроваджувалась територіальна та інстанційна підсудність, остання передбачала розгляд кримінальної справи судами першої, апеляційної та касаційної інстанції).

Найвищий щабель в ієрархії судів займав Урядовий Сенат (далі – Сенат), який здійснював верховну ревізію рішень у кримінальному провадженні, що вступили в законну силу. Справи, що надходили на ревізію з України розглядалися п'ятим та шостим Департаментами Сенату.

Відповідно до ст. 912 Статуту Сенат розглядав касаційні скарги: 1) у випадку явного порушення прямого змісту закону та неправильного його тлумачення під час кваліфікації кримінального правопорушення та при обранні виду покарання за його вчинення; 2) у випадку істотних порушень форм та порядків, без дотримання яких не можливо визнати вирок рівний силі судового рішення; 3) порушення меж підвідомчості та повноважень [194, с. 324].

Розгляд кримінальних проваджень відбувався департаментами при цьому кожний сенатор мав самостійно підготувати свою правову позицію (судження) з тих питань, що підіймалися у скаргах та протестах сторін. У подальшому рішення проходило голосування у департаменті, щоб можна було говорити, що рішення прийнято з урахуванням всіх нюансів законодавства.

З метою існування судової єдності, розробники Зводу передбачили імперативну норму, якою визначалось, що рішення департаменту позитивне чи

негативне має прийматися одногосно всіма сенаторами, що приймали участь у розгляді кримінального провадження (ст.ст. 113, 119, 120, 127 Зводу). У вадку, коли єдність не досягалась провадження передавалось на розгляд Загального Зібрання Сенату, який провівши розгляд приймав рішення вже простою більшістю голосів сенаторів (ст.ст. 134, 135, 139 Зводу) [212, с. 20-21, 24-26].

У цьому випадку можемо говорити про те, що обмеження на законодавчому рівні підстав звернення до Сенату, заклало підвалини класичної касації в Україні – оскарження судового рішення, що вступило в законну силу, до суду права, а порядок ухвалення рішення та приведення його до виконання в свою чергу вплинуло й на нормотворчі повноваження касаційного суду.

Зокрема, на це звертали увагу й розробники Статуту (С. Зарудний та М. Буцковський), які передбачали, що така кількість підстав для звернення до Сенату створить можливість напрацювання судом достатньої судової практики, що складатимуть правила та зможуть знайти своє продовження в законодавчому порядку [194, с. 326].

При цьому слід мати на увазі, що сенатський розгляд кримінального провадження у касаційному порядку не ставив за єдину мету створення нової норми («*касація в інтересах закону*»), оскільки касація в інтересах закону була «*чужда*» тодішньому законодавству. Касація в інтересах закону не вписувалася у принцип «*касаційний перегляд провадження, не обмежується завданнями служіння загальним інтересам одноманітного застосування закону*» [216, с. 385]; обов'язком суду самостійно тлумачити закон, що підлягав застосуванню, не питаючи судження вищих судів під загрозою буди покараним за бездіяльність [188, с. 632].

Статут хоча і не передбачав використання такого поняття як «прецедент» (відносячи його на рахунок рішень Сенату), все ж аналіз нормативних актів імперії дає змогу говорити, що тодішні правники відносили до законодавчого акту документ, який би складався з норм, сформованих Сенатом за результатами розгляду кримінальних проваджень (вони інкорпоровалися до Зводу та Статуту), та рішень Сенату, які видавалися окремими збірками (вони фактично

прирівнювалися до законів, не за рахунок компетенції вищого суду, а за рахунок його компетентності [111, с. 30]).

Такого роду збірники містили номери проваджень/рік/стаття та сентенцію (коротке резюме правильного вирішення справи), аналогічне за змістом диспозиції сучасної статті. Згодом такі сентенції стали розлогішими з коротким викладом норми, що тлумачилась та результату тлумачення, у тому числі у формі нової норми.

При цьому прецедентні рішення могли бути у вигляді:

- тлумачення писаної норми – логічним продовженням раніше сказаного законодавцем. Наприклад, правило № 267 Сенату до ст. 24 Статуту [194, с. 35] сформоване у справі (96/26 – Груніна) [126, с. 72];

- доповнення писаної норми – правило № 266 до ст. 22 Статуту [194, с. 35] сформоване у справі (95/18 – Етел'єнова, Віткінда та ін.) [126, с. 35];

- зміни писаної норми – касаційне рішення від 1867 року № 492 [187, с. 36].

Таким чином до червня 1877 року існував єдиний механізм створення прецедентного рішення Сенатом – розгляд кримінального провадження у порядку прямої касації. Після цього у 10.06.1877 році були внесені зміни до Установи судових установлень, доповнивши вказаний закон новою ст. 2591, відповідно до якої міністру юстиції надавалося право пропонувати до розгляду відповідним касаційним департаментам, їх загальним зібранням та загального зібрання 1-го та касаційних департаментів наступні питання: 1) неоднакове застосування одних і тих самих норм різними судами; 2) сумніви на місцях щодо правильного розуміння змісту норми; 3) ревізія правил департаментів касаційного суду, які приймалися на підставі старих норм законодавства шляхом пояснення і підтвердження або роз'яснення істинного змісту узаконювань [111, с. 4]. Фактично був передбачений механізм позасудового створення прецеденту Сенатом у складі «поєднаної присутності сенату» (по два сенатори від Першого департаменту, а також другого та третього касаційних департаментів та першого головуєчого) [216, с. 389], який характеризувався більшою узагальненістю як правової проблеми, що виникала на практиці, так і більшою виваженістю поглядів

сенаторів з урахуванням власної судової практики у серії аналогічних випадків у кримінальних провадженнях.

Вказана норма була новелою законодавства і таким собі протиставленням правничій думці російської імперії. Зокрема, В. Случевський пояснював це тим, що такий шлях охорони сили закону Сенатом за зверненням міністра юстиції стоїть поза процесом за рахунок узагальненості правового питання не пов'язаного з конкретним провадженням, чим і відрізняється від західної касації в інтересах закону [188, с. 632-633].

На цьому етапі розвитку судової нормотворчості в Україні можна побачити й перші зародки правового закріплення меж застосування судових прецедентів касаційного суду, таких як: правова регламентація (порядок створення прецеденту), суб'єкт (касаційний департамент, об'єднана палата касаційних департаментів, об'єднана палата Сенату), предмет (норми матеріального та процесуального права), простір.

Щодо останньої правової межі, то слід сказати, що прецеденти Сенату по конкретним кримінальним провадженням були обов'язкові лише для сторін цього провадження в частині, що стосувалась їх прав та обов'язків, тоді як застосування норми права, що була предметом правового дослідження Сенату, була обов'язковою лише для суду для вирішення цього провадження (ст. 930 Статуту кримінального судочинства) [194, с. 330]. Рішення Сенату, ухвалені поза касаційною процедурою, були однозначно обов'язкові для всіх судів та відомств, що були підконтрольні міністру юстиції, оскільки останній реєстрував та підписував на рівні з сенаторами прецедентне рішення (ст.ст. 171, 172, 203-205) [212, с. 31-32, 35-36].

Згодом як судові, так і позасудові прецедентні рішення Сенату використовувались: в обґрунтування рішень в інших провадженнях (наприклад, рішення Сенату від 19.01.1910 у справі Козака Василя Книша (містило перелік сталої практики Суду, якої місцевий та апеляційний суди не дотрималась); як окрема підстава для скасування оскаржуваних рішень на ряду з неправильним застосуванням матеріального чи порушенням процесуального законів (наприклад,

справа Купця Миколи Сवेशнікова, 1910 року [173, с. 5, 23]).

Після відродження на незначний час незалежності та утворення Української Народної Республіки на її території продовжували діяти суди, утворені за часів імперії та судова практика Сенату, оскільки створений 02.12.1917 Генеральний Суд не напрацював власної практики, якою могли б послуговуватися нижче стоячі суди.

Як зазначає І. Гуцалюк, до 17.04.1918 Генеральний суд, незважаючи на документальне закріплення за ним права забезпечувати єдність судової практики та ті певні механізми, що були створені, фактично не реалізував цю ідею [44, с. 10].

Новий етап становлення інституту правотворчої діяльності касаційного суду, відбувся вже в радянську добу, коли були прийняті такі Декрети Ради Народних комісарів УСРР як: «Про створення народного суду» 1918 року, «Про суд» 1919 року, «Про створення ІХ Відділу Народного Комісаріату Юстиції – Верховного судового контролю» та «Про створення Х Відділу Народного Комісаріату Юстиції – Верховного касаційного суду» 1919 року тощо.

Саме відповідно до положень останніх двох декретів визначалося, що ІХ відділ, здійснюючи періодично/надзвичайно ревізії будь-яких кримінальних проваджень, має право надавати всім без виключення судовим установам УСРР керівні роз'яснення та вказівки на рахунок тлумачення та застосування діючих в Україні норм права, а також регулювання застосування судовими установами принципів, викладених в ст.ст. 21 та 49 «Тимчасового положення про Народні Суди й Революційні Трибунали» (п. 2 Декрету від 17.04.1919); Верховний касаційний суд у випадку скасування рішення Революційного Трибуналу надає роз'яснення закону, і цьому роз'ясненню Революційний Трибунал зобов'язаний підкоритися під час нового судового розгляду (п.п. 6, 8 Декрету від 16.04.1919) [189, с. 550-551].

Таким чином, запроваджені за царської доби судовий та позасудовий порядок створення касаційним судом норм права, зберігся та діяли в Україні і надалі.

У 1922 році ІХ та Х відділи Народного Комісаріату Юстиції були об'єднані в один верховний суд, у структурі якого були утворені: цивільна та кримінальна касаційні колегії, президіум та Пленум (саме він за протестами прокурора до 1938 року та з 1960 по 1991 роки здійснював тлумачення різних законів, що стосувалися судової практики. Після серпня 1938 року Пленум було ліквідовано, а його функції відповідно до Закону СРСР «Про судоустрій Союзу РСР, союзних та автономних республік» перейшли до ВС СРСР), що сприяло формуванню єдиної судової системи та єдиної судової практики [296, с. 216].

Не зважаючи на те, що ВС УРСР з 1938 року по 1960 рік був позбавлений можливості приймати постанови загальнообов'язкового характеру, все ж впливати на правильність застосування норм матеріального права міг за рахунок проведення узагальнення судової практики, а також розгляду кримінальних справ у порядку касаційного та наглядового порядку.

Норми процесуального закону (ст.ст. 346, 350 КПК УСРР) передбачали види «приписів» нормативного характеру постановлені за результатами касаційного провадження, які впливали на подальшу правозастосовчу діяльність судів, органів дізнання та слідства. Так, ВС УСРР, скасовуючи, змінюючи чи залишаючи без змін рішення суду нижчої інстанції, у своєму рішенні міг робити вказівки на порушення, що їх допустив суд першої інстанції (ст. 346 КПК УСРР) [79, с. 120]. Такі вказівки касаційного суду були обов'язкові для всіх судів і органів досудового розслідування, що розслідували чи розглядали справу.

Іншого роду вплив касаційного суду України на практику судів, а також і законодавство в цілому, наводить Б. Потильчак. Так, практика касаційного провадження з розгляду кримінальних справ щодо громадян, засуджених за «контрреволюційні злочини» (ст. 54 КК УРСР) викликала реакцію голови ВС УСРР К. Топчія, який у звіті про роботу керованої ним установи у першому півріччі 1944 року зазначав, що обласні суди вчиняли неправильно, приймаючи до розгляду ці справи всупереч положенням указу Президії Верховної Ради СРСР від 22.06.1941 «Про воєнний стан». На основі наданих ВС УРСР матеріалів Народного Комісаріату Юстиції УРСР і Прокуратура республіки видали спільний

наказ, яким заборонили обласним судам приймати до розгляду справи за звинуваченнями громадян у вчиненні «контрреволюційних злочинів» [154, с. 130-131].

На нормотворчу діяльність ВС УРСР впливала також і діяльність ВС СРСР, яка закріплювалась і в законі про судоустрій та кримінально-процесуальному законі.

Зокрема, з прийняттям постанови Президіумом ЦВК СРСР від 13.09.1933 «Про розширення компетенції ВС СРСР» ВС СРСР надавалося право видавати керівні роз'яснення (у формі постанов Пленуму СРСР та директивних листах ВС СРСР, у тому числі розпорядчого характеру) верховним судам союзних республік з питань судової практики, а також роз'яснення загальносоюзних директив та законів, вносити протести (таке право також надавалося Генеральному прокурору та головам верховних судів союзних республік) на постанови пленумів верховних судів союзних республік, які суперечили загальносоюзному законодавству та інтересам інших союзних республік (внесення протестів на такі постанови зупиняло їх дію) [227].

Згадані директивні листи ВС СРСР мали однакову юридичну силу, що й постанови Пленуму СРСР, оскільки затверджувались на черговому засіданні Пленуму ВС СРСР.

У 1960 році відбуваються дві знаменні події, які стосувалися діяльності ВС УРСР у кримінальному процесі. Це прийняття в червні ВР УРСР Закону «Про судоустрій Української РСР» та у грудні Кримінально-процесуального кодексу УРСР.

Червневим законом відновлювалась діяльність Пленуму ВС УРСР та його повноваження надавати роз'яснення законодавства; КПК УРСР передбачив можливість надавати вказівки для органів досудового розслідування та судів у кримінальному провадженні, яке було предметом вивчення на стадії касаційного перегляду (у порядку простої касації (глава 30 КПК УРСР) або касації у порядку нагляду (глава 31 КПК УРСР)).

У зв'язку з наявністю в законодавстві прогалин і суперечностей спостерігалася підвищена увага ВС України до аналізу й узагальнення судової

практики, активне надання судам роз'яснень [106, с. 182]; вищий суд отримав можливість керувати практикою [232, с. 240] органів дізнання, досудового розслідування та судів нижчих інстанцій.

Хоча тодішнє законодавство і використовувало стосовно рішень ВС УРСР (у більшості випадків прийнятих у позасудовому процесі) такі поняття як: «керівні роз'яснення», «директиви», «вказівки розпорядчого характеру» тощо, і передбачення певного роду відповідальність за не виконання постанов Пленумів шляхом скасування оскаржуваних рішень (зокрема, ВС СРСР перевіряв рішення верховних судів союзних республік не лише на предмет дотримання законодавства, а й також виконання постанов його Пленуму [296, с. 220]), все ж серед науковців існувала дискусія як щодо нормотворчих повноважень вищої судової інстанції, так і значення для законодавства прийнятих ним рішень.

Одні вчені СРСР (Я. Магазінер, Б. Топорнін, С. Зівс, О. Безіна, В. Лазарєв, П. Недбайло) судовий прецедент як джерело права називали шкідливим. Тоді як інша група вчених (М. Ходунов, Т. Юркевич, Є. Матвієнко, В. Кікоть, С. Вільнянський, В. Камінська) визнавали нормативну природу постанов Пленуму (а отже і його компетенції у нормотворчості – авт.), оскільки деякі з них містять нові норми права; Пленум у своїх вказівках судам уповноважений приймати правила, які зобов'язують [107].

Новий етап розвитку нормотворчих повноважень касаційного суду у кримінальному провадженні пов'язаний зі здобуттям у 1991 році незалежності та проведенням з того часу декількох судових реформ. У зв'язку з тим, що нормотворчість вищої судової інстанції в Україні ми розглядаємо через призму кримінального провадження, то відповідно ключовими віхами розвитку судового прецеденту є пострадянський період (з 1991 року по 2012 рік – процесуальне законодавство складалося з КПК України (1960 року), проведення двох «малих» судових реформ 2001-2002 та 2010 років) та новітній (з 2012 року – прийняття нового проєвропейського КПК України та третьої судової реформи 2016 року).

Після проголошення незалежності нашою країною на її території продовжували діяти нормативно-правові акти СРСР, які поступово замінювалися новими.

Станом на серпень 1991 року ВС УРСР перетворювався на ВСУ та був найвищим судовим органом України, який здійснював нагляд за судовою діяльністю місцевих та апеляційних судів. У межах своїх повноважень продовжував вивчати й узагальнювати судову практику і відповідно за її наслідком давати керівні роз'яснення. Керівні роз'яснення Пленуму ВС УРСР (якщо вони не суперечили українському законодавству) та Пленуму ВСУ продовжували бути обов'язковими для судів та інших органів і службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення.

Конституцією України 1996 року у ст. 125 визначено ВСУ як найвищу судову інстанцію, поряд з ним існували й вищі спеціалізовані суди, які відігравали не останню роль у судовій нормотворчості [66], але про спеціалізовані суди та їх повноваження відомості в законі з'являться згодом, лише після проведення так званої «малої судової реформи» у 2001 році, а перша згадка про порядок касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні до ВССУ у КПК України з'явиться лише 03.08.2010 на підставі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 07.07.2010.

З прийняттям 21.06.2001 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України», судова правотворчість вищої судової інстанції перейшла з площини «обов'язковості та забезпечення відповідним примусом» у площину «формальності».

Так, абз. 3 ч. 1 ст. 40 Закону України «Про судоустрій України» (далі – Закон № 2022-Х) визначив, що ВСУ дає роз'яснення з питань застосування законодавства [164]. Роз'яснення ВСУ мали формально-обов'язковий характер, оскільки іншого передбачено не було, як і обов'язковості відповідно до попередньої редакції Закону № 2022-Х. Крім того, на підтвердження цього говорить і той факт, що із Закону № 2022-Х були виключені повноваження ВСУ здійснювати «контроль за виконанням судами керівних роз'яснень Пленуму ВСУ» [165].

Крім того, враховуючи, що повноваження касаційного перегляду кримінального провадження від ВСУ перейшли до новоутвореного ВССУ, ВСУ

став приймати рішення в порядку виключного провадження – з підстав неправильного застосування кримінального закону. Але і про обов'язковість цих рішень, процесуальний закон відповіді також не давав, не дивлячись на специфіку прийняття таких рішень – розглядалася на спільному засіданні судових палат ВСУ (ч. 3 ст. 400-10 КПК України) [75], визначаючи у такий спосіб істинний зміст норми закону, порядок її застосування, а в тих випадках, коли норма була занадто формалізованою, суд її доповнював та розвивав.

Обов'язковими залишались лише вказівки касаційного суду, надані ним в касаційному порядку, органам дізнання чи досудового слідства при додатковому розслідуванні й суду першої чи апеляційної інстанції при повторному розгляді справи (ст. 399 КПК України (1960 року)) [75].

У Законі України «Про судоустрій України» 2002 року (далі – Закону № 3019-III) передбачалося дві новели. Перша полягала у тому, що створювався Касаційний суд (при цьому процесуальне законодавство не містило про нього жодної згадки як і про його функції), на який покладалися серед іншого надання методичної допомоги у застосуванні законодавства судам нижчих інстанцій (п. 3 ч. 1 ст. 33 Закону № 3019-III) [163]. Чи можна було говорити, що законодавці тоді зробили крок до введення у кримінальному процесі інституту «правових питань» на кшталт тих, що діяли у Франції та Польщі? На жаль це питання залишається відкритим, з огляду на те, що КПК України не зазнав жодних змін з цього приводу, та й сама норма про утворення Касаційного суду рішенням КСУ від 11.12.2003 № 20-рп/2003 була визнана неконституційною [176]. Інших спроб запровадити надання методичної допомоги ані в процесуальному законі, ані в іншому законі ВР України не робила.

Ще одним кроком до закріплення за ВСУ нормотворчих повноважень, було покладення законодавцем на нього повноважень забезпечення судової єдності за рахунок однакового застосування законів судами загальної юрисдикції (абз. 5 ч. 4 ст. 18 Закону № 3019-III) за наслідками здійснення контрольно-ревізійних функцій, визначених п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону № 3019-III [163], не лише за рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, а й за постановами пленумів

ВССУ, які він міг визнавати нечинними. Але як ми вже говорили раніше, спеціалізований суд запрацює лише у листопаді 2010 році з прийняттям нового закону про судоустрій.

За два роки до прийняття нового КПК України ВР України приймає Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закону № 2453-VI), яким зберігаючи попередню систему судів загальної юрисдикції у кримінальному провадженні, уточнив рівень, на якому ВСУ має забезпечувати єдність судової практики та якої сфери така єдність стосується. Зокрема, п. 4 ч. 4 ст. 17 Закону № 2453-VI закріпив за ВСУ обов'язок забезпечувати однакове застосування судами (судом) касаційної інстанції норм матеріального права [159] у порядку визначеному КПК України.

Практика роботи Пленуму як органу, що надає роз'яснення чинного законодавства, залишилась лише у межах діяльності ВССУ. Л. Фесенко, звертаючи увагу на рекомендаційний характер постанов Пленуму ВССУ, все ж відводив їм істотне значення для кримінального провадження як «стабілізаторів судової практики» та «орієнтирів» при розгляді справ аналогічного характеру [213, с. 15].

Фактично постанови Пленумів ВСУ і ВССУ та рішення прийняті ними в порядку касаційного та виключного провадження у період з 2001 року по 2010 рік складали судову практику.

На зміну постановам Пленумів ВСУ, які до 2001 року мали обов'язковий характер, прийшли ухвали ВСУ, прийняті ним з підстав неоднакового застосування ВССУ одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь (п. 1 ч. 1 ст. 400-12 КПК України (1960 року)). Законодавець у перше в процесуальному законі (ст. 400-25) визнав за ВСУ правотворчі повноваження, визначивши коло суб'єктів, на яких вони розповсюджуються (для всіх суб'єктів владних повноважень та для всіх судів України), випадки, коли вони є обов'язковими (у випадку повторного застосування у своїй діяльності норми закону, що була предметом вивчення

ВСУ). Крім того, законодавець забезпечив дотримання рішень ВСУ відповідальністю, передбаченої законодавством [76].

З таким об'ємом ревізійно-нормотворчих повноважень ВСУ увійшов у нову еру процесуального законодавства, що ознаменувалася прийняттям у квітні 2012 року кардинального нового КПК України, який більшою мірою походив на компіляцію різних процесуальних кодексів європейських країн та деяких штатів США.

ВСУ продовжив провадити судочинство із забезпечення єдності судової практики касаційного суду щодо застосування матеріального права до 2016 року, року чергової конституційної та судової реформи.

Конституційним Законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 Конституцію України доповнено ст. 1291 і хоча деякі її положення (наприклад, обов'язковість судових рішень) були не нові, проте з'являється новела, якою введено контрольні повноваження суду за виконанням його рішень. У принципі вони узгоджувалися з процесуальним законом щодо перевірки ВСУ рішень касаційного суду з одного і того ж самого питання.

У свою чергу Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року (далі – Закон № 1402-VIII), будучи продовженням конституційних норм, також визначив у ст. 13 обов'язковість судових рішень для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також контрольні повноваження суду. Головне, що уперше законодавець у відношенні до рішень ВСУ вживає такі поняття як «правовий висновок» та «правова позиція», а також форму їх закріплення – постанова [161], однак не розкриваючи при цьому їх змісту. Тотожні вони чи ні? Лише подальша правотворча практика і ВСУ, і ВС вказала на різницю [85, с. 252].

Поряд з обов'язковістю «правових висновків» та «правових позицій» вони носили також рекомендаційний характер для самих судів, які могли від них відступати, умотивувавши при цьому своє рішення відмінне від рішення ВСУ та ВС. Цим український судовий прецедент якісно відрізнявся від класичного прецедента та принципам *per curiam* та *stare decides*.

Однак наведений припис суперечив положенням ч. 1 ст. 458 КПК України, яка передбачала обов'язковість рішень ВСУ і для всіх судів [70]. Згодом цю суперечність правових норм законодавець усунув.

Останній етап, який вплинув на правотворчість суду касаційної інстанції в Україні, це ліквідація ВССУ та його Пленуму; перейменування ВСУ на ВС та утворення в його складі правотворчих складових – палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС. І хоча Закон № 1402-VIII пов'язує забезпечення єдності судової практики з діяльністю ВП ВС (п. 1 ч. 2 ст. 45) [162], КПК України відводить цю роль також палатам, об'єднаній палаті ККС ВС (ч. 4 ст. 442) [71].

Теоретичні доробки науковців щодо запровадження судового прецеденту як джерела права на законодавчому рівні, а також, з огляду на практичну складову – застосування/слідування правниками у повсякденній роботі практики касаційного суду, – визнання за ВС правотворчих повноважень не лише не знайшли підтримки ВР України у прийнятому нею 24.08.2023 Законі України «Про правотворчу діяльність» (далі – Закон № 3354-IX), а й створило внутрішньозаконодавчу неузгодженість, суперечність.

По-перше, ВС, рівно як і КСУ, не визнані суб'єктами правотворчої діяльності.

По-друге, не дивлячись на те, що Конституція України (щодо рішень КСУ), а Закон № 1402-VIII та КПК України (щодо рішень ВС) закріплюють положення про загальнообов'язковий характер правових висновків, у ч. 4 ст. 2 Закону 3354-IX визначено, що рішення прийняті вказаними судами взагалі не містять норм права, а тому на КС України та ВС не розповсюджується дія названого закону.

По-третє, виходячи з попередньої тези, ВР України не включає рішення КСУ та ВС, якими мають обов'язкового послуговуватися всі суб'єкти владних повноважень, які застосовують відповідну норму права, щодо якої є правовий висновок, до системи нормативно-правових актів, при тому що визначення «нормативно-правовий акт», наведене у ч. 1 ст. 8 Закону 3354-IX [156], повною мірою релевантне до постанов КСУ та ВС. Більш того ч. 2 ст. 9 Закону 3354-IX також не визнає і рішення ЄСПЛ частиною законодавства України, що суперечить

ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України [74], ст.ст. 13, 17, 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» [155].

Таким чином, Закон № 3354-IX є великим кроком назад у запровадженні судового прецеденту в Україні та визначення його місця в системі нормативно-правових актів. У подальших розділах ми розглянемо чому Закон № 3354-IX потребує змін з огляду на реальний стан доктрини прецеденту та прецедентної практики в Україні.

Висновки до розділу 1.

З огляду на вказане ми можемо говорити, що незалежно від того, які правові системи існують на Американському та Євразійському континентах, судова правотворчість притаманна як англо-американській, так і романо-германській. За тим єдиним виключенням, що в основі законодавства першої домінує судовий прецедент, тоді як у системі континентального права визначальним є писаний закон.

Кожна країна пройшла свій процес становлення та розвитку повноважень вищих судових інстанцій, у загальному підсумку наділивши їх правом застосовувати норми права, а за їх відсутності – приймати нові, керуючись загальними положеннями права. Крім того, деякі наділені повноваженнями тлумачити основний закон країни з метою забезпечення верховенства права.

Не виключенням з наведеного є й Україна, яка за тисячолітню історію була і країною загального права, більшу частину законодавства становили саме рішення суду, які істотно впливали на становлення права в Київській Русі, Русько-Литовському князівстві, Запорізькій Січі, Гетьманщині; і країною континентального права.

На сучасному етапі українського державотворення Україна поєднує риси обох систем права за рахунок євроінтеграційних процесів, що відбуваються до нині. Відкидати доводи про те, судовий прецедент займає одне з ключових місць у вирішенні кримінальних проваджень, а також впливу на кримінальне та кримінально процесуальне законодавство та судочинство загалом, лише спираючись на те, що на законодавчому рівні за ВС не закріплено нормотворчих повноважень, а його рішення, що містять правові висновки чи позиції, не є джерелом права, є помилковим.

Так нами через історичний екскурс було наведено чималу кількість прикладів трансформованого та чинного законодавства, яке визнає частиною вітчизняного законодавства рішення ЄСПЛ (на практиці непоодинокими є рішення судів всіх інстанцій, в яких містяться посилання суддів на рішення ЄСПЛ

як аргумент під час надання об'єктивних відповідей на доводи сторін кримінального провадження щодо порушення чи не порушення вимог законодавства на стадіях досудового розслідування та судового розгляду); рішення ВС законами визнано обов'язковими для невизначеного кола осіб, що також свідчить про бажання законодавця наділити судову гілку влади в особі окремих складових ВС (палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС) повноваженнями ефективніше та швидше реагувати на зміну суспільних відносин шляхом адаптації законодавства, його доповнення чи зміни.

Нами було встановлено, що предметом вивчення верховних судів є питання права, які виникають у процесу відправлення правосуддя. Основними способами вирішення таких питань є: 1) судовий, який покликаний у касаційному провадженні створити судовий прецедент за процедурою «спору про право» або «визначення права», остання є більш розповсюдженою, а тому і більш розгалуженою за формами реалізації (відступ від попереднього прецеденту шляхом його скасування, відхилення, розрізнення; в інтересах закону шляхом внесення відповідно клопотання до касаційного суду у провадженнях, де оскарження рішень законом не передбачено, або шляхом передачі провадження для розгляду по суті); 2) позасудовий застосовується тоді, коли провадження або ще не розглянуто, бо цьому перешкоджає правова невизначеність, наявність колізій / прогалин у законодавстві, або тоді, коли розв'язання правової проблеми взагалі не пов'язане з розглядом якогось конкретного провадження, проте результат діяльності касаційного суду створить передумови для однакового застосування права у майбутньому у невизначеному колі проваджень.

Основні наукові результати здобувача щодо першого розділу опубліковано в працях [85; 91; 92; 93].

РОЗДІЛ 2

РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Прецедентна практика верховних судів: форми вираження, вимоги до змісту та структури

Сучасне прецедентне право можна схарактеризувати як перетворення окремих норм (судових рішень) в загальні норми, що імітують мову права та запозичують його авторитет для нав'язування (через механізми верховенства права) [289, с. 492]. Тоді як «основну одиницю» прецедентного права – «прецедент» деякі автори та філософи визначають по-різному: це створення закону шляхом визнання та застосування нових правил самими судами під час здійснення правосуддя (У. Дж. Салмонд); закон, що створюється суддею (І. Бентам); це те, що охоплює все сказане чи зроблене, що дає правило для наступної практики (Дж. Грей) [325]; судові рішення, якому так чи інакше надається авторитет, з метою розвинути закон, а не змінити його (Г. Кітон) [282, с. 67].

З огляду на це, якщо перший розділ був присвячений розвитку прецеденту в різних країнах світу, впливу судового прецеденту на розвиток права і навпаки – розвитку та конвергенції правових систем на розвиток правотворчих функцій верховних судів, то зараз ми маємо встановити: які форми вираження мають рішення суду касаційної інстанції, що містять нормативну складову (окрему норму), що має перетворитися/перетворюється в кримінальному провадженні в загальну норму; яка структура прецедентного рішення і які висуваються до нього вимоги.

Судові рішення – це правозастосовні акти суду, судді, слідчого судді або суду присяжних, які викладаються у певній формі та в яких вирішено обвинувачення по суті або інші питання кримінального провадження [78, с. 124]; акти правосуддя у справі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і застосуванні норм матеріального та процесуального права [221, с. 455];

акт правосуддя, що здійснюється від імені держави і забезпечує реальний захист порушених прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави [220, с. 681].

У постанові Пленуму ВСУ № 5 від 29.06.1990 вказано, що в Україні судові рішення є найважливішим актом правосуддя і до його постановлення суддям належить підходити з винятковою відповідальністю, суворо додержуючись вимог законодавства [153, с. 48].

Форма – це обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; шаблон за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів, якогось вигляду; тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; з філософської точки зору спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; у літературі (авт. з огляду на те, що рішення суду, свого роду література написана офіційно-діловою мовою у жанрі реалізму) – спосіб, характер викладу думки, пропозиції, повідомлення і таке ін.; суворо встановлений порядок у будь-якій справі [217].

З огляду на вказане, помилковою видається юридична конструкція, яку застосував законодавець у ст. 369 КПК України ототожнивши такі поняття як види та форми судових рішень, хоча б через те, що вид – це окрема галузь роботи, заняття, різновид в ряді предметів, явищ [16]. Тому, говорячи про вирок, ухвалу, постанову, рішення, ми визначаємо їх як форму вираження судом своїх суджень/висновків з поставлених перед ними питань.

Правильне визначення форми судового рішення дає відповідь на те, чи може воно містити у собі прецедент, що підлягає застосуванню. Зрозуміло, що це питання не може відноситися до всіх країн, що ми досліджуємо, але точно можна сказати, що воно є актуальним для України, де внаслідок постійної реформи кримінального процесу та судової влади чимало прийнято касаційним судом рішень різної форми, однак не всі вони містять судовий прецедент.

Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 369 КПК України суд касаційної інстанції приймає постанови [74]. Але ці положення є неповними з огляду на те,

що ВС приймає також і рішення у формі ухвал (ч. 2 ст. 441 КПК України). Ухвали є проміжними судовими рішеннями з процедурних питань.

Здавалося б все зрозуміло – належною формою процесуального закріплення судового прецеденту є лише постанова як за результатами перегляду провадження, так і за результатами засідання пленуму. Однак такий висновок є помилковим та неоднозначним. Це пояснюється тим, що до 15.12.2017 ВССУ, який, як ми встановили у попередньому розділі, також мав право створювати за результатами касаційного провадження прецедентні рішення у формі ухвал, а постанови лише ВСУ, який переглядав ухвали ВССУ. І ті, і інші рішення діють до цього часу, у зв'язку з тим, що судовий прецедент не припиняє свою дію після ліквідації чи реорганізації суду, що його створив.

Більш того, на сьогодні навіть колегії суддів ВС допускають посилення на ухвали об'єднаної палати ККС ВС або ВП ВС, якими вони відмовляють у розгляді кримінального провадження у складі вказаних палат, як на рішення, що містять судовий прецедент. Що насправді є грубою помилкою, яка прямо суперечить положенням ч. 4 ст. 442 КПК України.

Зокрема, можна навести один з останніх прикладів постанову колегії суддів ВС у справі № 740/1179/19 [149], в якій на обґрунтування своїх висновків щодо не перевірки судами попередніх інстанцій факту недотримання прокурором вимог з визначення підслідності за певним органом, судді послалися на ухвалу ВП ВС від 06.10.2022 про відмову у відкритті провадження як на підтвердження існування усталеної практики [200].

Такі ж посилення на ухвали касаційного суду як прецедентну практику ВС можна побачити й в інших рішеннях [147; 140; 204; 205] тощо. Наслідують поведінку ВС як місцеві суди [145], так і учасники провадження у своїх скаргах [150].

А все через те, що деякі судді ВС притримуються думки, що «висновок щодо застосування норми права – це не завжди чітко сформульований висновок у судовому рішенні ККС ВС у формі постанови, у тому числі із заголовком «Висновок», це також правове обґрунтування одного чи кількох доводів

касаційної скарги сторони кримінального провадження, викладене в судовому рішенні як у формі постанови, так і ухвали, за змістом якого цілком зрозумілою є *правова позиція* колегії суддів щодо застосування конкретної норми матеріального чи процесуального права.» [150].

Разом з тим, не всі судді ВС підтримують таке твердження. В окремій думці до вказаного рішення ВП ВС двома суддями вказується, що у трьох рішеннях ККС ВС, згаданих ВП ВС, немає будь-якого «правового обґрунтування доводів касаційної скарги» через відсутність таких доводів у скаргах. Погодження ККС ВС з позицією судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у відкритті касаційного провадження навряд чи можна розглядати як правовий висновок чи правову позицію найвищої судової інстанції.» [119].

З цим твердженням ми повністю погоджуємося, адже розширене тлумачення положень закону, зроблене ВП ВС фактично призвело до зміни імперативного положення КПК України, відповідно до якого лише постановою є вмістилищем правового висновку. Виключенням з цього правила є лише ухвали, які приймалися ВСУ до проведення судової реформи 2016-2018 років.

Такого роду вільне трактування норм закону на догоду власним бажанням бачити те, чого немає там, де його не може бути, на практиці призводить до хаосу, а не до правової визначеності; кожний раз, коли ВС приймається рішення, яке собою підмінює закон тоді, коли це не є наслідком прогалини або його недосконалості, призводить до настання негативних наслідків для правопорядку в цілому, а не лише для конкретного кола осіб конкретного кримінального провадження. Про що у більшості випадків забувають судді ВС.

Вказане свідчить, що реформування повноважень, а точніше правового врегулювання повноважень з прецедентотворення ВС не завершене і воно потребує подальшого розроблення як на рівні доктрини прецеденту, так і у стінах ВР України.

Наша західна сусідка Польща також проводила реформи кримінального процесуального законодавства та судоустрою, а тому рішення SNRP існують у трьох формах: вироку (ст. 537 КПК Польщі) [301], постанови (ст. 111 Регламенту

SNRP) [330] та ухвали (§ 1 ст. 83 закону «Про Суд Найвищий» [361]). Відмінна ознака між постановою касаційного суду в Україні та Польщі на даний час полягає у тому, що в останній, постанова – це обов’язково форма викладу висновку з правового питання (прецеденту), оскільки постанову приймають у складі розширеного складу палати, повного складу палати, колегією об’єднаних палат, а також «колегією 7».

А от щодо вироку SNRP – це радше судова практика (*res judicata*), тобто рішення з конкретного питання у конкретному провадженні, для визначеного у провадженні кола осіб. Тим не менш такі рішення у формі вироку також враховуються у подальшій правозастосовній діяльності суду.

У Франції уніфікованою формою рішення КС Франції незалежно від складу суду, який її приймає, є постанова, яка буває двох видів: відмовна постанова (*d'arrêts de rejet*) та постанова в касаційній інстанції (*d'arrêts de cassation*) (ст.ст. 605, 606, 609, 609-1-612) [251].

На жаль, форма рішення КС Франції не дає однозначної відповіді на те, який характер носять висновки з правового питання зроблені у *d'arrêts de cassation* чи *d'arrêts de rejet*. Це визначається судом за допомогою юридичної техніки, яку застосовує суд, спираючись на нормативні акти.

Тим не менш однозначно є відповідь про те, що *d'arrêts de cassation* є формою вираження правових висновків КС Франції, прийнятих в інтересах закону, в порядку, передбаченому статтею L411-3 Кодексу судоустрою [250] та ст. 612-1 КПК Франції [251], оскільки, як ми вказували раніше, в таких провадженнях не виникає спору про право, натомість є визначення права, а тому *d'arrêts de rejet* неможливий у принципі.

Правила написання *d'arrêts de cassation* закріплені у «Guide de la rédaction en motivation enrichie» [288] (Стандарти написання мотивації).

Постанова як єдина форма рішення ВС також має місце у Казахстані.

Зокрема, законодавством Казахстану (Конституція та закон «Про правові акти») визначено, що ВС Казахстану свої прецедентні рішення викладає у формі постанов [288; 81].

З огляду на те, що у Великій Британії, США та Румунії діючим законодавством з перегляду кримінальних проваджень прямо передбачено необхідність створення судового прецеденту для забезпечення правильного застосування та однакового тлумачення всіма норм матеріального та процесуального законодавства (чим зрештою буде забезпечено єдність судової практики та правова визначеність), він (прецедент) має єдину, як і у Франції, форму вираження – рішення, що можуть називатися у Великій Британії *judgment* або *opinion* (п. 28 Регламенту UKSC) [348], у США виключно *opinion of the Court* (правило 46 Rules) [331], а у Румунії – *dicizi* (ст. ст. 370, 401-404, 434, 472, 474 КПК Румунії) [252].

Щодо ФРН слід зазначити, що такі федеральні закони як GVG, RsprEinhG та StPO не містять взагалі якоїсь конкретної форми вираження рішень Федеральним судом. Вказані закони оперують одразу трьома поняттями *das urteil* (ст.ст. 260, 264, 267 [340], § 74f, § 76 [283]), *die entscheidung* (§ 51 [283], § 309 [340], § 15 [284], § 132 [283]), *der beschluß* (§ 17a, § 17b [283]).

Виходячи зі змісту вказаних законодавчих актів, а також самих рішень BGH, можна зробити наступний висновок: *die entscheidung* – це узагальнене (родове поняття будь-якого рішення, яке приймається BGH), *das urteil* – рішення у вигляді вироку (вердикту, судження), ухваленого по суті провадження і таке рішення містить позицію суду з важливого правового питання (завжди), а *der beschluß* – рішення суду, яким скасовуються попередні рішення та призначається нове судове засідання в суді першого або другого рівня та може містити позицію суду з важливого правового питання (інколи), про що окремо вказується в *mitteilung* (повідомленнях).

Визначивши можливі форми прецедентних рішень верховних судів, тепер необхідно розглянути їх структуру та вимоги до їх змісту, аби точно провести межу між *res judicata* та *ratio decidendi*.

Досліджувані нами країни за правовою регламентацією викладу касаційними судами власних прецедентних рішень (структура рішення) можна поділити на: 1) суворо регламентовані (нормативні акти містять конкретну

структуру, від якої не можна відступати – Україна, Польща, Румунія), 2) частково врегульовані (нормативні акти містять лише узагальнені вимоги до частини рішення суду, тоді як до іншої частини – на розсуд суду – ФРН, Франція, Казахстан), 3) умовно врегульовані (за відсутності будь-яких законодавчих актів, суди спираються на традиції суду – це характерно для Великої Британії та США).

Так, за наслідками розгляду касаційної скарги по суті ВС відповідно до ч. 1 ст. 441 КПК України ухвалює рішення у формі постанови, яка складається з: 1) вступної; 2) мотивувальної та 3) резолютивної частин. (ч. 1 ст. 442 КПК України) [74].

Більш подібними до вказаної норми вітчизняного процесуального закону можна привести положення КПК Польщі. Так, ст.ст. 413, 424 КПК Польщі містить згадку про те, що рішення складається зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин. При цьому мотивувальна частина має містити тлумачення правових підстав судового рішення [301].

У свою чергу дослідники прецедентної практики SNRP структуру мотивувальної частини рішення суду ділять на три умовні частини: історичну (в якій касаційний суд описує результати розгляду провадження попередніми інстанціями та їх рішення), фактичну складову (опис об'єктивної сторони кримінального діяння) та правову складову (норми Кримінального кодексу) [316, с. 227]. Остання складова має прецедентне значення.

Ухвала «колегії 7», якою вирішуються питання права за запитом суду, складається з: правого висновку (тези), викладу правової проблеми, яка викладається у розділі обґрунтування, а також заяви, фактично мотиви прийнятого рішення. До прикладу ухвали «колегії семи» SNRP від 22.05.2019 [357; 358].

В Україні (у постанові палати, об'єднаної палати ККС ВС, ВП ВС), як і в Польщі (у рішеннях розширеного складу палати, повного складу палати, колегії об'єднаних палат, а також «колегії 7») ВС має викласти висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права [74]; позицію з правової проблеми або правову норму, яка має бути виділена з мотивувальної частини рішення [316,

с. 228]. Це ж стосується і постанов КС Франції, але, як зазначають М. Троер та Х. Грегорчик, суди розширили авторитет правового висновку замість резолютивної частини на мотивувальну [353, с. 107], яка не містить якоїсь однозначної конкретики з правового питання.

У Румунії, як нами раніше було встановлено, ÎССJ викладає свої рішення у формі *decizi* (ч. 2 ст. 370 КПК Румунії), яке складається з вступної, основної та резолютивної частин (ст. 401 КПК Румунії) [252].

З огляду на те, що невід'ємною частиною рішення суду є висновки (аналог журналу судового засідання в Україні та судового звіту у Великій Британії та США), воно не переобтяжується «зайвою» детальною інформацією, проте повинно відповідати вимогам, передбаченим ст.ст. 107, 370, 402-404 КПК Румунії.

Рішення *decizi* прийняті в інтересах закону або за результатами вирішення правових питань мають певні особливості.

Так, з аналізу судових рішень ÎССJ, розміщених на офіційному сайті суду, слід зазначити наступне:

1. Вступна частина містить інформацію про: правові підстави формування колегії [329]); інформацію про наявність письмових пояснень та аргументів з винесеного на розгляд питання від ініціаторів, прокурора, юридичних вузів тощо; короткий виклад позиції прокуратури.

У рішенні з вирішення правового питання додатково у вступній частині наводиться точне формулювання самого правового питання. Наприклад: *«Яка правова природа п'ятиденного строку, протягом якого прокурор усуває порушення у направленні; який вид процесуального акту, за допомогою якого здійснюється виправлення; чи повинен цей акт бути перевіреном на предмет законності та обґрунтованості вищестоящим прокурором, і який термін, до якого ця перевірка може бути проведена?»* [270].

2. Основна частина має містити інформацію зазначену у Таблиці 1. Резолютивна частина містить відповіді ÎССJ на поставлені питання права. З урахуванням цих відповідей суди нижчих інстанцій приймають рішення в апеляційному порядку або ж приводять свою правозастосовну діяльність у

Таблиця 1

У рішенні з вирішення правового питання	У рішенні в інтересах закону
<p>1. Ініціатор питання – суд, на розгляді якого перебуває провадження для розгляду справи по суті;</p> <p>2. Короткий виклад провадження;</p> <p>3. Позиція колегії, що ухвалила рішення про звернення до ÎССЈ;</p> <p>4. Позиції з правового питання апеляційних та районних судів;</p> <p>5. Позиції опитаних спеціалістів (науковців-викладачів ВУЗів) у галузі права. Позиції судів та спеціалістів отримуються на підставі абз. 10 ст. 476, абз. 5 ст. 473 КПК Румунії [252];</p> <p>6. Вивчення практики з означеного питання як судів загальної юрисдикції (не обмежується лише рішеннями ÎССЈ), так і конституційної юрисдикції та ЄСПЛ;</p> <p>7. Положення закону, де згадуються частини з правового питання;</p> <p>8. Обґрунтування прийнятності або неприйнятності правового питання;</p> <p>9. Аргументація ÎССЈ з поставленого правового питання.</p>	<p>1. Виклад правової проблеми, яка спричинила неоднаковість судової практики;</p> <p>2. Виклад судової практики з досліджуваного питання за весь час відправлення правосуддя у Румунії;</p> <p>3. Позиція генерального прокурора прокуратури при ÎССЈ з наведенням його аргументів;</p> <p>4. Позиція управління законодавства, вивчень, документації та правової інформатики (входить до складу ÎССЈ п. 6 абз. 3 ст. 2 Регламенту ÎССЈ) [329];</p> <p>5. Позиції опитаних спеціалістів (науковців-викладачів ВУЗів) у галузі права;</p> <p>6. Звіт судді-доповідача з оскарження в інтересах закону;</p> <p>7. Положення закону, де згадуються частини з правового питання;</p> <p>8. Обґрунтування прийнятності або неприйнятності правового питання;</p> <p>9. Аргументація ÎССЈ з поставленого правового питання.</p>

відповідність до рішення ІССЈ.

Знайти аналогічні законодавчі вимоги до змісту та структури рішення суду касаційної інстанції в процесуальних кодексах країн Європи майже не можливо внаслідок того, що більшість процесуальних законів країн континентальної Європи основну увагу приділяють результату розгляду, аніж процесуальній формі його закріплення, хоч вона й у визначених законами випадках відіграє правоформуючу та системоутворюючу роль.

Так, у Німеччині StPO висуває вимоги до вироку передбачені, як мінімум, у восьми параграфах. Основні структурні елементи судового рішення передбачені: § 34 загальні вимоги до рішення, § 34а порядок набрання рішенням суду законної сили, § 260 передбачає обов'язкову частину вироку – резолютивну та її складові частини, § 267 називається «обґрунтування вироку» (аналог мотивувальної частини вироку за КПК України), § 272 характеризує вступну частину вироку у дуже спрощеному вигляді [340].

Слід при цьому звернути увагу, що і в § 260, і в § 267 StPO, передбачаючи імперативні складники резолютивної та «мотивувальної» частин вироку таких як: визначення діяння, у вчиненні якого підсудного визнано винним, назву статті кримінального закону, застосування запобіжного заходу, фактичні обставини провадження, докази визнані судом належними та достатніми для ухвалення вироку тощо, законодавець у всьому іншому передбачив, що форма означених вище частин вироку визначається судом «*dem Ermessen des Gerichts*» – на власний розсуд [340].

Слід при цьому звернути увагу, що і в § 260, і в § 267 StPO, передбачаючи імперативні складники резолютивної та «мотивувальної» частин вироку таких як: визначення діяння, у вчиненні якого підсудного визнано винним, назву статті кримінального закону, застосування запобіжного заходу, фактичні обставини провадження, докази визнані судом належними та достатніми для ухвалення вироку тощо, законодавець у всьому іншому передбачив, що форма означених вище частин вироку визначається судом «*dem Ermessen des Gerichts*» – на власний розсуд [340].

Судова практика також вказує на те, що ВGH, як уповноважений суд на формування єдності застосування судової практики, зобов'язаний детально викласти тлумачення норми права з наведенням однозначних аргументів на користь прийнятого судом касаційної інстанції рішення з правового питання [237, с. 23].

КПК Франції взагалі не містить якихось конкретних вимог для рішень суду касаційної інстанції, окрім як ст. 612-1 передбачено зазначення у рішеннях складу суду, що брав участь у розгляді провадження у касаційній інстанції. Тому виходячи з текстів самих рішень (*d'arrêts de cassation* чи *d'arrêts de rejet*) ми приходимо до висновку, що КС Франції послуговується у цьому питанні ст. 485 КПК Франції, якою визначено, що рішення суду складається з мотивувальної та резолютивної частини [251]. Вимоги до викладу мотивів передбачені Стандартами написання мотивації [288].

Попри це, дослідники французького прецедентного рішення КС Франції ділять на чотири частини: візи (*les visas*), виклад підстав (*l'exposé des moyens*), мотиви (*les motifs*) та резолюція (*le dispositif*), де візи – згадка про рішення, що оспорується заявником у касаційному порядку; виклад підстав (не варто плутати з дослідженням підстав (*l'examen des moyens*)) — відтворення тезису касатора, тобто скарги – порушення закону; порушення існуючих чи писаних формальностей під острахом недійсності – які він формулює проти оскаржуваного рішення; мотиви – КС Франції надає оцінку аргументованості скарги та її мотивів (*la pertinence du (ou des) moyen(s)*), наведених касатором. Чи допустимі вони та чи обґрунтовані його претензії? Чи є оскаржуване рішення, навпаки, бездоганним у тому розумінні, що воно не містить у собі яких-небудь порушень закону чи порушення істотних чи встановлених форм під острахом недійсності [266]?

Крім того, КС Франції для складання власного рішення у формі постанови використовує правило 27 органічного закону «Щодо провадження в Касаційному суді». Відповідно до нього, постанова має згадувати заяви сторін з правового питання з посиланням на матеріали отримані ними на їх запити, а також на

пояснювальні записки, в яких вони сформульовані; повідомлення сторін про ознайомлення із звітом, підготовленим радником суду; процесуальні випадки (*les incidents de procédure*) та їх вирішення судом; мотивування; резолюції (*le dispositif*) [312].

Саме за рахунок того, що французьким законодавством не встановлено вимоги до мотивувальної частини рішення КС Франції (рівно як і до резолютивної), дослідники звертають увагу на його неінформативність загалом та необмежений судовий розсуд. Зокрема, А. Тоуффайт та А. Тунк зазначають, що прецедентні рішення наповнені незрозумілими, і здавалося б невинними протиріччями, застарілими принципами та грубими доктринальними хащами, а на думку М. Увеллс – це «фасад», який не пропонує дійсно аргументованих пояснень [364, с. 103, 110].

У Казахстані з огляду на особливість прийняття верховним судом прецедентів у формі нормативних постанов пленуму структура тексту постанови регулюється відмінними від процесуального кодексу нормативними актами.

Зокрема, п. 21 Регламенту ВС Казахстану містить лише одну вимогу до структури нормативної постанови – має містити не більше 25-30 пунктів [54]. Тоді як щодо іншого, регламент відсилає до закону «Про правові акти», який містить узагальнені вимоги до будь-якого нормативно-правового акту.

Аналізуючи текст вказаного закону можна прийти до висновку, що нормативна постанова має містити: назву та реквізити (ст. 22), нумерацію пунктів, як основної складової структури тексту, за необхідності – преамбулу, словник термінів (ст. 23), посилання на нормативні акти (ст. 25) [81].

З урахуванням цього, постанова пленуму це сукупність узагальнених висновків суду з конкретних правових питань, які об'єднані єдиною тематикою, тому вони викладаються з дотриманням норм літературної мови, юридичної термінології.

У Великій Британії та США зберігається законодавство, що спирається на прецеденти; і у тій, і в іншій країні правники запозичують свої судження з документів, складених відповідно до законів отців засновників, і приймають

рішення, посилаючись на ці ж документи. Коли ви слухаєте англійського чи американського правника, вас дивує, що він часто посилається на судження інших і дуже зрідка висловлює своє власне [352, с. 207].

Власне структура цих самих *judgment* або *opinion of the Court*, на які посилаються правники англосаксонської системи права та про які згадує А. де Токвіль, напрочуд розмита та не врегульована законодавчими актами. Все вирішує багаторічна традиція їх складання – бути оформленим у повній відповідності з давніми судовими традиціями, які включають традиційні вимоги системи загального права надати «мотивоване уточнення» (*reasoned elaboration*) судового прецеденту та іншим стандартам «професійної майстерності» (*craftsmanship*) відносно мотивованого рішення.

Те, що можна знайти в науковій літературі з написання *judgment* або *opinion of the Court*, – це ілюстрація набору функцій, яким вони мають служити. Вони включають (1) надання рекомендацій учасникам судового процесу, (2) переконання суддівського корпусу, інших посадових осіб та суспільства у тому, що суд прийшов до правильного висновку (відповіді на проблему), (3) стримування суддівського свавілля, (4) легітимацію відповідної творчої діяльності суду [364, с. 86].

Також треба наголосити, що більшість досліджень присвячених класичному англійському прецеденту (прецедентному рішенню), стосуються поділу *judgment* або *opinion of the Court* на *ratio decidendi* та *obiter dictum*. Тоді як структура рішення набагато ширша.

На відміну від рішень касаційних судів континентальної Європи, рішення, наприклад, UKSC складаються з калейдоскопа індивідуальних рішень суддів, зазвичай п'яти, об'єднаних лише загальною «шапкою» та загальним висновком, до якого зрештою прийшли судді окремо один від одного: задовольнити (*allow*) чи відхилити (*dismiss*) внесену апеляційну скаргу сторони. Серед багатоманітності висновків виокремлюють так зване керівне рішення (*leading judgment*), яке викладається першим та зазвичай приналежне президенту UKSC або його заступнику, з яким або погоджуються інші судді, принагідно доповнюючи його

своїми аргументами, або викладають своє судження окремо, що в тексті рішення відображається окремим пунктом.

Наприклад рішення у справі *R v Reeves Taylor (AP) (Appellant) v Crown Prosecution Service (Respondent)* [295] складається з:

- вступної частини – найменування сторін; складу суду, що ухвалив рішення; дати та номеру провадження; короткий опис апеляційної скарги; сформоване правове питання. Також викладається фабула обвинувачення (*The prosecution case*) та історична частина (*The proceedings*), яка на відміну від такої ж частини у рішенні UKSC, охоплює перебіг подій вчинення кримінального правопорушення, політичної ситуації в країні та за її межами, законодавчі процеси тощо. Враховуючи предмет дослідження у вступі також наведено юридичну компоненту у вигляді витягів із різних законодавчих актів та позиції сторін провадження (*The submissions of the parties*);

- преамбули до мотивувальної – суд наводить загально доступне визначення (вирішення) терміну, визначає об'єкт та мету дослідження (що перетворює рішення із звичайного судового рішення, хоч і прецедентного значення, в наукову роботу суддів вищого щабелю). Цю частину рішення умовно можна назвати підготовчою.

- мотивувальної частини – описується законодавство не лише Великобританії, а й інших країн, з метою пошуку об'єктивної складової терміну, що використано законодавством без наведення його тлумачення; практику суду з наведенням тез; доктринальні погляди науковців тощо.

- резолютивної частини.

- додаткові аргументи окремого судді.

У США SCOTUS під час складання *opinion of the Court* виробив більш прагматичний підхід, який робить його рішення легшими для сприйняття практикуючими юристами з метою однозначного та однакового їх тлумачення під час застосування.

Отже, рішення SCOTUS складається з двох частин: *Syllabus* та власне *Opinion of the Court*. У свою чергу аналіз *Syllabus* дозволяє говорити, що воно

являє собою поєднання класичної вступної та резолютивної частини постанови касаційного суду України, тоді як *Opinion of the Court* є аргументами до тез суду, сформульованих в *Syllabus*, оскільки навіть суд робить посилання на конкретний аркуш рішення, де містяться доводи з конкретного питання [332; 256].

Вказана структура є основою, будь-якого рішення, прийнятого одногосно чи більшістю від складу суду.

До загальної структури тексту у кінці рішення можуть додаватись:

- доповнення деяких суддів загальних висновків (використовується формулювання ім'я судді та *concurring in judgment*) [233; 278];
- у випадку незгоди судді з мотивами суду з якогось питання, але погодження загальних висновків, часткового погодження рішення суду або незгоди судді з рішенням в цілому, в структурі тексту рішення з'являється додаткова частина, що називається *Opinion of...* та ім'я відповідного судді [359];
- особлива думка (*dissenting*) до рішення та обставин справи [243; 297];
- додатки (*appendix*) [243].

Прецедентні рішення верховного суду має багато форм (ухвали, постанови, судження, власне рішення) та різноманітну структуру залежно від країни походження. Результати правопізнання для звичайного судового рішення та судового прецеденту мають різні аспекти формального закріплення. Для першого – це переважно резолютивна частина акта суду, яка констатує право особи у даному спорі, для другого – мотивувальна частина того ж акта, що містить принцип, згідно з яким слід вирішувати аналогічні справи відповідно до права [42, с. 123].

Головне, що робить рішення верховного суду судовим прецедентом, – зміст, який законодавець, як було нами наведено вище, лише схематично визначив, тоді як ґрунтовний аналіз надасть можливість говорити про особливості, які відрізняють прецедентну практику найвищої судової інстанції в країнах континентального та загального права [84, с. 118-120].

У зв'язку з цим, ми погоджуємося з критичними зауваженнями Р. Кросса до висновків судових лордів Великої Британії Хелсбері та Данедіна, про те, що

навіть судді цілком очевидно змішують два різних поняття – *ratio decidendi* та *res judicata*, ототожнюючи суто прецедент *ratio decidendi* з аргументацією у справі та самою справою [264, с. 76, 111]. Тому завданням теорії права, у тому числі через призму компаративістики, виробити, узагальнити та встановити стандартні підходи до правового визначення прецеденту, який може мати безліч форм вираження, у конкретному судовому рішенні та межі його застосування для вирішення наступних кримінальних проваджень.

2.2. Класифікація прецедентних рішень верховних судів деяких країн Америки та Євразії, місце в ній правових висновків та правових позицій ВС

Якщо говорити, що постанова, ухвала, вирок це все рішення суду, якими вирішуються питання у кримінальному провадженні та вони мають однакову юридичну силу, ми не помилимося, а от якщо говорити, що правовий висновок або позиція, керівний принцип або правове узагальнення касаційного суду наділені однаковою юридичною силою і породжують однакові правові наслідки, цей висновок буде хибним.

Саме через те, що практикуючі юристи помиляються в значенні вказаних термінів, виникають проблеми правильного застосування закону, а також і власне прецедентної практики касаційного суду (особливо це стосується статутного права і передусім в Україні).

Як нами було вказано у попередньому підрозділі, рішення суду має багато компонентів, а законодавство кожної країни визначає відповідні вимоги до нього. Водночас саме по собі рішення касаційного суду це лише форма викладу думок, суджень суддів з правового питання, і саме ці судження, які виокремлюються самим судом (будуть віднайдені наступними судами під час вивчення цього рішення) в те, що у майбутньому матиме силу прецеденту, і буде предметом поточного вивчення.

Перегляд судових рішень у касаційному порядку у першу чергу передбачає їх оцінку з точки зору законності, вмотивованості та обґрунтованості, а

результатом такої оцінки має стати акт суду касаційної інстанції.

Так, у тих випадках, коли законодавчі прогалини сприяють неправильному застосуванню закону або, навіть, певним зловживанням у його застосуванні учасниками кримінального провадження та судом, а також, якщо існує різне бачення в тлумаченні норм закону, нормовмісні рішення касаційного суду є необхідною складовою матеріального та/або процесуального законодавства.

Традиційно судову правотворчість пов'язують з англо-саксонською правовою сім'єю, її представником – Великою Британією та США, у яких основною формою вираження права виступає судовий прецедент, яке служить зразком для прийняття у майбутньому рішень по іншим аналогічним провадженням. Судовий прецедент складається з двох частин: сутність рішення (*ratio decidendi*) – частина рішення безпосередньо необхідна для обґрунтування наступного рішення [264, с. 57] та принагідно сказане (*orbiter dictum*) – все те, що у цьому рішенні не є суворо необхідним для вирішення справи [265, с. 303].

Ratio decidendi є нормативною складовою прецедентного рішення касаційного суду. Воно зазвичай виражається у тлумаченні норми права та фактичних обставин провадження, які є суттєвими для вирішення правового питання, а також формулювання певного якісного нового правила (норми).

Прецедентні рішення SCOTUS та UKSC не закріплювалися на законодавчому рівні як обов'язкові зразки для вирішення майбутніх справ (хоча такі намагання в США були. Зокрема, О. Гамільтон вказував: «Для того, щоб уникнути судового свавілля, необхідно зв'язати суди суворими правилами та прецедентами, якими вони могли б керуватися у кожній підсудній їм справі [346, с. 241]. Проте в Конституції США такі концепції не знайшли свого відображення). Вони такими стали внаслідок історичних процесів, які відбувались у вказаних країнах, міцно спираючись на традиції судової влади. Як вказував сам SCOTUS, його прецеденти заслуговують поваги та шанування [318, с. 5], а відповідно – вони підлягають неодмінному застосуванню всіма нижчестоящими судами.

У країнах континентального права тлумачення і застосування норм права при вирішенні конкретних справ ґрунтується на засадах концепції «усталеної

судової практики» (*фр. jurisprudence constant*) [101, с. 44].

Проте, як відомо, не всі рішення вищої судової інстанції як в англосаксонській, так і континентальній правих сім'ях, автоматично стають прецедентами, деякі можуть носити «сплячий» характер до тих пір поки його не застосують як взірець для вирішення подібного правового спору, а деякі взагалі за своєю природою є лише поточною роботою суду з перегляду рішень нижче стоячих судів.

Аби визначити, що дійсно є прецедентним рішенням, а що ні, треба зрозуміти, чи лежить в основі такого рішення суду судження або ж умовивід, оскільки лише за наявності останнього рішення верховного суду матиме значення для вирішення аналогічних проваджень у майбутньому за рахунок наявності у них якісно нових знань з правового питання.

Під судженням розуміють: 1. форму мислення, яка через ствердження поєднує два поняття, або через заперечення їх розділяє [228, с. 104]; 2. думку, в якій стверджується або заперечується що-небудь про предмети та явища об'єктивної дійсності [127, с. 29]; думку, що виражається розповідними реченнями і у якій стверджується наявність або відсутність властивостей у предметів, відношень між ними, зав'язків між ситуаціями; яка об'єктивно є або істиною, або хибною і при цьому неодмінно однією із двох [65, с. 178].

Судженнями наповнене будь-яке кримінальне провадження: суд розглядаючи провадження питає думку учасників провадження з того чи іншого питання, колегія суддів перебуваючи у нарадчій кімнаті обмінюються з того чи іншого питання апеляційної чи касаційної скарги з метою пошуку єдино правильного рішення тощо. Судження за допомогою друкованих знаків знаходять своє відображення у рішеннях верховних судів як невід'ємної частини рішення знеособлена, але необхідна у певному контексті, думка, якою завершується певний етап пошуку істини.

Проте судження без умовиводів є проміжним етапам, яке не можуть породити юридично значущі наслідки для невизначеного кола осіб (можливо з цього тезису є виключення пов'язане з діяльністю верховних судів загального

права, де авторитетні вислови суддів стають для майбутніх рішень прецедентним алгоритмом вирішення конкретного питання, а їх сукупність – вирішенням всього провадження), на що, в принципі, і спрямовується прецедентне рішення суду.

Умовивід є найскладнішою формою мислення, яке охоплює і поняття, і судження. Ця форма мислення здатна не тільки відображати відоме знання, а й творити нове, досі невідоме на основі відомого [228, с. 156]. Під ним слід розуміти таку форму мислення або логічну операцію, за допомогою якої з одного або декількох суджень виводиться нове судження, котре містить у собі нове знання [127, с. 53].

Умовивід складається з засновку (раніше відомі судження) та висновку (нового судження, отриманого в результаті порівняння засновків) [65, с. 215]. Умовивід — це логічний засіб здобування нового знання [34].

Висновок – це остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів [33]; висловлення, в якому фіксують нове знання і яке отримують внаслідок його виведення (висновування) за допомогою певних логічних правил з інших висловлень — засновків міркування [215, с. 83]; також це може бути документ, виданий спеціально уповноваженим органом (установою) або особою з певних питань, які вимагають від органу (установи) або особи, яка його складає спеціальних знань (експерт, спеціаліст тощо).

Отже, нове знання може міститись не в судженнях (це лише основа висновку), а в умовиводах. Роблячи проєкцію з теорії логіки на практичну сторону діяльності касаційних судів, можна зробити висновок, що умовиводами є висновки суду у кримінальному провадженні, зроблені за результатами касаційного перегляду попередніх рішень.

Проте виникає певна філологічна, а точніше лексична проблема, – процесуальне законодавство країн, що нами досліджується не містить або майже не містить використання таких термінів як «судження» та «умовиводи». Натомість використовуються синоніми, які лише частково співпадають з вказаними поняттями: «*la décision*», «*d'arrêts de cassation*», «*opinion*», «правовий

висновок», «*правова позиція*». Перші три поняття є формами вираження кінцевого рішення з наявністю у своєму складі «*ratio decidendi*» та «*res judicata*» верховних судів Франції, Великої Британії та США, а останні два використовуються в Україні як назва окремих частин постанов ВС дотичних як до «*ratio decidendi*» та «*res judicata*», так і до «*l'examen des moyens*», «*les motifs*», «*Syllabus*», «*Opinion of the Court*».

З огляду на це потребує визначення істинного значення понять «правовий висновок», «правова позиція», оскільки навіть серед правників не має єдності погляду на цю проблему, і зазвичай ці поняття ототожнюються, що негативно відображається на правозастосовчій діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Нормативність судових рішень (ВС – авт.) С. Шевчуком пов'язується з правовими позиціями (правоположеннями), які сформульовані в мотивувальних частинах актів судової влади [226]. Він, наголошує, що: «Також можна побачити, що визначення «правоположення» є синонімом визначення «правова позиція», які використовуються для характеристики діяльності конституційних судів у пострадянських країнах та відображає загальну тенденцію, спрямовану на широке визнання нормативності актів судової влади [225, с. 139].

Дійсно, на думку Б. Шацької, загальне правило на кшталт *ratio decidendi* відображається в частині судового рішення, що визначається як правова позиція, і своїми коренями походить з конституційного права, а саме рішень КСУ. У цьому контексті дослідниця визначає правову позицію як фрагмент мотивувальної частини рішення, що містить викладену судом інтерпретацію тієї чи іншої норми права, що в подальшому використовується іншими судами як зразок для оцінки подібних обставин справи [224, с. 18-19].

Конституціоналісти розглядають правову позицію через призму діяльності суду конституційної юрисдикції розуміючи під нею: 1) відношення суду до змісту конституційної норми в результаті її тлумачення; 2) принцип вирішення групи аналогічних справ; 3) якусь теоретичну конструкцію, за допомогою якої суд при використанні потенціалу науки долає правову невизначеність змісту тієї чи іншої

норми; 4) систему правових аргументів, правоположень (праворозумінь), зразки (правила) прецедентного характеру, загальні правові орієнтири, 5) логіко-правове обґрунтування остаточних висновків суду, яке формулюється у виді правових висновків, інструкцій, що мають загальнообов'язковий характер тощо [335, с. 130].

В Україні термін «правова позиція» без розкриття його змісту для потреб кримінального провадження використовувався у ч. 6 ст. 13 Закону № 1402-VIII та в абз. 2 ч. 6 ст. 368 КПК України у редакції чинній станом на 01.01.2016 у наступному контексті: *«Суд має право відступити від правової позиції, викладеної ВС, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів»* [162; 72]. Подальші законодавчі зміни згадку про «правову позицію» ВС було виключено.

І хоча статус і значення «правової позиції» в процесуальному законодавстві нормативно не закріплювався, але вона використовується судами під час посилання на аргументацію (мотивацію) рішень судів вищої інстанції. Аналіз судової практики дає змогу зробити висновок, що судді ототожнюють два різних поняття «правова позиція» та «правовий висновок», які породжують два різних наслідки, а останній взагалі належить до виключної компетенції ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС ВС або ВП ВС.

Крім того, навіть якщо звернутися до тексту КПК України, то ми може хоча б опосередковано зрозуміти, який зміст законодавець вкладає в визначення «правова позиція». Так, словосполучення «правова позиція» або окремо термін «позиція» згадується в ч. 1 ст. 22 (сторони самостійно обстоюють їхні правові позиції), абз. 2 ч. 2 ст. 222 (присутні особи мають право висловлювати свої правові позиції, зауваження щодо проведення відповідних слідчих дій), ч. 2 ст. 292 (клопотання має містити позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового розгляду), абз. 2 ч. 1 ст. 349 (у вступній промові може бути зазначена позиція сторони), ч. 3 ст. 349 (при цьому суд з'ясовує добровільність їх позицій щодо проведення судового розгляду без дослідження доказів), ч. 2 ст. 364 (у судових дебатах має право виступити один прокурор або кожний окремо із них обґрунтовуючи у промові свою позицію у певній частині обвинувачення), п. 2 ч. 1

ст. 419, п. 2 ч. 1 ст. 442 (у мотивувальній частині зазначається узагальнений виклад позицій іншими учасниками судового провадження) КПК України [72].

Таким чином, «правова позиція(-ї)» це думка різних учасників кримінального провадження, яка не породжує наслідків; лише окреслює перспективу того, що може відбутися у провадженні; є підґрунтям для висновування.

Також, треба враховувати, що конституційний суд, якщо навіть розглядати вітчизняний, створений з єдиною метою вирішувати питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених випадках інших актів, здійснювати офіційне тлумачення Конституції України (ст. 147 Конституції України) [66].

Тому діяльність суду конституційної юрисдикції істотно відрізняється від діяльності ВС за рахунок того, що у діяльності першого відсутнє таке поняття як «поточне відправлення правосуддя» з перегляду судових рішень. А звідси і є логічне ототожнення двох понять «правова позиція» та «правовий висновок», оскільки діяльність конституційних судів спрямована на викладення правових позицій зі своїми висновками.

У зв'язку з цим Д. Скрипник пропонує під «правовими позиціями» в кримінальному провадженні розуміти висновки судді (суддів), слідчого судді всіх інстанцій щодо застосування правових норм (матеріальних, процесуальних), які є результатом суддівської правозастосовної діяльності, викладені в судовому рішенні, та є обов'язковими для виконання органами державної влади й місцевого самоврядування, їх посадовими, службовими особами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями на всій території України в конкретному кримінальному провадженні, а висновки, викладені в постановках суду касаційної інстанції, – для всіх суб'єктів владних повноважень та для інших судів при застосуванні таких норм права [183, с. 26].

Знову ж таки, запропоноване дослідницею визначення містить ототожнення різних понять, які створюють різні правові наслідки. Ми можемо погодитися, що ВС у першу чергу вирішує провадження та робить супутні зауваження

(застереження) з питань права. У такому випадку це ніщо інше як правова позиція. Тоді ж, коли побічний результат – тлумачення – стає однією з двох цілей, які необхідно досягнути: вирішити провадження та створити/поліпшити норму права, тоді у передбачених випадках ВС в особливому складі створює правовий висновок, якій буде тотожним до *ratio decidendi*.

З огляду на це під правовою позицією у кримінальному провадженні, на наш погляд, слід розуміти судження колегії суддів ККС ВС інформативного характеру з кожного аргументу касаційної скарги сторони провадження щодо правильності або неправильності застосованого нормативно-правового акта нижчестоящими судами до спірних правовідносин, без необхідності судом касаційної інстанції здійснювати тлумачення, конкретизацію чи інші методи прецедентної діяльності з метою усунення прогалин та суперечностей закону України про кримінальну відповідальність та або КПК України, і такі судження обмежуються та вичерпуються рамками кримінального провадження, в якому вони зроблені.

Наведене нами визначення носить більш доктринальний характер та підходить для подальшого наукового опрацювання, тоді як з точки зору законодавчої техніки з метою доповнення ч. 1 ст. 3 КПК України новим пунктом 13¹ «правова позиція – це частина постанови ВС прийнятої у складі колегії суддів ККС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, а також ухвали ВС прийняті у складі колегії суддів ККС за процедурою *в інтересах закону*, яка містить припис щодо застосування норм права у конкретному кримінальному провадженні.».

На практиці «правові позиції» відображаються у текстах постанов наступним чином: «Встановлені судом фактичні обставини кримінального правопорушення отримали правильну правову кваліфікацію за ст. 128 КК України. Апеляційний суд провів розгляд відповідно до вимог кримінального процесуального закону і погодився з висновками суду першої інстанції щодо доведеності винуватості засудженого у вчиненні злочину, надавши умотивовані відповіді на всі аргументи, наведені в апеляційній скарзі захисника, які переважно

повторюються в його касаційній скарзі» [148]; «Місцевий суд дотримався вищевикладених вимог та належним чином обґрунтував висновки про доведеність винуватості особи та кваліфікацію його дій на підставі доказів, досліджених та оцінених у сукупності з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства [137]»; «Перевіряючи правильність застосування місцевим судом закону України про кримінальну відповідальність та дотримання ним вимог кримінального процесуального закону під час постановлення судових рішень, Суд установив, що суд першої інстанції (з яким погодився апеляційний суд) відповідно до вимог ст. 370 КПК України обґрунтував обвинувальний вирок належними, допустимими та достовірними доказами, які було розглянуто в судовому засіданні й оцінено в їх сукупності з точки зору достатності та взаємозв'язку згідно з вимогами ст. 94 КПК України» [146] тощо.

На противагу цьому, постанови ВС з наведенням в них «правових висновків» є подібними до класичного судового прецеденту з огляду на наступне.

Класичний судовий прецедент можна розглядати у: «розширеному» аспекті (Є. Мартинчик та Е. Колокова) і визначати його як будь-який акт судової діяльності, який може служити зразком або прикладом у майбутньому; та «вузькому» аспекті (С. Боботов) під яким розуміти окреме рішення, ухвалене лише вищою судовою інстанцією [42, с. 116, 120].

Однак і перше визначення, і друге є недосконалим, оскільки залишає місце для судової практики, яка значно перевищує кількість прецедентних рішень.

Найбільш вдалим є наступні визначення. Зокрема, Н. Гураленко розглядає судовий прецедент як сформований на попередньому досвіді пізнання, за допомогою раціонально-інтуїтивного стилю юридичного мислення акт правотворчої діяльності одного з вищих судів, що містить обов'язкове правоположення, яке конкретизує, доповнює чи змінює нормативне регулювання певних суспільних відносин і слугує підставою для подальшої правореалізаційної діяльності [42, с. 132]. Тоді як інший дослідник тлумачить судовий прецедент як рішення суду вищої інстанції з конкретної справи, яке прийняте у процесі нормативного чи казуального тлумачення правових норм, що опубліковане в

юридичному виданні, та є не тільки актом застосування права, але й таким, що містить норми права, що є обов'язковими для застосування як цим судом, так й судом рівної юрисдикції і нижчим судом [108, с. 71].

З огляду на наведені визначення та положеннями ч. 4 ст. 442 КПК України та ч. 5 ст. 13 Закону № 1402-VIII, вбачається явна тотожність між «правовим висновком» та «судовим прецедентом».

Не дивлячись на те, що Г. Гаджієв, А. Міцкевич, Д. Скрипник, В. Степанков, М. Тесленко, П. Ткачук та С. Шевчук наводили характерні ознаки «правових позицій», помилково (що нами вище було доведено) ототожнюючи саме їх з *ratio decidendi*, вони є сумісними з «правовим висновком».

Отже, характерними ознаками судового прецеденту і «правового висновку», як його виду, відповідно є:

- 1) обов'язковість не лише для сторін провадження, а й для невизначеного кола суб'єктів права;
- 2) багаторазовість застосування під час прийняття рішень в аналогічних провадженнях;
- 3) приймаються в процесі відправлення правосуддя;
- 4) нормативний характер має не акт судової влади у своїй цілісній формі, а його частина;
- 5) їх нормативний характер виходить з необхідності забезпечення інтересів правосуддя під час розгляду аналогічних справ та заснований на правових позиціях, які формуються в процесі застосування та тлумачення норм права під час розгляду конкретних проваджень;
- 6) забезпечуються державою через органи, на які покладено обов'язок виконання судових рішень;
- 7) їх нормативний характер тісно пов'язаний з правовими нормами та принципами, які застосовуються судами на підставі аналізу юридичних фактів (фактичних обставинах провадження) та судової інтерпретаційної діяльності;
- 8) залежить від рівня професійної правосвідомості суддів та рівня розвитку правової доктрини;

9) в умовах романо-германської правової сім'ї носять додатковий характер відносно інших джерел права; в умовах англо-саксонської правової сім'ї є самостійним джерелом права [335, с. 125; 49, с. 279-286].

За таких обставин під «правовим висновком» ВС у кримінальному провадженні слід розуміти підсумковий умовивід з правового питання, яке немає в законодавстві та в судовій практиці однозначного розуміння внаслідок недосконалості законодавства або прогалин у ньому, зроблений суддями ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС, ВП ВС за результатами розгляду кримінального провадження в касаційному порядку на підставі одного або декількох суджень, та носить характер нового положення обов'язкового для застосування учасниками кримінального провадження та судами у майбутньому. Більш лаконічне, для потреб законодавства з метою доповнення ч. 1 ст. 3 КПК України, пропонуємо наступне визначення «правовий висновок – це частина постанови прийнятої ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС та ВП ВС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, яка містить висновок щодо застосування норм права».

У запропонованому нами визначенні ми не використовуємо категоричну характеристику «правового висновку» як «остаточне судження», яка, на думку Д. Скрипник є характерною ознакою правових позицій ВС [183, с. 164], а замінили її на «підсумковий». Це пояснюється, по-перше, етимологію цього терміну – той, що не може бути переглянутий, змінений [123], – та, по-друге, чинне законодавство України передбачає можливість відступу від висновку вищестоящою палатою від висновку нижчестоящої, а також ВП ВС – від власних. Аналогічна практика має місце й у діяльності верховних судів інших країн, про що нами вже згадувалось. Тоді як «підсумковий» умовивід свідчить і про завершення етапу розгляду кримінального провадження (закінчено касаційне провадження винесенням постанови), і про вирішення правового питання так, а не інакше, але лише на певний час, до тих пір поки воно знову не підійметься в іншому провадженні з іншими ввідними.

«Остаточність» звісно надала б більшої стабільності та єдності судовій практиці окремо та кримінальному провадженню загалом. Проте ми не можемо заперечувати ту обставину, що факти провадження можуть різнитися і відповідно впливати на висновки суду. Крім того, визначальним тут є той факт, що касаційні суди, а особливо ВС, свідомо чи несвідомо, але роблять висновки, які не відповідають положенням законодавства, які необхідно виправляти.

І «правовий висновок», і «правова позиція» є частиною судової практики, поряд з цим «правовий висновок» і «правова позиція» породжують різні наслідки і відповідно їх значення для кримінального та кримінального процесуального права будуть різними.

Як ми вище вказали, «правова позиція» – це судження інформаційного характеру про те, що суди попередніх інстанцій вірно вирішили провадження і з ними погоджується суд касаційної інстанції. Тому єдиним наслідком, який може наступити у кримінальному провадженні – припинення перевірки правильності застосування судами норм матеріального чи процесуального законодавства.

Можливо «правова позиція» буде використовуватись в інших провадженнях як певний орієнтир. Так, наприклад, в Казахстані як і в інших країнах континентального права, поточні рішення ВС Казахстану не визнається як джерело права. Судовий прецедент неможливий в Казахстані у тому вигляді, в якому він існує в англійському праві. Однак у випадках, коли певного виду суперечки раніше не розглядались, можна спиратися на судові рішення з аналогічних справ, що набрали законної сили. У міру збільшення числа таких спорів напрацьовується певна судова практика – і тоді, за результатами її узагальнення, ВС Казахстану приймає нормативну постанову. А от вона має статус джерела права. Така постанова може створювати опосередковані норми права [43, с. 11].

Правники Польщі для досягнення позитивного вирішення справи у суді часто посилаються на так звану «сформовану судову практику», яка у першу чергу полягає у посиланні на сукупність судових рішень, в основі яких є рішення SNRP. «Сформована судова практика» означає, що проблема вже була раніше

вирішена певним чином, і цей метод був прийнятий у судовій практиці польських судів і відтворений ними [327].

Так само в Україні «правові позиції», зрештою, можуть зайняти місце у формулі простого силогізму або шляхом застосування дедуктивного, або індуктивного методів пізнання, кінцевим рахунком якого стане поява «правового висновку» загальнообов'язкового характеру.

Загальним значенням прецедентів касаційних судів як англо-саксонської, так і континентальної правової системи, є усунення прогалін та суперечностей законодавства, забезпечення єдності судової практики як по горизонталі, так і по вертикалі, та створення нової норми. Рішення, мають бути чіткими та зрозумілими читачеві, щоб не допустити двозначність у їх тлумаченні; рішення має містити взаємозв'язок з тими рішеннями, з якими логічно пов'язано нове та є їх продовженням; аргументації потребує кожне положення чи кожне твердження, яке є провідником від проблеми, що має місце у провадженні, до її вирішення [274, с. 271].

«Правові висновки» ВС мають загальнообов'язковий характер, розповсюджуються на невизначене коло осіб, за своїм змістом фактично відповідають вимогам норми права, а постанова суду у такому випадку – нормативно-правовому акту, то й наслідки вони будуть породжувати аналогічні. Зокрема, служити: 1) передумовою створення правової політики, що впливає на правову систему [338, с. 21] (наведений вище приклад створення нормативної постанови у Казахстані); 2) продовженням національного законодавства шляхом тлумачення його норм [339, с. 124]; 3) регулятором визначеного кола правовідносин за рахунок дотримання правил компетенції особи, що його прийняв (видав), процедури його прийняття (видання) та вступу в силу; 4) як словники або як правові норми, коли касаційні суди починають тлумачити тексти позицій суду, так само якби це був закон, замість того, щоб аналізувати текст самого закону [351, с. 198-199].

Хоча в Україні «правові висновки», на відміну від Казахстану, *de iure* й не мають статусу джерела права, проте *de facto* такими є. На користь цього також

свідчить і результати опитування проведеного автором дослідження. Так 18 % респондентів (судді – 16 %, прокурори – 26 %, адвокати – 14 % та слідчі – 16%) вважають постанови ВС України та ВС є джерелами права (Додаток Г).

Розглядаючи інших представниць континентальної системи права – ФРН, можна побачити, що правова система цієї країни не залишає практично місця для розвитку прецеденту судами, однак ця система не схильна до «сліпого позитивізму». Крім тлумачення кодексу права (*Gesetzesauslegung*) подальший розвиток закону судьями (*richterliche Rechtsfortildung*) на цей час вважається одним з основних завдань німецької судової системи. Концепція *richterliche Rechtsfortildung* виникла з самого прецедентного права створеного BGH [339, с. 124]. Крім того, Федеральний конституційний суд розглядає проблему обов'язковості судових прецедентів як конституційну проблему. З однієї сторони ст. 20 Конституції ФРН визначає, що судова влада зв'язана при вирішенні проваджень виключно статутами та законами [287], а з іншого – *RsprEinhG* ч. 2 § 2, §14 передбачає процедуру відхилення від попереднього рішення [284].

Такого роду конституційна проблема також виникла у 2020 році та існує і нині у Польщі, де на розгляд Конституційного Суду Польщі у справі № У 2/20 було поставлено питання про конституційність постанови складу об'єднаної палати SNRP від 23.01.2020. Під час розгляду цієї справи розгорнулася гаряча дискусія з приводу того, як взагалі Конституційний Суд Польщі прийняв до розгляду скаргу на документ, який, на думку окремих суддів, взагалі не може бути предметом дослідження цього суду, оскільки не є нормативно-правовим актом, який можна перевіряти на відповідність основному закону країни. Разом з тим, більшість суддів Конституційного Суду Польщі перевірили постанову SNRP і своїм вироком створили конституційний прецедент, відповідно до якого рішення SNRP є джерелом права Польщі обов'язковим до виконання [367; 84 с. 120].

Повертаючись до ФРН, слід сказати, що там з притаманною їм педантичністю підійшли до вивчення питання впливу прецедентної діяльності BGH на відправлення правосуддя. Так, не зважаючи на те, що рішенням BGH надано статус правового звичаю і лише рішення загальних зборів вищих

Федеральних судів мають статус загальнообов'язкових, Р. Вагнер-Дьоблер та Л. Філіппс за допомогою статистичного аналізу судових рішень ФРН прийшли до висновку, що судова практика ВGH впливає на прийняття рішень всіма судовими інстанціями через призму посилань у досліджуваних текстах. По-перше, ВGH у 95,9 % випадків під час прийняття нових рішень в обґрунтування висновків посилається на свої попередні прецедентні рішення. По-друге, посилання на рішення вищого касаційного суду займає друге місце після Федерального Конституційного суду. По-третє, майже 4 рішення з 10, що ухвалюються ВGH є прецедентними у галузі кримінального судочинства [262, с. 233-236].

Інша статистика у Польщі. Там, у 66 % рішень SNRP містить у собі хоча б одне цитування іншого судового рішення, що свідчить про існування практики посилання на попередні рішення [351, с. 194].

В Україні відсоток цитування або використання у правозастосовчій діяльності практики ВС такий самий як у ФРН з огляду на опрацьовані нами рішення ВС. А дані опитування проведеного нами серед суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих свідчать, що 90,6 % респондентів завжди або іноді використовують практику ВС (Додаток Г).

На відміну від в казаних країн у Франції підрахувати відсоток цитування попередніх рішень в принципі не можливо, оскільки у Франції суд касаційної та інших інстанцій структурно гальмуються традиційним стилем написання рішення, згідно з яким повинно бути написано власне рішення, та заборонено згадувати судові прецеденти [240, с. 33].

Нами вказувалось вище, що «правовий висновок» є одним з різновидів класичного прецеденту, але й між ними є відмінності, пов'язані у першу чергу правовою системою, яка лежить в їх основі.

У континентальній правовій сім'ї дія судового прецеденту забезпечується доктриною *jurisprudence constante* – усталеної судової практики. Особливість цієї доктрини полягає в тому, що судовий прецедент завойовує статус джерела права не в силу традиції чи обов'язку судів слідувати своїм попереднім рішенням, а в силу певного авторитету, який здобувається через поступове утвердження того чи

іншого нормативного припису цілим пластом судових рішень. В американській судовій практиці звертається увага як на одну з істотних відмінностей континентального судового прецеденту від англосаксонського: «головна відмінність між доктриною *jurisprudence constante* та доктриною *stare decisis* полягає в тому, що для *stare decisis* достатню підставу створює одинична справа, тоді як основу для *jurisprudence constante* формує послідовність вирішених справ, узгоджених між собою» [60].

Отже, визначивши, що є «правовий висновок» і «правова позиція», як вони співвідносяться між собою та з класичним прецедентом, а також які наслідки вони породжують, необхідно визначити їх в «системі координат», якою є класифікація прецедентних рішень верховних судів.

Класифікація судової практики – це один зі способів науково-практичного пізнання, що дозволяє зрозуміти внутрішню структуру судової практики, її зовнішні форми прояву. Це має не лише теоретичне, але й практичне значення для судової діяльності, оскільки вирішення правового спору зі застосуванням лише одного нормативного акта без взаємозв'язку з правовими позиціями, судовою практикою у деяких випадках призводить до помилкової правової оцінки фактичних обставин справи та прийняття незаконного/неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови [187, с. 56].

Розглянемо основні пропозиції національних та іноземних дослідників щодо класифікації прецедентів верховних судів.

Н. Слотвінська ділить судову практику за загальними та спеціальними критеріями. До загальних належать такі критерії як: 1) правові основи закріплення судової практики в механізмі правового регулювання, 2) форма вираження судової практики; 3) спосіб впливу судової практики на законодавчий процес; 4) правова доктрина судової практики. За спеціальними критеріями практика поділяється за: 1) юридичною силою; 2) функціональною спрямованістю; 3) суб'єктами формування судової практики; 4) складом суду, що ухвалив рішення; 5) обов'язковістю; 6) типом законодавства; 6) об'єктом; 7) судовими актами; 8) формою втілення (оформлення) судової практики [186, с. 13-17; 187, с. 70, 62].

На відміну від попередньої дослідниці, яка здійснювала класифікацію прецедентної практики судової системи в цілому, І. Шульга зосереджує свою увагу на класифікації рішень лише вищої судової інстанції, розділяючи їх залежно від: 1) особливостей суб'єкту: судових колегій, Президіуму, Пленуму ВС, головуючого Суду та його заступників, а також окремі думки суддів; 2) повноважень суб'єкта (казуальні та типові); 3) порядку ухвалення (індивідуальні та колегіальні); 4) галузевої приналежності (матеріальні та процесуальні); 5) міри стабільності (стійкі та одиничні); 6) критерію визначення ВС правильності висловлених ними раніше позицій (чинні та які визнано помилковими); 7) офіційності [182, с. 217].

Н. Бобченко пропонує осучаснену класифікацію з огляду на законодавчі зміни у судоустрої України. Так, пропонується наступний поділ за: 1) суб'єктами формулювання правових позицій: а) колегії судових палат ККС ВС; б) судових палат ККС ВС; в) об'єднаної палати ККС ВС; г) ВП ВС; 2) галузевою приналежністю: а) що стосуються питань кримінального права, б) що стосуються питань кримінального процесуального права; 3) залежно від затребуваності: а) усталені, б) рідко затребувані; 4) юридичним значенням: а) чинні, та б) такі, що втратили свою силу [7, с. 173].

Д. Скрипник, поділяючи думку Н. Бобченко щодо критеріїв класифікації, додатково пропонує ще один критерій – залежно від застосування норм права відповідно до їх конкретного закріплення (за розділами КК України, за розділами й главами КПК України, та за найменуваннями інших законів і нормативно-правових актів, положення яких стосуються регламентування порядку здійснення кримінального провадження) [183, с. 165-166].

Деякі автори, не надаючи великого значення об'єктним, суб'єктним, галузевим та процедурним критеріям, зосереджуються на дослідженні якісної та наслідкової складових.

Так, залежно від правового змісту пропонують класифікувати прецеденти на три види: 1) прецедент тлумачення (*declaratory precedent*) – повторює існуючу норму права або дає її тлумачення [180, с. 79] в ньому використовується просте

застосування правил, вироблених у попередньому рішенні суду [317]), 2) прецедент роз'яснення і 3) прецедент, що містить нову норму (*original precedent*) – усуває прогалини у законодавстві, створюючи таким чином нові норми [180, с. 79; 317].

У Великій Британії, США, Франції домінують декларативні прецеденти, оскільки там за багаторічний досвід роботи верховних судів судовими рішеннями минулого охоплено майже всі сфери суспільного життя, що дає суддям можливість їх лише адаптовувати до реалій сьогодення, а не винаходити щось нове.

Вказаний класифікаційний критерій висунуто науковцями через необхідність розмежування інформаційної та нормативної новизни в судовому рішенні, що претендує на роль прецеденту [52, с. 84; 108, с. 87-88; 43, с. 9].

В англосаксонській правовій системі внаслідок специфічності судового прецеденту склалася їх власна градація. Першу класифікацію за змістом (декларативні та креативні) ми вже розглянули. Також пропонується ділити судові прецеденти Великої Британії: 1) за силою на: а) обов'язкові (*binding precedent*) (залежно від місця суду в ієрархії судів); б) переконливі (*persuasive precedent*) – наслідувати його не обов'язково (суддя буде покладатися на нього та його враховувати для ухвалення власного рішення. Такий прецедент не розглядається як джерело права, проте він розглядається як форма історичних прецедентів); в) абсолютно авторитетні (*absolutely authoritative*) – у цих випадках суддя повинен в обов'язковому порядку дотримуватись раніше ухваленого рішення, навіть тоді, коли суд вважає, що це неправильне рішення; г) умовно авторитетні (*conditionally authoritative*) – за загальним правилом вони є авторитетними, але не можуть братися до уваги у справах сторін, що постали перед ВС [317]; 2) за зв'язком з новим провадженням: а) пов'язані (*binding*) та б) можливі для застосування (*applied*) (перші застосовуються у випадках подібності проваджень за істотними обставинами; другі – у випадку їх прийнятності, але за відсутності істотних відмінностей); 3) за значенням: а) провідні або первинні (*leading precedent*) та б) наслідувані або вторинні (під час розгляду провадження суддя буде намагатися

встановити першоджерело принципу, яке необхідно застосувати, а не лише цитувати рішення, які погодились із раніше сказаним. Для останнього буде характерний вираз «погоджуємося з аналогічними висновками у рішенні...», «аналогічні висновки зроблено у...») [292, с. 44].

У. Бернам здійснив класифікацію рішень SCOTUS, виходячи з аналізу прецедентної процедури (техніки), застосованої касаційним судом для створення прецеденту. Зокрема, ним за видом дедуктивного обґрунтування виділяються:

1) первинні прецеденти – по справі судом встановлюється «резолютивне узагальнення», яке формулюється в одному чи декількох реченнях, синтезуючи більш широкий та абстрактний принцип, але при цьому має давати вичерпну інформацію про обставини справи, які лягли в його основу.

Цей вид у свою чергу може поділятися: а) за кількісною ознакою на: мононормне – містити одне «резолютивне узагальнення», полінормне – містить декілька «резолютивних узагальнень»; б) за якісною ознакою на: конкретне – дедуктивне обґрунтування містить конкретну «явну» норму; передбачуване – під час ухвалення рішення суд не формулює в прямій формі резолютивне узагальнення, проте такий припис може передбачуваним чином витікати з кінцевого висновку та викладених судом фактів; «нульове» - правові принципи, викладені судом у рішенні, проте не використані ним, та такі, що не вплинули на кінцеве рішення [248, с. 145-147].

2) синтезовані прецеденти – це такі прецеденти, які містять прецедентні норми, що являють собою абстрактні твердження, в яких узагальнено ціле «сімейство» пов'язаних між собою нормовстановлюючих приписів [248, с. 145-148]. У випадку створення правила відповідно до ситуації, яка потребує врегулювання правовим чином, для того, щоб вирішення конкретної справи було розв'язано юридичним шляхом, необхідно піднятися до загального, сформулювавши абстрактну норму, яка застосовується до безлічі подібних випадків [4, с. 24].

Вказані основні класифікації судових прецедентів, на перший погляд, дають вичерпну відповідь на те, які існують прецеденти, проте, це лише на перший

погляд. Запропоновані окремими дослідниками критерії віднесення судових рішень за різними показниками, на наш погляд все ж є недосконалими з декількох причин. По-перше, автори не називають конкретні види рішень касаційних судів (а ми встановили, що форми вираження волі суду досить різноманітні; не завжди одна і та ж форма містить правило поведінки), які слід групувати за тією чи іншою класифікацією, що свідчить про надмірну узагальненість таких класифікацій. По-друге, більшість з наведених класифікацій стосується або виключно рішень ухвалених верховними судами загального права, або навпаки – континентального, у зв'язку з цим, на наш погляд доцільно б було зробити класифікацію, яка б могла поєднати прецеденти різних країн – представниць різних правових систем і тим самим дати можливість побачити їх схожість або відмінність принагідно визначаючи у ній рішення вітчизняного суду вищої інстанції.

На наш погляд, прецедентну практику верховних судів можна класифікувати:

I. За законодавством, змісту яких вони стосуються: а) матеріальні (закон про кримінальну відповідальність, конституційні акти); б) процесуальні.

У національному кримінальному процесі мали місце історичні процеси, які визначали повноваження, що право тлумачити має лише касаційний суд і в якій сфері забезпечувати єдність судової практики.

Так, за КПК України (1960 року) у редакції, що діяв у період до 2010 року, та КПК України в редакції, що діяв у період часу з 19.11.2012 по 12.05.2015, ВСУ забезпечував єдність судової практики лише щодо правильного та однакового застосування закону України про кримінальну відповідальність.

При цьому під неправильним застосуванням закону про кримінальну відповідальність, що спричиняло скасування або зміну судового рішення, поміж іншого вважалося також неправильне тлумачення закону, що суперечило його точному змісту [77, с. 790].

В інший період часу, а саме з листопада 2010 року по листопад 2012 року, а також з травня 2015 року по теперішній час, ВСУ та ВС здійснюють тлумачення

як матеріального, так і процесуального законодавства.

Означена традиція здійснення касаційним судом перевірки правильності та однаковості застосування матеріального та процесуального законодавства притаманна й таким країнам як Польща, ФРН, Казахстан, Франція, Румунія.

Для США притаманно те, що SCOTUS здійснює тлумачення норм U.S.C. через призму дотримання конституційних прав громадян. Це пояснюється тим, що відповідно до розділу 2 ст. 3 Конституції США судова влада розповсюджується на всі справи, засновані на праві та справедливості, що виникають на основі Конституції, законів США та міжнародних договорів, які укладаються чи будуть укладені від їх імені [247, с. 405].

Прикладами такого виду судового прецеденту є, зокрема, «Правило Міранди» сформоване SCOTUS у справі *Miranda v. Arizona* (1966 рік), відповідно до якого сторона обвинувачення не має право використовувати виправдувальні або обвинувальні пояснення обвинуваченого, якщо вони отримані з порушення прав, передбачених п'ятою поправкою до Конституції США [315]; та доктрина «плодів отруйного дерева» сформована SCOTUS у провадженнях *Nardone v. United States* (1939 рік) та *Silverthorne Lumber Co. v. United States* (1920 рік), відповідно до яких під час розгляду справи у федеральному суді докази, отримані у порушення норм закону є недопустимі. Це стосується і інших доказів, що отримані побічно від такого роду доказів. Будь-яка вимога про виключення доказів повинна бути виправдана виключно панівною державною політикою, вираженою Конституцією або законами країни [319; 337].

На наш погляд закріплення в національному праві повноважень касаційного суду створювати прецедентні рішення лише щодо матеріального законодавства було б доцільнішим. Про це свідчать результати опитування 52,6 % суддів, адвокатів та слідчих, а з тих, хто все ж вбачає можливість наділення ВС аналогічними повноваженнями і щодо процесуального законодавства, ще 27,6 % респондентів вважають, що прецедентні рішення мають стосуватися загальних засад кримінального провадження (Додаток Г).

Це пояснюється тим, що кримінальний та кримінальний процесуальний

закони відрізняються принципом «легітимності вчиненого», тобто зміна в тлумаченні матеріальної норми може мати своїм наслідком лише зміну кваліфікації дій особи, провадження відносно якої перебувають як на стадії досудового розслідування, так і в суді, тоді як процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК України, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення (ч. 1 ст. 5 КПК України) [74], а отже будь-яке рішення, яке буде суперечити майбутньому «інакшому» правовому погляду ВС, викладеному у правовому висновку, на процесуальну норму, може призвести до недопустимості доказів, що у свою чергу матиме куди більш негативні наслідки, ніж зміна кваліфікації, – ухвалення реабілітуючого рішення, не поновлення потерпілого в його порушених правах; особа, що вчинила злочин не понесе покарання; тощо.

II. За ступенем усталеності:

а) низький ступінь (приймається в одному провадженні щодо окремо взятого правового питання).

Тут мова йде у першу чергу про так зване казуальне тлумачення норми права, яке здійснював ВССУ [160] у порядку передбаченому главою 32 КПК України для перегляду вироків та ухвал судів першої та апеляційної інстанцій в касаційному порядку [73]. Вказаний суд постановляв ухвали у кримінальних провадженнях, які містили тлумачення норм законодавства з огляду на фактичні обставини, вчиненого злочину, за який притягувалась особа.

На даний час аналогічні повноваження належать колегіям суддів ВС.

За таким же принципом відбувається перегляд кримінальних проваджень верховними судами Франції, Румунії, ФРН.

б) високий ступінь (приймається в результаті перегляду низки проваджень, в яких одне і те ж питання права вирішується у різний спосіб).

Знову ж таки, звертаючись до національного кримінального процесуального законодавства, що діяло до судової реформи 2016 року, ми можемо побачити існування «подвійної» касації, де ВСУ відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України переглядав судові рішення, що набрали законної сили, з підстав неоднакового

застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень [73].

За вказаної процедури ВСУ повинен був вивчити, як мінімум, три різні рішення ВССУ для прийняття свого остаточно правильного рішення, яке ставало зразком для вирішення аналогічних правових питань у майбутньому. Саме за рахунок цього рішення ВСУ мали більш практичне значення, ніж ухвали ВССУ, які характеризувались низьким ступенем судової усталеності.

На Британських островах, хоч і має місце перегляд конкретного судового рішення у конкретному провадженні UKSC, проте судові звіти, які є невід'ємними частинами рішення суду касаційної інстанції, містять аналіз рішень своїх попередників з цього правового питання за весь час існування цього суду. Тому прецедентні рішення касаційного суду Великої Британії також характеризуються високим ступенем усталеності.

Сюди ж ми можемо віднести й постанови пленумів, що приймалися касаційними судами України, Казахстану та деякими іншими країнами.

III. За законодавчим закріпленням правового значення: а) нормативні та б) доктринальні.

Результатом перегляду кримінального провадження касаційним судом є рішення, яке поміж викладу фактичних обставин провадження, позиції та вимог сторін, а також суті резолюції суду щодо касаційної скарги, також відображає мисленнєвий процес, який відображає шлях суду до встановлення істини у справі. Деякі, не всі, такого роду роздуми за рахунок викладених в них правових висновків, набувають статусу нормативно-правового акта, оскільки лише абстрактність та узагальненість форми їх вираження уподібнює їх за ознаками з нормативно-правовим актом.

Ті ж рішення, які не пройшли шлях від казуального тлумачення касаційним судом норм законодавства до абстрактного правового висновку,

використовуються в доктрині права. Нерідко за рахунок їх вивчення та впровадження у практичну діяльність (використання їх учасниками іншого кримінального провадження для написання касаційних скарг, використання певних конструкцій речення судами для складання вироків та ухвал) у майбутньому також з'являються правові висновки.

Зокрема, доктринальними прикладами є постанови Пленуму ВСУ, які містили узагальнений виклад тлумачень норм КК України за відповідною тематикою, що фактично було науково-практичними коментарями. Хоча судді на них у своїх рішеннях і не посилались, або посилались, але дуже рідко, тим не менш чітко їх притримувались.

Відмінним від цього є нормативні постанови Пленуму ВС Казахстану, які є джерелами права.

IV. Похідним від попередньої класифікації є поділ прецедентних рішень касаційного суду за обов'язковістю на: а) обов'язкові, б) рекомендаційні, в) необов'язкові.

Необов'язковими за звичай є частина рішення аналогічна *orbiter dictum* англійського прецеденту. Інколи мають місце випадки, коли рішення касаційного суду, яке за змістом хоч і нагадує прецедент, однак за формою вираження – ні. Зокрема, прикладами таких рішень можуть бути ухвали ВСУ та ВС про відмову у відкритті касаційного провадження або перейняття провадження для формування правового висновку у складі палати, об'єднаної палати ККС ВС або ВП ВС. Також постанови ВС, яке не містять правової проблеми, яку необхідно вирішити, оскільки вона вже вирішена, або правова проблема вирішена судами попередніх інстанцій, з якими ВС погодився, однак не навів власного тлумачення норми права.

Наприклад ухвалою ВП ВС від 25.05.2023 відмовлено у відкритті провадження, мотивуючи це тим, що: «правову позицію щодо оцінки крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК України), ККС ВС вже висловлював і в інших провадженнях і така позиція ККС ВС є сталою. Інших правових позицій щодо зазначеного питання суд касаційної інстанції не

висловлював» [201].

І цитата з наведеного рішення, і рішення, перелічені ВП ВС, не містять правових висновків, а лише згоду з оцінкою наданою судами нижчих інстанцій, а отже, згідно з теорією прецеденту, вони не є обов'язковими, натомість касаційний суд зводить їх до величини обов'язкових, що є недопустимим.

Проте з цього приводу існує дискусія між самими суддями ВС, що розгорнулася у 2023 році у справі № 722/594/22, де частина суддів вважає, правові висновки та правові позиції не містять конкретної форми вираження, а тому вони можуть віднаходитись і в постановах, і в ухвалах, тоді як інша частина суддів вважає єдиною можливою формою вираження правового висновку чи позиції лише постанову [201; 119].

У Франції прикладами необов'язкових рішень можна привести рішення КС Франції прийнятих на підставі ст. L441-1-L441-4 Кодексу судоустрою «Звернення за висновками Касаційного суду». Відповідно до положень вказаних статей перед прийняттям рішення з нового правового питання, яке викликає серйозні складнощі і не в одному, а в багатьох провадженнях, суди нижчої інстанції мають право звернутися до КС Франції для отримання його судження з цього питання. Прийняте КС Франції не є обов'язковим для суду, що звертався [250].

Що ж до обов'язкових, то такими є: згідно з ч. 1 ст. 4 Конституції Казахстану нормативні постанови ВС Казахстану [55]; згідно з § 3 ст. 441 КПК Польщі рішення прийняті розширеним складом SNRP з правового питання [301]; відповідно до ст. 40 п. (3) та ст.ст. 471-474 КПК Румунії *decizia* апеляційної колегії в інтересах закону ÎCCJ [252]; згідно з § 7, 16 *RsprEinhG* рішення Спільного Сенату вищих федеральних судів [284].

В Україні можна спостерігати наявність подвійного підходу законодавця до визначення обов'язковості прецедентних рішень ВС. Так, ч. 5 ст. 13 Закону № 1402-VIII визначає, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, тоді як ч. 6 вказаної статті вже містить положення про

рекомендаційність таких постанов для судів – суди ж такі висновки враховують [162]. Хоча щодо останнього, то практика перегляду кримінальних проваджень ВС свідчить про високий показник скасування рішень місцевих та апеляційних судів саме у зв'язку з недотриманням практики касаційного суду саме судами.

Тут також слід згадати, що положення ч. 6 ст. 13 КПК України призвело до того, що не лише правовий висновок є рекомендаційним для нижче стоячих судів, але, як виявилось, і вказівки апеляційному суду у конкретному провадженні щодо дій, які йому необхідно вжити для фактично «впровадження» висновку ВС, також залишаються не без належної уваги апеляційних судів, оскільки і щодо вказівок відсутня в КПК України суворе регламентація [88, с. 135-137].

Крім того, все що не було розподілено на обов'язкові та необов'язкові є рекомендаційними. В Україні класичним прикладом рекомендаційних є постанови Пленуму ВСУ.

Значення III та IV класифікації на практиці полягає у тому, що сторони кримінального провадження, однаково оцінюючи прецедентні рішення з точки зору їх нормативності та обов'язковості, можуть у майбутньому передбачити бажаний результат їх застосування (передбачуваність судового прецеденту, що є обов'язковою складовою принципу правової визначеності).

V. За суб'єктами, на яких вони розповсюджуються:

а) конкретизовані (розповсюджуються на учасників провадження, у якому прийнято прецедентне рішення);

Так, згадувана нами ст. 441 КПК Польщі у § 2, встановлює обов'язковість постанов прийнятих SNRP для застосування у провадженні, у якому їх прийнято. Постанови SNRP, ухвалені в одних випадках, не є обов'язковими в інших, однак порушення напрацьованої цим судом постанови, як правило, викликає негативні процесуальні наслідки як для нижчестоящих судів (з точки зору правильності і стабільності рішення), так і для сторін процесу (з точки зору шансів в апеляційному чи касаційному провадженні) [275, с. 21; 105, с. 341].

б) неконкретизоване (розповсюджується на всіх суб'єктів, які застосовують норму закону, що піддалась тлумаченню касаційним судом).

В Україні, таким прикладом є положення ч. 5 ст. 13 Закону № 1402-VIII.

Аналогічним з цього приводу є і законодавство Польщі. Як зазначає І. Миринів, якщо SNRP постановляє рішення у повному складі, складі об'єднаних палат, а також повного складу однієї палати, таке рішення є обов'язковим для суду з моменту їх прийняття. Так «колегія 7» може ухвалити надати своїй ухвалі сили правової позиції [105, с. 341].

У ФРН також виносяться неконкретизовані рішення «загального характеру», які ухвалюються великим сенатом у кримінальних провадженнях BGH або об'єднаним великим сенатом (включає всіх суддів BGH).

VI. За способом прийняття:

а) судові, які у свою чергу поділяються на: 1) ординарні (у процесі простої касації або ревізії (касація в інтересах закону)); 2) екстраординарні (правові запити).

У більшості з досліджуваних нами країнах (Велика Британія, ФРН, Польща, США, Україна, Румунія, Франція) прецедентні рішення є наслідками перегляду вищою судовою інстанцією кримінальних проваджень з питань права за правилами касаційного перегляду.

«Касація в інтересах закону» передбачена положеннями ст. 572 КПК Франції [251] для перегляду рішень, що набрали законної сили, у тому числі реабілітуючих; ч.ч. 1, 2 ст. 474 КПК Румунії [252] у випадку, якщо питання права носить особливе важливе значення для двох та більше палат.

Так само в «інтересах закону» ВСУ здійснював ревізію судових рішень ВССУ, про що ми згадували вище.

Поряд з ординарним порядком створення судового прецеденту касаційним судом у кримінальному процесуальному законодавстві Польщі, Румунії та Франції притаманне звернення до касаційного суду за отриманням тлумачення закону з метою розв'язання правового питання, яке виникло під час розгляду судами першої та апеляційної інстанції кримінального провадження. З цією метою діють колегія суддів SNRP та «колегія 7» [361], а у Румунії на підставі п. «а» ст. 27, ст. 28 закону «Про судоустрій» діє об'єднана секція [326].

б) позасудові (пленуми касаційних судів).

Такі рішення, хоча і приймаються касаційним судом, але не у судовому порядку передбаченому для перегляду судових рішень (касація чи ревізія). Прийняттю вказаних прецедентних рішень передують ґрунтовна аналітична робота судів першої, апеляційної та касаційної інстанції; узагальнення кількості та причини скасування та зміни судових рішень; пошук шляхів вирішення судових помилок.

Це так звані квазісудові прецеденти, тобто узагальнення судової практики легітимізованої у формі тлумачення законодавства, що будуть загальнообов'язковими нарівні з законами [9, с. 77].

Т. Карнаух, аналізуючи правову природу постанов Пленуму, визначає ці акти, перш за все, як фактичні орієнтири для судів та інших суб'єктів-учасників правовідносин. Постанови містять концентровані вирази юридичної практики, що здатні компенсувати відставання норм права від розвитку суспільних відносин, усунення неясності чи суперечності законодавства [58, с. 9].

Постанови Пленуму ВСУ не є актами правосуддя, проте ухвалюються у зв'язку з питаннями, що виникають при здійсненні правосуддя, тому їх слід визнати вищою формою судової практики, де досвід застосування законодавства на підставі узагальнення формулюється у вигляді керівних положень, які мають важливе значення в справі забезпечення правильності й одноманітності судової практики [57, с. 74].

З ними не погоджуються В. Сердюк та В. Грищук і ми в цьому їх підтримуємо, зазначаючи, що судовою реформою 2017-2018 років норми тодішнього законодавства за Пленумом ВСУ прямо закріплювали повноваження створювати право, заповнювати прогалини в законодавстві [180, с. 82-83]. Постанови Пленуму ВСУ містять норми, які служать правовою основою для кваліфікації злочинів; конкретизують окремі склади злочинів, суспільно небезпечні наслідки та способи вчинення злочинів, форми, види вини тощо [41, с. 46-49]. До того ж, постанови Пленуму ВСУ розміщені на офіційному сайті ВР України в розділі «Законодавство України».

Попри те, що за постановами Пленуму ВСУ не визнано нормативного значення як джерела права в Україні, на відміну від законодавства Казахстану, про яке ми вже згадували, така форма прецедентного рішення суду касаційної інстанції має значний вплив на правозастосовчу діяльність судів першої та апеляційної інстанції. У такий спосіб, узагальнивши практику діяльності всіх судів, вища судова інстанція загальної юрисдикції визначає єдино правильний вектор застосування та тлумачення норми права, утверджуючи одні суди в правильності їх практики, а іншим судам в рекомендаційній формі вказується на необхідність зміни їх практики.

VII. За способом вираження: а) правовий висновок (принцип) (постанови палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС, ухвали ВСУ, прийнятих у порядку ревізії (Україна), рішення змішаної палати, пленарної асамблеї КС (Франція), рішення великого сенату у кримінальних провадженнях ВGH або об'єднаного великого сенату ВGH (Німеччина); вироки та постанови повного складу SNRP, об'єднаної палати та складу суддів всієї палати SNRP (Польща), рішення UKSC, SCOTUS (Велика Британія, США), рішення секції, об'єднаних секцій та колегії з вирішення апеляції в інтересах закону ІССJ (Румунія); б) правова позиція (судження) (постанови колегій суддів касаційного суду (Україна, Франція, Польща); в) правове узагальнення (нормативні постанови пленуму ВС Казахстану (Казахстан), постанови Пленуму ВСУ (Україна) [94, с. 169-175].

Наслідки, що настають після прийняття прецедентних рішень касаційного суду, будуть залежати від того, якими вони, згідно з наведеною нами вище класифікацією, є за своєю суттю.

Так, якщо ми говоримо про нормативні постанови ВС Казахстану, то наслідки виглядають так: на підставі ч. 1 ст. 4 Конституції Казахстану таке рішення офіційно публікується в офіційному друкованому виданні («Юридическая газета») та включається у склад діючого кримінального та кримінального процесуального законодавства шляхом зазначення посилання під тією нормою, що тлумачилась ВС Казахстану (на кшталт, того як в Україні робляться у законах посилання на рішення КСУ); з цього моменту всі суди та

державні органи повинні неухильно дотримуватись тих висновків, що викладені у рішенні суду; санкція за порушення цього рішення – скасування рішень судів.

В Україні, не дивлячись на те, що обов'язковими є лише постанови палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС, на практиці учасники кримінального провадження, та й суди, у своїх процесуальних документах також можуть посилатися на рішення й колегій ККС ВС, що створює суттєві складнощі у пошуку істини у справі, забезпеченні правової визначеності та єдності судової практики. Інколи наслідки таких рішень непередбачувані та не завжди вкладаються у логіку та дійсну волю законодавця.

У зв'язку з чим, виникає необхідність правової основи для визначення вимог/меж, якими б послуговувався ВС для створення прецедентних рішень, і відповідно всі інші учасники кримінального провадження, які їх будуть застосовувати.

Висновки до розділу 2.

Застосування законодавства до конкретних обставин провадження вимагає від юриста визначення норми права та нормативно-правового акта в ієрархії системи законодавства (основний закон, закони, підзаконні акти, відомчі акти й т.д.), де вона закріплена. Так саме має відбуватися і під час застосування необхідного судового прецеденту, пошук якого ускладнюється, якщо не знати в якій формі він може знаходити своє відображення, і, взагалі, що саме слід вважати прецедентною нормою.

Як нами було встановлено, основними формами вираження прецедентних рішень є: у Великій Британії – judgment або opinion; у Франції – d'arrêts de rejet та d'arrêts de cassation; у Польщі – постанова, вирок, ухвала; в Казахстані та Україні лише постанова; у США виключно opinion of the Court; у Румунії – dicizi; у ФРН das urteil та der beschluß.

Скільки процесуальних форм викладу прецедентних рішень, стільки ж і видів структури таких рішень. Як було показано, законодавчі вимоги до структури можуть варіюватися від суворо регламентованих (Україна, Польща, Румунія) до частково врегульованих (ФРН, Франція, Казахстан) та умовно врегульованих (Великої Британії та США).

При цьому прецедентне правило (норма), загалом інструкція як має вчинятись, може буди окремо виділено або навпаки розчинено у тесті всього рішення. В Україні правові висновки у переважній більшості саме виокремлюються в тесті постанови для зручності її застосування, тоді як правові позиції ВС навпаки майже не виділяються в тексті судового рішення.

Виокремивши загальні та відмінні риси «правової позиції», «правового висновку», «судового прецеденту» ми прийшли до переконання, що під правовою позицією ВС слід розуміти частину постанови ВС, прийнятої у складі колегії суддів ККС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку, а також ухвали ВС прийняті у складі колегії суддів ККС за процедурою *в інтересах закону*, яка містить припис

щодо застосування норм права у конкретному кримінальному провадженні. Зважаючи на особливості, що передують прийняттю правового висновку, а так само й особливості пов'язні із суб'єктами уповноваженими на його прийняття, «правовим висновком» слід вважати частину постанови прийнятої ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС та ВП ВС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, яка містить висновок щодо застосування норм права.

Вказані визначення як ми вказували носять більш доктринальний характер, оскільки повною мірою уособлюють собою всі обов'язкові компоненти для правильного їх праворозуміння та подальшого дослідження. Поряд з цим запропоновані нами також визначення з метою доповнення чинного законодавства мають більш лаконічний вираз.

Розмаїття актів правотворчості верховних судів досліджених нами країн, можна класифікувати: I. за законодавством, змісту якого вони стосуються: а) матеріальні; б) процесуальні; II. за ступенем усталеності: а) низький; б) високий; III. за законодавчим закріпленням правового значення: а) нормативні та б) доктринальні. IV. за обов'язковістю: а) обов'язкові, б) рекомендаційні, в) необов'язкові; V. за суб'єктами, на яких вони розповсюджуються: а) конкретизовані; б) неконкретизовані; VI. за способом прийняття: а) судові, які поділяються на: 1) ординарні та 2) екстраординарні; б) позасудові; VII. за способом вираження: а) правовий висновок (принцип); б) правова позиція (судження); в) правове узагальнення.

Основні наукові результати здобувача щодо першого розділу опубліковано в працях [84; 88; 94].

РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ДІЇ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ

Визнання за судом повноважень створювати право вимагало і вимагає досі також й визначення меж такого роду правотворення. Зокрема, аналітичний позитивізм напрацював ряд принципових положень, включно з принципом судового прецеденту (*stare decisis*), якими визначалось коло суб'єктів на кого розповсюджувалось нове правило суду. На відміну від попереднього правила (*res judicata*), де «виконавцями» правила були лише сторони, за новим принципом – правило розповсюджувалось на всіх осіб, хто його застосовував.

Безсумнівним є той факт, що аналіз судових прецедентів дає можливість говорити, що вони містять норми різного ґатунку та значення, однак, головне, містять. У зв'язку з цим необхідно говорити, що такі норми мають підкорятися й певним правилам їх створення залежно від того, який вплив вони мають на правозастосовну діяльність органів досудового розслідування, дізнання, прокуратури, адвокатури та суду, а також на систему права країни загалом.

К. Шьонбергер, розглядаючи недоліки формування правил верховним судом у порівнянні з законодавчими органами, зазначає, «суди, як правило, погано підготовлені для квазізаконодавчої діяльності. Вони не можуть отримувати та опрацьовувати інформацію так само всебічно, як парламент, в наслідок різного досвіду його членів, попередньої роботи консультативних органів тощо [334, с. 311]. Крім того, законодавство не всіх країн, що нами досліджуються, містить якісь правові підвалини, на які б могли спиратися судді у своїй правотворчій діяльності, годі й говорити про те, що кінцевий результат буде сприяти стабільності судочинства окремо та права загалом.

Стабільність – це стан справ, коли зміст права однієї країни врегульовано протягом значного проміжку часу. Вказівка на час важлива, оскільки було б неправдоподібно думати, що правова система досягла стабільності щодо окремого питання права, якщо зміст закону з цього питання змінюється занадто часто [310, с. 881]. У цьому випадку, чи можна говорити, що щоденна робота верховного

суду, а особливо в Україні, з ухваленням з десяток чи більше рішень, внаслідок перенавантаження суду сприятиме стабільності? Вважаємо, що ні, бо для цього мають бути в наявності інструменти та межі, де їх не стільки *можна*, скільки *необхідно* застосовувати.

Намагання розробити моделі, оптимізації судової практики використання раніше прийнятих рішень, яка за своєю природою збагатилася цією моделлю деякими характеристиками судової прецедентної практики (у межах, прийнятих в системі статутного права), могла б стосуватися чотирьох компонентів: моменту та підстав для застосування рішення, встановлення зв'язку між обов'язком виконати попереднє рішення та обов'язковими положеннями закону та типу попередніх рішень, про які йшла мова в процесі прийняття рішень [309, с. 238]. Доповнюючи Л. Лещинського, слід назвати ще три компоненти: простір, де може бути застосовано прецедентне рішення; об'єкт у статутному праві, щодо якого може прийматися з чи без певних обмежень прецедентне рішення; правова основа створення прецеденту, заснована чи то на законодавчих приписах, чи то на вироблених самим судом правилах; юридична техніка, як інструкція з прецедентотворення та прецедентофіксації.

Звичайно, деякі дослідники, не відкидаючи повністю необхідність законодавчого обмеження дискреції суду у правотворчості за допомогою певних меж, все ж скептично ставляться до можливості їх більш-менш повної регламентації законом, оскільки між судовим тлумаченням і правотворчістю межі настільки тонкі і рухливі, що у кращому разі законом можуть бути зафіксовані лише загальні критерії — орієнтири, які б суди брали за основу при визначенні меж своєї інтерпретаційної і правотворчої діяльності [62, с. 45-46].

Разом з тим, на наше переконання, за відсутності, у першу чергу в українському, законодавстві будь-яких меж судової правотворчості, фіксація на рівні кримінального процесуального законодавства навіть «*загальних критеріїв — орієнтирів*» сприятиме утворенню правової визначеності. Крім того, у тих випадках, коли не можливо повною мірою урегулювати процес судження судді/суддів з конкретного правового питання, що піднято у кримінальному

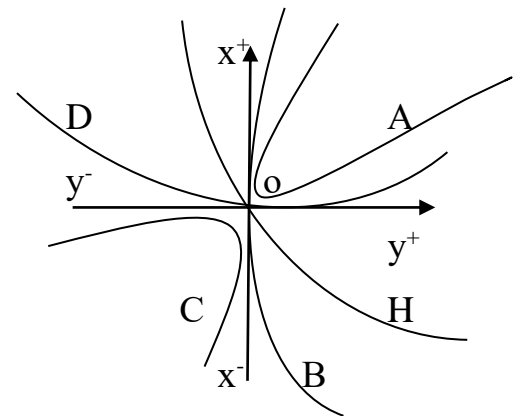
провадженні, необхідно розглядати шляхи регулювання за допомогою меж дію результатів судової правотворчості вищих судів загальної юрисдикції.

З урахуванням сказаного, цей розділ буде присвячено у першу чергу саме межах дії прецедентних рішень верховних судів, як способам регулювання судового угляду та його крайності – судового свавілля, за допомогою визначення таких меж як час, суб'єкт, простір (предмет) та об'єкт, а опосередковано судову правотворчість через правову, судову та техніко-юридичну регламентацію.

3.1. Межі – необхідна категорія у визначенні дії рішень верховних судів, правового значення та впливу на кримінальне провадження і його учасників

Людині надається можливість (дієздатність та правоздатність) вчиняти дії та приймати рішення будь-якого характеру, проте в одних випадках за це не наступить відповідальності, оскільки це Графічно це можна зобразити за однозначно узгоджується з вимогами допомогою Декартової системи закону; в інших – відповідальність координат (мал. 1).

може наставати, а може і не настати, оскільки така поведінка особи в принципі є прийнятною або латентною; а щодо останніх, то держава однозначно кваліфікує дію чи рішення особи як пряме порушення заборон, визначених законодавством, а тому наступає відповідна відповідальність. Мал. 1

Відповідно А в координатах ox^+ та oy^+ – все, що дозволено вчиняти особі, BDH в координатах ox^+ oy^- та oy^+ ox^- – прийнятна поведінка, але за певних умов може порушувати чийсь права, за які може наставати або не наставати відповідальність, у тому числі не забезпечена примусом держави (наприклад релігійно-звичаєві, спортивні покарання тощо), С в координатах oy^- та ox^- – все, що заборонено.

Суддя – людина, суд – об'єднання людей, призначених/сформованих для пошуку істини у кримінальному провадженні через пізнання обставин минулого за допомогою матеріальних та нематеріальних об'єктів сьогодення. Встановлена істина вимагатиме від судді/суду застосувати право, яке також необхідно буде віднайти. Якщо права не вистачає або воно є застарілим, суддя повинен знайти правову основу для вирішення справи в аналогії, загальних принципах і принципах справедливості, оскільки закон не завжди може охопити всі сфери суспільного життя і не здатен врегулювати усі можливі життєві випадки [130, с. 158].

В основі пошуку знаходиться внутрішнє переконання судді та судовий розсуд.

Внутрішнє переконання – це не несвідоме враження, відчуття, яке не піддається контролю, а впевненість у правильності його висновків, які складають основу судового рішення [222, с. 555]; це стан свідомості судді, що відображає результат розумової діяльності судді в процесі судочинства щодо оцінки доказів з метою достовірного встановлення фактичних обставин конкретної кримінальної справи, що входить до предмета доказування, результат якої втілюється в судовому рішенні [97, с. 253; 8, с. 138].

Суддівський розсуд (угляд) – це врегульований правовими нормами специфічний вид правозастосовчої діяльності, що здійснюється в процесуальній формі. Його суть полягає в наданні суду у відповідних випадках повноваження вирішувати спірне правове питання, виходячи із цілей, передбачених законодавцем, принципів права та інших загальних положень закону, конкретних обставин справи, а також засад розумності, добросовісності та справедливості [96, с. 8]; це надання законом суду повноваження свободи вибору одного з декількох закріплених у правовій нормі альтернативних, але у рівній мірі законних рішень у провадженні [95, с. 61].

Дійсно, якщо правові норми недієві або вони взагалі відсутні, суд має за допомогою суддівського розсуду, яке ґрунтується на внутрішньому переконанні та загальних принципах права, проявити творчість та створити право. Як вказує

Г. Демченко, суд займається творчістю й у випадку заповнень прогалин, і у випадку тлумачення норм права. Річ не у тому, що суд творить, а у тому – як саме він творить [125, с. 11]. Ми з цим погоджуємося, адже вирішувати на власний «судовий» розсуд правові питання навіть в умовах певного «правового вакууму» є не правом суду, а його обов'язком. Разом з тим, розсуд та переконання не може мати нічого спільного зі свавіллям, яке неминуче призведе до анархії.

Прикладом цього є нещодавнє рішення судді Зіньковецького районного суду Полтавської області від 23.08.2023. Суддя за допомогою силогізмів та необмеженого простору для «творчості» прийшов до висновків, що він, як суддя, будучи призначеним на цю посаду указом Президента України та здійснюючи судочинство іменем України, живе та працює у державі, якої не існує, бо про це свідчать дані його історичного аналізу подій, що відбувалися з 1991 року, а у зв'язку з цим не може наставати й кримінальна відповідальність за інкримінований обвинуваченому злочин [25]. Як результат суддя виправдав обвинуваченого на підставі власної «безмежної думки».

Принцип свободи, який лежить в основі повсякденного життя людини в суспільстві, означає, що право виступає як міра свободи — політичної, економічної, ідеологічної тощо. Принцип свободи реалізується через надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя, формування органів державної влади шляхом народного волевиявлення, створення умов для утвердження в суспільстві норм гуманістичної моралі, користування різними соціальними послугами держави та приватних осіб та ін. [181, с. 199]. Вказане стисло можна виразити у формулі – «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

Однак принцип свободи для люди наділеної державно-владними повноваженнями буде звужений до прямих вказівок закону, зокрема положень принципу верховенства права, визначеного ст.ст. 8, 19 Конституції України [66].

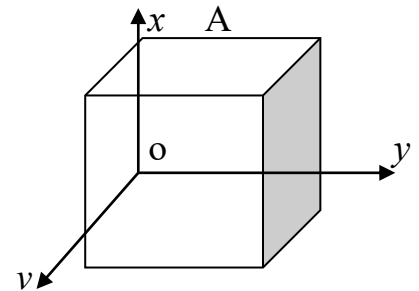
Як зазначає Ф. Веніславський у демократичній, правовій державі, якою Україну проголошено на конституційному рівні, загально визнаним типом правового регулювання органів державної влади та місцевого самоврядування є:

«дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Тобто цей принцип, поширюючи свій нормативний вплив на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, суттєво обмежує цих суб'єктів у виборі варіантів чи моделі своєї поведінки. Адже вони зобов'язані діяти лише таким чином та у такий спосіб, як це прямо передбачено конституційно-правовими нормами і лише в межах закріпленої за ними компетенції [15, с. 57].

Дійсно, законодавство допускає певного роду диференціацію дій та рішень суду, можливість використовувати певну дискрецію, проте це все має відбуватися у «позитивному ключі». Важко сперечатися з тим, що завдання кримінального провадження, які визначені в ст. 2 КПК України, можуть свідчити про те, що вся діяльність органів досудового розслідування, дізнання, прокуратури, суду відбувається, так би мовити, «без вектора». Навпаки, закон це прямо забороняє, скеровуючи роботу названих суб'єктів на досягнення справедливості та захисту як потерпілої, так і обвинуваченої особи від свавілля держави в особі відповідних органів та установ.

Знову ж таки, звертаючись до математичних основ, закладених Декартом принцип свободи судді у кримінальному провадженні має виглядати так, як зображено на мал. 2.

З малюнку видно, що всі напрямки x , y , v та простір між ними A

Мал. 2.

мають позитивне значення, яке в законодавстві дістало визначення у принципі справедливості, який означає, що право виступає як міра справедливості, як морально-правова домірність вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення. Принцип справедливості містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та

їхнім суспільним визнанням. Принцип справедливості є важливим при вирішенні конкретних юридичних справ [181, с. 200].

Таким чином, судову правотворчість не можна розглядати як безмежне повноваження, яке залежить виключно від особистості того чи іншого судді (як ми побачили з наведеного вище прикладу, думка судді привела до сюрреалізму в кримінальному провадженні), вона має залежати від конкретних меж визначених на законодавчому рівні.

Латина, як і грецька, дає широкий простір для багатозначності розуміння терміну «межі». У латині визначення «межі» використовувались такі поняття: «finis», «limes», «terminus» [190, с. 17, 110, 231], що і були успадковані країнами англосаксонської правової сім'ї. Схожу багатозначність ми зустрічаємо і в сучасних мовах: у німецькій використовуються поняття «Grenze», «Schranke», «Ende», у французькій – «limité», «frontiere», «borne», «extrémité». Багатозначність є і в польській та українських мовах: кордон [granica], межа [kres], рубіж [horyzont], контур [zarys], а також міра [miarą], обмеження [ograniczenie], межі дозволеного і т.д. К. Ясперс стверджував: усвідомлюючи власні межі, ми уникаємо небезпечного абсолютизування. Кордони поділяють та обмежують, але водночас захищають та забезпечують безпеку [344].

Межі – важлива та необхідна характеристика буття людини як істоти, людини як сторони відповідних подій, оскільки вона несе сенс визначення «своє-чуже», «дозволене-заборонене» тощо. Межі також важливі і внаслідок того, що визначають коло подій і з ними пов'язані елементи: момент, час, об'єкт, предмет, простір. Встановлення меж створює визначеність, а визначеність сталість. Усвідомлення людиною, незалежно від того, яку він займає дійову роль у певних подіях, допоможе їй тверезо оцінювати реальність та утримує від крайнощів.

М. Кузюбра, обґрунтовуючи необхідність обмеження судової правотворчості, зазначає, що межі мають бути встановлені аби: 1) не порушувати єдності правової системи, тобто має узгоджуватися з загальними цілями права та цінностями закладеними у правову систему, уособленням яких у демократичному суспільстві є насамперед конституція; 2) не йти далі, ніж це потрібно для

забезпечення стабільності права; 3) не порушувати розподіл влади на відповідні гілки [62, с. 45].

Як зазначають дослідники, ті ж П. Арчер, М. І. Кузюбра та І. Шутак, питання встановлення меж судового правотворення не є чимось новим. Запровадження меж підіймалось під час розробки законопроекту «Про Конституційний Суд України та засади конституційного судочинства», а у Великій Британії – під час напрацювання вимог до прецеденту [62, с. 46].

Так, у Великій Британії межі, будучи чітко не визначеними у законодавстві, а тому достатньо аморфні та розмиті, все ж врегульовані принципами верховенства Парламенту, *per curiam* та *stare decisis*. Суддівська правотворчість носить обмежений та казуальний характер (завжди обмежений обставинами конкретного судового провадження); англійські суди обмежені напрацьованими судовою практикою презумпціями та правилами (канонами) тлумачення (судді всіх англійських судів обмежені тим інструментарієм, напрацьованим за довгі роки судової практики, не можуть вийти за його межі та створити, на свій розсуд, новий канон тлумачення статуту) [292, с. 63]. Крім того, прецедентне рішення суду може бути скасовано волею парламенту на підставі прийняття закону [238, с. 98]

І. Шутак, звертаючи свій погляд на позитивний досвід скандинавських країн, зазначає, що там межі побудовані за принципом чіткої законодавчої регламентації (в конституціях і законах) компетенції правотворчих суб'єктів, з наданням правотворчих повноважень вищим судовим органам, але одночасним їх звуженням участю держави у нормативно-правовій уніфікації [229, с. 38].

Ставлячи під сумнів можливість дієвої всесторонньої нормативної регламентації судової правотворчості, не дивлячись на конкретні робочі моделі, деякі автори висувують ідею «судового самообмеження» та «обмежень, що уявляються» [62, с. 46; 277, с. 13-14], тобто суд керуючись своїми високими моральними якостями, безсторонньою правосвідомістю буде утримувати себе від крайнощів та неправильних висновків.

Заперечуючи їм, наведемо тезу судді ЄСПЛ у відставці, який зазначив, що

методи, якими суд досягає мети в обґрунтуванні свого рішення, можуть бути різними, однак такими, що охоплюються процесуальним і законодавством про судоустрій. Тобто саме ці акти є певними «рейками», у межах яких суд має здійснити судове правозастосування та може певним чином творити, якщо обставини конкретної справи вимагають застосування судової правотворчості [67, с. 292].

Там, де є чітке правило, жорсткий алгоритм отримання висновку та прийняття рішення, немає місця внутрішньому переконанню судді. Формалізований шлях пізнання має ряд переваг. Він виключає або зводить до мінімуму помилки, не залишає місце суб'єктивізму та довільному розсуду, а також більш економічний [47, с. 251]. У зв'язку з цим, для забезпечення справедливого рішення необхідно поєднувати норми права та судовий розсуд, обмежений: а) приписами закону; б) фактами провадження; в) правилами тлумачення; г) початком доцільності; д) категорією справедливості [95, с. 61].

Погоджуємось зі сказаним суддею Високого Суду та Н. Дроздович, оскільки досліджені нами судові рішення ВС, підтверджують той факт, що самообмеження не діє та не виправдовує себе. Ми схильні вважати, що єдиним дієвим інструментом є писана норма з чітко визначеними межами правового регулювання, під якими у кримінальному провадженні слід розуміти сукупність допустимо можливих прав, обов'язків та повноважень суб'єктів державної влади, необхідних для виконання завдань кримінального провадження та матеріалізованих у процесуальному рішенні.

Судова діяльність як динамічний аспект судової практики – це опосередкована правом діяльність суду, спрямована на виконання його завдань (вирішення конкретного спору, тлумачення певної правової норми) та функцій (правозастосування, правотлумачення тощо). Конкретні та узагальнені результати її здійснення становлять інший – статичний – компонент судової практики.

Розробити та впровадити на законодавчому рівні межі (вимоги) дії статичного процесуального рішення (у нашому випадку рішення верховного суду) легше, оскільки готовий результат має певну форму, а отже необхідні

КОМПОНЕНТИ.

Як ми вже говорили у попередніх розділах судовий прецедент є правовим актом суду з притаманними йому ознаками: 1) суб'єкт – створюється (приймається) лише судовим органом; 2) процедура прийняття – в результаті розгляду конкретного провадження/сукупності подібних проваджень або особливих процедур; 3) форма вираження – це документ у формі судового рішення; 4) правовий зміст – містить нову норму або погляд на норму через тлумачення та конкретизацію; 5) ступінь обов'язковості – обов'язкове/умовно рекомендаційне; 6) мета прийняття – усунення прогалин та суперечностей, забезпечення єдності судової практики; 7) коло осіб (на кого розповсюджується) – на всіх, хто попадає в орбіту його дії; 8) предмет правового регулювання – аналогічні рішення, дії учасників кримінального процесу (у статті автор під учасниками кримінального процесу розуміє учасників кримінального провадження, а також суддівський корпус всіх інстанцій), які підпадають під регулювання цієї норми [305, с. 226].

Нормативно-правовий акт органу законодавчої гілки влади, наприклад, який визначає лише правило поведінки та відповідальність за його порушення, є «мертвим», якщо не передбачити певні умови (межі) його застосування: час, з якого він починає діяти; коло суб'єктів, на кого воно розповсюджується, територія, де воно має застосовуватись, сферу (галузь законодавства), до якої таке правило поведінки належить.

До прецеденту, оскільки він тотожний правовому акту, мають бути застосовані такі ж межі (вимог), але дещо видозмінені, можливо, навіть прискіпливіші, складніші.

Так ми знаємо, що прецедент має внутрішню (об'єктивну) структуру та зовнішню (суб'єктивну) структуру, де внутрішня має відношення до тих елементів, які походять як від судової практики, так й з регулювання створення прецеденту (вимоги до визначення обов'язковості чи рекомендаційності прецеденту, форми вираження прецеденту, випадки та процедура їх створення, модифікації, скасування, відхилення, включаючи правила щодо того хто, коли та

як має за це голосувати тощо), а зовнішня – залежить від суб'єктів створення прецеденту (хто має право створити, модифікувати, скасувати чи відхилитись від прецеденту; кого суд має визначити суб'єктами на кого розповсюджується цей прецедент) [338, с. 30-31].

Як нами було висвітлено у попередніх розділах, структура верховних судів, форми зовнішнього виразу судових рішень та їх класифікація є вельми складними та різноманітними залежно від країни. Натомість структура меж дії рішень майже однакова усюди це: юридичні властивості суб'єктів права (колегія суддів, палата (сенат), об'єднана палата, асамблея тощо), правова регламентація прецедентної діяльності (сукупність інструкцій та приписів закону щодо послідовності вчинення дій на шляху прийняття прецедентного рішення), юридичні властивості рішень (обов'язковість чи рекомендаційність, індивідуалізоване чи без визначеного кола осіб), предмет правового регулювання (права, обов'язки та повноваження учасників провадження, суду; положення законів про кримінальну відповідальність), потреби права (правова визначеність, правова передбачуваність, стабільність, єдність в тлумаченні та застосуванні норм права), темпорально-просторові та техніко-юридичні властивості норм, правил (норма в часі: ретроактивна, перспективна, ультраактивна; в просторі – вертикальна або горизонтальна; норма з огляду на юридичну техніку – створена (віднайдена), офіційно опублікована чи оголошена для подальшої кодифікації чи уніфікації тощо).

Саме за рахунок дотримання всього вище переліченого, а не лише у зв'язку з тим, що колегія суддів обіймає вищий щабель в судовій ієрархії, верховний суд може розраховувати на авторитетність своїх висновків, повагу.

О. Скаун визначає межі правового регулювання як владно-вольовий вплив держави в особі її органів на суспільні відносини, поведінку людини [181, с. 39]. У свою чергу Л. Луць запропонувала під межами правового регулювання розглядати ті явища, які визначають соціальний простір, у якому може відбуватися, або відбувається правовий вплив на учасників суспільних відносин [97, с. 374].

Пов'язуючи межі правового регулювання, головним чином, з правотворчістю, інші науковці під ними розуміють набір правових засобів, заснованих на нормах права, призначених для моделювання поведінки людей, вказуючи їм на вид і межі дії, а також передбачаючи правові наслідки (позитивні/негативні) зумовлені певними факторами кордону юридичне втручання в суспільні відносини шляхом встановлення загальних правил поведінки їх учасників за допомогою норм права [80, с. 48]. Осмислення меж загального правового регулювання передбачає аналіз тісно пов'язаних між собою обставин: зовнішніх факторів, від яких залежать межі даної діяльності, та можливостей права направляти за певним руслом, змінювати, вдосконалювати або навіть формувати ті чи інші життєві відносини. Фактори, якими зумовлюються межі загального правового регулювання, численні й різноманітні [121].

Загальнотеоретичні визначення наведені вище неповною мірою відображають зміст меж, що зумовлюють дію правових висновків (прецедентів) верховного суду у кримінальному провадженні. З огляду на це, на наш погляд, під ними треба розуміти сукупність нормативно встановлених вимог до кінцевого рішення, що містить нове правоположення, ухвалене в касаційному порядку з дотриманням відповідної процедури, яка визначає: суб'єкт (склад суду) та застосовані ним техніко-юридичні способи прецедентотворення, час введення в дію висновку суду, об'єкт (суспільні відносини), які він врегульовує, та простір, в межах якого йому мають підкорятися.

3.2. Темпоральні та предметно-просторові межі застосування рішень верховних судів у кримінальному провадженні

Простір – це така форма існування матерії, її атрибут, який характеризується співіснуванням об'єктів, їхньою взаємодією, протяжністю, структурованістю й іншими ознаками. У свою чергу час – це внутрішньо пов'язана з простором і рухом об'єктивна форма існування матерії, яка

характеризується послідовністю, тривалістю, ритмами й темпами, відокремленістю різних стадій розвитку матеріальних процесів. Якщо простір є найзагальнішою формою збереження змісту об'єктивної реальності, то час – це форма його розвитку, внутрішня міра його існування та самопізнання [214].

Враховуючи, що філософські категорії як простір і час є характеристиками, що притаманні будь-якому явищу світу, то відповідно і юриспруденції з її галузями права (кримінальне та кримінальне процесуальне право), вони також притаманні та мають знайти своє місце під час нашого дисертаційного дослідження.

Час та простір будуть нами розглядатися у поєднанні, як і до нас Г. Гегелем, Дж. Берклі, І. Кантом, Г. Лейбніцем, І. Ньютоном і Д. Юмом, які досліджували вказані явища в різних сферах теоретичних та прикладних наук (математиці, філософії, психології тощо), оскільки ці два явища обумовлюють, доповнюють один одного, а з точки зору юриспруденції, будуть позбавлені будь-якого прикладного значення, якщо їх розділити.

Темпоральність як межа, яка потребує законодавчого визначення – це найбільш дискусійна межа дії судового прецеденту. Це пояснюється тим, що: по-перше, там, де панує система континентального права, судовий прецедент не визнається джерелом права в тому значенні, яким наділений закон, а тому «які можуть бути у судового прецеденту часові обмеження?»; по-друге, там, де панує англосаксонська правова система, суди, не заперечуючи свого природного права творити право під час розгляду кримінальних проваджень, не вбачають необхідності застосовувати до своїх рішень аналогічні вимоги як до статутів, у тому числі щодо визначення перспективної дії судових рішень, оскільки суди мають справу з фактами минулого.

Проте, як правильно висловився К. Ллевеллін: «у судження (судового – авт.) є основне призначення – продемонструвати як схожі провадження мають бути вирішені у майбутньому. Мотивовані висновки допомагають юристам та нижчестоящим судам у своїй повсякденній роботі. Юристи, які можуть передбачити, яким чином будуть розвиватися наступні справи і які в них будуть

прийняті рішення, можуть відмовити своїх клієнтів від непотрібних та дороговартісних судових баталій з потенційно катастрофічними наслідками. Що ж до суддів, то вони можуть правильно вирішити провадження, що потрапило до них на розгляд, тим самим зменшити навантаження на вищестоящі суди, надавши їм можливість скерувати свою енергію та потенціал на вирішення нових проблем, а не постійно повертатися до старих» [364, с. 86].

Таким чином, «час» необхідно розглядати не суто з точки зору певних відрізків в календарних датах, а ширше, охоплюючи його характеристики: стабільність, сталість, єдність. Саме останні можна частіше зустріти в текстах законодавства, а також текстах судових рішень, ухвалених верховними судами. Така наша думка ґрунтується на тому, що прецеденту притаманна наявність «мети» його прийняття – усунення прогалин та суперечностей, забезпечення єдності судової практики, – та «правовим змістом» – створення нової норми.

Недарма майже у всіх країнах, що ми дослідили є використання термінів «сталість», «єдність» судової практики [327; 240]. Але наявні механізми обмеження кількості проваджень, які переглядаються верховними судами не повною мірою забезпечують сталість судової практики, принаймні про це свідчить практика ВС. Так, з питань допустимості результатів НС(Р)Д ВС з часу свого створення у 2018 році ухвалено щонайменше 12 постанов (з правовими позиціями та правовими висновками), з них 5 ухвалено після 16.10.2019 – дати формулювання ВП ВС правового висновку з питань застосування ст. 290 КПК України до результатів НС(Р)Д [89, с. 57]. Тому визначити, коли виникає сталість у застосуванні верховними судами континентальної системи права того чи іншого питання права є вельми проблематичною, на відміну від системи загального права, де вирішення питання права пов'язується з одиничним рішенням суду.

На цій проблемі зосереджувала свою увагу КРСС, яка зазначала, що єдність застосування права є визначальною задля досягнення принципу рівності перед законом, а правова визначеність й передбачуваність є невід'ємною складовою верховенства права. Загальноприйнятим фактом є відсутність формули, відповідно до якої можна визначити момент, від початку якого судова практика

може вважатись усталеною [35, с. 2, 6].

З огляду на це необхідно розглянути можливість запровадження правових інструментів, які б давали можливість фіксувати прецедентне рішення в часі з наступним визначенням наслідків від цього, особливо в цьому нагальну необхідність відчуває кримінальне процесуальне законодавство. Таким інструментом є – встановлення правила дії прецеденту в часі (тут ми мову вестимемо про час в календарному вимірі).

Норма судового прецеденту, яка претендує на застосування може мати різні параметри дії в часі: ретроспективну, перспективну, одноразову на час ухвалення та ультраактивну.

Одноразовість передбачає, що суд касаційної інстанції надає сторонам (рідше), суду (у більшості випадків) рекомендацію як правильно розуміти норму права для вирішення конкретного правового питання у справі або справи загалом. Суд у вказаних випадках своїм прецедентом надає певній нормі разову субсидіарну дію щодо певних нерегульованих відносин – у додаток до звичайної предметної сфери регулювання. Норми не мало б існувати для певних відносин, проте в екстраординарному порядку вона, так би мовити, з'являється [167, с. 2].

Таку дію мають *l'avis de la Cour de cassation* – рішення ухвалені КС Франції в порядку ст. L441-1-L441-4 Кодексу судоустрою [250] та згадуваний нами § 2 ст. 441 КПК Польщі [301]. Крім того, одноразовими відповідно до § 5 ст. 82, § 1 ст. 87 закону «Про Суд Найвищий» характеризуються рішення «колегії 7», крім випадків, коли таким рішенням загальними зборами SNRP буде надано статус правового висновку, що переводить його у загальнообов'язкові рішення [361].

З попереднього огляду законодавства Франції та Польщі щодо часових меж прослідковуються ще й просторові межі.

Локалізація у просторі подій юридичного життя, викликаних чиєюсь волею чи випадком, впливає на їх наслідки. Просторова локалізація фізичних та юридичних осіб позначається на їх можливості здійснювати свої громадянські та публічні права. З міркувань порядку та належного адміністрування влада не може здійснювати свої виключні права в необмеженому просторі й тому наділяються

повноваженнями, які розповсюджуються на територію, обмежену визначеною юрисдикцією; особи, прикріплені до цієї юрисдикції, виступають у ролі юридичних осіб для відповідних органів влади. Такого роду прикріплення відіграє абсолютно особливу роль у сфері судової практики [242, с. 260, 263-264].

Дійсно судова практика не може бути відірваною від простору і таким простором кримінального судочинства можна визначити кримінальне провадження з його учасниками. Саме наявність або відсутність зв'язку з конкретним провадженням та конкретними його учасниками дає можливість говорити про те, яка кількість суспільних відносин буде врегульована і протягом якого часу.

Просторові межі, які визначають коло учасників кримінального процесу нами поділено за «радіусом» малої та великої дії.

Так, якщо рішення в кримінальному провадженні приймається колегією суддів верховного суду, то відповідно воно не повинно містити *ratio decidendi*, а мотиви суду викладені у постанові не можуть виходити за межі цього провадження. Якщо ж рішення приймається суддями у складі палат, то відповідно воно має вплив на вирішення правильності застосування законодавства для провадження, в якому його прийнято, охоплюючи коло його учасників (воно є обов'язковим для застосування нижче стоячими судами у разі скасування верховним судом попередніх рішень та призначенням нових судових розглядів).

У тому випадку, коли рішення приймаються об'єднаними палатами, розширеними складами палат (сенати, пленарні засідання тощо) повинні обов'язково містити *ratio decidendi*; їх положення є обов'язковими для учасників провадження, в яких їх ухвалено, а також для всіх інших учасників суміжних кримінальних процесів в наслідок їх важливості та особливої важливості; нижчі суди не мають права від них відступати, змінювати або доповнювати, оскільки це є виключною компетенцією суду, що їх ухвалив. Верховними судами лише у таких форматах роботи (таким складом) розглядаються низка проваджень, в яких можливо розробити правило, наближене до законодавчого [303, с. 219].

Наприклад, здійснюючи поєднання одноразової дії судового прецеденту та конкретного кримінального провадження, в якому його було створено, то

відповідно висновки касаційного суду з правового питання будуть направлені на врегулювання суспільних відносин в межах провадження *A* і цим же провадженням застосування судового правоположення буде вичерпано. У тих же випадках, коли прецедент наділений загальнообов'язковим характером для врегулювання суспільних відносин на постійній основі щодо невизначеного кола осіб (часові межі будуть ретроспективними, перспективними та ультраактивними), такі правові висновки верховних судів виходять за межі провадження *A* і можуть бути застосовані в провадженнях *B, C, H...* і також не бути ними обмежені.

У Польщі просторові межі цікаві тим, що 1) обов'язковість рішення з питання права щодо розходження у судовій практиці розповсюджується лише на склад SNRP (зміна тлумачення правової норми, яке походить з прецедентного права SNRP, не здійснює прямий вплив на провадження в судах загальної юрисдикції [366] і при цьому не можна не помітити побічний його вплив на провадження апеляційних та місцевих судів, який походить від поваги до повноважень SNRP); 2) «нова узгоджена» позиція SNRP має вплив лише на тих судів, в діяльності яких виникла неузгодженість [343].

Н. Гураленко, здійснюючи розрізнення судового рішення та прецеденту через вплив на учасників провадження, прийшла до такого висновку: «судове рішення має точно визначене та обмежене коло адресатів своєї дії, тоді як для прецеденту адресатом є не суб'єкти спору, а суддя (суд), для якого означене джерело права слугує підставою вирішення аналогічного спору, згідно з уже пізнаним і незаперечним фактом» [42, с. 123].

Повністю погодитися із вказаним Н. Гураленко ми не можемо, оскільки, по-перше, воно буде характерним для розрізнення класичного прецеденту та судового рішення (виключення з цього правила є рішення «колегії 7» у Польщі, де вони дійсно мають значення виключно для суддів SNRP [361], а також тих випадків, що названі К. Шезуским); по-друге, з огляду на положення національного законодавства прецедентні рішення ВС у першу чергу направлені на органи державної влади, які зобов'язані будуть застосовувати не лише норму

права, а і його «супутник» - правовий висновок; суд, натомість буде лише їх враховувати (хоча практика свідчить, що суди у цьому питанні мало коли проявляють дискрецію у цьому питанні).

Продовжуючи дослідження темпоральних меж зупинимось на ультраактивній дії прецеденту.

Ультраактивна дія нормативного акту визначається як його дія після втрати ним чинності. Надання нормативному акту ультраактивної дії є винятковим способом переходу до нових правил регулювання суспільних відносин, який здійснюється виключно за вказівкою нормотворця [170, с. 153-154].

Прецедентні рішення верховних судів, здебільшого континентальної Європи, якими створюються норми кримінального чи кримінального процесуального права, пов'язані з текстом закону, у тому розумінні, що вони займають відповідне місце в тому чи іншому розділі кодексу, суспільних відносин яких вони стосуються, а тому випадків коли б закон втрачав силу, а норми прецеденту продовжували б існувати в інших (нових редакціях) кодексах ними не виявлено. Разом з тим теорія прецедентного права в принципі не виключає такої можливості з огляду на те, що нові закони можуть містити аналогічні випадки. Наприклад це може стосуватися прецедентів тлумачення, якими роз'яснюються значення термінів (постанови пленуму ВСУ, які є чинними, хоча КПК України (1960 року) з 2012 року не діє).

Найбільш дискусійними є застосування до судових прецедентів прямої (перспективної) чи зворотної (ретроспективної) дії. Також додатково можуть існувати ускладнені певними умовами їх варіанти: вибіркова ретроспективність, «перспективно-перспективне скасування» (*prospective-prospective overruling*), перспективне з вказівкою на час, з якого починає застосовуватись новий прецедент.

Перед початком розгляду самої дискусії, треба зробити ремарку щодо принципівості вирішення питання дії норм прецеденту у часі в Україні. Правники дію норм прецеденту у часі розглядають у двох площинах, а точні двох категоріях проваджень: ті, що вже розглянуті (для вирішення питання про перегляд таких проваджень за нововиявленими обставинами, під якими слід було розглядати

судовий прецедент) та ті, що перебувають на досудовому розслідуванні чи у провадженні судів (без остаточного рішення). Звичайно з огляду, на положення КПК України прийняття судом нового правового висновку не є підставою для ревізії провадження за нововиявленими обставинами, проте це впливає на справедливість, якої так бажано досягнути у подібних провадженнях незалежно від року чи навіть місяця розгляду проваджень (у лютому одну особу буде виправдано у зв'язку з відсутністю допустимих доказів з огляду на правовий висновок ВС і вирок набере законної сили у березні, тоді як іншу особу, виправдану з тих же підстав у березні, судом першої інстанції, буде засуджено вироком апеляційного суду у травні, оскільки у березні-квітні на розгляді касаційного суду перебувало провадження, в якому суд змінив попередній свій же висновок щодо застосування норм права).

З огляду на це розглянемо основні підходи щодо ретроспективності та перспективності.

У Великій Британії щодо перспективності та ретроспективності існує погляд, який полягає в наступному:

судді UKSC не вважать себе законодавцями, які можуть створювати правила на майбутнє, хоча і визнають, що вони своїми рішеннями створюють право. Так, Лорд Девлін, визнаючи істотну роль судді як законодавця, відкидав при цьому можливість застосування перспективної дії рішення суду як судового інструменту [290, с. 436-437];

судді суворо притримуються позиції щодо правильності своїх попередніх рішень, а тому їх скасування щоразу як в цьому виникне необхідність, буде нести шкоду сталості кримінального провадження. Як вказує П. Арчер «Лорди-судді пам'ятають про небезпечність такого роду дій та рішень, що мають зворотну дію, які можуть викликати порушення стабільності відносин, що вже виникли та діють. Кримінальне право особливо потребує збереження стабільності.» [238, с. 108]. Однак у 1966 році Палата Лордів в особі лорда Гардинера оголосила заяву «Про судову практику», відповідно до якої Палата Лордів, а нині UKSC, більше не зв'язані своїми попередніми рішеннями [324]. Практична реалізація цієї заяви

відбулась у кримінальних провадженнях *Regina v. Shivpuri (Appellant) (On Appeal from the Court of Appeal (1986) [328]*, *Kneller (Publishing, Printing and Promotions) Ltd v DPP (1973) [300]*.

З огляду на наведене, ретроспективна дія рішень UKSC застосовується «з метою перевірки обсягу зміни судом закону», але і не відкидається повністю можливість перспективного застосування судового прецеденту «для належного відправлення судової влади» [49, с. 437, 439].

У Франції, як ми раніше вже визначили, не визнається за рішеннями КС Франції обов'язкової сили, однак офіційні бюлетені судової практики, що видаються вказаним судом, навпаки підтверджують безумовний факт їх нормативності та врахування на майбутнє судами, адже рішення, прийняті судами з аналогічного питання у розріз тим, що вирішено касаційною інстанцією, будуть скасовані як такі, що ухвалені з істотними порушеннями та у зв'язку з неправильним застосуванням закону [67, с. 290].

При цьому практика французького суду говорить і про те, що суд повинен пояснити сторонам, яке правило він хоче застосувати, і запитати їхню думку щодо того, чи має це правило застосовуватися ретроспективно (тобто до їх справи) чи перспективно (тобто справа буде вирішена за старим правилом) [61], нове ж правило буде мати значення для вирішення подібних проваджень, які надійдуть до суду у майбутньому.

Також співвідношення ретроспективність-перспективність прецедентного рішення в Франції підтримується принципами правової визначеності, справедливості та ефективності шляхом адаптації законодавства судовим рішенням до обставин, що виникли у минулому. Так на користь ретроспективності провідними у цьому плані є рішення пленарного засідання КС Франції у справі «*Радиофран*» [234], рішення ЄСПЛ у справі «*Affaire Radio France et autres c. France*» від 30.03.2004 [239], відповідно до яких ретроспективне застосування практики КС Франції, яким потерпілий від злочину позбавляється права на судовий розгляд, є справедливим, оскільки його допуск до суду протирічив би ст. 6 ЄКПЛ.

Разом з тим, рішеннями Конституційної Ради Франції та деякими рішеннями КС Франції 2010 року, з метою обмеження зворотної сили передбачили відкладення у застосуванні на декілька місяців свої рішення, якими визнано недійсними правові норми щодо тримання під вартою, у зв'язку з тим, що такі рішення: 1) не могли бути передбачені сторонами провадження у момент прийняття ними рішень, 2) можуть підірвати принцип правової визначеності, та 3) можуть призвести до скасування багатьох рішень у поточних кримінальних провадженнях [308; 267]. Таким чином вказані рішення за часовими межами мали «перспективно-перспективну» дію².

Таким чином у Франції превалює думка про визначення за прецедентними рішеннями КС Франції рестроспективної дії, але у певних випадках з метою уникнення негативних наслідків для правосуддя може застосовуватись і обмежена перспективна дія.

У Казахстані застосовується особливий вид прецеденту – нормативна постанова Пленуму ВС Казахстану, який обумовлює і часові межі застосування. Так, будучи джерелом права, в часових межах нормативна постанова застосовується як звична норма права, тобто перспективно, як це вказано у п. 3 ст. 77 Конституції Казахстану [55].

Серед правників, щоправда, висловлюється думка про те, що тлумачення закону, якими є нормативні постанови ВС Казахстану, незалежно від дати такого тлумачення, має застосовуватись з дати прийняття закону, який тлумачився, оскільки передбачається, що закон так мав би тлумачитися з самого початку. У протилежному випадку – це може призвести до перегляду всіх нормативних та індивідуальних актів, прийнятих раніше не відповідно до витлумаченого змісту [132, с. 170; 168, с. 294].

Заперечуючи вказаному, слід зазначити, що поява правоположень, закріплених у постановах пленумів вищих судів, пов'язана з виконанням цими органами специфічних завдань, а не у зв'язку з застосуванням права у конкретній

² В Україні також можна зустріти застосування «перспективно-перспективної» дії нових правових положень в частині регулювання деяких інститутів КПК України рішенням КСУ у справі № 3-р(П)/2022 [175].

справі, подібній до тих, що розглядають суди загальної юрисдикції. Отже, створення правової позиції тут не тягне за собою її негайне застосування та «автоматичне» поширення її темпоральної дії безпосередньо на конкретні факти, правовідносини певної справи, засновані на розтлумаченій нормі. Відтак щодо зазначених правоположень існує теоретична можливість встановлення їхньої темпоральної дії у різних визначених напрямках, що має бути предметом законодавчого чи іншого регулювання [169, с. 15-16].

Крім того, парадокс нормативної постанови ВС Казахстану посилюється ще й тим, що сама постанова розробляється та приймається ВС Казахстану на базі проведеного ним узагальнення вже усталеної судової практики, в цілому по країні, а відтак вплинути на неї шляхом затвердження нормативної постанови майже не в змозі [132, с. 170].

Переходячи до України, слід сказати, що практика, закон та доктрина з питань визначення темпоральності судового прецеденту мають різні погляди.

Положеннями ст. 58 Конституції України закріплена заборона зворотної дії в часі законів, крім випадків скасування або пом'якшення ними відповідальності особи [66]. ВСУ свого часу визначив, що скасування (декриміналізація) діяння може досягатися у тому числі новим тлумаченням кримінально-правової норми, яке змінює обсяг забороненої цією нормою поведінки без зміни її змісту (без зміни «букви закону») [1].

Таким чином, закріплюється перспективна дія норми закону, коли вона надає, скасовує або обмежує певні права, встановлює відповідальність, але лише щодо тих суспільних відносин, які виникають після набрання нею чинності.

Вказана норма Конституції України регулює відповідальність особи й у зв'язку з цим постає запитання: чи може встановлення ВС істотних порушень вимог КПК України (порушення стають порушеннями в наслідок визнання їх такими саме ВС внаслідок надання нормам закону нового значення) в провадженні свідчити про пом'якшення чи скасування відповідальності? На нашу думку, ні. Оскільки органи досудового розслідування, процесуального керівництва та навіть слідчі судді на стадії досудового розслідування керувалися

іншими міркуваннями, які повною мірою відповідали діючим положенням не лише законодавства, а й практики касаційного суду.

Порушення процесуальних норм, які регулюють проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, не дорівнює порушенням матеріальних норм, які встановлюють відповідальність.

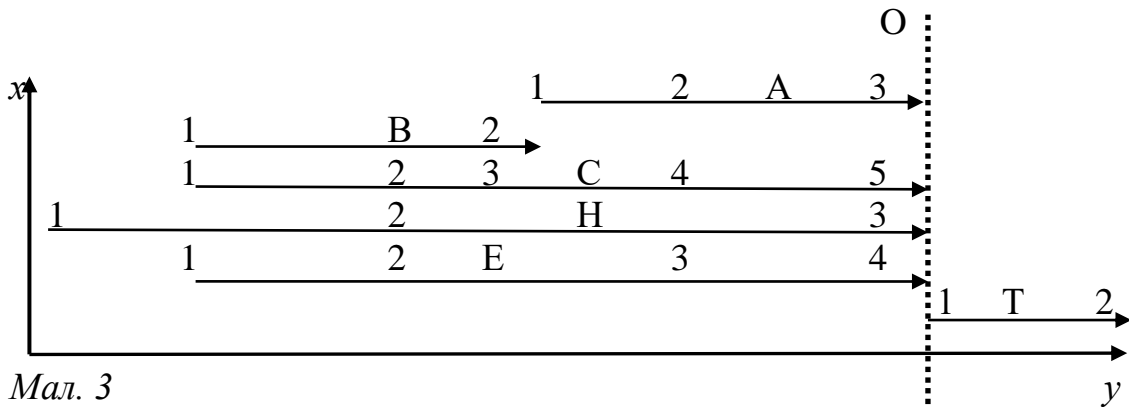
З огляду на це, темпоральна дія прецеденту має інший характер, який не потрібно розглядати у призмі положень ст. 58 Конституції України. Натомість їх треба оцінювати з позиції верховенства права в цілому, оглядаючи перспективу не суто одиничного, поточного провадження, а системи правосуддя як до цього провадження, так і після нього [167, с. 5].

Отже, прецедентні рішення щодо норм КК України та КПК України у визначенні темпоральності матимуть різні підходи і про їх фіксування в постановках суд має зробити відповідну примітку (при цьому тут також треба мати на увазі, що рішення ВС у деяких випадках стосуються декількох питань: дотримання норм КПК України та правильності застосування норм КК України, що відрізняє їх, наприклад від постанов Пленуму ВСУ та ВС Казахстану, які були / є вузькоспеціалізованими судовими прецедентами).

Закріплення принципу верховенства права на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, які виникають у межах кримінального провадження. Крім того, трансформована версія вказаного принципу закріплена ст. 5 КПК України, яка говорить, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинним на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення [74].

З огляду на те, що правові висновки ВС приймаються на підставах передбачених КПК України і щодо тих відносин, які закріплені кодексом (фактично інкорпорується в текст закону), вони також мають застосовуватись перспективно. Якщо візуалізувати вказані теоретичні положення, то на практиці б схематично це виглядало наступним чином (мал. 3) [86, с. 99].

Кримінальні провадження В, С та Е були розпочаті в один день, Н розпочато

Мал. 3

за шість місяців до В, С та Е, провадження А – через рік від попередніх, а провадження Т – через 10 місяців від дати реєстрації А. Всі 6 кримінальних проваджень ґрунтувалися на доказах отриманих під час проведення огляду за місцем проживання підозрюваного/обвинуваченого. У провадженні С верховним судом ухвалено постанову з правовим висновком щодо застосування критеріїв допустимості доказів отриманих під час обшуку та огляду домоволодіння підозрюваного/обвинуваченого. На час прийняття касаційним судом правового висновку кримінальні провадження А та Н перебували на стадії розгляду у суді першої інстанції, Е – на стадії перегляду вироку судом апеляційної інстанції, кримінальне провадження слідчим було закрито, а провадження Т тільки реєструється для проведення досудового розслідування.

Застосовуючи принцип прямої дії, нові правоположення, виснуті ВС, мають бути застосовані тільки у провадженнях, які згодом будуть зареєстровані після цього правового висновку. Це так звана чиста пряма дія (коли суд оголошує нову правову позицію, однак робить застереження, що пошириться вона лише на ті суспільні відносини, котрі будуть виникати після ухвалення рішення у даній справі, а справи перед судом і ті, які вже чекають на розгляд, між тим, ще будуть вирішуватись за попередньою правовою позицією) [38, с. 68]. Крім того, за рахунок часткової ретроспективності новий прецедент також діятиме для врегулювання суспільних відносин у кримінальному провадженні, в якому його ухвалено.

На підтримку попередньої тези висловилося КРСС, визначаючи суспільно-публічну роль верховного суду, яка має полягати в наданні керівних рекомендацій

pro futuro (на майбутнє), забезпечуючи єдність судової практики та розвиток права [35, с. 11]

Наче підсумовуючи, Ж.-Л. Бержель наголошує, що положення щодо відсутності зворотної сили – це фактор порядку та юридичної безпеки. Оскільки воно захищає суб'єктивні права від втручання законодавця, не дозволяючи піддати сумніву вже існуючі права та акти, які мали прояв до появи нової норми [243, с. 216].

Унаслідок відсутності такого припису закону щодо перспективної дії судового прецеденту в Україні на практиці призводить до ретроактивності (простої або складної).

Ретроспективність дії судового прецеденту пояснюється тим, що суд, вирішуючи справу у випадку виявлення прогалини у праві, створює норму та застосовує її до фактів, які мали місце у минулому. Судовий прецедент через особливості формування має зворотну силу (це знайшло своє відображення в США у практиці касаційного суду. Зокрема, у справі *Linkletter v. Walker* SCOTUS своїм рішенням встановив, що «Конституція не забороняє та не дозволяє ретроспективну дію для рішень, якими у новому світлі роз'яснюються конституційні норми, які стосуються кримінального процесу» [311] (згодом з цього правила довелось зробити виключення)); створення правила на майбутнє протирічить функції суду [290, с. 411].

Основна критика ретроспективності (прецедентів і права загалом) пов'язана зі шкодою, яку вона спричиняє стабільності та передбачуваності права, оскільки подекуди в гонитві за захистом прав осіб, що піддаються кримінальному переслідуванню, судді верховних судів забувають про іншу сторону кримінального провадження й осіб, що залучені у ньому, крім сторони захисту. З ретроспективною дією змін у прецедентному праві особа, слідуючи старим правилам, опиняється у ситуації, коли вона не могла передбачити відповідні зміни та підлаштувати під них свою поведінку [166, с. 9].

Свого часу І. Бентам назвав судові прецеденти «собачим правом», зазначаючи: «Судді створюють право так само, як людина дресує свого собаку,

створюючи для неї правила поведінки. Якщо пес робить, те, від чого ви б бажали його відучити, ви чекаєте, коли він знову це зробить, а потім лупцюєте його за це. У такий спосіб створюються правила для собаки і так само судді створюють правила для вас та для мене. Вони не бажать сказати людині заздалегідь, чого вона не повинна робити: вони бездіють в очікуванні, поки вона зробить те, що, за їх висловами, їй не слід робити, і тоді вони її вішають за це [241, с. 11].

С. Шевчук вказує, що у процесі тлумачення суди займаються правотворчістю, тобто створюють нові правоположення. Подекуди суд здійснює тлумачення однієї і тієї ж самої норми декілька разів, при тому, що вона протягом часу своєї чинності безпосередньо та опосередковано не змінювалася. У зв'язку з цим слід заборонити надавати судовим правоположенням зворотну дію як таку, яка суперечить конституційним принципам верховенства права та принципу заборони зворотної дії законів [225, с. 269].

За словами Ю. Власова, коли норма права вже діє і реалізується не з тим змістом, що роз'яснюється в акті офіційного тлумачення, і при цьому таке тлумачення погіршує правове становище суб'єктів відносин, надане роз'яснення має діяти з моменту опублікування акта офіційного тлумачення [169, с. 11].

Практика ЄСПЛ також містить застереження країнам-підписантам ЄКПЛ про захист прав людини та основоположних свобод про недопустимість застосування практики верховних судів до минулих проваджень. Зокрема, Велика Палата ЄСПЛ в справі «*Del Rio Prada v. Spain*» своїм рішенням від 21.10.2013, розглянувши скаргу заявника на порушення ст. 7 ЄКПЛ, визначила, що зміна у 2006 році прецедентної практики ВС Іспанії призвела до збільшення строку відбування покарання заявниці, чим погіршили її попереднє становище. Велика Палата наголосила, що зміна прецедентної практики не мала під собою жодного підґрунтя. Суд дійшов висновку, що заявниця на момент її засудження та відбування покарання не могла передбачити, що суд касаційної інстанції у майбутньому може змінити свою практику щодо застосування положень про умовно-дострокове звільнення, позбавивши її таким чином можливості бути звільненої з місць позбавлення волі на 9 років раніше [248].

Про небезпеку ретроспективності дії правових висновків верховних судів у кримінальному провадженні також заговорили ті ж судді SCOTUS у 1969 році (справа *Desist v. United States* (1969)), а в Україні – судді касаційного кримінального суду як у приватних коментарях [61], так і викладаючи свої міркування в офіційних документах – у 2021 році.

Так, судді SCOTUS, обґрунтовуючи свої доводи на користь застосування перспективної дії прецеденту з питання досудового розслідування та визначення допустимості доказів, що будуть використані стороною обвинувачення, вказували наступне: «Вибір між перспективним та ретроактивним застосуванням нової конституційної доктрини має ґрунтуватися на функції трьох міркувань/критеріїв, що визначають:

(а) мету, якій повинні служити нові стандарти, рішуче підтримує перспективність рішення. Якщо єдиним позитивом ретроактивного застосування рішення є виключення незаконних доказів, то це не виправдує мету – стримання незаконних дій поліції, оскільки у провадженнях, що перебувають на розгляді, дії поліцією вже вчинені і їх неможливо виправити простим звільненням обвинувачених від відповідальності. Правило виключення недопустимих доказів є лишень «процесуальним інструментом, яке не має нічого спільного з винністю», та «справедливість судового розгляду не буде піддана критиці»;

(б) ступінь залежності правоохоронних органів від старих стандартів та (в) вплив ретроактивного застосування нових стандартів на відправлення правосуддя. Залежність правоохоронних органів та тягар відправлення правосуддя, які можуть виникнути внаслідок ретроактивного застосування – також свідчить на користь перспективної дії. Оскільки те, у зв'язку з чим ми зібралися зараз – є прямим виконанням наших попередніх рішень [272].

Аналогічні рішення були прийняті SCOTUS у справах *Fuller v. Alaska* [280] та *Lee v. Florida* [307] у 1968 році.

В Україні дискусія з цього питання розгорнулася серед суддів третьої палати ККС ВС, якими в ухвалі від 12.05.2021 було ініційовано питання про передачу кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати ВС з метою

відступу від попереднього правового висновку або встановлення перспективності дії нового висновку. В обґрунтування своїх доводів судді наводили і приклади можливості прийняття такого роду рішень посилаючись на діяльність колег із США, Литви, а також те, що «ретроспективне застосування цього висновку об'єднаної палати потенційно може призвести до встановлення ЄСПЛ порушень ст.ст. 2, 3 (і можливо деяких інших) ЄКПЛ у багатьох провадженнях, де до кримінальної відповідальності неможливо буде притягнути осіб, причетних до вчинення злочинів проти життя та здоров'я людини, у зв'язку з визнанням недопустимими усіх доказів виключно через формальне недотримання процедури визначення прокурора чи слідчого (особливо, якщо така процедура не була чітко визначена законом на час її застосування, але була врегульована «заднім числом» внаслідок нового тлумачення закону судом») [203].

Зауваження суддів були слухними, оскільки рішення з вельми чутливого питання – підтвердження повноважень слідчого та прокурора у провадженні – могло призвести до відносно непередбачуваних наслідків, оскільки і так зрозуміло, що докази отримані неуповноваженою особою є недопустимими доказами і всі отримані на їх основі докази також. Такі наслідки не можуть бути поодинокими, оскільки відповідно до статистичної інформації про роботу органів досудового розслідування національної поліції (усього) щороку реєструється у середньому 610,2 тис. кримінальних проваджень (Додаток Г), в яких призначаються слідчі та прокурори. Зміна правової визначеності в одному кримінальному провадженні призведе до катастрофи в інших.

Суддя ВС О. Кібенко виступає за можливість запровадження перспективної дії правових висновків ВС, вказуючи при цьому, що проблеми, пов'язані з ретроспективною дією прецеденту, є неминучими. Але перспективний відступ слід застосовувати в тому випадку, якщо негативні наслідки відступу від попередньої практики застосування цього нового правила до відносин, які виникли до його ухвалення судом, були б дійсно катастрофічними (неспівмірними для сторін правовідносин); суди не повинні переглядати справи, які були вирішені за старим правилом. Перспективний відступ не повинен бути підставою для

скасування вже ухвалених судових рішень (принцип *res judicata*) [61].

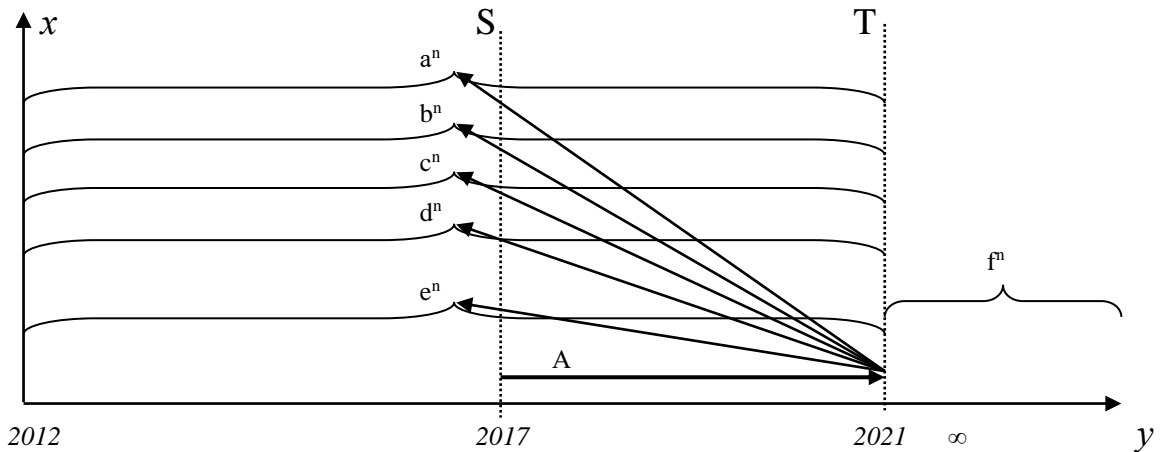
Не дивлячись на це практичні міркування колегії суддів третьої палати ККС ВС та О. Кібенко щодо перспективності не знайшли підтримки серед суддів ВС у складі об'єднаної палати ККС ВС. Вони вказали, що: «передбачити вказівку про те, що висновок в постанові від 22.02.2021 не підлягає застосуванню до правовідносин, які виникли до оприлюднення повного тексту цього судового рішення в ЄДРСР, суперечитиме принципу правової визначеності та положенням КПК України про обсяг та повноваження касаційного суду в цілому й об'єднаної палати зокрема. Окрім того, фактично питання про визначення ретроспективного застосування правового висновку, викладеного в постанові від 22.02.2021, є проханням встановити юридичну силу правових висновків касаційного суду в часі, що є неможливим з огляду на їх правову природу [208].

Що ж таке створили судді ВС у складі об'єднаної палати ККС у провадженні № 754/7061/15 [139], в наслідок чого розгорнулася жвава дискусія? Доречно буде сказати, що за вісім місяців до того ВС у складі об'єднаної палати ККС у справах № 724/86/20 [145] прийняла аналогічне рішення.

У вказаних провадженнях судді, заповнюючи прогалини КПК України створили нову норму, згідно якої слідчий та прокурор у провадженні призначаються на підставі документа, який за формою та змістом повинен відповідати процесуальному рішенню у формі постанови, її відсутність у кримінальному провадженні свідчить про нелегітимність осіб, які здійснювали досудове розслідування та процесуальне керівництво ним. Постанови ВС у вказаних провадженнях не містили ані роздумів суддів про наслідки рішень, що ними приймаються, а ні застережень у їх застосуванні у часі та просторі.

Щоб зрозуміти масштаб наслідків від прийнятих рішень, необхідно побачити *мал. 4* та зробити невеликі розрахунки.

Щоб вирахувати загальну кількість кримінальних проваджень, де було, на думку ВС, проведено досудове розслідування з порушеннями вимог КПК України, що призвело до отримання недопустимих доказів та ухвалення незаконних процесуальних рішень неуповноваженими особами, необхідно застосувати

А – контрольне провадження, в якому ВС було зроблено правовий висновок, S – дата реєстрації кримінального провадження (23.04.2017), Т – дата винесення ВС постанови з правовим висновком (04.10.2021), a^n – кількість кримінальних проваджень, в яких триває досудове розслідування, b^n – кількість кримінальних проваджень, які розглядаються судом першої інстанції, c^n – кількість кримінальних проваджень, які переглядаються апеляційним судом, d^n – кількість кримінальних проваджень, які переглядаються касаційним судом, e^n – кількість кримінальних проваджень в яких прийнято кінцеве рішення на стадії досудового розслідування, f^n – провадження, які будуть зареєстровані.

Мал. 4

формулу $a^n + b^n + c^n + d^n + e^n = \Sigma$. У свою чергу значення числа $a^n = K_{\text{провадж. розслід.}} - K_{\text{закр.}} - K_{\text{напр. до суду}}$.

Використовуючи статистичні відомості за 2021 рік (Додаток Г) результат лише значення складової a^n становило $1\,477\,069 = 1\,938\,762 - 401\,187 - 60\,506$.

Крім того, показник e^n в 401 187 кримінальних проваджень, враховуючи висновок ВС свідчить щонайменше про три речі. По-перше, звичайно, що всі докази отримані неуповноваженими особами є недопустимими. По-друге, і це вже істотніше, права потерпілих, заявників або підозрюваних, щодо яких провадження були закриті на стадії досудового розслідування, фактично були порушені / не поновлені. І по-третє, рухаючись логікою ВС про нелегітимність слідчих та прокурорів, виходить, що прийняті ними процесуальні рішення, у тому числі про закриття проваджень є нечинними, оскільки вони не мали права приймати такі рішення. Що у такому випадку робити потерпілим / заявникам, ВС не пояснює, так само як і органам досудового розслідування та прокуратури.

Звичайно сума b^n , c^n та d^n буде не настільки вражаючою, оскільки треба враховувати те, що частина проваджень розглядається: 1) в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України, 2) в порядку § 2 глави 24 КПК України, 3) в порядку п.п. 4¹, 5, 7, 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, 4) у спрощеному порядку на підставі угод.

Менше з тим, коли сторона захисту зацікавлена в уникненні кримінальної відповідальності, названі нами постанови ВС у складі об'єднаної палати ККС стають у нагоді. Так, вибірковим моніторингом ЄДРСР встановлено, що судами першої та апеляційної інстанції на підставі вказаних постанов ВС ухвалено 16 реабілітуючих рішень [17-24; 26; 27; 29-32; 209-211].

Під час розробки будь-якого законопроекту, яким вносяться зміни чи доповнення до діючих законодавчих актів, є розділ «Фінансово-економічне обґрунтування», в якому робиться розрахунок можливих витрат з бюджету на впровадження нових положень закону. Звичайно, ВС такого не робить навіть формально під час обговорення пропозиції щодо викладення так чи інакше правового висновку, хоча повинні з огляду на положення Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». Відповідно до положень ст.ст. 1-3 вказаного Закону особа, щодо якої ухвалено реабілітуюче рішення, має право стягнути з держави шкоду, у тому числі моральну, завдану йому внаслідок: 1) незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; 2) незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу; 3) незаконного проведення оперативно-розшукових заходів [157].

Такі фінансово-економічні наслідки очікують державний бюджет України у разі звернення 16 виправданих в перелічених вище кримінальних провадженнях з позовом до адміністративного суду. А такі позови будуть.

На відміну від американської моделі ретроспективної дії прецеденту, де зворотність обмежується датою реєстрації кримінального провадження, в якому SCOTUS виклав нову правову доктрину [272] і всіма кримінальними провадженнями після цієї діти, які перебувають на стадії досудового

розслідування [299, с. 56-57], вітчизняна судова система обрала більш складну ретроспективність – правовий висновок ВС діє на всі справи без виключення. З 16 наведених вище проваджень, де ухвалено реабілітуючі рішення, 7 були зареєстровані в ЄРДР у період 2013-2016 років.

Щоправда, не всі судді були згодні, як і ми, з такою необмеженою ретроспективністю постанови ВС. Їх не так багато, вони радше виняток з правила, а ніж істотна опозиція, з якою буде рахуватися касаційна інстанція. Проте, наприклад у справі № 741/470/19, відмовляючи у задоволенні клопотання захисника визнати всі докази по справі недопустимими в силу постанови ВС у справі № 724/86/20, місцевий суд вказав: «Оскільки усталена судова практика щодо необхідності призначення групи слідчих у кримінальному провадженні документом у виді постанови сформувалась з 04.10.2021, тому суд вважає необхідним відхилити доводи сторони захисту щодо недопустимості доказів, отриманих у 2018 році...» [28].

Наведений приклад, поряд з проблемами визначення темпоральних меж, також розкриває другу складову предметно-просторової межі – об’єкт (предмет) – те заради чого в принципі і створюється судове право.

Основним об’єктом завжди виступають суспільні відносини, які породжують прецедент, або регулюються вже створеним, а додатковим об’єктом – норми права, які безпосередньо врегульовують суспільні відносини.

Враховуючи те, що провадження складається з певних етапів, вони регулюються різними інститутами КПК України, а з огляду на нормативність прецеденту, його обов’язковість, а також динамічність та складність провадження, виникає закономірне питання, а чи щодо всіх інститутів КПК України ВС може створювати правові висновки?

Відповідаючи на це запитання лише третина респондентів, які проходили анонімне опитування, позитивно сприймають ідею вирішення ВС правових питань з усіх інститутів КПК України (Додаток Г).

Вивчення кримінальних процесуальних законів іноземних країн та безпосередньо практики верховних судів дає нам змогу говорити, що ми не

знайшли будь-якої заборони з цього приводу.

Єдине, що відрізняє США в цьому плані від інших країн, так, це те, що прецеденти створюються у призмі дотримання Конституції США під час проведення досудового розслідування.

За відсутності обмеження у наданні відповідей на правові питання щодо застосування процесуального закону, верховні суди деяких країн таким правом користується не так часто (у Румунії ІССІ у період з 2020 по 2023 було ухвалено лише 195 рішень, а ВС Казахстану з 2013 всього 66).

Однак з огляду на практичну сторону цього питання, на наш погляд, така межа як «об'єкт» все ж повинна знайти своє відображення в КПК України.

Аби не виникало труднощів та пересторог відносно темпоральних та предметно-просторових меж дії правового висновку, ми вважаємо, що кримінальне процесуальне законодавство необхідно доповнити відповідними нормами, які б визначали дію врегульованої або запровадженої рішенням ВС правової норми залежно від розділів та підрозділів КПК України, обравши одну з моделей, які діють у світі.

Зокрема, на наш погляд, визначення меж може виглядати наступним чином:

1. Ультерактивну дію у часі можуть мати правові висновки щодо застосування загальних принципів кримінального провадження, оскільки вони стосуються конституційних норм, які в свою чергу включають принципи з міжнародних нормативно-правових актів, і поки вони діють мають діяти і правові висновки ВС;

2. перспективну – правові висновки, які стосуються слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень;

3. ретроспективну – правові висновки щодо застосування норм права, які прямо впливають на забезпечення презумпції невинуватості та права на захист.

З цією метою, ми пропонуємо доповнити КПК України новими статтями: ст. 434⁴ «Компетентність палати, об'єднаної палати ККС та ВП ВС у наданні правових висновків», ст. 442¹ «Правовий висновок палати, об'єднаної палати

ККС, ВП ВС» та ст. 442² «Порядок застосування правового висновку», виклавши їх наступним чином (Детальніше див. додаток В).

У запропонованих нами змінах до КПК України часові, просторові та предметні межі щоразу пов'язуються зі спеціальним суб'єктом, який, на нашу думку, повинен бути уповноваженим на прийняття того чи іншого судового прецеденту. З огляду на це, необхідно розглянути суб'єктність як наступну межу, що визначає дію висновків верховних судів із застосування права у кримінальному провадженні.

3.3. Суб'єктність як ознака визначення меж дії рішень касаційного суду у кримінальному провадженні

Суб'єкт як межа, що впливає на вагомість рішення ВС. Здається, що взагалі відсутній правовий спір або прогалина у законодавстві, яка б могла стати предметом наукового вивчення, оскільки законодавець на вершину судів загальної юрисдикції у Великій Британії, США, Польщі, Франції, ФРН, Румунії та Україні поставив верховний суд, який наділений правом касаційного перегляду та відповідно ухвалення кінцевого рішення, яке може містити відповідний висновок щодо застосування права.

Однак це не зовсім так, оскільки касаційний суд Польщі, Франції, ФРН, Румунії та України за своєю структурою не є «монолітним», як у США (суд складається з однієї колегії суддів), Великій Британії (з урахуванням того, що в суді працює 12 суддів поділ на палати не здійснюється, а провадження розглядається здебільшого у складі 5 або 7 суддів, що також дає змогу говорити про «монолітність»), і складається з різних палат, їх об'єднань та колегій.

Особливим різновидом є ВС Казахстану, який не можна віднести до жодної з вище перелічених груп, оскільки Пленум ВС Казахстану, який наділено повноваженнями ухвалювати нормативні постанови, не здійснює судовий розгляд проваджень. Тому, ВС Казахстану також «монолітний», але його монолітність зовсім іншого ґатунку.

У зв'язку з цим суб'єктні межі, що обумовлені складною внутрішньою будовою, будуть нами розглянуті щодо верховних судів континентальної Європи, тоді як представників англосаксонської правової сім'ї ми торкнемося у світлі визначення горизонтальних та вертикальних меж дії прецеденту.

Так, в Україні у 2018-2021 роках у складі ККС ВС діяло чотири палати, з 2022 року лише три. У складі кожної палати працювало/працює по чотири колегії з трьох суддів [45]. Крім того, ВС додатково працює у складі об'єднаної палати ККС, а також ВП ВС.

Як ми встановили у першому розділі, майже дзеркальне відображення національної структури ВС можна побачити у Франції, Румунії, ФРН та Польщі.

Тому законодавець передбачив, що з усієї структури верховного суду, який має право ухвалювати прецедентні рішення, необхідно виокремити конкретні палати (в Україні це палати, ВС у складі об'єднаної палати ККС, ВП ВС [74], у Польщі – повний склад SNRP, об'єднана палата та склад суддів всієї палати, а у передбачених законом випадках – «колегії 7» [361], у Франції – змішана палата, пленарна асамблея [250], у Румунії – Колегія суддів з вирішення апеляцій в інтересах закону та Колегія з вирішення деяких правових питань кримінального провадження [252; 326], у Німеччині – сенат та Об'єднаний (загальний) Сенат [271; 284; 340].

У зв'язку з цим, одним з правил, що робить прецеденти верховних судів законними, дієвими та дійсними, є правило компетенції (компетентності) [362]. Це правило також визначає юридичну чинність судового прецеденту [42, с. 124].

Майже всі процесуальні закони та закони про судоустрій передбачають схему передачі проваджень, які мають значення для застосування права на розгляд «компетентного складу суду. Такий нормативний порядок покликаний у першу чергу служити «ситом», який буде відсіювати провадження, які «не заслуговують на увагу» суду.

Румунію, Францію та Польщу об'єднує процедура попереднього отримання правового висновку (тобто до прийняття колегією суддів, якій доручено розглянути кримінальне провадження по суті касаційних вимог в останній

інстанції), але у Франції це можливо на стадії апеляційного розгляду, а у Польщі та Румунії лише на стадії касаційного розгляду. Крім того, лише в двох останніх країнах з цією метою у складі верховних судів створено окремі колегії суддів. Наявність такої процедури для забезпечення судової єдності підтримує КРЕС [35, с. 11].

Передача правового питання на розгляд Колегії з вирішення деяких правових питань провадження ÎССJ (далі – Колегії) відрізняється від відступу від попередньої практики касаційного суду в Україні, оскільки національне законодавство передбачає передачу всього провадження на розгляд палати ККС ВС, ВС у складі об'єднаної палати ВС та ВП ВС з обов'язком прийняти кінцеве рішення, а у Румунії на розгляд Колегії передається лише питання права (аналогічна процедура діє і в Польщі під час передачі правового питання на розгляд «колегії семи») з одночасним зупиненням розгляду основного провадження колегією суддів (ст. 475 КПК Румунії) [252].

Також процесуальним кодексом Румунії передбачені й умови передачі правового питання на розгляд Колегії: питання права є важливим, з нього Колегія не приймала рішень, рішення з цього правового питання не приймала Колегія суддів з вирішення апеляцій в інтересах закону і на її розгляді таких проваджень не перебуває.

Позитивний момент, який, на наш погляд, варто було б перейняти Україні, це те, що відповідно до абз. 4 ст. 476 КПК Румунії провадження, що перебувають на розгляді суду і в яких є або може бути піднято аналогічне правове питання, як основне провадження можуть бути зупинені до ухвалення Колегією відповідного рішення [252].

Щодо України, то більшість проваджень розглядаються саме у складі колегії суддів ВС. Згідно зі статистичними даними за період роботи ККС у складі ВС з 15.12.2017 по 30.06.2023 суддям передано 45 124 касаційних скарг, з яких розглянуто 88 %. Протягом першого півріччя 2023 року таких скарг було 5 484, з яких розглянуто 5 116. У першому півріччі 2023 року за касаційними скаргами на судові рішення розглянуто по суті та здійснено перегляд рішень суду першої або

апеляційної інстанції у 1 208 провадженнях (справах) [45], тобто з ухваленням рішення по суті заявлених вимог. Вказана статистична інформація наведена без врахування розгляду проваджень за нововиявленими та виключними обставинами, клопотань про визначення підсудності тощо. Тобто виключно касаційну діяльність (пряма касація).

Постає питання, яку кількість навіть з 1 208 постанов, ухвалених у першій половині 2023 року, не кажучи вже про передні роки, треба вважати прецедентами, з наявними у них правовими висновками щодо правильного застосування кримінального та кримінального процесуального закону? Відповісти можна, що всі. І звісно ми не помилимося в цьому, хоча це і буде абсурдно звучати, з огляду на те, що не всі провадження розглядалися палатами ККС ВС, об'єднаною палатою ККС ВС або ВП ВС, разом з тим практикуючи юристи їх будуть все одно вважати такими і суди, у тому числі касаційної інстанції, їх у цьому підтримують.

Так, судді у складі першої, другої та третьої палати згідно з інформацією ЄДРСР майже не розглядали з часу свого створення кримінальні провадження. За допомогою пошукової системи reyestr.court.gov.ua та verdictum.ligazakon.net нами було встановлено лише декілька випадків [207; 202], де колегії з трьох суддів вирішили слідувати положенням ч.ч. 2, 4 ст. 434² КПК України та передати провадження на розгляд відповідної палати. Водночас ВС у складі об'єднаної палати ККС та ВП ВС проводять засідання регулярно. З 15.12.2017 по 10.10.2023 ВС у складі об'єднаної палати ККС розглянула 78 кримінальних проваджень, а ВП ВС – 24.

Таким чином результати роботи ВС засвідчують, що майже всі постанови ВС, які практикуючи юристи звикли називати та використовувати у своїй діяльності як правові висновки такими насправді не є, оскільки ухвалюються не палатою ККС, а колегію у складі трьох суддів, що не є тотожним.

Згідно з ч.ч. 2, 4 ст. 434² КПК України визначено, що кожного разу при передачі провадження на розгляд будь-якої з палат ВС колегією суддів повинна постановлятися ухвала, яка приймається більшістю голосів від її складу, що

розглядає провадження. У такій ухвалі повинні бути викладені мотиви необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному ч.ч. 1-4 ст. 434¹ цього Кодексу, або з обґрунтуванням підстав визначених ч. 5 ст. 434¹ цього Кодексу [74].

Вказані норми не є «винаходом» вітчизняного законодавця, такі ж положення передбачені нормативними актами ФРН, Польщі, Франції, Румунії.

Так, процедура розгляду кримінальних проваджень та прецедентна доктрина верховних судів України та Польщі майже релевантна одна одній за виключенням окремих процесуальних особливостей.

В Польщі рішення SNRP мають три статуси: звичайного, що вирішує справу по суті, прецедентного, що містить правовий принцип, а також інтерпретаційного, що містить норми тлумачення.

З огляду на це правовий принцип Польщі дорівнює правовому висновку України, інтерпретаційні норми тлумачення Польщі дорівнюють правовим позиціям колегій ВС в Україні. І в першому, і в другому випадку (поки що) ці правоположення зобов'язують всіх суддів вчиняти те, що в них передбачено, допоки це не буде змінено у спосіб відступу від них.

У Польщі закон «Про Суд Найвищий» передбачає різні правові підстави, які дозволяють SNRP вирішувати правові питання з окремих положень статутного законодавства. Зокрема, ст. 82 – винесення питання на розгляд палати, ст. 83 – винесення питання на розгляд об'єднаної палати (розширеного складу палати) у випадку розходжень у питанні тлумачення одного й того ж правового питання. Крім того, ст. 88 § 1 за якісною складовою передбачається, що юридичні питання, які вирішуються SNRP, можуть мати характер питань, що розглядаються щодо конкретного юридичного випадку *in concreto* (ст. 82) та «безвідносно» до провадження *in abstracto* (ст. 83) [361].

У випадку *in concreto* (ст. 82) висновки суду впливають на прийняття судом остаточного рішення у провадженні [322], тоді як у випадку *in abstracto* (ст. 83) у всіх провадженнях дотичних до нього.

Крім того, польське законодавство з метою розвантаження суду касаційної інстанції передбачив ще й запобіжники, які не дозволяють зловживати судами своїм правом на звернення до нього. Зокрема К. Шезуски вказує, що якщо правове питання вже вирішувалось SNRP, воно повторно не може бути передано на розгляд суду в порядку ст. 82 закону «Про Суд Найвищий», крім того випадку, коли воно переглядається не по суті правової норми, а у зв'язку з необхідністю переосмислення приводів та підстав для її застосування у вирішенні правового питання. Так само не можливо ставити юридичне питання, якщо виникає сумнів у тлумаченні процесуальної норми, яка вплинула на порядок розгляду провадження, але не стала підставою для прийняття рішення [343].

На підтвердження теоретичним роздумам польських дослідників є рішення самого SNRP з цього питання. Зокрема, у справі № I КЗП 14/19 вказується: «Ключовою умовою ефективної передачі юридичного питання на розгляд SNRP відповідно до ст. 82 закону, необхідно, щоб положення закону, які підлягають юридичному тлумаченню, були підґрунтям для вирішення справи, яка знаходиться на розгляді SNRP в касаційному чи апеляційному порядку [321].

Такий порядок є імперативним і передбачений законодавцями України та Польщі саме для того, щоб динамічний процес кримінального провадження не ставився постійно у залежність від думки суду касаційної інстанції. Крім того, це передбачено й для належного відправлення кримінального правосуддя, щоб сторони могли передбачити наслідки своєї діяльності, використовуючи той чи інший правовий висновок.

Саме нехтування ВС положеннями ч.ч. 2, 4 ст. 434² КПК України негативно відображається на діяльності досудового розслідування, оскільки дізнавачі, слідчі та прокурори не стільки займаються розслідуванням кримінальних проваджень та здійсненням процесуального керівництва у них, скільки пошуком постанов ВС, які їх регулюють (і не завжди однозначно залежно від «палати»³, яка їх ухвалила, а подекуди й однією «палатою», але в різний час); негативно впливає на

³ У цьому контексті «палата» використовується для визначення ВС у колегії суддів Першої, Другої та Третьої палат, які діють у складі трьох суддів, а не всієї палати у складі 9 суддів (авт.).

стабільність кримінального провадження, а тяжкими наслідками цього є безпідставне ухвалення реабілітуючих рішень [87, с. 164].

Наче, продовжуючи К. Шьонбергер вказує, що «існуючі механізми компенсації розбіжностей в рішеннях вищестоящих судів передбачають, що їх рішення мають наслідки, що явно виходять за межі окремого провадження, в яких їх було прийнято. Такі процесуальні заходи обачності засновані та припущенні та очікуванні того, що рішення вищестоящего суду буде мати визначальний вплив на всю правову систему [334, с. 318].

Дійсно наші судді ВС, не дотримуючись положень КПК України та своїми конклюдентними діями дозволяють учасникам та нижчестоящим судам використовувати у кримінальному процесі явно не правові висновки, забувають, що судді – це державні службовці, що наділені владою над життями та долями громадян. Як і будь-яка інша людина, що здійснює контроль над іншими, судді можуть вийти за межі наданих повноважень, випадково чи умисно, цим вони можуть завдати невинуватої шкоди іншим особам [364, с. 88-89].

Так, нами для прикладу того, що ВС ігноруються положення ч.ч. 1-4 ст. 434² КПК України, взято декілька постанов ВС, при цьому дві постанови, які увійшли до «Огляду судової практики ККС у складі ВС (актуальна практика) (рішення, внесені до ЄДРСР за вересень 2021 року)» [118] (далі – Огляд), розміщеному на офіційному сайті ВС, та два рішення, які до вказаного огляду не увійшли, однак використовуються сторонами кримінального провадження та судами всіх інстанцій.

Так, до вказаного Огляду увійшло два рішення ККС ВС, які стосуються застосування норм процесуального законодавства. Зокрема, це постанова від 09.09.2021 про реалізації права підозрюваного обвинуваченого на захист [141] та від 15.09.2021 щодо строків досудового розслідування та звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотаннями про застосування заходів медичного або виховного характеру [142].

У цей же період (вересень 2021 року) колегіями суддів у складі палат також ухвалено постанову від 23.09.2021 щодо проведення огляду на стан сп'яніння

[143] та постанову від 29.09.2021 щодо можливості призначити проведення додаткових експертиз під час проведення дебатів [144].

Названі чотири постанови, ухвалені колегіями суддів у складі Другої та Третьої палат ККС ВС. Водночас у жодному з чотирьох кримінальних проваджень, які на наш погляд мали принципове питання права, колегією суддів не постановлялись ухвали в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 434² КПК України [87, с. 164].

Тому не зрозуміло, чому такі рішення колегій суддів Огляд видає за правові висновки чи правові позиції палат. Паралельно з цим виникає й інше питання, якщо наведенні рішення ухвалено нібито «палатами», то коли й в яких провадженнях, врегульованих попередніми постановами ККС ВС, існували подібні правовідносини, і від яких необхідно відступити? Тобто не маючи на те законних підстав, у порушення процедурних приписів КПК України, справи розглядались не колегіями суддів ККС ВС, а одразу «палатами» вказаного суду, що не сприяє стабільності кримінального провадження.

Слід звернути увагу ще на одну обставину, яка не є менш важливою. в Україні, не дивлячись на те, що правові висновки мають викладатися у постановках палат, ВС у складі об'єднаної палати ККС та ВП ВС, на практиці таке здійснюють і колегії суддів, тим самим видаючи своє рішення за рішення «палати». Так, наприклад такий «правовий висновок» надано колегією суддів у постанові від 15.09.2021 міститься чітко виражене нове судове правоположення, яке з огляду на положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» набув загальнообов'язкового правила, якому мають неухильно слідувати всі органи державної влади. Аналогічні постанови «палат» з «правовими висновками» колегіями суддів ухвалено й в інших справах ([135-138; 151; 152] та інших (хоча їх не багато)).

Процедура, передбачена ст. 434² КПК України, щодо передачі проваджень на розгляд палати, об'єднаної палати ККС ВС та ВП ВС передбачена для закріплення за прийнятим у належний спосіб правовим висновком суб'єктної межі їх дії.

З огляду на викладене є необхідність у подальшому удосконаленні КПК України, з метою недопущення судового свавілля у безконтрольному прийнятті правових прецедентів у первинних правовідносинах без попереднього їх розгляду колегією суддів у складі ККС ВС.

Враховуючи, що питання правильного застосування кримінального процесуального закону, які порушуються в касаційних скаргах, переданих на розгляд ВС, мають принциповий характер, суб'єктом їх вирішення повинен виступати структурний елемент ВС наділений відповідною компетентністю. Це у свою чергу вплине на кількість та якість ухвалюваних палатами ВС рішень, надасть правовому висновку переконливості для судів нижчих інстанцій та осіб, які будуть його застосовувати на стадії досудового розслідування.

Зрозумілим, на нашу думку, є і те, що якими б прогресивними та детальними не були положення КПК України щодо порядку передачі провадження до уповноважених на вирішення правових питань суб'єктів ВС, без зовнішнього контролю це поки що не можливо. У зв'язку з цим, нами видається за можливе запропонувати зміни КПК України.

Так, КПК України необхідно доповнити новими статтями: «Стаття 434³. Ініціювання перевірки правового висновку *на відповідність закону* та визнання його недійсним» та «Стаття 434⁴. Визнання недійсним правового висновку за результатами перевірки *на відповідність закону*» (детальніше див. Додаток В) [93, с. 245-246].

Щодо «монолітних судів» країн загального права, то тут суб'єктні межі також можна прослідкувати за допомогою горизонтального підкорення прецеденту.

Ми вже раніше говорили, що принцип *stare decisis* зобов'язує всі суди неухильно дотримуватися прецедентів верховних судів як в США, так і у Великій Британії, тобто існує вертикальне обмеження дії судового прецеденту, що без сумнівно сприяє одноманітності судових рішень в різних судах, юрисдикціях та географічних регіонах. Широкі вертикальні обмеження призводять до меншої кількості аномалій в судах нижчої інстанції [303, с. 205].

Поряд з цим верховні суди звільнені від цього обов'язку. Але це, на перший погляд, оскільки суди вельми неохоче використовують це право. Верховним судам США та Великої Британії легше застосувати відхилення прецеденту, який не збігається з фактами справи (*distinguishing*), а ніж скасування прецеденту (*overruling*).

Верховні суди заявляли, що для *overruling* вимагається якесь «особливе обґрунтування», крім просто «неправильності прецеденту». І тим не менш, касаційні суди наголошували, що їх прихильність прецеденту є гнучкою, дискреційною та можливою для зміни [303, с. 204]. Але у всьому має бути рівновага.

З цією метою рішенням SCOTUS від 2018 року у справі *Janus v. American Federation of State, County, and Municipal Employees* визначив канву (невичерпний перелік) особливих підстав для *overruling*: 1) якість аргументації попереднього прецедента; 2) дієвість прецедентного правила чи стандарту, оскільки в іншому випадку він стає «outlier» (вигнанцем); 3) узгодженість прецеденту з іншими пов'язаними рішеннями; 4) фактичні події з часу ухвалення рішення у справі; та 5) залежність приватних сторін, державних службовців, судів або суспільства від попереднього рішення [294].

Коли судові зміни відносно нечасті та помірні, порушення очікувань стримується. Стабільність правового порядку зміцнюється, забезпечується більш міцний фон для розвитку інформаційного розуміння, планування майбутніх справ та контролю витрат. За словами судді SCOTUS С. Брайера, саме ця стабільність перетворює сукупність судових рішень в дієву та інтегровану юридичну систему [303, с. 206-207].

Сказане вище говорить про те, що судді верховних Судів США та Великої Британії, здійснюючи судову владу, підкоряються самообмеженню. При тому, що кожний суддя визначає для себе межі самостійно, судді, діючи колегіально, за рахунок спадковості правничої думки, яку кожний суддя отримував під час навчання у вищих навчальних закладах своєї країни та проходження тривалого стажування в адвокатурі, прокуратурі, суді, вміють визначати межу єдину для всіх.

Отже, твердження, що суддя лише застосовує право, а не створює його, є фікцією, навіть «дитячим поглядом». Зміст права до та після судового рішення при вирішенні складних справ не є тим самим. Звичайно, що за таких умов, коли у сучасній юриспруденції погляд на процес прийняття судових рішень лише з позицій механічної або формальної (вузьконормативної) юриспруденції є анахронізмом, важливим вбачається введення у правову систему надійних інструментів обмеження (самообмеження) суддів. Вони можуть бути рольовими та юридичними. Прикладами «рольового обмеження» можуть бути інституційні обмеження, техніка та узгоджена практика написання проектів судових рішень, динаміка суддівської колегіальності, обов'язок надавати висновки у письмовій формі, належне обґрунтування рішень з повагою до відповідної аудиторії та інститутів, побоювання, що рішення може бути скасовано або переглянуто в апеляційній або касаційній інстанції [225, с. 164-165].

З огляду на це, наступним етапом дослідження та визначення меж дії судових прецедентів є розгляд техніко-юридичних інструментів, принципів, методів, що охоплюють процес створення або віднайдення правоположень, що будуть викладені суддями верховних судів в судовому рішенні, а також техніка фіксації та доведення до відома адресатів судових прецедентів.

3.4. Правова та судова регламентація визначення меж дії рішень верховних судів у кримінальних провадженнях

Правова та судова регламентація, як межа, за яку касаційні суди не можуть виходити під час прийняття прецедентного рішення, відіграє визначальну роль в діяльності судів кінцевої інстанції.

Той погляд, що механізм створення прецеденту є саморегулюючим процесом і не потребує закріплення в законодавстві [131, с. 355], є на наш погляд помилковим і цьому є підтвердження з історії Франції, про який ми вже згадували у розділі I, а також він не відповідає і положенням законодавства.

На необхідність встановлення обмежувальних чинників, які, на наше

переконання, мають бути виражені в якомусь конкретному документі, свого часу звертали увагу і Дж. Ілі – інтерпретація не повинна бути безмежною [277, с. 73]; Ю. Тодика – виникнення помилок в актах тлумачення норм права є наслідком порушення інтерпретатором правил і способів юридичних засобів тлумачення з метою навмисного перекручення державної волі, закладеної в правовій нормі [52, с. 111]; М. Борисенко – забезпечення однакового тлумачення і застосування закону можливе шляхом однакового прочитання і розуміння норм законодавства [10, с. 31]; Р. Дж. Козел – визначення сфери дії прецеденту і його змісту можливе через необхідність дослідження нормативних та методологічних передумов, якими визначаються належні цілі інтерпретації [303, с. 220]; О. Капліна – на жаль, правова регламентація тлумачення норм права здійснюється недостатньо, що й породжує проблему визначення меж тлумачення, а також пропозиції вчених про встановлення таких рамок тлумачення, які б максимально запобігали неправильному тлумаченню правових розпоряджень [57, с. 22].

Враховуючи, що специфічна структура правової норми у судовому прецеденті, обумовлена процесом її створення, відмінним від правил законодавчої техніки, визначення правила, що походить з прецеденту, визначається як одна з постійних складнощів, з якими мають справу правники, сторони та навіть судді, які не завжди в змозі визначити чи є конкретне правило в прецеденті, чи його там не має. У зв'язку з цим теорія прецеденту, має напрацювати правила відносно правил (норм) судового прецеденту, зокрема, визначення її форми, розташування як частини цілого рішення суду тощо [338].

Питання поглибленого вивчення структури, змісту та процесу створення судом кінцевого процесуального документа, яким є постанова касаційного суду у кримінальному провадженні досі є актуальною з огляду на те, що практики застосовують правові положення, що містяться у рішеннях верховних судів для: забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень, та їх аргументації, обґрунтування своїх позицій в апеляційних, касаційних скаргах тощо.

Ось чому дослідження юридичної техніки як необхідного компонента

праворозуміння природи судового прецеденту є важливим, особливо у кримінальному провадженні, де допущення помилки може призвести до негативних наслідків.

Юридична техніка створення судового прецеденту не може існувати лише в теоретичному вимірі. Натомість відображення її за допомогою правової (через закони) та судової (через внутрішні положення, постанови, практику, доктрину) регламентації, у першу чергу, надасть можливість відмежувати процес створення прецеденту судом від прийняття представницьким органом держави законів, а по-друге, це сприятиме авторитетності, прийнятого вищою судовою інстанцією рішення та його дійсності, а не уявну нормативність.

Вивчення історії права дає можливість говорити, що створювати писані правила поведінки та вирішувати спори у судах, людство навчилося давно, а от дати відповідь на те, які правила, принципи покладені в основу цієї діяльності правники змогли лише в епоху промислової революції.

Досягнення права через юридичну техніку необов'язково має відбуватись у процесі діяльності законодавчої та виконавчої влади зі створення ними законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також і з діяльністю всіх посадових осіб, які, спираючись на приписи законодавства під час правозастосування, складають і видають власні нормовмісні документи. Мистецтво в царині юридичної діяльності може включати і правозастосовчу техніку [178, с. 313].

Згідно з французькою доктриною права юридична техніка забезпечує справедливість та ефективність правових норм, служить засобом пристосування абстрактних формулювань до реальних обставин, що нерідко важко піддаються аналізу та вирішенню. Тому М. Кудре під «юридичною технікою» розуміє реалізацію людиною комплексу засобів, заснованих на знаннях, що передавались та використовувались задля створення, запровадження, пригнічення та вивчення, санкціонованих органами державної влади, норм життя у суспільстві найбільш ефективним способом; реалізацію комплексу засобів для досягнення права найбільш ефективним способом [257, с. 91].

А. Красницька бачить в юридичній техніці систему оснований на досягненнях теорії права і перевірених практикою правотворчості принципів,

прийомів, засобів, правил (логічних, структурних, лінгвістичних) підготовки найбільш якісно досконалих за формою і структурою нормативно-правових і правозастосовних актів, що використовуються при виробленні й систематизації актів для забезпечення їх досконалості [68].

Але, на наш погляд, вказані визначення, не розкривають процесуальну сторону юридичної техніки створення прецеденту, оскільки нормативний документ не є лише формою, що містить логічно викладений за певною структурою текст, це результат дії визначеного кола суб'єктів, які керуючись нормами закону та внутрішнім переконанням, досвідом та попередньою практикою, приймають такий нормативний документ.

З огляду на вказане, юридичну техніку ми будемо розглядати у широкому значенні і як процес створення нормативно-правового документа, яким є судовий прецедент у вигляді постанови, рішення, вироку тощо касаційного суду, і як безпосередньо результат такої діяльності – саме судове рішення, нормативного характеру.

Процес створення нормативно-правового документа (акта) підкоряється напрацьованим теорією системі норм, принципів, правил, з визначенням суб'єктів, що залучаються до такого процесу, і залежно від їх поєднання існують різні підходи до поділу юридичної техніки на певні види.

На наше переконання, процес створення судового прецеденту в розрізі застосування юридичної техніки має два рівні: головний, до якого входять основні (системоутворюючі) види – правотворчий (нормотворчий, конкретизуючий), інтерпретаційний (правотлумачний) та правозастосовчий; а також підрядний (допоміжний), види якого або забезпечують реалізацію результатів головних (техніка опублікування, обліку та систематизації правових висновків (*ratio decidendi*), правореалізаційна), або забезпечують реалізацію процесу головних (доктринально-юридична техніка) [90, с. 120].

З огляду на це, необхідно розглянути в призмі застосування юридичної техніки два питання: 1) правові основи створення/віднайдення судового прецеденту та 2) фіксування та доведення до виконання правових висновків ВС.

3.4.1. Техніко-юридичні конструкції як правові межі судового активізму у створенні судового прецеденту (правового висновку)

У попередніх розділах ми розглянули способи створення верховними судами прецедентних рішень та відповідно їх класифікацію, при цьому ми звертали увагу, що підвалини для віднесення рішень до різних груп залежать від юридичної техніки, що використовувалась касаційним судом для їх створення.

Не вдаючись до одвічної полеміки щодо співвідношення тлумачення, конкретизація, інтерпретація, правотворення та правозастосування, ми зосередимо свою увагу на тому, що судовий та позасудовий способи вирішення правових питань з метою створення *ratio decidendi* (правового висновку) можуть проходити етапи юридичної техніки:

1) правозастосування («нульовий» етап – констатація касаційним судом фактів та правильність застосування до них судами нижчих інстанцій норм права (база для напрацювання *res judicata*));

2) тлумачення (може виступати і як перший етап, і як основний. В якості основного – потрібний для роз'яснення суті дефініції, словосполучення, встановлення істинного змісту слів, що закладались законодавцем. Судді використовують такий інструментарій як методи (індуктивний, дедуктивний, індуктивно-описовий, індуктивно-порівняльний, цільовий, динамічний/історичний, формально-логічний тощо), способи (лінгвістичний, контекстуальний, екстралінгвістичний, граматичний, заперечення дослівного, систематичний, функціональний, телеологічний, термінологічний тощо) та правила (буквальне, «золоте правило», «усунення зла», «слідування роду», «від справи до справи», «правило Гудхарду», «правило Уембо» тощо) тлумачення. Основний етап притаманний казуальному тлумаченню. У свою чергу, якщо касаційний суд прийде до висновку, що проведена ним робота носить не одиничний характер, пов'язаний з особливостями самого кримінального провадження, а є наслідком недосконалості законодавства, що у майбутньому буде призводити до зайвого витрачання у подібних провадженнях часу для

аналогічного висновування певних аргументів іншими судами, то етап тлумачення є проміжним на шляху до конкретизації або доповнення законодавства);

3) конкретизація (етап характеризується тим, що судді суду касаційної інстанції усувають колізії законодавства шляхом уточнення змісту норми закону або визначення з двох норм головну/спеціальну відносно іншої, тим самим, орієнтуючи інші суди на правильність вибору правової основи наступних судових рішень);

4) нормотворення (завершальний етап попередніх двох, якщо говорити про країни загального права, та попередніх трьох, якщо вести мову про країни континентального права. На цьому етапі касаційний суд створює власне правило, норму, принцип, інструкційний припис заснований на власних висновках суду про природу того чи іншого явища/суспільних відносин, що необхідно врегулювати. Цей етап обумовлений прогалиною законодавства.).

Створення або модифікація правової норми у процесі кримінального судочинства за рахунок тлумачення, конкретизації та нормотворення можна об'єднати під один вид юридичної техніки – правотворчість.

Вище наведене однаково застосовується як щодо писаних норм (законів, підзаконних нормативно-правових актів), так і «неписаних» попередніх судових прецедентів, оскільки, як зауважує А. Барак, що перш ніж застосувати правило, що міститься в судовому рішенні, суддя повинен віднайти його, однак не існує ніяких твердо встановлених правил, яких він зобов'язаний дотримуватися при цьому [8, с. 13].

Крім того, що кожний етап обмежений або попереднім, або наступним етапами, правозастосування, тлумачення, конкретизація та правотворення обмежують або мають обмежуватись відповідними правовими або судовими приписами (нормами, правилами).

Наскрізною межею для всіх етапів застосування юридичної техніки з огляду на попередній підрозділ дисертації є суб'єктна. Вона полягає у тому, в залежності від складу касаційного суду, який здійснює розгляд провадження, буде і різний

набір техніко-юридичних конструкцій від простого правозастосування колегією суддів до тлумачення, конкретизації та правотворення ВП ВС (України), Об'єднаним Сенатом (ФРН), пленарним засіданням (Франція) тощо. З цього правила звісно є виключення Велика Британія, США та Казахстан, тобто країни, де прецедентне рішення приймається всім судом, а не окремими його колегами чи об'єднаннями колегій.

Так, касаційний суд, розглядаючи конкретне провадження, повинен дослідити обставини справи (при цьому не вдаючись до висновків про доведеність чи недоведеність складу кримінального правопорушення) з метою визначення «юридичного спору»⁴, яке потребує участі ВС, а потім провести паралель норми матеріального та/або процесуального законодавства з обставинами провадження (у тому числі висновками судів попередніх інстанцій). У разі якщо судами попередніх інстанцій до обставин провадження правильно застосовані норми права, ВС констатує відсутність «юридичного спору» та закінчує розгляд провадження.

Судове рішення у цьому випадку може складатися виключно з висновків по встановлених обставинах справи [264, с. 64-65], однак вони не будуть мати значення *ratio decidendi*. Прикладами такого казуального тлумачення можуть бути рішення касаційних судів про відмову у пом'якшенні або посиленні покарання, призначеного місцевим чи апеляційним судом.

Якщо ж виникає «знак нерівності», то касаційному суду необхідно встановити природу такої «нерівності» (зазвичай процесуального характеру) та перейти до правозастосування, яке може виразитися у прийнятті рішень, передбачених процесуальним законом: скасувати рішення з призначенням нового розгляду, надаючи при цьому їм відповідні вказівки, повторно перевірити доводи апеляційних скарг, виправити помилки процедури розгляду провадження в апеляційному порядку чи загальному порядку тощо.

⁴ Під «юридичним спором» розуміється самостійне обстоювання сторонами своєї позиції щодо змісту норми права, викладеної у законі/попередньому судовому прецеденті, правильності її застосування та недоліки, допущені стороною обвинувачення, судом, які тягнуть за собою зміну чи скасування судового рішення (авт.).

Рішення суду касаційної інстанції прийняті і в умовах відсутності «юридичного спору», і за наявності «знака нерівності» мають значення для забезпечення єдності судової практики.

Таким чином, колегія суддів в порядку прямого касаційного перегляду проваджень формуючи своє рішення з питань касаційних скарг вже обмежена своїм складом і додаткові законодавчі приписи можуть лише уточнити, де закінчується їх компетенція та починається компетенція інших суб'єктів верховного суду з розв'язання правових питань. Такими уточненнями можуть бути: «складність провадження», «виключна правова проблема», «конституційність порушеного питання», «загальноправове питання» тощо.

Тлумачення та конкретизація можуть розглядатися як самостійні поняття, що тісно пов'язані між собою, або співвідноситися як засіб та мета, які будуть виражені у вигляді судового прецеденту [90, с. 122].

Для визначення меж тлумачення необхідно навести значення цього процесу через призму поглядів науковців.

Так, Р. Познер вказував, що шляхом тлумачення (за допомогою візуалізації теоретичних (статутних) положень на прикладі конкретних життєвих обставин (фактичні обставини провадження) встановлення того змісту, який заклав у норму законодавець) уточнюється суть (зміст) норми або її окремих положень (понять) норм законів [323, с. 40-41].

Тлумачення необхідне: для встановлення вичерпного переліку всіх суттєвих ознак поняття [2, с. 42]; встановлення смислу правових приписів, отримання точних знань про смисл норми права [57, с. 10, 74]; встановлення вираженої волі законодавця в нормі права, її роз'яснення для широкого кола суб'єктів та правильної її реалізації [99, с. 5]. Як зазначає М. Бустані в Англії суддя, вирішуючи провадження, визначає звичай та розкриває його своїм власним голосом, перетворюючись на інтерпретатора волі народу чи його представника [245, с. 33].

Під судовим тлумаченням слід розуміти інтелектуальну діяльність судді або суду з розв'язання правового питання, яке виникає на ґрунті неоднакового

розуміння писаної норми або її відсутності в статуті чи судовому прецеденті, шляхом визначення правильного механізму застосування права і тим самим абстрактну норму наповнити змістом, деталізовану норму узагальнити, прогалину у праві заповнити новою або віднайти її у раніше сказаному.

В англосаксонській правовій сім'ї превалує нормам права «англійського зразка» – це будь-яке правило поведінки, зафіксоване в джерелах права, яке визнається, захищається судами, незалежно від того, чи носить таке правило загальний або індивідуальний характер. Характеризується вказана норма, з однієї сторони, великою казуїстичністю, прив'язкою до фактів провадження, а з іншої сторони – значною гнучкістю (тобто вони легше змінюються, аніж норми законів) та меншою абстрактністю, що дозволяє їм більш адекватно відображати суспільні відносини, а судові рішення – бути більш справедливим. У зв'язку з цим, у Великій Британії (передусім) та США (опосередковано) відсутні загальновизнані правила тлумачення норм права на рівні правової доктрини. Широко використовуються чисті дедуктивний та індуктивний методи, ще індуктивно-описовий та метод висновку за аналогією [309, с. 237] (правила цього методу детально описано Л. Александер [236]) через необхідність створення щось подібного до єдності судової практики, у формуванні на основі казуїстичних прецедентних норм більш загальних положень законодавства [238, с. 55, 56, 68, 79]. Проте для США з огляду на те, що SCOTUS всі норми та прецеденти тлумачить з ремаркою на Конституцію США, то касаційний суд використовує ще тлумачення «букви та духу» закону.

Саме визначення «букви» або «духу» закону є основними напрямками тлумачення не лише в США, але в країнах писаного права. Вказане тлумачення зосереджується на тому чим воно повинно обмежитися — з'ясуванням волі законодавця, яку він хотів виразити (дух закону), або тієї волі, що отримала безпосереднє закріплення в тексті закону (буква закону).

Тлумачення «букви закону» або правило явного смислу передбачає: 1) під час тлумачення положень закону суд повинен користуватися загальноприйнятими значеннями слів [248, с. 127]; 2) якщо закон не містить неясності, словам, з яких

складається текст закону, необхідно надавати звичайного значення; 3) якщо загальні слова та фрази йдуть за низкою конкретних слів та фраз, загальні слова спеціально тлумачаться як обмежені та застосовуються лише до осіб чи речей того ж виду чи класу, що й ті, які прямо згадані [276]; 4) якщо певне слово має кілька значень, його сутність з'ясовується за тими словами, які його оточують у контексті [36, с. 407].

Тлумачення закону відповідно до «букви закону» буде відрізнятися між країнами загального та континентального права. Як пояснює В. Негеру це пов'язано з тим, що в країнах загального права відсутній чіткий поділ права на публічне та приватне, тоді як в континентальній системі навпаки такий поділ відчутний. Це у свою чергу впливає на обсяг повноважень суду у тлумаченні норми. Зокрема, публічне право направлено на врегулювання суспільних відносин, що мають суспільний інтерес, а тому тлумачення матиме обмежувальний та літературний характер [320, с. 61].

Хоча сфера кримінальних та кримінально-процесуальних правовідносин в Україні має публічний характер, суд все одно під час створення правового висновку мав би тлумачити виключно норму, як вона є в законі, і лише у випадку її надмірної абстрактності або навпаки надлишкової деталізації, може її або конкретизувати або розширено розтлумачити.

Проте з цього висновку є виключення, пов'язане з існування в Україні принципу верховенства права заснованого на практиці ЄСПЛ і ЄКПЛ. Ця ремарка в кримінальному процесуальному законодавстві передбачає, що будь-яке тлумачення норм КК та КПК України має відбуватися у світлі загальних принципів ЄКПЛ, зокрема, права на справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ [158]), який не обмежується лише захистом права людини на доступ до суду, а передбачає також: ефективну участь в провадженні, рівність сторін і змагальне провадження, вмотивованість судових рішень, право зберігати мовчання і не свідчити проти себе, заборону провокації, принцип безпосередності, правову визначеність і суперечливу судову практику, принцип публічності тощо [133].

Французьке законодавство побудовано за принципом суворого підпорядкування закону і тлумачення має відбуватися в суворій відповідності до

написаного законодавцем. На користь цього свідчить положення ст. 5 Загальної декларації прав людини та громадянина – все, що не заборонено законом, не може бути попереджене, та ніхто не може бути примушений вчинити те, що не покладено на нього законом [304]; п.п. 11 та п. 22 рішень Конституційної Ради Франції від 16.07.1996 [268] та від 22.01.1999 [269] відповідно, підтверджується обов'язок судів суворо тлумачити положення кримінального права згідно з принципом законності, виносячи рішення з розглядуваних проваджень, не ризикуючи бути підданим критиці через свавілля.

У Польщі існує два основних підходи до обрання способу тлумачення норми права. Перший говорить, що суд має розпочинати будь-яке тлумачення з лінгвістичного аналізу, а також використання формально-логічних роздумів. У випадку, якщо цей метод не дасть позитивних результатів, суди мають застосувати екстралінгвістичні методи: контекстуальні, систематичні, історичні, функціональні або цілеспрямовані. Другий є антагоністом попереднього і передбачає можливість суду обирати будь-який метод доцільний у конкретній ситуації не обмежуючись алгоритмом попереднього підходу [353, с. 197], а з огляду на те, що SNRP є, по суті, «судом права», а не «судом факту», від нього очікується вміння вийти за рамки простого лінгвістичного тлумачення закону, ширше його осмислити [109, с. 135-136].

Тому на противагу «букві закону» виступає телеологічне тлумачення (цільове), тобто суд має виходити з внутрішнього змісту, цілей та духу закону, коли суди вивчають історію прийняття закону для вирішення неясності, двозначності чи підтвердження прямого значення [122, с. 104]; суд уповноважений здійснювати пошук права за межами буквального значення закону [110, с. 8]; суд має здійснювати тлумачення норм закону у світлі «намірів законодавця» через аналіз історії прийняття конкретної норми.

Яскравим прикладом тлумачення «духу закону» в Україні є рішення ВС у справах №№ 722/594/22 та 735/1121/20. Так, у другій справі ВП ВС, здійснюючи тлумачення ч.ч. 1, 2 ст. 49 КК України, вказав: «За умови, якби наміром законодавця передбачалося анулювання встановлених ч. 1 ст. 49 КК України

строків з огляду на сам лише факт ухилення підозрюваного, обвинуваченого від розслідування або суду, не було б жодної необхідності включати в ч. 2 цієї статті положення про зупинення та відновлення строку. В означеному випадку від законодавця логічно було б очікувати інше формулювання норми.» [134]. В справі № 722/594/22 колегія суддів першої палати ККС ВС, звертаючись до ВП ВС з проханням вирішити правову проблему кваліфікації дій осіб за кваліфікуючою ознакою «вчинення в умовах воєнного стану» мотивувала свою ухвалу, наступним чином: «Колегія вважає, що такий ясно висловлений намір законодавця не дає підстав вважати, що метою цього закону було виключити можливість застосування ч.ч. 1-3 ст.ст. 185-187, 189, 191 КК України в обставинах, які не мають нічого спільного з використанням беспорядного стану мешканців або інших умов, створених воєнними діями, що полегшують вчинення злочинів в ступені, що значно відрізняється від обставин звичайного життя.» [206].

Таким чином, межами тлумачення, у першу чергу казуального, є смисл норми та сама норма Вони визначають відправний та кінцевий пункт процедури тлумачення, тобто суд розглядає конкретну, наявну норму статуту або попереднього прецедентного рішення, і її тлумачить, залишаючи при цьому норму в незмінному вигляді як текстуально, так і змістовно, тобто не вносячи змін та доповнень до неї жодним чином.

Обмежити верховний суд лише «буквою» чи лише «духом» було б неправильним з огляду на те, що у демократичному суспільстві при правильному та зваженому підході до тлумачення не буде виникати абсурд, за якого судді в межах «духу закону» починають вигадувати те, чого навіть в самій нормі не написано. Це шлях в нікуди. І, упереджуючи зауваження інших дослідників, що це можна розглядати як креативну кореляцію чи конкретизацію або взагалі доповнення законодавства судом, ми одразу наголошуємо, що конкретизувати можна норму, яка існує в узагальненому, так би мовити, «розмитому» вигляді, доповнити норму можна тоді, коли закон сукупно дає знати, що суспільні відносини з цього питання виникають чи можуть виникати, але з якихось причин

законодавець залишив з цього питання білу пляму, але свідомо розумів, що ситуація може бути врегульована у майбутньому, ним самим, виконавчою владою чи судом касаційної інстанції. Наведені вище приклади, особливо щодо тлумачення ст. 49 КК України, є свідченням того, що ВС займається припущенням, навіть можна сказати вигадкуванням бажаного, підмінюючи при цьому дійсне.

Надмірне тлумачення може призвести до втрати дійсного власного смислу, тенденційності, упередженості [57, с. 22], і поруч з цим, поверхнєве тлумачення лише призведе до нестабільності права.

У зв'язку з чим, в основі тлумачення має лежати принцип однозначності однакового розуміння змісту норми права всіма суб'єктами правозастосовної діяльності [99, с. 4]. Плюралізм тлумачення судом ускладнює поведження з прецедентом: якщо судді не можуть домовитись щодо набору принципів, яким слід керуватися під час тлумачення закону, як вони можуть послідовно застосовувати похідні принципи прецеденту [303, с. 225]?

Щодо конкретизації, то частково ми вже висловились, коли вона може мати місце в діяльності ВС. У доповнення треба лише зробити висновок про те, якими межами конкретизація має бути «окреслена».

Конкретизація правової норми має наступні ознаки: а) об'єктивно необхідна для забезпечення ефективного правового регулювання; б) вносить елемент новизни в суспільні відносини, що регулюються в результаті конкретизації; в) об'єктом виступають юридичні норми, що мають значний рівень загальності та абстрактності; г) актуалізує нормативні акти до конкретних ситуацій, що є предметом розгляду суду, з урахуванням безлічі чинників, які впливають на ухвалення судового рішення, д) здійснюється шляхом виявлення особливих ознак багатовимірної реальності соціальної ситуації, типових для фактичних обставин; є) в процесі конкретизації передбачається перероблення змісту правової норми; е) логічний механізм здійснення конкретизації права здійснюється шляхом звуження чи розширення змісту понять норми права; ж) результат конкретизації – відносно нове правило поведінки, яке має вужчу галузь застосування [2, с. 42; 39, с. 23; 40, с. 26; 62, с. 41].

Суд, визначаючи загальний вектор законодавчого припису шляхом формулювання конкретизуючих правил, які безпосередньо зв'язані із загальним зразком, додає до нього тих змістовних моментів, які законодавець сам в норму не вкладав.

Таким чином правовими межами конкретизації є рівень загальності та абстрактності нормативно-правових приписів та їх зв'язок з конкретними суспільними відносинами. Зміни, які наступають в нормі закону за рахунок конкретизації не можуть звужувати права та свободи учасників суспільних правовідносин. Однак при цьому результат конкретизації не має набути занадто складних лексичних оборотів, громіздкості, персоналізації тощо [90, с. 120-123].

Модифікація правової норми у процесі кримінального судочинства, яка не може бути вичерпана тлумаченням або конкретизацією, переростає у наступний вид юридичної техніки, яку використовує суд касаційної інстанції, – правотворчість.

Судова правотворчість необхідна для усунення прогалини в праві, захисту концепції справедливості, але не шляхом підведення неврегульованою нормою права ситуації під схожу норму, а шляхом створення судом за аналогією з нею іншої норми, на підставі якої виноситься рішення [108, с. 46, 80; 103, с. 26] і яка тягне послідувачі наслідки [51, с. 95].

Враховуючи, що судова правотворчість, як видно з раніше сказаного, передбачає створення нової норми, межею правотворчості виступатиме правова заборона скасовувати чинні положення законодавства.

Сформульоване тлумачення, конкретизацію чи нову норму необхідно письмово виразити та довести до відповідних осіб, що також вимагає застосування техніко-юридичних конструкцій.

3.4.2. Техніко-юридичні способи фіксації та введення в дію актів судової правотворчості

Як нами вже вказувалось будь-яке рішення суду є документом, яким

закінчується конкретний спір, особливого значення набувають рішення верховних судів, оскільки вони ще й додатково вирішують правові питання загального значення, набуваючи статусу правових висновків, якими надалі в силу закону мають керуватися всі суб'єкти, що його використовують.

Тобто рішення верховних судів можна сміливо віднести до юридично значущих документів, поки їх офіційно не включено як такі до закону про нормативно правові акти.

З метою усунення колізій та прогалин, які існують у чинному законодавстві, підвищення культури нормотворчої діяльності та оперативності суб'єктів відомчої нормотворчості під час виконання ними нормотворчих функцій, забезпечення якості актів та, відповідно, їх ефективної реалізації, постає гостра потреба подальшої розробки та вдосконалення правил юридичної техніки відомчої нормотворчості» [11, с. 31; 48, с. 44].

Як слушно зауважили Г. Патон та Г. Совер, функція суду полягає не лише у тому, щоб винести рішення, але й у тому, щоб створити правовий принцип, який буде узгоджуватися з таким рішенням. Р. Кросс продовжуючи думку дослідників додав, що обов'язок кожного суду, і особливо апеляційної інстанції, не просто викладати рішення, але роблячи це, виділяти принцип *ratio decidendi*, яке б правове питання не довелось їм розглядати. Якщо вказаний принцип не піддається встановленню, тоді, без сумнівно, має місце порушення техніки ухвалення рішення [264, с. 108].

На сьогодні кримінальні процесуальні закони та судова практика, досліджуваних нами країн, оперують різними поняттями, які об'єднують «все сказане» у рішеннях суду касаційної інстанції, відносячи це і на рахунок: *правових позицій* (Україна, Франція, Польща, ФРН) та *obiter dictum* (Велика Британія, США), і *правових висновків* (України, Польща, Франція, Румунія, Німеччина, Казахстан) та *ratio decidendi* (Велика Британія, США) ВС. Особливо це питання гостро постає у рішеннях верховних судів континентальної правової системи, де більшість таких рішень містить звичайне мотивування, яким суд погоджується або не погоджується з доводами сторін. Рідшими випадками є

викладення класичного *ratio decidendi* окремою складовою у тексті рішення (у мотивувальній або резолютивній його частинах), але й це не дає підстав говорити, що сформульоване правило/принцип є прецедентом на майбутнє з огляду на процедурні особливості його прийняття. Тут мова, в першу чергу, іде про рішення ухвалені в порядку прямої касації, оскільки рішення в «інтересах закону», у порядку «правових запитів» (Франція, Румунія, Польща) та узагальнення судової практики чи в інтересах єдності судової практики (ФРН та Казахстан), текстуально і є класичним *ratio decidendi*.

Це у свою чергу призводить на практиці до: безпідставного використання тих рішень касаційного суду, які не містять жодного нововведення; нехтування або банального не знання про існування (внаслідок надмірної кількості та однотипності структури постанов) постанови ВС, в якій не лише наведено тлумачення норми процесуального закону, а якою встановлено нові «правила гри» на стадії досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Тому рішення верховних судів, що тлумачать, конкретизують норму законодавства або створюють її, треба пов'язувати з набуттям нею юридичної сили (відмінної від набуття законної сили власне рішенням суду як акту індивідуального характеру для конкретних осіб) та реалізацією.

Юридична сила нормативного акту відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону № 3354-ІХ – це властивість нормативно-правових актів та встановлених ними норм права, що є основою для визначення співвідношення їх взаємної ієрархічної підпорядкованості у системі нормативно-правових актів, зумовленого сукупністю ознак [155]; властивість правових актів діяти та породжувати правові наслідки: виникнення, зміни, припинення правовідносин [231].

Судовий прецедент як нормативний акт буде діяти та породжувати правові наслідки лише тоді, коли про нього офіційно, тобто у спосіб передбачений законом, стало відомо або створено умови, за яких верховним судом виконані дії для доведення його змісту до необмеженого кола осіб. В іншому випадку такий судовий прецедент буде марним.

Це розуміють у всіх країнах і для цього обирають різні способи, основні з яких ми і розглянемо, порівнюючи з вітчизняними підходами.

В усіх країнах, що ми досліджували судові рішення верховних судів оформлюються письмово і офіційно оприлюднюються у способи передбачені національним законодавством.

Так, у Румунії, Франції, ФРН, Польщі, Казахстані та Україні на сторінках верховних судів є доступ до єдиної бази судових рішень з необхідним інструментом для пошуку необхідного документу. В Україні це зокрема ЄДРСР, в якому постачальниками посилок на судові рішення є інформаційно-правові електронні бази: «Ліга Закон» та «Закон Онлайн». Проте розміщення на цьому порталі судових рішень не може бути розцінено як офіційне опублікування, оскільки реєстр не завжди актуальний, він містить лише номери проваджень та склад суду, що їх ухвалив і жодної відомості про те, що те чи інше рішення є формою вираження правового висновку чи правової позиції ВС.

На противагу цьому розміщення рішень ВGH на його порталі є беззаперечним свідченням прецедентності рішення, а особливо, коли поруч з посиланням на рішення є примітка на кшталт керівний принцип «*Leitsatzentscheidung*», відступ від попереднього керівного принципу «*Entscheidung mit Berichtigungsbeschluss*», виправлення попереднього керівного принципу «*Berichtigungsbeschluss*».

Тим не менш навіть письмовий нормативно правовий акт ВР України оприлюднений в Інтернет-просторі не може підмінити собою друковане видання, саме на нього в розділі «Публікації документа» робиться посилання.

Як зазначає А. Боянчик, що навіть в епоху Інтернету саме Офіційне зібрання рішень SNRP залишається для представників практики і теорії кримінального процесу не тільки одним із суттєвих, але й чи не найважливішим джерелом інформації про судову практику найвищої судової інстанції. Судові рішення ретельно відбираються для публікації спеціалізованим структурним підрозділом найвищої судової інстанції. Тому практика і теорія беззастережно покладаються на рішення, офіційно оприлюднені в Офіційному збірнику [244, с. 259].

Ми можемо лише додати, що такий спосіб висвітлення прецедентних рішень верховного суду сприяє доведенню їх до відома не лише учасників конкретного кримінального провадження, а й до не визначеного кола суб'єктів кримінального процесу, яких ця норма стосується «негайно», з метою приведення їх дій та рішень, що вже виникли (прийняті) та тривають, до нових реалій, або стосуватиметься у майбутньому.

Регламентована процедура оприлюднення рішення суду касаційної інстанції в друкованих засобах масової інформації не є просто формальністю, за допомогою неї визначається/пов'язується початок дії темпоральних меж, про які ми говорили раніше. За загальним правилом, яке закріплено у всіх досліджених нами процесуальних кодексах, прецедентні рішення вступають в законну силу з моменту його проголошення і не пов'язуються з офіційним оприлюдненням через засоби масової інформації, як це передбачено для нормативних документів, що приймаються законодавчими та виконавчими органами влади [84, с. 122].

Водночас такі питання регулюються спеціальними законами. Так, наприклад в Казахстані закон «Про правові акти» визначає, що: цілісність законодавства республіки досягається офіційним оприлюдненням нормативних правових актів (п. 3 ч. 2 ст. 4); нормативні постанови ВС Казахстану набувають чинності з першого дня офіційного опублікування, якщо в самих актах не вказано іншого (п. 2 ч. 3 ст. 46) [81].

На необхідності опублікування, як правило у спеціальних збірниках, зазначає Н. Бобечко, пов'язуючи цю необхідність з засадою правової визначеності [60, с. 172], а також Л. Луць, М. Марченко [108, с. 73-74] та Б. Шацька [224, с. 20].

Практична сторона необхідності запровадження обов'язкового друку судових рішень у Великій Британії виглядає так – посилатися у суді можна лише на друковані прецедентні рішення, а посилення сторін на судові рішення не опубліковані з 1983 року обмежено: на це повинно бути отримано відповідний дозвіл, який видається судом лише після того, як адвокат доведе, що у прецеденті міститься принцип права, який стосується суті провадження, що розглядається, і при цьому не можна послатися на інший прецедент з опублікованих [238, с. 79]. У

США, від сторони, крім простого посилання на назву справи, суд вимагає назвати номер тому та сторінку тому Звітів США (офіційні збірки рішень SCOTUS), з якого починається рішення, наприклад: «справа *Браун проти Ради з питань освіти Топіки*, 347 US 483 (1954)» [355].

Публікація може мати просту та складну форму.

До простої форми належить оприлюднення його як одиничного документа з викладом не лише правового висновку чи правової позиції, а й з наведенням всіх обов'язкових частин акту правосуддя, що передбачені процесуальним законодавством.

Зокрема, у згаданій нами ФРН, крім Інтернет-ресурсу, свої рішення BGH публікує у звітах судових рішень BGH, що ще більше підтверджує прецедентний характер самого акту судової нормотворчості [179].

У Франції опублікування рішень КС Франції, хоча і можна віднести до простої форми оприлюднення, проте вона має певні рівні залежно від самого прецедентного рішення (складу КС Франції та значення для єдності судової практики).

Зокрема, існують чотири рівні: бюлетень (Bulletin), звіт (Rapport), листи палати (Lettres de chambre) та пресреліз (Communiqué). Відповідно найзначущі рішення публікуються в щомісячних бюлетенях, у ньому пропонуються до відома та застосування рішення, що мають доктринальне значення або в силу новизни рішення, або у силу еволюції інтерпретації тесту з врахуванням попередньої прецедентної практики КС Франції, або, нарешті, рішення, які КС Франції упродовж тривалого часу не публікував, але за допомогою нього суд касаційної інстанції має намір продемонструвати сталість своєї позиції [246]. І навпаки, незначні рішення, які не встановлюють керівні принципи або які підтверджують сталу практику, належать до «аморфної маси» і вони публікуються або в листах палати, або у пресрелізах КС Франції [306].

До складних форм відносять систематизацію прецедентів за допомогою інкорпорації та уніфікації.

Казуїстичність та громіздкість прецедентного права у Великій Британії та

США прецедентних норм, складність їх виокремлення з судового рішення – спонукало правників здійснювати інкорпорацію, шляхом публікації судових звітів. З цією метою у Великій Британії в 1865 році була створена Інкорпоративна рада по судовим звітам (Incorporated Council of Law Reporting for England Wales). Саме на укладені та опубліковані ними звіти посилаються практикуючі юристи в обґрунтування своїх позицій [238, с. 78]. В США також працює відповідна комісія, яка визначає, які рішення SCOTUS матимуть прецедентний характер і відповідно, які рішення необхідно включити до Звітів США.

Ще одним видом систематизації є уніфікація. У країнах Скандинавії нею займаються державні органи відокремлені від судової гілки влади, а в Італії для визначення прецедентної частини рішення суду діє спеціалізована установа при Касаційному суді – *Ufficcio del Massimario*. В ній працюють судді, основною функцією яких є аналіз рішень Касаційного суду та виведення з них так званих *массіма*, тобто стислого викладення правового положення, що було використано при винесенні рішення, або правових позицій, без безпосереднього посилання на фактичні обставини справи [100, с. 46-47].

У Казахстані уніфікацією займається ВС Казахстану, об'єднуючи окрему судову практику в нормативні постанови, які надалі публікують, а також додатково через посилання «вплітаються» в КК та КПК Казахстану біля кожної норми, якої стосується нормативна постанова Пленуму ВС Казахстану.

Такого роду систематизація актів судової правотворчості як їх уніфікація покликана приводити їх до однаковості, раціонально скорочувати елементи змісту і форми тексту [52, с. 113], полегшувати їх пошук та використання у практичній діяльності.

В Україні з перелічених вище техніко-юридичних способів фіксації та введення в дію актів судової правотворчості ВС офіційно існує декілька, за виключенням згаданого нами ЄДРСР, є також «Огляди судової практики Касаційного кримінального суду», які укладаються на виконання п. 2 ч. 2 ст. 36, п.п. 101, 102 ст. 46 Закону № 1402-VIII, а також п. 11 Регламенту Пленуму ВС [162; 172].

Проте «Огляди» містять переважно рішення колегій суддів, тобто поточну роботу суду, а не власне прецедентні рішення. «Огляди» віддалено нагадують італійські *massima*, оскільки у виданнях містяться короткі огляди судових рішень ККС ВС з наведенням лише основних висновків щодо правових питань, яке виникли у справі.

Короткий виклад основних висновків із судових рішень ККС ВС та ВП ВС розміщуються в «Базі правових позицій ВС» на сторінці <https://lpd.court.gov.ua/login>. У застереженні до вказаної бази вказано, що: 1) база є тестовим допоміжним інструментом пошуку практики ВС та не може вважатись офіційним джерелом інформації щодо судових рішень ВС; 2) розміщена в базі інформація щодо практики ВС не є вичерпною; та 3) інформація в Базі не є зобов'язуючою [50].

Офіційних друкованих видань до 2021 року ВС не мала. 17.09.2021 на третьому році свого існування ВС постановою Пленуму ВС № 7 затвердили «Положення про офіційний друкований орган Верховного Суду», згідно з яким офіційним друкованим органом ВС є журнал «Вісник Верховного Суду». Принагідно буде нами сказано, що з того часу жодного випуску журнал не підготував.

У перспективі кількість прецедентів ВС зростатиме. У зв'язку з цим існує об'єктивно обґрунтована потреба у розробленні підходів до їх систематизації, у тому числі з нормативним закріпленням зазначеного процесу [224, с. 19-20], оскільки навіть ті ж «Огляди» не унормовані.

З огляду на це ми вважаємо, що Закон № 1402-VIII необхідно доповнити новою статтею: «Стаття 131. Набрання постановами ВС чинності» (детальніше див. Додаток В).

Висновки до розділу 3.

Розглянувши у першому та другому розділах даної дисертації питання виникнення, розвитку та дії судового прецеденту; його вплив на розвиток систем права та систему законодавства кожної окремої країни; різноманітність його процесуальних форм, способів та процедур прийняття, зміни та скасування; ми прийшли до висновку, що прецедентна практика верховних судів України, Великої Британії, Казахстану, Польщі, Румунії, США, Франції та ФРН, стала невідомою частиною національних законодавств вказаних країн. Разом з тим, особливості, обумовлені тим, що в частині держав судовий прецедент є фундаментом законодавства, а в інших – органічним доповненням писаного права, також передбачають або мають передбачати навіть зовнішніх факторів, яким прецедент і судове прецедентотворення мають підкорятися і за які не мають право виходити.

Такими факторами у третьому розділі ми визначили «правові межі», які зумовлюють дію судового прецеденту, правової позиції, правового висновку верховних судів з точки зору сталості, одноманітності, у кінцевому ранку досягнувши правової визначеності у вирішенні конкретної правової проблеми з метою забезпечення виконання загальних засад кримінального провадження – верховенства права, законності, рівності всіх перед законом і судом тощо.

Межі – це сукупність нормативно встановлених вимог до кінцевого рішення, що містить нове правоположення, ухвалене в касаційному порядку з дотриманням відповідної процедури, яка визначає: суб'єкт (склад суду) та застосовані ним техніко-юридичні способи прецедентотворення, час введення в дію висновку суду, об'єкт (суспільні відносини), які він врегульовує, та простір, в межах якого йому мають підкорятися.

Таким чином основними правовими межами дії рішень верховних судів є: темпоральні, предметно-просторові, суб'єктні, а також юридична техніка як основа правової та судової регламентації.

Все у кримінальному провадженні підкоряється часу, у межах якого можна вчиняти дії, приймати процесуальні рішення; особа, що вчинила кримінальне правопорушення, може бути притягнута до кримінальної відповідальності (визнана судом винною з призначенням відповідного виду та міри покарання); потерпілі мають право отримати відповідну сатисфакцію. Тому судовий прецедент, зумовлюючи певні наслідки так само має регулюватися часовими межами.

Прецедент – рішення суду, що містить правило (норму, інструкцію) для вирішення наступних аналогічних проваджень, будучи схожим на писану норму права так само може діяти: перспективно (з часу прийняття, або з конкретного моменту у майбутньому), ретроспективно (на обставини, що виникли до прийняття прецеденту), ультраактивно (сформульована норма, яка ґрунтується на загально правових засадах, може діяти навіть після скасування нормативно-правового акту, у межах якого розв'язувалась правова проблема) та однарозова (вичерпується одиничним застосуванням у конкретному провадженні).

Будь-який верховний суд з досліджених нами країн приймає прецедентне рішення з метою врегулювання певних суспільних відносин, що, хоча і виникли в конкретному провадженні, можуть повторюватись в аналогічних провадженнях, шляхом застосування відповідної норми права або її віднайдення в загальних засадах природного права. Тому, правотворчі акти верховних судів також обмежені предметом – положеннями права, а також простором – колом учасників кримінального процесу.

З огляду на те, що суд відповідно до положень вітчизняного кримінального процесуального законодавства не є учасником кримінального процесу, а значить не вичерпується просторовою межею, то виділена нами суб'єктивна межа стосується саме верховних судів, а точніше їх кількісного та якісного складу. Саме від складу суду, на наше переконання, яке ґрунтується на порівняльно-правовому аналізі діяльності судів Америки та Євразії, залежить юридичне значення ухваленого прецедентного рішення.

Нами було встановлено, що у структурі майже усіх верховних судів – ВGH, ІССJ, SNRP, ВС, ВС Казахстану, КС Франції (за виключенням SCOTUS та UKSC у зв'язку з їх монолітністю) передбачено утворення структурних елементів, яким надається першість у забезпеченні єдності судової практики за рахунок консолідації більшої кількості суддів, залучення допоміжних структурних підрозділів у межах верховних судів або зовнішніх – самостійних суб'єктів правозастосування.

Висновування прецедентного рішення повинно якісно відрізнятися від звичайного вирішення кримінального провадження, адже наслідки, що після цього настають, матимуть наслідки, що виходять за межі окремого провадження.

З цією метою, як було продемонстровано раніше, верховні суди використовують або мають використовувати правову та судову регламентацію, як межу, за яку касаційні суди не можуть виходити під час вирішення правової проблеми.

В основі такої регламентації знаходиться юридична техніка, яка, в залежності від виду, виконуватиме системоутворюючу чи допоміжну функцію. Дія першої спрямовується на правотворення, етапами якого є правозастосування, тлумачення, конкретизація та нормотворення, тоді як допоміжна – застосовується з метою фіксації та введення в дію актів судової правотворчості.

Основні наукові результати здобувача щодо першого розділу опубліковано в працях [48; 84; 86; 87; 89; 90; 304].

ВИСНОВКИ

1. Історичний екскурс розвитку, функціонування судової гілки влади, намагання законодавчої влади визначити коло повноважень судів, за яке не повинен та не може виходити суд під час виконання своїх функцій, свідчить про те, що повне відмежування судової гілки влади від законодавчої з практичної точки зору не можливо.

Діяльність верховних судів досліджених нами країн свідчать, що писані норми права є прямим продовженням прецедентів, які створювались у минулому. У деяких країнах вони продовжують застосовуватись і досі. За рахунок їх фактично сформовано класичний поділ країн на правові сім'ї.

2. Такі поняття як «принципові питання», «питання суспільного значення», «питання загальнодержавного значення», «виключна правова проблема» загалом – питання права (правові питання), верховними судами вирішуються двома основними способами: 1) судовим та 2) позасудовим.

При цьому судовий спосіб в залежності від країни передбачає ряд варіантів (процедур): 1) спір про право; 2) визначення права (в залежності від підстави касаційний суд може досягнути правової визначеності шляхом відступу від попереднього прецедентного рішення або розв'язати правову проблему в інтересах закону).

Позасудовий спосіб існує в двох варіантах: 1) звернення судами нижчих інстанції до суду касаційної інстанції за отриманням висновку з питання правильного застосування/тлумачення норм права; 2) засідання пленумів верховного суду.

3. Тривалий процес закріплення за ВС повноважень з розгляду кримінальних проваджень заклав підвалини, за яких в Україні вища судова інстанція наділена правом створювати загальнообов'язкові правила для невизначеного кола осіб шляхом розгляду одиничного провадження, що притаманно для країн загального права, тоді як законодавство досі не визнає за такими актами судової правотворчості статусу джерел права, спираючись на чіткий розподіл влади на три

гілки, що є базовим принципом континентальної правової системи.

4. Основними формами вираження прецедентних рішень є: у Великій Британії – judgment або opinion; у Франції – d'arrêts de rejet та d'arrêts de cassation; у Польщі – постанова, вирок, ухвала; в Казахстані та Україні лише постанова; у США виключно opinion of the Court; у Румунії – dicizi; у ФРН das urteil та der beschluß.

Досліджувані нами країни за правовою регламентацією викладу касаційними судами власних прецедентних рішень (структура рішення) можна поділити на: 1) суворо регламентовані (нормативні акти містять конкретну структуру, від якої не можна відступати – Україна, Польща, Румунія), 2) частково врегульовані (нормативні акти містять лише узагальнені вимоги до частини рішення суду, тоді як до іншої частини – на розсуд суду – ФРН, Франція, Казахстан), 3) умовно врегульовані (за відсутності будь-яких законодавчих актів суди спираються на традиції суду – це характерно для Великої Британії та США).

5. Правова позиція ВС – це частина постанови ВС прийнятої у складі колегії суддів ККС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, а також ухвали ВС прийняті у складі колегії суддів ККС за процедурою *в інтересах закону*, яка містить припис щодо застосування норм права у конкретному кримінальному провадженні. Тоді як «правовий висновок» – це частина постанови прийнятої ВС у складі палати, об'єднаної палати ККС та ВП ВС за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, яка містить висновок щодо застосування норм права.

З огляду на наведені визначення лише правовий висновок є тотожним класичному судовому прецеденту внаслідок загальнообов'язковості та особливої процедури прийняття.

Акти правотворчості верховних судів досліджених нами країн, можна класифікувати:

I. за законодавством, змісту якого вони стосуються: а) матеріальні; б) процесуальні;

II. за ступенем усталеності: а) низький; б) високий;

III. за законодавчим закріпленням правового значення: а) нормативні та б) доктринальні.

IV. за обов'язковістю: а) обов'язкові, б) рекомендаційні, в) необов'язкові;

V. за суб'єктами, на яких вони розповсюджуються: а) конкретизовані; б) неконкретизовані;

VI. за способом прийняття: а) судові, які поділяються на: 1) ординарні та 2) екстраординарні; б) позасудові;

VII. за способом вираження: а) правовий висновок (принцип); б) правова позиція (судження); в) правове узагальнення.

6. Під межами, що зумовлюють дію правових висновків (прецедентів) верховних судів треба розуміти сукупність нормативно встановлених вимог до кінцевого рішення, що містить нове правоположення, ухвалене в касаційному порядку з дотриманням відповідної процедури, яка визначає: суб'єкт (склад суду) та застосовані ним техніко-юридичні способи прецедентотворення, час введення в дію висновку суду, об'єкт (суспільні відносини), які він врегульовує, та простір, в межах якого йому мають підкорятися. Таким чином основними правовими межами дії рішень верховних судів є: темпоральні, предметно-просторові, суб'єктні, а також правова та судова регламентація.

Загальним значенням ухвалення/розв'язання правових питань верховними судами в усіх досліджених країнах є забезпечення правової визначеності, єдність судової практики, усунення колізій та прогалин законодавства. Ці ж завдання (значення) будуть стосуватися і правових меж дії рішень верховних судів поруч із обмеженням судового активізму, утвердженню правової визначеності та стабільності кримінального провадження.

7. З огляду на те, що наслідки будь-якої зміни прецедентної практики верховних судів настають не лише у провадженні, де виснувано нове правило чи конкретизовано старе, але й для інших проваджень (просторові межі), запропоновано наступні часові межі в поєднанні з предметними та суб'єктними:

- ультраактивні – мають правові висновки щодо застосування загальних

принципів кримінального провадження (ухвалюються всіма палатами ВС);

- перспективні – мають правові висновки, які стосуються слідчих (розшукових), НС(Р)Д, прийняття процесуальних рішень (ухвалюються лише об'єднаною палатою ККС ВС та ВП ВС);

- ретроспективні – мають правові висновки щодо застосування норм права, які прямо впливають на забезпечення презумпції невинуватості та права на захист (ухвалюються лише об'єднаною палатою ККС ВС та ВП ВС).

Наведення співвідношення час-предмет (об'єкт)-суб'єкт відповідає аналогам, які діють в інших країнах. Ігнорування вказаного неминує призводити до порушення закону, а від так і прав учасників кримінального провадження.

8. Суб'єктна межа є канвою, яка в залежності від складу суду касаційного суду (майже всюди існує складна внутрішня структура верховних судів: колегії, палати, об'єднані або великі палати (сенати), пленарні засідання (асамблеї), повний склад суду), буде визначати доступний для нього набір техніко-юридичних конструкцій, предмет судового вивчення та простір дії рішення суду.

9. Створення судового прецеденту, як нами були висвітлено, має спиратися на застосування юридичної техніки, яка має два рівня: головний (правотворення, нормотворення, конкретизація, інтерпретація, правозастосування), а також підрядний (техніка опублікування, обліку та систематизації правових висновків, право реалізація, доктринально-юридична техніка).

10. Створення або модифікація правової норми у процесі кримінального судочинства за рахунок тлумачення, конкретизації та нормотворення обмежене попереднім або наступним видом юридичної техніки, які у свою чергу мають обмежуватись відповідними правовими або судовими приписами (нормами, правилами), яка визначає дії ВС від простого правозастосування до правотворення.

11. Єдино можливим техніко-юридичним способом фіксації та введення в дію актів судової правотворчості є офіційне оприлюднення рішень окремо або систематизовано (інкорпорованих або уніфікованих), що забезпечить визначення їх початок існування та введення в дію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/4E106A1CAAC05D6BC2257EFA002FFE2E](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/4E106A1CAAC05D6BC2257EFA002FFE2E) (дата звернення: 21.11.2023).
2. Андрущакевич Ю. В. Конкретизація правових норм: поняття та природа. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 39-43.
3. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін. Київ : Київський університет, 2012. 543 с.
4. Бернюков А. М. Юридична герменевтика: антропологічна суть. *Антропология права : філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)* : матеріали II всеукр. круглого столу (м. Львів, 1-2 груд. 2006 р.). Львів : Край, 2007. С. 19-31.
5. Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту / за ред. Ю. Книша. Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. 168 с.
6. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра. юрид. наук. : 12.00.09. Львів, 2016. 498 с.
7. Бобечко Н. Р. Поняття, ознаки, значення та класифікація правових позицій Верховного Суду у кримінальному провадженні. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 2. С. 170-175.
8. Бондаренко Є. І. Особливості процедури застосування правового прецеденту в Англії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 17. С. 11-18.
9. Бондаренко Є. І. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 73-77.
10. Борисенко М. О. Єдність судового правозастосування у контексті забезпечення верховенства права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. Т. 1, № 16. С. 29-32.

11. Борщевський І. В., Гринь О. Д. Сутність, зміст та значення юридичної техніки як правової категорії. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 30-34.
12. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 444 с.
13. Василенко М. П. Матеріяли до історії українського права. Т. 1. Київ, 1929. LXIII, 336 с.
14. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін. Харків : Право, 2017. 951с.
15. Веніславський Ф. Спеціально-дозвільний принцип у конституційно-правовому регулюванні. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2(57). С. 57-67.
16. Вид. *Словник української мови*: в 11 т. Т. 1 : А-В. Київ : Наукова думка, 1970. С. 381. URL: <http://sum.in.ua/s/vyd> (дата звернення: 23.11.2023).
17. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 18.06.2021. Справа № 199/10901/13-к. Провадження № 1-кп/199/3/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/97772416> (дата звернення: 21.11.2023).
18. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 10.10.2023. Справа № 573/38/20. Провадження № 1-кп/573/9/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/106686696> (дата звернення: 21.11.2023).
19. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 29.06.2022. Справа № 574/768/17. Провадження № 1-кп/573/2/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105014209> (дата звернення: 21.11.2023).
20. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду від 28.03.2023. Справа № 357/10997/19. Провадження № 1-кп/357/440/23. URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/109856005?q=\"%20344%2F2995%2F15-к\"](https://verdictum.ligazakon.net/document/109856005?q=\) (дата звернення: 21.11.2023).
21. Вирок Володарського районного суду Київської області від 25.11.2023. Справа № 364/830/17. Провадження № 1-кп/364/4/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/107498127> (дата звернення: 21.11.2023).

22. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 05.09.2022. Справа № 755/21350/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/106058457> (дата звернення: 21.11.2023).

23. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 23.03.2023. Справа № 755/19556/15-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110981604> (дата звернення: 21.11.2023).

24. Вирок Збарівського районного суду Тернопільської області від 16.09.2022. Справа № 598/2047/14-к. Провадження № 1-кп/598/2/2022. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106280486> (дата звернення: 21.11.2023).

25. Вирок Зіньківського районного суду Полтавської області від 23.08.2023. Справа № 530/337/23. Провадження 1-кп/530/72/23. URL: https://reustr.court.gov.ua/Review/112988151?fbclid=IwAR2NtGcDivKf9o-VZ7KwwUJBF35Jtz9LhZw91lcKBYhBBfp2_DLNVs9eRkc (дата звернення: 21.11.2023).

26. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 08.08.2022. Справа № 204/2527/18. Провадження № 1-кп/204/55/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105612364> (дата звернення: 21.11.2023).

27. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 28.03.2023. Справа № 334/4789/18. Провадження № 1-кп/334/57/23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/109827621> (дата звернення: 21.11.2023).

28. Вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 14.07.2022. Справа № 741/470/19. Провадження № 1-кп/740/6/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105264278> (дата звернення: 21.11.2023).

29. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівців від 18.01.2023. Справа № 725/1375/19. Провадження № 1-кп/725/71/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/108474565> (дата звернення: 21.11.2023).

30. Вирок Решетилівського районного суду Полтавської області від 10.07.2023. Справа № 546/507/21. Провадження № 1-кп/546/2/23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/112073072> (дата звернення: 21.11.2023).

31. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 24.03.2023. Справа № 308/3437/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110026466> (дата звернення: 21.11.2023).
32. Вирок Фрунзівського районного суду Одеської області від 08.09.2021. Справа № 517/638/17. Провадження № 1-кп/517/6/2021. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99467336> (дата звернення: 21.11.2023).
33. Висновок. *Словник української мови у 20 томах*. URL: <https://1677.slovaronline.com/17362-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA> (дата звернення: 23.11.2023).
34. Висновок. *Український електронний словник educalingo*. URL: <https://educalingo.com/uk/dic-uk/vysnovok> (дата звернення: 23.11.2023).
35. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських судів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. (м. Страсбург, 10 листоп. 2017 р.). URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1> (дата звернення: 21.11.2023).
36. Гайдулін О. О. Гармонізація правил тлумачення міжнародних правочинів : постановка проблеми. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11-12. С. 401-412.
37. Гартунг Н. История уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России принаровленная к университетскому курсу. Санкт-Петербург : Тип. Э. Арнгольда, 1868. 206 с.
38. Гончаров В. О. Дія в часі судових рішень прецедентного характеру у практиці Європейського суду з прав людини. *Права людини : філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри* : ст. учасників I міжнар. круглого столу (м. Львів, 28-29 жовт. 2016 р.). Львів, 2017. С. 65-75.
39. Горбань М. Ю. Правоконкретизація: загальнотеоретичні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4 (52). С. 22-29.

40. Горбань М. Ю. Теоретичні аспекти дослідження конкретизації в судовому правозастосуванні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 1. С. 17-27.
41. Грищук В. К. Нормативні позиції судової практики у кримінально-правовому регулюванні. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні* : матеріали міжнар. симп. (м. Львів, 24-25 жовт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 45-49.
42. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2009. 223 с.
43. Дарибаева А. Б. Прецедент как источник английского права. Правило прецедента. *Адвокаты Алматы*. 2016. № 1-2 (47-48). С.1-12.
44. Деменчук М. О. Роль Верховного Суду в забезпеченні єдності судової практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 176 с.
45. Довідкова інформація для громадян про діяльність Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/dovidkova_info_dlya_gromadyan_kks/ (дата звернення: 21.11.2023).
46. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 21.11.2023).
47. Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 250-258.
48. Єрмак О. В., Лазоренко Є. Ю. Рішення Верховного Суду – судовий прецедент чи узаконене судом доктринальне право. *Кримінально-виконавча*

система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави : матеріали VII заоч. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 12 берез. 2021 р.). Чернігів, 2021. С. 41-45.

49. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік та ін. Харків : Право, 2009. 584 с.

50. Застереження щодо Бази правових позицій. URL: <https://lpd.court.gov.ua/login> (дата звернення: 21.11.2023).

51. Зубенко А. В. Особливості поняття, структури, змісту та форми інтерпретаційних актів. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 94-99.

52. Зубенко А. В. Помилки в інтерпретаційних актах: походження та засоби усунення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. 2013. Вип. 21. С. 110-115.

53. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 82-86.

54. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты жалпы және кеңейтілген жалпы отырыстрының регламенті : Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жалпы отырысының 2019 жылғы «11» сәуір № 9 қаулысымен бекітілген. URL: <https://sud.gov.kz/kaz/kategoriya/zhalpy-otyrys> (айналымның күнісі: 22.11.2023).

55. Қазақстан Республикасының Конституциясы : 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды, 2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларыме. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2 (айналымның күнісі: 22.11.2023).

56. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы : Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132 Конституциялық заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132_. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480#z353> (айналымның күнісі: 22.11.2023).

57. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія. Харків : Право, 2008. 296 с.

58. Карнаух Т. Постанови Пленуму: правова природа та місце в системі джерел права. *Юридичний вісник України*. 2009. 28-29 трав. № 21. С. 8-9.
59. Кафтя А. А. Поняття «правова система»: генезис наукових поглядів. URL: <https://goal-int.org/ponyattya-pravova-sistema-genezis-naukovix-poglyadiv/> (дата звернення: 21.11.2023).
60. Квятковська Б. І. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз). *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_3 (дата звернення: 21.11.2023).
61. Кібенко О. Перспективна дія правового висновку (позиції) Верховного Суду: чи доцільно запровадити в Україні? URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/162411-perspektivna-diya-pravovogo-visnovku-pozitsiyi-verkhovnogo-sudu-chi-dotsilno-zaprovaditi-v-ukrayini> (дата звернення: 21.11.2023).
62. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38-48.
63. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис. ... докт. юрид. Наук : 12.00.01 ; 12.00.02. Київ, 1999. 36 с.
64. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). *Європейська конвенція з прав людини*. (дата оновлення: 1.08.2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.11.2023).
65. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 536 с.
66. Конституція України (дата оновлення: 1.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.11.2023).
67. Копиткова О. С. Теоретико-правові засади судового правозастосування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 524 с.
68. Красницька А. В., Підвисоцький В. В. Юридичне документознавство : мультимед. навч. посіб. Київ : НАВС. URL:

https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec2.html (дата звернення: 22.11.2023).

69. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія-практикум. Харків : Одісей, 2010. https://pidru4niki.com/1157071858642/pravo/velika_hartiya_vilnostey_1215 (дата звернення: 22.11.2023).

70. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. (в редакції чинній станом на 03.08.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20170803#n3627> (дата звернення: 22.11.2023).

71. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. (в редакції чинній станом на 06.11.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20231106#n5786> (дата звернення: 22.11.2023).

72. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. (в редакції чинній станом на 01.01.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20160101#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

73. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. (в редакції чинній станом на 01.05.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120815#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

74. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3601> (дата звернення: 22.11.2023).

75. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960. № 1003-05. (в редакції чинній станом на 28.08.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05/ed20010621#o900> (дата звернення: 22.11.2023).

76. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закону України від 28.12.1960. № 1003-05. (в редакції чинній станом на 05.02.2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05/ed20110205#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

77. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук. - практ. коментар / за заг. ред. : В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. Київ : Юрисконсульт : КНТ, 2008. 896 с.

78. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.- практ. коментар : у 2 т. Т. 2 / О. М. Бандурка, ін. ; за заг. ред. : В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 664 с.

79. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР : постанова ВЦВК РНК У УСРР від 15 вересня 1927 року. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік*. Харків : Укрголовліт Урядова друкарня ім. т. Фрунзе, 1927. 168 с.

80. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 1. С. 46-49.

81. Құқықтық актілер туралы : Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000480> (айналымның күнісі: 22.11.2023).

82. Қылмыстық-процестік кодексі Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575888#activate_doc=2 (айналымның күнісі: 22.11.2023).

83. Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294#activate_doc=2 (айналымның күнісі: 22.11.2023).

84. Лазоренко Є. Ю. Визначення темпоральних та суб'єктних меж у рішеннях Верховного Суду, як необхідних умов дії правових висновків. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 25. С. 116-125.

85. Лазоренко Є. Ю. Генезис повноважень Верховного Суду у кримінальному судочинстві на прикладі України та деяких країн світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 251-254. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/64.pdf (дата звернення: 22.11.2023).

86. Лазоренко Є. Ю. До питання визначення місця і ролі Верховного Суду у правозастосовній діяльності правоохоронних органів. *Правові системи суспільства : сучасні проблеми та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20-21 листоп. 2020 р.) : у 2-х ч. Ч. 1. Львів, 2020. С. 98-102.

87. Лазоренко Є. Ю. До питання правового визначення меж застосування постанов Верховного Суду через призму існуючих процесуальних фільтрів. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали VIII заоч. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 26 листоп. 2021 р.). Чернігів, 2021. С. 162-166. URL: <http://surl.li/nnwwd> (дата звернення: 22.11.2023).

88. Лазоренко Є. Ю. Значення вказівок Верховного Суду під час нового розгляду у судах апеляційної інстанції DE IURE TA DE FACTO. *Актуальні проблеми правових наук в Євроінтеграційному вимірі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 груд. 2019 р.). Харків, 2020. С. 135-139.

89. Лазоренко Є. Ю. Значення рішень Верховного Суду у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів. *Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах* : зб. матеріалів круглого столу (м. Чернігів, 20 листоп. 2020 р.). Чернігів, 2020. С. 56-58. URL: <https://tidp.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/materialy-kruglogo-stolu-20.11.2020.pdf#page=57> (дата звернення: 22.11.2023).

90. Лазоренко Є. Ю. Значення юридичної техніки у формуванні судової практики Верховного Суду як частини кримінального та кримінального

процесуального законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 118-124. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/19.pdf (дата звернення: 22.11.2023).

91. Лазоренко Є. Ю. Особливості перегляду реабілітуючих рішень за кримінальним процесуальним законодавством України, країн Європи та Америки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 № 10. С. 274-279.

92. Лазоренко Є. Ю. Перегляд рішень судів загальної юрисдикції у касаційному порядку за кримінальними процесуальними кодексами України та республіка Польща: загальне та відмінне. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 23-24 квіт. 2020 р.) : у 2-х. т. Т. 2. Чернігів, 2020. С. 148-151. URL: <http://surl.li/nnwxw> (дата звернення: 22.11.2023).

93. Лазоренко Є. Ю. Правові межі прецедентної діяльності Верховного Суду у кримінальному процесі. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 26. С. 241-247.

94. Лазоренко Є. Ю. Прецедентні рішення касаційного суду у кримінальному судочинстві: види та значення (порівняльно-правова характеристика). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 167-175.

95. Личман Л.Г. Судовий угляд (теоретичні та цивільно-процесуальні аспекти). *Legea și Viața, Numărul*. 2014. № 2/3(266). С. 60-63.

96. Луспеник Д. Д. Внутрішнє переконання судді як елемент оцінки доказів. *Юридичний вісник України*. 2006. 28 жовт.-3 листоп. (№ 43). С. 8-9.

97. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. Київ : Атіка, 2007. 412 с.

98. Луць Л. А. Типологізація сучасних правових систем світу: відкрита лекція. Київ-Сімферополь : Логос, 2007. 23 с.

99. Ляшенко Р. Д., Киришун Ю. С. Техніка тлумачення норм права: поняття, принципи, структура. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 3(38). С. 3-7.

100. Майданик Р. Загальна характеристика судового прецеденту в праві України. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 41-50.
101. Майданик Р. А. Судовий прецедент в країнах континентального права. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 44-49.
102. Максименко Н. О. Источники уголовных законов Литовского Статута. Киев : Тип. Ун-та св. Владимира (В. И. Завадского), 1894. 187 с.
103. Малишев Б. В. Судова практика: поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського Університету права*. 2005. № 2. С. 22-27.
104. Малишев Ю. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 229 с.
105. Маринів І. І. Особливості тлумачення законів в Республіці Польща Верховним Судом та Конституційним Трибуналом. *Акт. пробл. права: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т. ім. В. Даля. Луганськ, 2011. № 20. С. 339-344.
106. Мартинович С. Правова природа Постанови Пленуму Верховного Суду України. *Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)* : матеріали наук.-практ. конф. Львів, 2005. С. 181-184.
107. Марченко А.А. Місце судового прецедента в доктрині та практиці російської імперії та СРСР. URL: <http://surl.li/npxab> (дата звернення: 22.11.2023).
108. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991-2010 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 202 с.
109. Марчук М. І. Верховний Суд Республіки Польща як правозахисна інституція. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 132-137.
110. Матат Ю. І. Роль юридичного тлумачення норм права в механізмі подолання прогалін у законодавстві. *Проблеми законності*. 2011. № 116. С. 3-9.

111. Мейендорф А. Ф. Вопрос о толковании закона и компетенция Департаментов Правительствующего Сената прежнего устройства. Санкт-Петербург : Тип. т-ва Общественная Польза, 1914. 44 с.

112. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 22.11.2023).

113. Міхеєнко М. М. Кримінально-процесуальне право Англії, Сполучених штатів Америки та Франції : навчальний посібник. У 2-х частинах. Частина I. Київ : 1969. 106 с.

114. Назаров І. В. Історичний розвиток та сучасна структура судової системи Німеччини. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 173-181.

115. Нам Г. О нормативных постановлениях Верховного Суда Республики Казахстан и вопросы практики. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38877561&pos=33;-30#pos=33;-30 (дата звернення: 22.11.2023).

116. Нестеренко А. А. Організаційно-правові основи забезпечення перегляду судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2021. 228 с.

117. Никифорак М. В., Максимюк О. Д. Історія європейського права. Практикум. Чернівці : Черн. нац. ун-т, 2021. 348 с.

118. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за вересень 2021 року / упоряд. В. В. Щепоткіна; Правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2021. 98 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/09_2021_Oglyad_KKS.pdf (дата звернення: 22.11.2023).

119. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду до ухвали від 25.05.2023 у кримінальній справі № 722/594/22. Провадження № 13-27кз23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/111192941> (дата звернення: 22.11.2023).

120. Оніщенко Н. М. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії юридичної науки. *Правова держава*. 2000. Вип. 11. С. 62-75.
121. Оніщенко О. М. Правове регулювання у фокусі сучасних реформ. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави* : матеріали VI міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 25-26 трав. 2016 р.) URL: <http://lawconf.kpi.ua/2016/paper/viewFile/8583/3554> (дата звернення: 22.11.2023).
122. Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 100-107.
123. Остаточний. Словник : *портал української мови та культури*. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=остаточний> (дата звернення: 23.11.2023).
124. Падох Я. Суди й судовий процес старої України: нарис історії. Нью-Йорк ; Париж ; Торонто, 1990. 128 с.
125. Панчук І. О. Загальні риси професійної правосвідомості суддів. *Часопис Національного університету Острозька академія. Право*. 2013. № 1 (7). С. 1-15.
126. Перечень вопросовъ, разрѣшенныхъ уголовнымъ кассационнымъ департаментомъ Правительствующего Сената съ 1893 до 1900 г. / сост. М. Шрамченко. С.-Петербург : Сенатская типография, 1900. 118 с.
127. Пилипко Є. В. Курс лекцій «Логіка» (для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей). Харків : ХНУМГ, 2013. 94 с.
128. Погребняк С. П., Уварова О. О. Судова практика: поняття та функції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 9 (35). С. 47-59.
129. Помазанов А. В. Касаційний перегляд судових рішень у цивільному процесі України : дис. ... д-ра філософії : 0.81. Київ, 2019. 252 с.
130. Попов Д. І. Філософсько-правові засади застосування природного права при здійсненні судового угляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2014. 231 с.

131. Попов Ю. Ю. Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи. Форум права. 2010. № 3. С. 351-363.

132. Порохов Е. В. Мағына және соттың тәжірибесінің жері ша қал-жағдайларға туралы алымның спораларының Қазақстан республикасының алымның құқығында. *Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты нормативтік қаулыларының заңдық сипаты мен олардын сот төрелігін жүзеге асырудағы тиімділік рөлі* : Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияның материалдар жинағы, өткізілген орны. (Алматы, 12 мамыр 2009 жыл.). Астана, 2009, 300 бет. Бет 164-171.

133. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) / Європейський суд з прав людини, 2020. 133 с.

134. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.02.2023 у справі № 735/1121/20. Провадження № 13-26кк22). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/108960086>. (дата звернення: 22.11.2023).

135. Постанова Верховного Суду від 22.03.2018 у справі № 521/11693/16-к. Провадження № 51-380км17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/72970201> (дата звернення: 22.11.2023).

136. Постанова Верховного Суду від 02.10.2018 у справі № 493/1096/15-к. Провадження № 51-2978км18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76945432> (дата звернення: 22.11.2023).

137. Постанова Верховного Суду від 11.03.2020 у справі № 331/2686/16-к. Провадження № 51-5657км19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88265254> (дата звернення: 22.11.2023).

138. Постанова Верховного Суду від 14.04.2020 у справі № 761/34909/17. Провадження № 51-10064км18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88904111> (дата звернення: 22.11.2023).

139. Постанова Верховного Суду від 22.02.2021 у справі № 754/7061/15. Провадження № 51-4584кмо18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139651> (дата звернення: 22.11.2023).

140. Постанова Верховного Суду від 04.08.2021 у справі № 712/10080/15-к. Провадження № 51-6060км19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881875> (дата звернення: 22.11.2023).

141. Постанова Верховного Суду від 09.09.2021 у справі 639/645/19. Провадження № 51-2021км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556538> (дата звернення: 22.11.2023).

142. Постанова Верховного Суду від 15.09.2021 у справі № 711/3111/19. Провадження № 51-2890км19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323> (дата звернення: 22.11.2023).

143. Постанова Верховного Суду від 23.09.2021 у справі № 158/1606/20. Провадження № 51-2809км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99890353> (дата звернення: 22.11.2023).

144. Постанова Верховного Суду від 29.09.2021 у справі № 753/21575/16-к. Провадження № 51-3036км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100068121> (дата звернення: 22.11.2023).

145. Постанова Верховного Суду від 04.10.2021 у справі № 24/86/20. Провадження № 51-1353кмо21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/100214751> (дата звернення: 22.11.2023).

146. Постанова Верховного Суду від 03.11.2021 у справі № 333/1808/19. Провадження № 51-2821км21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/100885054> (дата звернення: 22.11.2023).

147. Постанова Верховного Суду від 14.09.2022 у справі № 712/3027/15-к. Провадження № 51-271км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106315499> (дата звернення: 22.11.2023).

148. Постанова Верховного Суду від 18.10.2022 у справі № 520/15140/17. Провадження № 51-1043км22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/106940521> (дата звернення: 22.11.2023).

149. Постанова Верховного Суду у від 07.11.2022 у справі № 740/1179/19. Провадження № 51-5759км21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/107291874> (дата звернення: 22.11.2023).

150. Постанова Верховного Суду від 21.03.2023 у справі № 753/16743/18. Провадження № 51-1407км21. URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/109855138?q=\"%20344%2F2995%2F15-к\"](https://verdictum.ligazakon.net/document/109855138?q=\) (дата звернення: 22.11.2023).

151. Постанова Верховного Суду від 03.04.2023 у справі № 367/1335/21. Провадження № 51-2448км22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110175762> (дата звернення: 22.11.2023).

152. Постанова Верховного Суду від 19.04.2023 у справі № 606/719/21. Провадження № 51-1261км23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110367801> (дата звернення: 22.11.2023).

153. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка; упоряд. П. П. Пилипчук. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 408 с.

154. Потильчак Б. О. Верховний Суд Української РСР у 1913-1945рр.: організаційна діяльність, касаційна та наглядова практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 240 с.

155. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#o129> (дата звернення: 22.11.2023).

156. Про нормотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

157. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994. № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

158. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та

11 до Конвенції : Закон України від. 17.07.1997. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text> (дата звернення: 21.11.2023).

159. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010. № 2453-VI. (в редакції чинній станом на 07.07.2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/s.how/2453-17/ed20100803#Text>. (дата звернення: 21.11.2023).

160. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010. № 2453-VI. (в редакції чинній станом на 01.05.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/ed20160602#Text> (дата звернення 21.10.2022).

161. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. (в редакції чинній станом на 02.06.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20160602#Text> (дата звернення: 21.11.2023).

162. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. (в редакції чинній станом на 23.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20221223#Text> (дата звернення: 21.11.2023).

163. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002. № 3019-III. (в редакції чинній станом на 07.02.2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14/ed20020207#o227> (дата звернення 22.11.2023).

164. Про судоустрій України : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05.06.1981. № 2022-X. (в редакції чинній станом на 05.07.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10/ed20010705#o251>. (дата звернення 22.11.2023).

165. Про судоустрій України : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05.06.1981. № 2022-X. (в редакції чинній станом на 29.11.2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10/ed20001129#o289> (дата звернення 22.11.2023).

166. Пушняк О. В. Дія у часі судового прецеденту: досвід США. *Теорія і практика правознавства*. 2019. Вип. 1(15). С. 1-25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deystvie-vo-vremeni-sudebnogo-pretsedenta-opyt-ssha> (дата звернення 22.11.2023).

167. Пушняк О. В. Питання дії права в часі при подоланні прогалин у законодавстві. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. С. 1-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_4 (дата звернення 22.11.2023).

168. Пушняк О. В. Темпоральна дія положень загального характеру актів судових органів. *Форум права*. 2014. № 4. С. 293-296. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_52 (дата звернення 22.11.2023).

169. Пушняк О. В. Темпоральна дія судових правоположень в Україні. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 8-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_3 (дата звернення 22.11.2023).

170. Пушняк О. В. Ультраактивна дія в часі нормативно-правових актів. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. Вип. 9. С. 153-159.

171. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

172. Регламент Пленуму Верховного Суду від 30.11.2017. № 1. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/reglamentp (дата звернення 22.11.2023).

173. Решения уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената. Москва, 1910. 54 с.

174. Ригіна О. М. Верховний Суд США: становлення, особливості компетенції та роль у формуванні конституційного ладу держави (1787 – кінець XX ст.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2009. 231 с.

175. Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2022 у справі № 3-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#n62> (дата звернення 22.11.2023).

176. Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 3 ч. 2 ст. 18, ст. 32, 33, 34, 35, 36, 37,

пп. 5 п. 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» (справа про Касаційний суд України) від 11.12.2003 у справі № 20-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-03/ed20040421#Text> (дата звернення 22.11.2023).

177. Росік Т. В. Роль судової практики в сучасні правотворчості: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 238 с.

178. Савчин М. Методологія порівняльного правознавства у контексті зближення правових культур та соціогуманітарного виміру права. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку* : зб. наук. ст. / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна. Київ: ІДП ім. В. М. Корецького НАНУ, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Київський університет права НАНУ, 2006. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5229> (дата звернення 22.11.2023).

179. Святоцкий О. Ratio Decidendi або актуальність запровадження судового прецеденту. *Голос України* : веб-сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/323313> (дата звернення 23.11.2023).

180. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного Суду України як найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4. С. 75-90.

181. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. для вузів. Харків : Консум, 2001. 656 с.

182. Скрипник Д. О. Правові позиції Верховного Суду у кримінальному провадженні: поняття, ознаки та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 215-218. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/58.pdf (дата звернення 23.11.2023).

183. Скрипник Д. О. Теоретичні та практичні аспекти правових позицій Верховного Суду у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081. Одеса, 2023. 229 с.

184. Слабченко М. Є. Соціально-правова організація Січи Запорізької. *Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права*. Вип. 3 / за заг. ред. Н. П. Василенка. Київ : Українська Академія Наук, 1927. С. 203-340.
185. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. Київ : МАУП, 2003. 128 с.
186. Слотвінська Н. Д. Система й види судової практики. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 5. С. 12-19.
187. Слотвінська Н. Д. Судова практика як джерело практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 203 с.
188. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Судоустройство – судопроизводство / 4-е изд., доп. и испр. Санкт-Петербург : Тип. М. Стасулявича, 1913. 680 с.
189. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 / Народний комісаріат юстиції. Киев : Печатня С. П. Яковлева, 1919. 580 с.
190. Скорина Л. П. Латинсько-український, українсько-латинський словник. Київ : Обереги, 2004. 448 с.
191. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. : С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
192. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. : С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
193. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. Кн. 2 / за ред. : С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 568 с.
194. Судебные уставы 20 ноября 1864 года : с изложением рассуждений, на коих они основаны : в 2-х ч. Ч. 2 : Устав уголовного судопроизводства. / Государственная канцелярия. Санкт-Петербург, 1867. 523 с.

195. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за заг. ред. І. Б. Усенко. Київ : Наукова думка, 2014. 505 с.

196. Сулейменова Г. Ж. Роль и значение нормативных постановлений Верховного суда РК. *Судебная власть в Республике Казахстан: история и перспективы* : сб. науч. ст. Караганда : КарГУ, 2003. С. 68-86. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38018571&pos=6;-107#pos=6;-107 (дата звернення: 23.11.2023).

197. Тлембаева Ж. У. О правовой природе нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан и возможности отнесения их к актам прецедентного права. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35210895&pos=6;-106#pos=6;-106 (дата звернення: 23.11.2023).

198. Токпаева Д. М. К вопросу о нормативных постановлениях верховного суда, как форме (источнику) права. *Сборник материалов с конференции Действующее право Республики Казахстан : проблемы, тенденции, перспективы.* Астана, 2010. URL: <https://articlekz.com/article/7541> (дата звернення: 23.11.2023).

199. Туркіна І. Є. Типології правових систем і роль органів судової системи в механізмі держави. *Теоретичні та прикладні питання державотворення.* 2012. Вип. 10. С. 64-76.

200. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 06.10.2022 у справі № 369/13131/18. Провадження № 13-35кц22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/106940568> (дата звернення: 23.11.2023).

201. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 25.05.2023 у справі № 722/594/22. Провадження № 13-27кц23. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/111460562> (дата звернення: 23.11.2023).

202. Ухвала Верховного Суду від 28.01.2020 у справі № 570/2835/16-к. Провадження № 51-1936км18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87454049> (дата звернення: 23.11.2023).

203. Ухвала Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 663/267/19. Провадження № 51-3344км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005607> (дата звернення: 23.11.2023).

204. Ухвала Верховного Суду від 21.12.2021 у справі № 757/27041/21-к. Провадження № 51-3781км21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102149757> (дата звернення: 23.11.2023).

205. Ухвала Верховного Суду від 23.05.2022 у справі № 991/8555/21. Провадження № 51-1465ск22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104415017> (дата звернення: 23.11.2023).

206. Ухвала Верховного Суду від 28.03.2023 у справі № 722/594/22. Провадження № 51-3186км22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110395917> (дата звернення: 23.11.2023).

207. Ухвала Верховного Суду від 13.07.2023 у справі № 751/3856/21. Провадження № 51-88км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112175889> (дата звернення: 23.11.2023).

208. Ухвала Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 10.06.2021 у справі № 663/267/19. Провадження № 51-3344кмо20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/97628590> (дата звернення: 23.11.2023).

209. Ухвала Дніпропетровського апеляційного суду від 09.06.2022 у справі № 215/3325/17. Провадження № 11-кп/803/54/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/104894465> (дата звернення: 23.11.2023).

210. Ухвала Київського апеляційного суду від 17.11.2021 у справі № 761/37510/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/101774622> (дата звернення: 23.11.2023).

211. Ухвала Київського апеляційного суду від 29.09.2022 у справі № 759/12034/20. Провадження № 11-кп/824/1113/2022. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/106914696> (дата звернення: 23.11.2023).

212. Учережденія Правительствующего Сената. *Сводъ законовъ Россійской имперіи*. Т. 1, ч. 2 : Сводъ учережденій государственныхъ. Санкт-Перебургъ : Тип.

Второго Отделения Собственной его императорского величества Канцелярии, 1857. Кн. 3. С. 1-125[129-253]. URL: <https://www.prlib.ru/item/1057246> (дата звернення 27.11.2023).

213. Фесенко Л. І. Правовий статус Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у системі судового устрою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2011. 22 с.

214. Філософія права : навч.-метод. посіб. / О. О. Бандура та ін. ; за ред. М. В. Костицького. Київ : КНУВС, 2007. 160 с. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/filosofia-30012017/lection/lec3.html> (дата звернення: 23.11.2023).

215. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди ; гол. редкол. : В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

216. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства : 2-х т. Т. 1. Санкт-Петербург : Тип. М. Стасюлевича, 1896. 596 с.

217. Форма. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 10 : Т-Ф. Київ : Наука думка, 1979. С. 617. URL: <http://sum.in.ua/s/Forma> (дата звернення: 23.11.2023).

218. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Київ, 2006. 20 с.

219. Цал-Цалко Ю. Ю. Роль Верховного Суду України в системі перегляду судових рішень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2014. Вип. 26. С. 86-89.

220. Цивільний процес України : академічний курс. / за ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. 848 с.

221. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практ. коментар / С. С. Бичкова та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ : Атіка, 2008. 840 с.

222. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практ. коментар зі змінами та доповненнями станом на 10.04.2007 р. : у 2 т. Т. 1 / заг. ред. С. Я. Фурса. Київ : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. 915 с.

223. Шацька Б. І. Судовий прецедент: форми обходу. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 77-83.
224. Шацька Б. І. Судовий прецедент в Україні: тенденції новітньої практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 1. С. 18-21.
225. Шевчук С. Судова правотворчість світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с. *Бібліотека електронних підручників* : веб-сайт. URL: <http://surl.li/npxsc> (дата звернення: 24.11.2023).
226. Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції. *Верховний Суд України* : веб сайт. URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/96d2874f40bf97acc225764000495b7e?OpenDocument&Click=> (дата звернення: 24.11.2023).
227. Шейнин Х. Б. Руководящие разъяснения Верховного Суда СССР - важное средство укрепления социалистической законности. *Верховный Суд СССР. Статьи и очерки о деятельности за 1924-1974* / под ред. : Л. Н. Смирнова., В. В. Куликова, Б. С. Никифорова. Москва, 1974. URL: <https://wysotsky.com/0009/523.htm> (дата звернення: 24.11.2023).
228. Шепеляк О. М. Логіка : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Фенікс, 2015. 256 с.
229. Шутак І. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 63. С. 37-45.
230. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5 : П-С / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. 736 с.
231. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 6 : Т-Я / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 768 с.
232. Яворська В. Періоди нормативного визначення юридичної природи актів судового тлумачення. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 238-243.

233. 44 LIQUORMART, INC., et al. v. RHODE ISLAND et al. certiorari to the United States court of appeals for the first circuit No. 94–1140. Argued November 1, 1995. Decided May 13, 1996. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/484/case.pdf> (date of access: 24.11.2023).

234. Abdelatif M. Rétroactivité de la loi. URL: <http://surl.li/nmvr> (date d'accès: 24.11.2023).

235. Administration of Justice Act 1960. 8 & 9 ELIZ. 2 CH. 65. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1960/65/pdfs/ukpga_19600065_en.pdf (date of access: 24.11.2023).

236. Alexander L. Precedent. *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory* / ed. by D. Patterson. 2nd ed. Chichester : Blackwell Publishing, 2010. P. 493-503. (date of access: 24.11.2023).

237. Alexy R., Dreier R. Precedent in the Federal Republic of Germany. *Interpreting precedents : a comparative study. Applied legal philosophy* / ed. by D. Neil MacCormick and Robert S. Summers. Great Britain by Galliard (Printers) Ltd, Great Yarmouth, 1997. 48 p.

238. Archer P. The Queen's Courts. Baltimore : Penguin Books, 1956. 288 p.

239. Arrêt Affaire Radio France et autres c. France. Requête no 53984/00. 30 mars 2004 URL: https://www.concernedhistorians.org/content_files/file/le/37.pdf (date d'accès: 24.11.2023).

240. Atwill N. France. *The Impact of Law on Domestic Judgments*. March 2010. Washington : The Law Library of Congress ; Global Legal Research Directorate. P. 33-38. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llglrd/2013417620/2013417620.pdf> (date of access: 24.11.2023).

241. Bentham J. Truth versus Ashhurst, or, Law as it is contrasted with what it is said to be: written in December 1792 and now first published. London : Printed by T. Moses, 1823. 16 p. URL: <https://nla.gov.au/nla.obj-2903503249/view?partId=nla.obj-2903503494#page/n10/mode/1up> (date of access: 24.11.2023).

242. Bergel J.-L. Théorie générale du Droit. Paris : Dalloz, 1989. 367 p.

243. BMW of North America, inc. v. gore certiorari to the supreme court of Alabama No. 94–896. Argued October 11, 1995. Decided May 20, 1996. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/559/case.pdf> (date of access: 24.11.2023).

244. Bojańczyk A. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2013 r. Sygn. IV KK 77/13. *Prokuratura i prawo*. 2016. № 7-8. S. 255-263.

245. Boustany M. Le droit continental – droit écrit. *Les Grands systèmes Juridiques Contemporains* : actes du Colloque international. (Kaslik, 11-12 février 2016). Kaslik : Pusek, impr 2016. Vol. 1. P. 31-36.

246. Bulletins des arrêts des chambres civiles et de la chambre criminelle. URL: <https://www.courdecassation.fr/kiosque/bulletins-des-arrets-des-chambres-civiles-et-de-la-chambre-criminelle>. (date d'accès: 24.11.2023).

247. Burnham W. Introduction to the Law and Legal System of the United States. American Casebook Series and Other Coursebooks. 3rd ed. : West Group, 2002. 625 p.

248. Case of Del Río Prada v. Spain № 42750/09. Judgment The European Court of Human Rights. 21 October 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-127697"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (date of access: 24.11.2023).

249. Chapuis L. Représentation discursive des pairs et ethos dans les arrêts de la Cour de cassation française. *Thélème-Revista Complutense de Estudios Franceses*. 2013. Vol 28. P. 73-89.

250. Code de l'organisation judiciaire du 03.07.1967. ART. 5 de la loi 67523. URL: <http://surl.li/nmzuz> (date d'accès: 24.11.2023).

251. Code de procédure pénale de 08.04.1958. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006151916/ (date d'accès: 24.11.2023).

252. Codul de procedură penală. LEGE nr. 135 din 1 iulie 2010. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/120609> (data accesului: 24.11.2023).

253. Constitution de la République française, du 4 octobre 1958. Version en vigueur au 24 novembre 2023. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356/> (date d'accès: 24.11.2023).

254. Constitution of the United States of America, as Amended, Unratified Amendments, Analytical Index. Washigton : United States Government prinring Office, 2007. 85 p.

255. Constitutional Reform Act 2005. Chapter 4. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/4/contents> (date of access: 24.11.2023).

256. Cooper v. Oklahoma certiorari to the court of criminal appeals of Oklahoma № 95-5207. Argued January 17. 1996. Decided April 16. 1996. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/348/case.pdf> (date of access: 24.11.2023).

257. Coudrais M. Pour une synthèse entre technique juridique et justice ou le nécessaire abandon de la séparation des fins et des moyens. *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*. 2009. Vol. 62, № 1. P. 91-106.

258. Cour de cassation saisie pour avis 12 décembre 2011. 11-00.007. Publié au bulletin 2011. Avis № 9. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000025553225/> (date d'accès: 24.11.2023).

259. Cour de cassation saisie pour avis du 14 juin 1993. 09-30.006. Publié au bulletin 1993. Avis № 5. P. 7. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007031186/> (date d'accès: 24.11.2023).

260. Cour de cassation saisie pour avis du 27 avril 2000. 02-00.004. Publié au bulletin 2000. Avis № 2. P. 3. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007043406/> (date d'accès: 24.11.2023).

261. Courts Act 1971. Charpter 23. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/23/enacted> (date of access: 24.11.2023).

262. Criminal Appeal Act 1968. Chapter 19. 8th May 1968. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/19> (date of access: 24.11.2023).
263. Criminal Justice and Courts Act 2015. Chapter 2. 12th February 2015. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/2> (date of access: 24.11.2023).
264. Cross R., Harris J. W. Precedent in English law. Oxford : Clarendon Press, 1961. 268 p.
265. David R., Brierley J. E. Major Legal Systems in the World Today : An Introduction to the Comparative Study of Law. London : Stevens & Sons, 1985. xvi, 624 p.
266. De Theux A., Kovalovszky I., & Bernard N. (Eds.) Précis de méthodologie juridique: les sources documentaires du droit. Bruxelles: Presses de l'Université Saint-Louis, 1995. 750 p. URL: <https://books.openedition.org/pusl/4154> (date d'accès: 24.11.2023).
267. Décision le Conseil constitutionnel n 2010-14/22 QPC du 30 juillet 2010. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2010/201014_22QPC.htm (date d'accès: 24.11.2023).
268. Decision no. 96-377 DC of 16 July 1996. Act to strengthen enforcement measures to combat terrorism and violence against holders of public office or public service functions and to enact measures relating to the criminal investigation police. Constitutional Council. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/1996/96377DC.htm> (date of access: 24.11.2023).
269. Decision no. 98-408 DC of 22 January 1999. Treaty laying down the Statute of the International Criminal Court. Constitutional Council. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/1999/98408DC.htm> (date of access: 24.11.2023).
270. Decizia nr. 23/2022. Dosar nr. 470/1/2022. Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept Înalta curte de casație și justiție, pronunțată în ședință publică astăzi, 4 mai 2022. Publicat în Monitorul Oficial. Partea I nr. 665 din 04 iulie 2022. URL: <http://www.scj.ro/1093/Detalii->

jurisprudenta?customQuery%5B0%5D.Key=id&customQuery%5B0%5D.Value=192119#highlight=## (data accesului: 24.11.2023).

271. Der Gemeinsame Senat der obersten Gerichtshöfe des Bundes. URL: https://www.bundesgerichtshof.de/DE/DasGericht/Organisation/Senate/GemeinsamerSenat/gemeinsamerSenat_node.html#:~:text=Der%20Gemeinsame%20Senat%20der%20obersten,und%20das%20Bundessozialgericht%20in%20Kassel (zugriffsdatum: 24.11.2023).

272. *Desist v. United States*. 394 U.S. 244. 1969. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/394/244/#246> (date of access: 24.11.2023).

273. Deutsches Richtergesetz: 08.09.1961. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/drigr/BJNR016650961.html> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

274. Dikson B. *A Hard Act to Follow: the Bingham court 2000-8*. The Judicial House of Lords: 1870-2009 / ed. : L. Blom-Cooper, B. Dickson, G. Drewry. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2009. P. 255-276.

275. Dudka K. (red.). *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Wyd. II. Wolters Kluwer, 2020. 1696 s.

276. *Ejusdem generis*. *Wex* is a free legal dictionary and encyclopedia. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/ejusdem_generis (date of access: 24.11.2023).

277. Ely J. H. *Democracy and Distrust : A Theory of Judicial Review*. Cambridge : Harvard University Press, 1980. 280 p.

278. *Fernandez v. California* certiorari to the Court of appeal of California. Second appellate district № 12-7822. Argued November 13. 2013. Decided February 25. 2014. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/571/12-7822/case.pdf> (date of access: 24.11.2023).

279. *Fletcher v. Peck*. 10 U.S. 6 Cranch 87 87. 1810. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/10/87/> (date of access: 24.11.2023).

280. *Fuller v. Alaska*. 393 U.S. 80. 1968. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/393/80/> (date of access: 24.11.2023).

281. Garreau D., N’Guyen M., Merad S. La saisine pour avis des juridictions suprêmes le 12.07.2018. URL: <https://www.seban-associes.avocat.fr/la-saisine-pour-avis-des-juridictions-supremes/> (date d'accès: 24.11.2023).

282. George W. Keeton *The elementary principles of Jurisprudence*. London : A.W.C. Black, LTD. 1930. 325 p.

283. Gerichtsverfassungsgesetz vom 12.09.1950. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/gvg/GVG.pdf> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

284. Gesetz zur Wahrung der Einheitlichkeit der Rechtsprechung der obersten Gerichtshöfe des Bundes vom 19.06.1968. Das zuletzt durch Artikel 144 der Verordnung vom 31.08.2015. URL: <http://surl.li/nndpi> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

285. Gesetz zur Wiederherstellung der Rechtseinheit auf dem Gebiete der Gerichtsverfassung, der bürgerlichen Rechtspflege, des Strafverfahrens und des Kostenrechts v. 12.9.1950. *Bundesgesetzblatt* № 40 Ss. 455-676. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27I_1950_40_inhaltsverz%27%5D#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl150s0455.pdf%27%5D__1701097863051 (zugriffsdatum: 24.11.2023).

286. Grochowski M., Rzucidło-Grochowska I. *Uzasadnienia rozstrzygnięć Sądu Najwyższego w sprawach karnych*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2015. 576 s.

287. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23.05.1949. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

288. *Guide de la rédaction en motivation enrichie la Cour de cassation*. Paris, 2023. URL: <http://surl.li/nndya> (date d'accès: 24.11.2023).

289. Halpérin J.-L. Les styles judiciaires, des traditions nationales? *Droit et société*. 2015/3. (№ 91). P. 491-504. URL: <https://www.cairn.info/revue-droit-et-societe1-2015-3-page-491.htm> (date d'accès: 24.11.2023).

290. Hammer Stephen J. Retroactivity and restraint : an anglo-american comparison. *Harvard Journal of Law and Public Policy*. 2018. Vol. 41, № 1. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3099647 (date of access: 24.11.2023).

291. Hart H. L. A. *The Concept of Law*. Second ed. Oxford : Clarendon Press, 1994. 325 p.
292. Hunt M. "A" Level Law in a Nutshell. First ed. London, 1997. 184 p.
293. *Hutto v. Davis*. 454 U.S. 370. 1982. United States Supreme Court. № 81-23. URL: <https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/454/370.html> (date of access: 24.11.2023).
294. *Janus v. American Federation of State, County, and Municipal Employees*. URL: <https://www.oyez.org/cases/2017/16-1466> (date of access: 24.11.2023).
295. *Judgment R v Reeves Taylor (AP) (Appellant) v Crown Prosecution Service (Respondent)*. 13 November 2019. Neutral citation number 2019. UKSC 51. Case ID UKSC 2019/0028. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0028-judgment.pdf> (date of access: 24.11.2023).
296. Kalarash A. Radziecki okres instytucjonalizacji funkcji Sądu Najwyższego w Ukrainie SRR. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). P. 214-222.
297. *Kaley et Vir v. United States certiorari to the United States court of appeals for the Eleventh circuit* № 12-464. Argued October 16, 2013. Decided February 25, 2014. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/571/12-464/case.pdf> (date of access: 24.11.2023).
298. *Katz v. United States*. URL: <https://caselaw.findlaw.com/court/us-supreme-court/389/347.html> (date of access: 24.11.2023).
299. Kay Richard S. Retroactivity and Prospectivity of Judgments in American Law. *American Journal of Comparative Law*. 2014. Vol. 62. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2467630 (date of access: 24.11.2023).
300. *Knüller (Publishing, Printing and Promotions) Ltd v DPP*. 14 June 1972 A.C. 435 House of Lords. URL: <https://ru.scribd.com/document/326063294/Knuller-v-DPP> (date of access: 24.11.2023).
301. Kodeks postępowania karnego : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997. № 89. Poz. 555. URL:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (data dostępu: 24.11.2023).

302. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (data dostępu: 24.11.2023).

303. Kozel R. J. The Scope of Precedent. *Michigan Law Review*. 2014. Vol. 113, № 2. P. 179-230.

304. La déclaration des droits de l'homme et du citoyen 26.08.1798. URL: <https://www.education.gouv.fr/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-du-26-aout-1789-10544>. (date d'accès: 24.11.2023).

305. Lazorenko Y. Określenie granic stosowania orzeczeń sądu najwyższego w postępowaniach karnych na Ukrainie I na świecie. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 5 (41), Vol. 1. S. 224-231. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/6977> (data dostępu: 24.11.2023).

306. Le mystère de la publication des arrêts de la Cour de cassation. URL: <https://actu.dalloz-etudiant.fr/le-billet/article/le-mystere-de-la-publication-des-arrets-de-la-cour-de-cassation/h/a55da57d60fbb90ab2b220ece8956527.html>. (date d'accès: 24.11.2023).

307. Lee v. Florida. 392 U.S. 378. 1968. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/392/378/> (date of access: 24.11.2023).

308. Les principes de la justice française. URL: <https://www.vie-publique.fr/fiches/38066-la-justice-est-elle-retroactive> (date d'accès: 24.11.2023).

309. Leszczyński L. Implementing Prior Judicial Decisions as Precedents: the Context of Application and Justification. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue internationale de Sémiotique juridique*. 2020. Vol. 33. P. 231-244. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-019-09674-9> (date of access: 24.11.2023).

310. Lewis S. Precedent and the Rule of Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2021. Vol. 41, Issue 4. P. 873-898. URL: <https://academic.oup.com/ojls/article/41/4/873/6161245> (date of access: 24.11.2023).

311. *Linkletter v. Walker*. 381 U.S. 618. 1965. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/381/618/> (date of access: 24.11.2023).
312. Loi organique № 13/010 du 19.02.2013 relative à la procédure devant la Cour de cassation. URL: <http://surl.li/nnief> (date d'accès: 24.11.2023).
313. Lord Reid Opinion in *Knulier v DPP* 1973. AC 435 House of Lords. URL: <https://e-lawresources.co.uk/Knuller-v-DPP.php> (date of access: 24.11.2023).
314. *Marbury v. Madison*. 5 U.S. 1 Cranch 137 137. 1803. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/> (date of access: 24.11.2023).
315. *Miranda v. Arizona*. 384 U.S. 436. 1966 : Justia US Supreme Court. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/436/> (date of access: 24.11.2023).
316. Morawski L., Zirk-Sadowski M. Precedent in Poland. Interpreting precedents: a comparative study / ed. : D. Neil MacCormick and Robert S. Summers. Great Yarmouth : Galliard Ltd. 1997. 585 p.
317. Murali T. Judicial precedent is a source of Law. URL: <https://blog.ipleaders.in/judicial-precedent-source-law/> (date of access: 24.11.2023).
318. Murrill, J. Brandon The Supreme Court's Overruling of Constitutional Precedent. *Congressional Research Service*. 2018. September 24. P. 1-51. URL: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R45319.pdf> (date of access: 24.11.2023).
319. *Nardone v. United States*. 308 U.S. 338. 1939 : Casetext : Smarter Legal Research. URL: <https://casetext.com/case/nardone-v-united-states> (date of access: 24.11.2023).
320. Negru V. Tehnici specifice precedentului în dreptul continental. *Revista Națională de Drept*. 2014. № 5(163). P. 58-61. URL: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/43575 (data accesului: 24.11.2023).
321. Postanowienie Sądzie Najwyższym z 26.05.2020 r. I KZP 14/19. Osnkw 2020/6. URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/i%20kzp%2014-19.pdf> (data dostępu: 24.11.2023).
322. Postanowienie składu siedmiu sędziów z dnia 27 stycznia 2009 r. I KZP 24/08. Osnkw 2009. z. 3. poz. 20. URL: <http://surl.li/nnklz> (data dostępu: 24.11.2023).
323. Pozner R. A. *How Judges Think*. Harvard University press, 2010. 400 p.

324. Practice statement (Judicial Precedent). House of Lords. 1 W.L.R. 1234. 1966. July 26. URL: <http://www.uniset.ca/other/cs2/19661WLR1234.html> (date of access: 24.11.2023).

325. Princy A. F. Importance Of Judicial Precedent – A Comparative Analysis. *Legal Service India: e-journal*. URL: <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-4751-importance-of-judicial-precedent-a-comparative-analysis.html>. (date of access: 24.11.2023).

326. Privind organizarea judiciară: Lege Parlamentul României № 304 din 15 noiembrie 2022. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/261410> (data accesului: 24.11.2023).

327. Prymuszała R. Sąd Najwyższy - czy w Polsce jest prawo precedensowe? URL: <http://e-magazynadwokat.pl/sad-najwyzszy-czy-w-polsce> (data dostępu: 24.11.2023).

328. R v Shivpuri. 1986. UKHL 2 (15 May 1986). URL: <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1986/2.html> (date of access: 24.11.2023).

329. Regulament din 14 martie 2023 privind organizarea și funcționarea administrativă a Înaltei Curți de Casație și Justiție. *Monitorul oficial*. 2023. 3 aprilie. (№ 274). URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/266535> (data accesului: 24.11.2023).

330. Regulamin Sądu Najwyższego Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Poz. 1489 z dnia 14 lipca 2022 r. URL: https://www.sn.pl/osadzienajwyzszym/SiteAssets/Lists/Status_prawny/AllItems/regulamin%20SN-DzU.pdf (data dostępu: 24.11.2023).

331. Rule of the Supreme Court of The United States. Adopted December 5, 2022. Effective January 1, 2023. URL: <https://www.supremecourt.gov/filingandrules/2023RulesoftheCourt.pdf> (date of access: 24.11.2023).

332. Rutledge v. United States certiorari to the United States court of appeals for the seventh circuit № 94-8769. Argued November 27, 1995. Decided March 27, 1996.

URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/292/case.pdf> (date of access: 24.11.2023).

333. Schleswig-Holsteinische Rechtsanwaltskammer : präzedenzfälle beeinflussen Gerichtsurteile – Deutsches Recht keine musterfälle. URL: <https://www.rak-sh.de/rechtstipps/06-03-2015-praezedenzfaelle-beeinflussen-gerichtsurteile-deutsches-recht-kennt-keine-musterfaelle/> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

334. Schönberger Ch. Höchststrichterliche Rechtsfindung und Auslegunggerichtlicher Entscheidungen : referat von Professor Dr. Christoph Schönberger. URL: <http://surl.li/nnlii> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

335. Shevchuk S. Normative Acts of Judicial Power: The Evolution of Views in Ukrainian Jurisprudence. *Law of Ukraine*. 2013. № 1. P. 121-139.

336. Sierakowski P. Kasacja w świetle noweli z dnia 27 września 2013 r. *Prokuratura i prawo*. 2015. № 10. S. 79-90.

337. Silverthorne Lumber Co. v. United States. 251 U.S. 385. URL: <https://www.courtlistener.com/opinion/99506/silverthorne-lumber-co-v-united-states/> (date of access: 24.11.2023).

338. Sobarzo A. R. Bases para una teoría del precedente judicial. URL: <https://www.te.gob.mx/eje/media/pdf/de545e586eefca9.pdf> (fecha de acceso: 24.11.2023).

339. Stainer P., König D. The Concept of Stare Decisis in the German Legal System – a Systematically Inconsistent Concept with High Factual Importance. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2018. Vol 27, № 1. P. 121-130. URL: <https://journals.umcs.pl/sil/article/view/6610> (date of access: 24.11.2023).

340. Strafprozeßordnung Ausfertigungsdatum vom 12.09.1950. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/StPO.pdf> (zugriffsdatum: 24.11.2023).

341. Strafprozeßordnung vom 01.02.1877 RGBI. S. 253 durch Art. 9 d. G v. 12.09.1950 I 455. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.pdf (zugriffsdatum: 24.11.2023).

342. Supreme Court Act 1981. Chapter 54. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/54/pdfs/ukpga_19810054_en.pdf (date of access: 24.11.2023).

343. Szczucki K. Ustawa o Sądzie Najwyższym : komentarz, wyd. II. Wolters Kluwer Polska, 2020. 560 s. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze/ustawa-o-sadzie-najwyzszym-komentarz-wyd-ii-587773040/> (data dostępu: 24.11.2023).

344. Szulakiewicz M. Granice jako problem współczesnej. URL: <http://www.granice.umk.pl/glowna.html> (data dostępu: 24.11.2023).

345. The Federal court system in The United States. Article III Judges Division. 2nd edition. Washington, DC. 20544, 2001. 60 p.

346. The Federalist Papers (Selections) / Alexander Hamilton, James Madison, John Jay. Chalidze Publications Benson. Vermont. USA, 1990. 329 p.

347. The Law Lords' response to the Government's consultation paper on Constitutional reform: a Supreme Court for the United Kingdom / Hose of Lord's. CP 11/03. July 2003. URL: <http://surl.li/nmmmi> (date of access: 24.11.2023).

348. The Supreme Court Rules. Supreme Court of the United Kingdom. 2009. № 1603. (L.17). URL: https://www.supremecourt.uk/docs/uksc_rules_2009.pdf (date of access: 24.11.2023).

349. The Supreme Court of Judicature Act 1873 ; with rules of procedure, oranged for notes and ready reference, introductory epitome, and complete index, by T. Preston. London : William Amer, Law bookseller and publisher, 1873. 217 p.

350. TK L. Kieresa Zdanie odrębne sędziego do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2020 r. Sygn. akt U 2/20. URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/view/sprawa.xhtml?&pokaz=dokumenty&sygnatura=U%202/20> (data dostępu: 24.11.2023).

351. Tobor Z., Zeifert M. How Polish Courts Use Previous Judicial Decisions? *Studia Iuridica Lublinensia*. 2018. Vol. 27, № 1. P. 191-203. URL: <https://journals.umcs.pl/sil/article/view/6619> (date of access: 24.11.2023).

352. Tocqueville A. Democracy in America. English Edition. Vol. 1. Liberty Fund, 2012. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/democracy-in-america-english-edition-vol-1> (date of access: 24.11.2023).

353. Troer M., Grzegorzczak C. Precedent in France. Interpreting precedents : a comparative study / ed. : by D. Neil MacCormick and Robert S. Summers. Great Yarmouth : Galliard (Printers) Ltd, 1997. 585 p.

354. U.S. Code. Chapter 81 - Supreme Court. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/part-IV/chapter-81> (date of access: 25.11.2023).

355. U.S. Supreme Court Opinions by Volume. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/volume/> (date of access: 25.11.2023).

356. Uchwała Sądu Najwyższego z 10.10.2019. I NSNZP 1/19. LEX № 2729315. URL: <http://surl.li/nnuis> (data dostępu: 25.11.2023).

357. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2019 r. Sygn. akt I KZP 1/19. URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/i%20kzp%201-19.pdf> (data dostępu: 25.11.2023).

358. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2019 r. Sygn. akt I KZP 3/19. URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/i%20kzp%203-19.pdf> (data dostępu: 25.11.2023).

359. United States v. Armstrong et al. certiorari to the united states court of appeals for the ninth circuit № 95-157. Argued February 26, 1996. Decided May 13, 1996. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/456/case.pdf> (date of access: 25.11.2023).

360. Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20022402052/T/D20022052L.pdf> (data dostępu: 25.11.2023).

361. Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000005/T/D20180005L.pdf> (data dostępu: 25.11.2023).

362. Vaquero Á. N. Constitutive rules of precedent: a non-prescriptivist account of stare decisis. *Journal for constitutional theory and philosophy of law*. 2022. № 46. URL: <https://journals.openedition.org/revus/8560#tocto1n2> (date of access: 25.11.2023).

363. Wagner-Döbler R., Lothar Ph. Präjudizien in der Rechtsprechung. Statistische Untersuchungen anhand der Zitierpraxis deutscher Gerichte. *Rechtstheorie: zeitschrift für Logik und juristische Methodenlehre, Rechtsinformatik, Kommunikationsforschung, Normen- und Handlungstheorie, Soziologie und Philosophie des Rechts*, 1992. Vol. 23. P. 228-241.

364. Wells M. French and American Judicial Opinions. *Yale Journal of International Law*. 1994. Vol. 19. P. 81-133. URL: <https://openyls.law.yale.edu/handle/20.500.13051/6315> (date of access: 24.11.2023).

365. Warren S., Brandeis L. The Right to Privacy. *Harvard Law Review*. IV (5) (December 15, 1890): 193–220. URL: <https://www.jstor.org/stable/1321160> date of access: 25.11.2023).

366. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2012 r. IV CSK 151/12. LEX/el 2014. URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/IV%20CSK%20151-12-1.pdf> (data dostępu: 24.11.2023).

367. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20.04.2020 sygn. akt U 2/20 URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/u-2-20-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-523036694> (data dostępu: 24.11.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Лазоренко Є. Ю. Особливості перегляду реабілітуючих рішень за кримінальним процесуальним законодавством України, країн Європи та Америки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020 № 10. С. 274-279. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.47>.
2. Lazorenko Y. Określenie granic stosowania orzeczeń sądu najwyższego w postępowaniach karnych na Ukrainie I na świecie. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 5 (41) vol. 1. S. 224-231. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.32>.
3. Лазоренко Є. Ю. Генезис повноважень Верховного Суду у кримінальному судочинстві на прикладі України та деяких країн світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 251-254. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.25.14>.
4. Лазоренко Є. Ю. Визначення темпоральних та суб'єктних меж у рішеннях Верховного Суду, як необхідних умов дії правових висновків. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 25. С. 116-125. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.25.14>.
5. Лазоренко Є. Ю. Правові межі прецедентної діяльності Верховного Суду у кримінальному процесі. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 26. С. 241-247. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.32>.
6. Лазоренко Є. Ю. Значення юридичної техніки у формуванні судової практики Верховного Суду як частини кримінального та кримінального

процесуального законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 118-124. DOI <https://doi.org/10.32782/3922106>.

7. Лазоренко Є. Ю. Прецедентні рішення касаційного суду у кримінальному судочинстві: види та значення (порівняльно-правова характеристика). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 167-175. DOI <https://doi.org/10.32782/39221336>.

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

8. Лазоренко Є. Ю. Перегляд рішень судів загальної юрисдикції у касаційному порядку за кримінальними процесуальними кодексами України та республіка Польща: загальне та відмінне // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 23-24 квіт. 2020 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 148-151. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Zaochna-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-Aktualni-pitannja-teorii-ta-praktiki-v-galuzi-prava-osviti-socialnih-ta-povedinkovih-nauk-2020-T_2-25.04.2020.pdf.*

9. Лазоренко Є. Ю. Значення вказівок Верховного Суду під час нового розгляду у судах апеляційної інстанції DE IURE TA DE FACTO // *Актуальні проблеми правових наук в Євроінтеграційному вимірі*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 грудня 2019 року): ГО «Асоціація аспірантів-юристів» 2020. С. 135-139.

10. Лазоренко Є. Ю. Значення рішень Верховного Суду у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів // *Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах*. Збірник матеріалів круглого столу (м. Чернігів, 20 листопада 2020 року): Національного Університету «Чернігівська політехніка» / за заг. ред. І.В. Бердник. – Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка»,

2020. С. 56-58. URL: <https://tidp.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/materialy-kruglogo-stolu-20.11.2020.pdf#page=57>.

11. Лазоренко Є. Ю. До питання визначення місця і ролі Верховного Суду у правозастосовній діяльності правоохоронних органів // *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Львів, 20-21 листопада 2020 року) / у двох частинах. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 1. С. 98-102.

12. Єрмак О. В., Лазоренко Є. Ю., Рішення Верховного Суду – судовий прецедент чи узаконене судом доктринальне право./ Єрмак О. В., Лазоренко Є. Ю. // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22-23 квіт. 2021 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О.М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 41-45. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/VII-zaochna-NPK-Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-12.03.2021.pdf>.

13. Лазоренко Є. Ю. До питання правового визначення меж застосування постанов Верховного Суду через призму існуючих процесуальних фільтрів. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали VIII заочної міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 26 листопада 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 346 с. С. 162-166. URL: [https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5309/Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-26.11%20\(1\).pdf?sequence=1#page=162](https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5309/Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-26.11%20(1).pdf?sequence=1#page=162).

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались під час засідання кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби. Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правових наук в Євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 20-21 грудня 2019 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 року); круглому столі «Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах» (м. Чернігів, 20 листопада 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 20-21 листопада 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 22-23 квітня 2021 року); міжнародної науково-практичної конференції «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (м. Чернігів, 26 листопада 2021 р.); круглому столі «Правоохоронна система: виклики сьогодення» (м. Чернігів, 28 грудня 2022 року).

Проект закону щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України та до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016

Закон України

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення повноважень Верховного Суду у прийнятті рішень з питань права за результатами перегляду кримінальних проваджень у касаційному порядку

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Законі України “Про судоустрій і статус суддів” (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, стор. 7):

1) У статті 13:

абзац перший частини п’ятої після слів «у постановах Верховного Суду» доповнити словами «ухвалених у порядку передбаченому Цивільним, Господарським та Адміністративним процесуальними кодексами».

частину п’яту доповнити абзацами два-сім наступного змісту:

“5.

Висновки щодо застосування норм права за наслідками перегляду судових рішень у кримінальному провадженні, викладаються у формі постанов, які розміщуються у частині «правова позиція» або «правовий висновок».

Постанови, які містять «правову позицію», ухвалюються Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду та є обов’язковими для нижчестоящих судів та сторін кримінального провадження, у якому сформовану таку правову позицію.

Постанови, які містять «правовий висновок», ухвалюються Верховним Судом у складі палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати.

«Правовий висновок» ухвалений Верховним Судом у складі палати Касаційного кримінального суду є обов'язковим для Верховного Суду у складі колегій суддів, нижчестоящих судів, та для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

«Правовий висновок» ухвалений Верховним Судом у складі об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати є обов'язковим для Верховного Суду у складі колегій суддів та колегії суддів судової палати, нижчестоящих судів, та для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Лише Велика Палата Верховного Суду не зв'язана своїми «Правовими висновками» на майбутнє.».

У частині шостій після слів «у постановах Верховного Суду» доповнити словами «ухвалених у порядку передбаченому Цивільним, Господарським та Адміністративним процесуальними кодексами».

2) доповнити новою статтею:

“Стаття 13¹. Набрання постановами Верховного Суду чинності

1. Постанови Верховного Суду, які містять «правовий висновок», підлягають обов'язковому офіційному опублікуванню в газеті "Голос України" та Офіційному віснику України, а також в інших офіційних друкованих виданнях і друкованих засобах масової інформації, визначених законом. Крім того, постанови Верховного Суду оприлюднюються шляхом їх розміщення на офіційному веб-сайті Верховного Суду та в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

2. Постанови Верховного Суду, які містять «правовий висновок», у частині правого висновку набирають чинності не раніше ніж через 10 днів з моменту їх

офіційного оприлюднення, якщо інший більш пізній час не передбачено у постанові Верховного Суду.”.

2. У Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., / № 9-10 /, стор. 474, стаття 88):

1) Частину 2 статті 1 після слів «інших законів України» доповнити словами «а також правовими висновками Верховного Суду».

2) Частину першу статті 3 доповнити пунктами:

“13¹) правова позиція – це частина постанови Верховного Суду прийнятої у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, а також ухвали Верховного Суду прийнятою у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду за процедурою *в інтересах закону*, яка містить припис щодо застосування норм права у конкретному кримінальному провадженні.

13²) правовий висновок – це частина постанови прийнятої Верховним Судом у складі палати, об’єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати за результатами перегляду рішень слідчих суддів, судів першої та апеляційної інстанції у касаційному порядку, яка містить висновок щодо застосування норм права.”.

3) доповнити новою статтею:

“Стаття 363¹. Звернення суду до Верховного Суду для отримання правової позиції у порядку *в інтересах закону*

1. Суд під час судового розгляду кримінального провадження, але до виходу у нарадчу кімнату для ухвалення вироку, у виключних обставинах, має право звернутися до Верховного Суду для отримання правової позиції щодо застосування норм права у порядку *в інтересах закону*.

2. Суд виносить ухвалу, в якій формулює суть правового питання, вказуючи короткий зміст фактичних обставин кримінального правопорушення, а також обставини, які підлягають офіційному тлумаченню, з огляду на обставини

провадження та попередньої судової практики Верховного Суду, сформульованої у правових висновках.

3. Суд не має права звертатися до Верховного Суду для отримання правової позиції у порядку *в інтересах закону*, якщо порушене у зверненні питання стосується визначення виду та міри покарання, а також у тих випадках, коли фактично ставиться питання про відступ від попередньої практики Верховного Суду, сформульованої у правових висновках.”.

4) доповнити новою статтею:

“Стаття 405¹. Звернення суду до Верховного Суду для отримання правової позиції у порядку *в інтересах закону*

1. Суд під час апеляційного розгляду кримінального провадження, але до виходу у нарадчу кімнату для ухвалення вироку, у виключних обставинах, має право звернутися до Верховного Суду для отримання правової позиції щодо застосування норм права у порядку *в інтересах закону*.

2. Суд виносить ухвалу, в якій формулює суть правового питання, вказуючи короткий зміст фактичних обставин кримінального правопорушення, а також обставини, які підлягають офіційному тлумаченню, з огляду на обставини провадження та попередньої судової практики Верховного Суду, сформульованої у правових висновках.

3. Суд не має права звертатися до Верховного Суду для отримання правової позиції у порядку *в інтересах закону*, якщо порушене у зверненні питання стосується визначення виду та міри покарання, а також у тих випадках, коли фактично ставиться питання про відступ від попередньої практики Верховного Суду, сформульованої у правових висновках.”.

5) частину четверту статті 424 доповнити новим абзацом:

“Ухвала колегії судді Верховного Суду постановлену в порядку *в інтересах закону* оскарженню в касаційному порядку не підлягає.”.

б) доповнити новою статтею:

“Стаття 434³. Ініціювання перевірки правового висновку *на відповідність закону* та визнання його недійсним

1. За наявності інформації, що Верховний Суд у складі палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду прийняв правовий висновок без дотримання вимог, передбачених статтями 434², 434³ цього Кодексу, така постанова Верховного Суду підлягає перевірці *на відповідність закону*.

2. Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники можуть звернутися до Голови Верховного Суду з ініціативою, а сторони кримінального провадження з клопотанням, скликати Велику Палату Верховного Суду для проведення відносно постанови Верховного Суду, визначеної у частині першій цієї статті, перевірки *на відповідність закону*.

3. Ініціатива (клопотання) повинна містити відомості, які можуть свідчити про порушення Верховним Судом вимог, передбачених статтями 434¹, 434² цього Кодексу, наслідки, які настали внаслідок прийняття постанови.

До ініціативи повинні бути долучені копії постанови Верховного Суду, відносно якої необхідно провести перевірку *на відповідність закону*, а також інші документи (письмові, електронні).”.

7) доповнити новою статтею:

“Стаття 434⁴. Визнання недійсним правового висновку за результатами перевірки *на відповідність закону*

1. Постанови Верховного Суду прийняті палатою, об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду, визнаються недійсними в частині правового висновку внаслідок недотримання судом, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати Касаційного кримінального суду вимог, передбачених статтями 434¹, 434² цього Кодексу.

2. Голова Верховного Суду за власною ініціативою або за ініціативою Генерального прокурора, його першого заступника та заступників, а також за зверненням сторін кримінального провадження, повинен скликати засідання Великої Палати Верховного Суду для розгляду питання щодо визнання недійсним правових висновків, прийнятих з порушеннями статей 434¹, 434² цього Кодексу.

3. Засідання Великої Палати Верховного Суду повинно бути скликане не пізніше 7 днів з моменту прийняття судом, який розглядав кримінальне провадження в касаційному порядку у складі палати або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, постанови, в якій викладено правовий висновок.

4. Велика Палата Верховного Суду перевіряє наступні питання:

1) чи постановлялась судом, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати Касаційного кримінального суду, ухвала про необхідність передачі провадження на розгляд палати або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду;

2) чи наведено в такій ухвалі належне мотивування необхідності передачі провадження на розгляд палати або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду;

3) чи вплинув правовий висновок, прийнятий палатою або об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду на законність та обґрунтованість постанови в цілому для вирішення провадження по суті.

5. Якщо Велика Палата Верховного Суду встановить, що судом, який розглядав кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати Касаційного кримінального суду, порушено частину 4 ст. 434² цього Кодексу, а викладений правовий висновок вплинув на законність та обґрунтованість постанови в цілому, своєю постановою скасовує постанову суду, щодо якої проводилась перевірка *на відповідність закону*, та визнає недійсним правовий висновок, а провадження направляє до Касаційного кримінального суду для розгляду по суті, але в іншому складі суддів Верховного Суду.

6. Якщо Велика Палата Верховного Суду встановить, що судом, який розглядав кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати Касаційного кримінального суду, порушено частину 4 ст. 434² цього Кодексу в частині наведення мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, а викладений правовий висновок не вплинув на законність та обґрунтованість постанови в цілому, своєю постановою визнає недійсним постанову суду, щодо

якої проводилась перевірка *на відповідність закону*, в частині правового висновку.

7. Якщо Велика Палата Верховного Суду не встановить порушень, передбачених статтями 434¹, 434² цього Кодексу, приймає постанову про закриття перевірки *на відповідність закону*.

Постанова про закриття перевірки *на відповідність закону* виключає повторне скликання Великої Палати Верховного Суду щодо того ж правового висновку, але за ініціативою інших осіб.

8. Постанови, передбачені частинами 6 та 7 цієї статті, повинні бути ухвалені упродовж 5 днів з дня скликання Великої Палати Верховного Суду та підлягають обов'язковому офіційному опублікуванню в газеті "Голос України" та Офіційному віснику України, а також в інших офіційних друкованих виданнях і друкованих засобах масової інформації, визначених законом. Крім того, постанови Верховного Суду оприлюднюються шляхом їх розміщення на офіційному веб-сайті Верховного Суду та в Єдиному державному реєстрі судових рішень.”.

8) доповнити новою статтею:

“Стаття 434⁴. Компетентність палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати Верховного Суду у наданні правових висновків

1. Верховний Суд у складі палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати Верховного Суду компетентний у наданні правових висновків з питань застосування закону України про кримінальну відповідальність та іншого матеріального законодавства.

2. Верховний Суд у складі палати Касаційного кримінального суду може приймати правові висновки, які стосуються глав 1, 2, 6-9 Розділу I цього кодексу, прав та обов'язків учасників кримінального провадження, передбачених главою 3 Розділу I, Розділу II, глав 22-26 Розділу III цього Кодексу.

3. Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного кримінального суду та Великої Палати може приймати правові висновки з усіх питань застосування цього Кодексу.”.

9) доповнити новою статтею:

“Стаття 436¹. Повноваження суду касаційної інстанції у порядку *в інтересах закону*

1. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду відкриває провадження у порядку *в інтересах закону* протягом трьох днів з дня надходження ухвали місцевого або апеляційного суду, постановленої відповідно до статей 363¹, 405¹ цього Кодексу.

2. Провадження у порядку *в інтересах закону* проводиться без виклику сторін кримінального провадження.

3. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду вивчивши провадження, а також порушені в ухвалі місцевого або апеляційного суду питання, що потребують правового вирішення, постановляє ухвалу в якій роз'яснює положення матеріального та/або процесуального законодавства, спираючись при цьому на попередню судову практику Верховного Суду, сформульованої у правових висновках.

4. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду не має права, надаючи роз'яснення законодавства, відступати від правових висновків. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду лише роз'яснює правильність застосування судової практики до фактичних обставин, що мають місце у провадженні.

5. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду складається з:

1) вступної частини із зазначенням:

дати і місця її прийняття;

найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання;

найменування (номера) кримінального провадження;

прізвища, ім'я і по батькові обвинуваченого, засудженого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання;

закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) особа;

2) мотивувальної частини із зазначенням:

короткого змісту ухвали місцевого або апеляційного суду;

обставини кримінального провадження;

аналіз діючого законодавства, правових висновків, що має значення для вирішення правового питання у цьому провадженні;

мотиви, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті ухвали, і положення закону та, яким він керувався;

3) правової позиції із зазначенням:

норми закону та правових висновків, які рекомендовано застосувати до обставин у цьому провадженні.

6. Правова позиція Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду, постановленої у порядку *в інтересах закону*, має рекомендаційний характер для суду, що звернувся з ухвалою до Верховного Суду.

7. Строк провадження у суді касаційної інстанції у порядку *в інтересах закону* не може перевищувати п'яти днів з моменту відкриття провадження.”.

10) пункту 2 частини першої статті 442 доповнити новим абзацом:

“правову позицію про те, як саме повинна застосовуватися норма права.”.

11) доповнити новою статтею:

“Стаття 442¹. Правовий висновок палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду

1. Правовий висновок палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду повинен відповідати таким вимогам:

загальність;

абстрактність;

сфера їх застосування не обмежується конкретним випадком, що визначається суб'єктивно чи об'єктивно;

не вичерпуються після одноразового застосування.

2. Правовий висновок, яким конкретизується або розширюється зміст статті закону, повинен містити:

1) абзац, підпункт, пункт, частину статті та статтю, яких він стосується;

2) зміст висновку із зазначенням:

сфери застосування норми;

конкретизований зміст слова або словосполучення;

перелік суб'єктів та їх повноважень/обов'язків, процесуальних дій та рішень, наслідків вчинення таких дій (прийняття рішень), способів та методів досудового розслідування, якими розширюється первинний зміст статті;

3) строк набрання правовим висновком чинності.

3. Верховний Суд не має права, викладаючи правовий висновок, змінювати або скасовувати положення закону.”.

12) доповнити новою статтею:

“Стаття 442². Порядок застосування правового висновку

1. Правовий висновок набирає чинності через 10 днів з моменту їх офіційного оприлюднення, якщо інший більш пізній час не передбачено у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.

2. Правовий висновок має ультраактивну дію у часі щодо застосування загальних положень кримінального провадження, передбачених главами 1, 2 Розділу I цього Кодексу.

3. Правовий висновок, положення якого стосуються проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень, судового розслідування, має виключно перспективну дію у часі і розповсюджується лише на кримінальні провадження, розпочаті після набрання правовим висновком чинності, крім випадків, передбачених частиною четвертою цієї статті.

4. Правовий висновок діє ретроспективно щодо застосування норм права, які прямо впливають на забезпечення презумпції невинуватості та права на захист за умови встановлення судом недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини за обставин, передбачених частинам другої та третьої статті 87 цього Кодексу.”.

II. Прикінцеві положення

1. Цей закон набирає чинності з дня наступного за днем його опублікування.

Євгеній ЛАЗОРЕНКО

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

У межах дисертаційного дослідження на тему: «Правове визначення меж дії рішень Верховного Суду у кримінальному провадженні: порівняльно-правове дослідження» було проведено анонімне анкетування щодо окремих проблемних питань, які стосуються даного дослідження, та результати якого наводяться нижче.

В анкетуванні брали участь респонденти, робота яких безпосередньо пов'язана із застосуванням прецедентних рішень суду касаційної інстанції у кримінальному провадженні на всіх його стадіях (судді, прокурори, адвокати, слідчі). Всього в анкетуванні прийняли 578 респондентів.

Питання та запропоновані варіанти відповідей	Узагальнені результати опитування у відсотках
<p>1. Стаж роботи в галузі права?</p> <p>а) до 3 років</p> <p>б) від 3 до 5 років</p> <p>в) від 5 до 10 років</p> <p>г) більше 10 років</p>	<p>а) 3,5 %</p> <p>б) 10,5 %</p> <p>в) 40,5 %</p> <p>г) 45,5 %</p>
<p>2. Чи використовуєте Ви у своїй діяльності постанови ВСУ та ВС (Великої Палати або Об'єднаної Палати)?</p> <p>а) так, завжди</p> <p>б) так, іноді</p> <p>в) ні</p>	<p>а) 59,25 %</p> <p>б) 37,75 %</p> <p>в) 3 %</p>
<p>3. Чи використовуєте Ви у своїй діяльності постанови ухвалені колегією суддів або палати ККС/ВС (крім Великої Палати та Об'єднаної Палати)?</p> <p>а) так, завжди</p>	<p>а) 31,25 %</p> <p>б) 55 %</p> <p>в) 13,75 %</p>

<p>б) так, іноді</p> <p>в) ні</p>	
<p>4. Чи є для Вас постанови ВСУ та ВС частиною кримінального та кримінального процесуального законодавства?</p> <p>а) так</p> <p>б) ні</p>	<p>а) 60,5 %</p> <p>б) 39,5 %</p>
<p>5. Яке значення мають під час здійснення Вами професійної діяльності постанови ВСУ та ВС?</p> <p>а) є джерелами права</p> <p>б) є офіційним тлумаченням норм законів</p> <p>в) є актами індивідуального правозастосування</p>	<p>а) 18 %</p> <p>б) 59,75 %</p> <p>в) 22,25 %</p>
<p>6. В який спосіб Ви використовуєте постанови ВС (можна обрати декілька варіантів відповідей)?</p> <p>а) посилаюсь на них, як на норми прецедентного права, під час складання процесуальних документів або прийняття процесуальних рішень</p> <p>б) використовую їх, як довідковий матеріал, під час вирішення конкретних питань кримінального провадження, однак в своїх процесуальних документах/процесуальних рішеннях на них не посилаюсь, а обґрунтовую їх нормами законів та/або підзаконних нормативно-правових актів</p> <p>в) використовую їх в якості аргументації своєї позиції в суді</p> <p>г) дотримуюсь їх під час вчинення процесуальної дії</p>	<p>а) 26,5 %</p> <p>б) 27,5 %</p> <p>в) 27,75 %</p> <p>г) 18,25 %</p>
<p>7. Якщо постанови ВС є актами індивідуального правозастосування, то чи є необхідність суду та учасникам кримінального провадження враховувати їх висновки в інших провадженнях (для тих, хто відповів «В» на 5 питання)</p> <p>а) так</p> <p>б) ні</p>	<p>а) 58 %</p> <p>б) 42 %</p>

<p>8. Якими на Ваш погляд за характером обов'язковості є постанови ВС, що містять положення про застосування норм матеріального або процесуального права?</p> <p>а) Мають обов'язковий характер для всіх, хто застосовує норму закону щодо якої прийнято постанову ВС</p> <p>б) Мають рекомендаційний характер для всіх, хто застосовує норму закону, щодо якої прийнято постанову ВС</p> <p>в) Мають рекомендаційний характер для суддів та обов'язковий для прокурорів, органів досудового розслідування та адвокатів щодо застосування норми закону, відносно якої прийнято постанову ВС</p> <p>г) Має обов'язковий характер лише для суду та учасників конкретного кримінального провадження, в якому прийнято постанову ВС</p>	<p>а) 50 %</p> <p>б) 8,25 %</p> <p>в) 11,75 %</p> <p>г) 20,5 %</p>
<p>9. Чи мають постанови ВС, що містять правові висновки або правові позиції, однакову юридичну силу?</p> <p>а) так</p> <p>б) ні</p>	<p>а) 42,5 %</p> <p>б) 57,5 %</p>
<p>10. Якщо Ви відповіли «ні» на 11 питання, то які постанови ВС мають вищу юридичну силу (для тих, хто відповів «Б» на 9 питання)?</p> <p>а) які ухвалені Великою Палатою ВС</p> <p>б) які ухвалені Об'єднаною Палатою ВС</p> <p>в) які ухвалені палатою у складі ККС/ВС</p> <p>г) які ухвалені колегією суддів ККС/ВС</p>	<p>а) 90,75 %</p> <p>б) 9,25 %</p> <p>в) 0 %</p> <p>г) 0 %</p>
<p>11. Чи доцільно закріпити у КПК України норму про виключне право ухвалювати постанови, що містять правові позиції або правові висновки, за Великою або Об'єднаною Палатами ВС (для тих, хто відповів «А» або «Б» на 10 питання та «А» або «Б» на 12 питання)?</p>	<p>а) 57,25 %</p> <p>б) 43 %</p>

<p>а) так</p> <p>б) ні</p>	
<p>12. Якщо декілька постанов, ухвалених різними палатами Касаційного кримінального суду у складі ВС з одного і того ж питання, мають різні положення щодо застосування норм закону (за відсутності з цього приводу постанов Великої або Об'єднаної Палати ВС), яке рішення Ви використовуєте?</p> <p>а) останнє за часом ухвалення</p> <p>б) перше за часом ухвалення</p> <p>в) те, яке буде доцільніше у провадженні, в якому я приймаю участь</p> <p>г) жодним</p>	<p>а) 40,75 %</p> <p>б) 0 %</p> <p>в) 45,75 %</p> <p>г) 13,5 %</p>
<p>13. Чи має існувати положення в КПК України, які надають право ВС ухвалювати правові висновки щодо застосування норм процесуального законодавства?</p> <p>а) так</p> <p>б) ні</p>	<p>а) 54,5 %</p> <p>б) 45,5 %</p>
<p>14. Щодо яких питань застосування норм КПК України ВС має право ухвалювати відповідні постанови (для тих, хто відповів «А» на 15 питання)?</p> <p>а) з усіх питань кримінального провадження</p> <p>б) лише щодо загальних засад кримінального провадження</p> <p>в) лише щодо порядку здійснення досудового розслідування</p> <p>г) лише щодо порядку здійснення судового провадження</p>	<p>а) 72,25 %</p> <p>б) 21,75 %</p> <p>в) 5 %</p> <p>г) 1 %</p>
<p>15. Чи вчиняли Ви процесуальну дію або приймали процесуальне рішення, яке не відповідало вимогам постанови ВС?</p> <p>а) так</p> <p>б) ні</p>	<p>а) 48 %</p> <p>б) 52 %</p>
<p>16. Які наслідки наступали у кримінальному провадженні (для тих, хто відповів «А» на 17 питання)?</p>	<p>а) 34,25 %</p> <p>б) 6 %</p>

<p><i>а) моє рішення скасовувалось/змінювалось</i></p> <p><i>б) мої дії визнавались такими, що суперечать вимогам законодавства і отримані в такий спосіб докази визнавались недопустимими</i></p> <p><i>в) жодних наслідків не наступало</i></p>	<p><i>в) 59,75 %</i></p>
<p><i>17. Чи мали місце у Вашій практичній діяльності випадки, коли Ваші доводи, які ґрунтувались на постановках ВС, не брались судом до уваги (або Ви, як суддя, не брали до уваги такі доводи сторін кримінального провадження)?</i></p> <p><i>а) так</i></p> <p><i>б) ні</i></p>	<p><i>а) 50,75 %</i></p> <p><i>б) 49,25 %</i></p>
<p><i>18. Як Ви дізнаєтесь про нові постанови ВС, що містять правові висновки або правові позиції щодо застосування норм закону (можна було обрати декілька варіантів відповідей)?</i></p> <p><i>а) на сайті ВС</i></p> <p><i>б) в Єдиному реєстрі судових рішень</i></p> <p><i>в) в листах-орієнтуваннях, які скеровуються ВС, Офісом Генерального прокурора, МВС, радою адвокатів тощо</i></p> <p><i>г) з офіційного друкованого органу ВС</i></p> <p><i>д) з соціальних мереж</i></p>	<p><i>а) 29,25 %</i></p> <p><i>б) 37,75 %</i></p> <p><i>в) 1,25 %</i></p> <p><i>г) 2,25 %</i></p> <p><i>д) 29,5 %</i></p>
<p><i>19. З якого часу, на Ваш погляд, підлягає застосуванню положення постанови ВС, яка містить правовий висновок або правову позицію?</i></p> <p><i>а) з часу, коли про неї стало відомо</i></p> <p><i>б) з часу її ухвалення</i></p>	<p><i>а) 19,75 %</i></p> <p><i>б) 80,25 %</i></p>
<p><i>20. Чи повинні постанови ВС, що містять правовий висновок або правову позицію щодо застосування норми закону, мати зворотну дію у часі?</i></p> <p><i>а) так</i></p> <p><i>б) ні</i></p>	<p><i>а) 6,75 %</i></p> <p><i>б) 33 %</i></p> <p><i>в) 60,25 %</i></p>

<p><i>в) Лише в тих випадках, коло це стосується істотного порушення прав людини і основоположних свобод</i></p>	
<p><i>21. Чи мали місце у Вашій практичній діяльності випадки, коли ухвалюване судом реабілітуюче рішення відносно особи ґрунтувалось на постановках ВС, які згодом були змінені ВС як помилкові, а нова позиція давала б можливість визнати особу винуватою?</i></p> <p><i>а) так</i></p> <p><i>б) ні</i></p>	<p><i>а) 20 %</i></p> <p><i>б) 80 %</i></p>
<p><i>22. Чи повинен КПК України містити окрему главу/розділ, який би регулював порядок та межі повторного розгляду судом апеляційної інстанції кримінального провадження, після перегляду у ньому рішення ВС?</i></p> <p><i>а) так</i></p> <p><i>б) ні</i></p>	<p><i>а) 57,5</i></p> <p><i>б) 42,5</i></p>
<p><i>23. Чи повинна постанова ВС щодо застосування норм закону містити відомості про межі її застосування?</i></p> <p><i>а) так</i></p> <p><i>б) ні</i></p>	<p><i>а) 77 %</i></p> <p><i>б) 23 %</i></p>
<p><i>24. Які саме межі повинні бути в ній зазначені (для тих, хто відповів «А» на 23 питання з можливістю обрати декілька варіантів відповідей)?</i></p> <p><i>а) суб'єктів, на кого розповсюджується їх дія (лише учасники та суд у цьому кримінальному провадженні або на невизначене коло осіб, поза ним)</i></p> <p><i>б) момент у час, з якого зроблені висновки ВС, розповсюджують свою дію на аналогічні правовідносини</i></p> <p><i>в) конкретна обставина або сукупність обставин, які становлять предмет правового регулювання ухвалені постанови та взірцем для вирішення аналогічних проваджень у</i></p>	<p><i>а) 14,25 %</i></p> <p><i>б) 26,75 %</i></p> <p><i>в) 41,5 %</i></p> <p><i>г) 17,5 %</i></p>

<p><i>майбутньому</i></p> <p><i>г) чи має вона зворотну дію у часі</i></p>	
<p><i>25. Чи потребують постанови ВС, які містять правові висновки або правові позиції, додаткову легалізацію?</i></p> <p><i>а) так</i></p> <p><i>б) ні</i></p>	<p><i>а) 44 %</i></p> <p><i>б) 56 %</i></p>
<p><i>26. Яким чином вони повинні бути легалізовані (для тих, хто відповів «А» на 25 питання з можливістю обрати декілька варіантів відповідей)?</i></p> <p><i>а) Включення відомостей про ухвалення такої постанови до тексту закону біля норми, якої вона стосується (на кшталт рішень Конституційного Суду України)</i></p> <p><i>б) Реєстрації її Міністерством юстиції України (як нормативних актів)</i></p> <p><i>в) Публікування тексту постанови в офіційних друкованих виданнях України</i></p> <p><i>г) Затвердження постанови Пленумом ВС та опублікування в офіційному друкованому організмі ВС</i></p>	<p><i>а) 41,25 %</i></p> <p><i>б) 7,5 %</i></p> <p><i>в) 25 %</i></p> <p><i>г) 26,25 %</i></p>

Офіс Генерального прокурора

**Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань
та інформаційно - аналітичної роботи**

ЗБІРНИК

**статистичної інформації про роботу органів досудового розслідування національної поліції
(слідство)**

за січень-грудень 2020 року

по Україні

(у розрізі областей)

2020

Таблиця 1. Результати дослідження криміналістик провадженя.

Найменування регіонів	Усього розслідуваних криміналістик провадженя			Процент провадженя у загальному обсязі (у тому числі виділене в окремі провадження згідно з частковою 3 ст.217 КПК України)			Відомо про розслідування у районі задержаня криміналістик провадженя			Відомо про розслідування у районі з'явлення криміналістик провадженя			Найбільше провадженя від інших органів (у тому числі із судів), призначено до провадження			Кількість криміналістик провадженя (зазначених у формі доповідної) направлених прокурору			3 міс.				
	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%		
1 АД Кривий	819	1 201	46,6	168	172	2,4	4	11	2,8 P	49	37	-24,5	82	120	46,3								
2 Вінницька	55 682	51 244	-8,0	22 438	16 086	-28,3	1 147	1 165	1,6	215	200	-7,0	1 472	1 993	35,4								5
3 Волинська	35 746	33 374	-6,6	17 764	12 938	-27,2	763	1 289	68,9	118	123	4,2	821	1 028	25,2								1
4 Дніпропетровська	169 764	147 392	-13,2	71 555	49 917	-30,2	8 470	5 977	-29,4	558	487	-12,7	3 952	5 047	27,7								2
5 Дніпропетровська	142 055	129 711	-8,7	38 523	28 064	-26,8	1 643	2 415	47,0	1 297	478	-63,1	2 694	2 800	3,9								4
6 Житомирська	51 468	45 455	-11,7	20 495	14 198	-30,7	1 018	1 954	91,9	210	151	-28,1	674	1 137	68,7								3
7 Закарпатська	37 271	34 711	-6,9	19 790	14 327	-27,6	1 699	1 380	-18,8	258	189	-26,7	1 116	1 403	25,7								5
8 Закарпатська	140 037	128 962	-7,9	42 763	32 984	-22,9	4 324	2 248	-48,0	1 105	348	-68,5	1 518	1 852	22,0								2
9 Івано-Франківська	24 841	22 101	-11,0	13 539	9 305	-31,3	558	636	14,0	154	227	47,4	585	943	61,2								4
10 Київська	90 293	88 018	-2,5	33 545	33 778	0,7	3 863	3 072	-20,5	526	392	-25,5	3 190	3 157	-1,0								2
11 Київська	297 088	241 772	-18,6	106 548	56 514	-47,0	5 079	7 986	57,2	1 029	1 299	26,2	3 481	5 834	67,6								2
12 Кропивницька	66 827	60 212	-9,9	28 304	19 272	-31,9	897	1 174	30,9	178	123	-30,9	560	927	65,5								11
13 Луганська	66 674	64 047	-3,9	12 535	9 851	-21,4	674	716	6,2	159	140	-11,9	901	1 132	25,6								4
14 Львівська	101 083	85 158	-15,8	45 875	26 199	-42,9	2 509	2 434	-3,0	188	251	33,5	1 308	2 565	96,1								4
15 Миколаївська	68 008	58 715	-13,7	33 239	23 866	-28,2	1 442	1 621	12,4	179	160	-10,6	916	1 185	29,4								2
16 Одеська	144 369	126 544	-12,3	56 034	36 442	-35,0	4 773	4 047	-15,2	518	582	12,4	2 158	3 789	75,6								1
17 Одеська	81 300	75 094	-7,6	31 625	22 531	-28,8	2 188	2 434	11,2	130	212	63,1	1 477	2 174	47,2								6
18 Рівненська	44 690	36 787	-17,7	20 430	13 249	-35,1	1 122	826	-26,4	164	133	-18,9	756	1 367	80,8								8
19 Сумська	44 900	41 871	-6,7	15 581	12 226	-21,5	726	898	23,7	183	134	-26,8	2 018	1 799	-10,9								3
20 Тернопільська	23 340	21 406	-8,3	9 806	7 190	-26,7	392	397	1,3	137	110	-19,7	564	811	43,8								1
21 Хмельницька	168 598	154 577	-8,3	64 428	44 917	-30,3	6 436	9 931	54,3	593	509	-14,2	3 850	4 222	9,7								39
22 Хмельницька	62 858	53 358	-15,1	31 681	20 376	-35,7	1 998	1 348	-15,6	374	250	-33,2	1 013	1 430	41,2								103
23 Хмельницька	41 255	36 099	-12,5	16 365	11 120	-32,1	606	666	9,9	136	106	-22,1	568	803	41,4								2
24 Черкаська	55 827	48 516	-13,1	23 463	15 204	-35,2	1 024	1 570	53,3	138	149	8,0	872	1 330	52,5								6
25 Чернівецька	29 851	26 809	-10,2	11 366	7 875	-30,7	916	889	-2,9	59	83	40,7	1 008	918	-8,9								23
26 Чернівецька	53 846	49 047	-8,9	22 263	16 126	-27,6	2 004	1 768	-11,8	362	177	-51,1	1 346	1 337	-0,7								48
27 Чернівецький виокремл.	2 733	3 320	21,5	1 129	1 268	12,3	15	42	2,8 P	31	242	7,8 P	719	650	-9,6								5
28 Усього по Україні	2 101 223	1 900 023	-9,6	811 052	555 995	-31,4	55 890	58 894	5,4	9 048	7 292	-19,4	39 619	51 753	30,6								68

Таблиця 2. Результати розслідування кримінальних проваджень

	Найменування регіонів	Закінчено кримінальних проваджень (з повторно закінченими)			Питома вага		Направлено до суду проваджень з обвинувальним актом			Питома вага	
		2019	2020	%	2019	2020	2019	2020	%	2019	2020
1	АР Крим	35	71	2,0	4,3	5,9	10	9	-10,0	28,6	12,7
2	Вінницька	19 767	19 898	0,7	35,5	38,8	3 845	3 190	-17,0	19,5	16,0
3	Волинська	14 038	12 593	-10,3	39,3	37,7	2 642	2 282	-13,6	18,8	18,1
4	Дніпропетровська	74 205	65 381	-11,9	43,7	44,4	13 073	9 669	-26,0	17,6	14,8
5	Донецька	38 668	33 798	-12,6	27,2	26,1	6 932	5 270	-24,0	17,9	15,6
6	Житомирська	18 978	19 601	3,3	36,9	43,1	4 041	3 086	-23,6	21,3	15,7
7	Закарпатська	17 624	16 092	-8,7	47,3	46,4	3 398	2 745	-19,2	19,3	17,1
8	Запорізька	42 999	51 038	18,7	30,7	39,6	6 444	4 682	-27,3	15,0	9,2
9	Івано-Франківська	11 654	9 702	-16,7	46,9	43,9	2 649	2 149	-18,9	22,7	22,2
10	Київська	35 942	40 916	13,8	39,8	46,5	5 152	4 237	-17,8	14,3	10,4
11	місто Київ	108 400	116 955	7,9	36,5	48,4	8 610	6 484	-24,7	7,9	5,5
12	Кіровоградська	24 855	21 198	-14,7	37,2	35,2	2 943	2 264	-23,1	11,8	10,7
13	Луганська	12 641	12 564	-0,6	19,0	19,6	3 185	2 339	-26,6	25,2	18,6
14	Львівська	40 079	33 265	-17,0	39,6	39,1	6 366	4 835	-24,0	15,9	14,5
15	Миколаївська	30 475	28 925	-5,1	44,8	49,3	4 197	2 756	-34,3	13,8	9,5
16	Одеська	54 318	39 748	-26,8	37,6	31,4	5 175	4 616	-10,8	9,5	11,6
17	Полтавська	28 472	30 348	6,6	35,0	40,4	4 899	3 822	-22,0	17,2	12,6
18	Рівненська	20 626	13 759	-33,3	46,2	37,4	2 922	2 261	-22,6	14,2	16,4
19	Сумська	15 183	16 214	6,8	33,8	38,7	3 817	2 935	-23,1	25,1	18,1
20	Тернопільська	8 726	7 229	-17,2	37,4	33,8	2 712	2 004	-26,1	31,1	27,7
21	Харківська	63 126	63 406	0,4	37,4	41,0	7 919	5 730	-27,6	12,5	9,0
22	Херсонська	27 853	23 996	-13,8	44,3	45,0	4 514	3 257	-27,8	16,2	13,6
23	Хмельницька	15 617	14 358	-8,1	37,9	39,8	3 718	2 379	-36,0	23,8	16,6
24	Черкаська	23 136	21 396	-7,5	41,4	44,1	3 199	2 611	-18,4	13,8	12,2
25	Чернівецька	10 701	8 183	-23,5	35,8	30,5	2 078	1 508	-27,4	19,4	18,4
26	Чернігівська	21 034	22 008	4,6	39,1	44,9	2 861	2 271	-20,6	13,6	10,3
27	Центральний апарат	273	342	25,3	10,0	10,3	138	139	0,7	50,5	40,6
28	Усього по Україні	779 425	742 984	-4,7	37,1	39,1	117 439	89 530	-23,8	15,1	12,1

Таблиця 3. Розподіл витрат на дослідження у різних регіонах України

Найменування регіонів	з усього про програмних			лінійних акцій			з усього про встановлені вимоги			лінійних акцій			У всіх здійснювалися спеціальні дослідження			Надано до ОЗУ коштів про залучення програмних заходів (включено загалом)			Надано до ОЗУ коштів про залучення інноваційних від проектів інноваційності							
	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%								
1 АР Кірово							1		-100,0	10,0			2		-100,0	20,0					1					
2 Вінницька	193	129	-33,2	5,0	4,0	201	75	-62,7	5,2	2,4										44	22	-50,0				
3 Волинська	237	132	-44,3	9,0	5,8	234	234		9,6	11,1				-100,0	0,0				16	26	62,5	13	19	46,2		
4 Дніпропетровська	430	285	-33,7	3,3	2,9	548	699	27,6	4,2	7,2		1			0,0				55	54	-1,8	64	39	-39,1		
5 Донецька	308	248	-19,5	4,4	4,7	410	325	-20,7	5,9	6,2				-100,0	0,1				67	53	-20,9	561	418	-25,5		
6 Житомирська	433	213	-50,8	10,7	6,9	294	205	-30,3	7,3	6,6		1		-100,0	0,0				21	19	-9,5	64	34	-46,9		
7 Закарпатська	22	24	9,1	0,6	0,9	198	185	-6,6	5,8	6,7									30	21	-30,0	10	7	-30,0		
8 Запорізька	334	208	-41,2	5,5	4,4	228	292	28,1	3,5	6,2		1		-100,0	0,0				29	45	55,2	86	47	-45,3		
9 Івано-Франківська	173	66	-61,8	6,5	3,1	94	100	6,4	3,5	4,7									16	15	-6,3	71	76	7,0		
10 Кіровоградська	290	173	-40,3	5,6	4,1	606	459	-24,3	11,8	10,8		1		-100,0	0,0				46	53	15,2	115	82	-28,7		
11 Львівська	193	76	-60,6	2,2	1,2	306	171	-44,1	3,6	2,6									60	62	3,3	134	74	-44,8		
12 Кіровоградська	95	90	-5,3	3,2	4,0	115	74	-35,7	3,9	3,3									33	39	18,2	63	79	25,4		
13 Луганська	294	177	-39,8	9,2	7,6	539	390	-30,2	17,6	16,7		1	1		0,0				50	49	-2,0	197	283	43,7		
14 Львівська	539	320	-42,8	8,8	6,6	537	443	-20,5	8,7	9,2		2			0,0				48	51	6,3	29	26	-10,3		
15 Миколаївська	194	116	-40,2	4,6	4,2	286	228	-20,3	6,8	8,3									20	30	50,0	75	55	-26,7		
16 Одеська	300	213	-29,0	5,8	4,6	286	302	5,6	5,5	6,5		1		-100,0	0,0				36	42	16,7	63	46	-27,0		
17 Полтавська	678	339	-50,0	13,8	8,9	538	453	-15,8	11,0	11,9									50	54	8,0	8	3	-62,5		
18 Рівненська	302	191	-36,8	10,3	8,4	257	216	-16,0	8,8	9,6		1	1		0,0				14	16	14,3	296	194	-34,5		
19 Сумська	330	191	-42,1	8,6	6,5	256	269	5,1	6,7	9,2					0,0				60	54	-10,0	63	62	-1,6		
20 Тернопільська	198	131	-33,8	7,3	6,5	107	112	4,7	3,9	5,6									28	25	-10,7	30	33	10,0		
21 Хмельницька	193	92	-52,3	2,4	1,6	258	179	-30,6	3,3	3,1		2	1		0,0				41	24	-41,5	40	30	-25,0		
22 Чернівецька	506	232	-54,2	11,2	7,1	213	96	-54,9	4,7	2,9		1		-100,0	0,0				28	19	-32,1	107	73	-31,8		
23 Хмельницька	286	124	-56,6	7,7	5,2	257	210	-18,3	6,9	8,8									24	19	-20,8	80	72	-10,0		
24 Чернівецька	164	135	-17,7	5,1	5,2	239	242	1,3	7,5	9,3									145	140	-3,4	101	35	-65,3		
25 Чернівецька	165	72	-56,4	7,9	4,8	177	107	-39,5	8,5	7,1									20	12	-40,0	122	56	-54,1		
26 Чернівецька	144	89	-38,2	5,0	3,9	54	106	96,3	1,9	4,7									14	34	2,4	52	55	5,8		
27 Центральний округ						34	33	-2,9	24,6	23,7											14	5	-64,3			
28 Усього по Україні	7041	4066	-42,3	6,0	4,5	7333	6225	-15,1	6,2	7,0		17	7		-58,8	0,0				973	990	1,7	2502	1926	-23,0	

Таблица 4. Результаты реализации кредитных обязательств

Наименование периода	Закрыто принудительных продаж			Ликвидация			3 мес:			Ликвидация			Уменьшение принудительных продаж			Направление принудительных продаж за период			Общая ликвидация		
	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%	2019	2020	%
1 Ар Кем	25	61	2,4 P	71,4	85,9		2			8,0			144	79	-45,1	70	102	45,7	75	91	21,3
2 Башкирия	15 856	16 206	2,2	80,2	81,4		184	79	-57,1	1,2	0,5		196	223	13,8	1 280	9 377	7,3 P	2 430	2 354	-3,1
3 Башкирия	11 367	9 669	-14,9	81,0	76,8		14	23	64,3	0,1	0,2		117	123	5,1	605	5 159	8,5 P	2 914	3 383	16,1
4 Дагестанская	60 999	55 075	-9,7	82,2	84,2		146	144	-1,4	0,2	0,3		646	525	-18,7	2 105	12 250	5,8 P	6 598	5 574	-15,5
5 Дюссельдорф	31 108	25 848	-16,9	80,4	76,5		104	97	-6,7	0,3	0,4		571	429	-24,9	2 562	20 841	8,1 P	3 403	3 085	-9,3
6 Жиронда	14 850	15 977	7,6	78,2	81,5		44	37	-15,9	0,3	0,2		193	156	-19,2	428	4 367	10,2 P	3 694	2 223	-39,8
7 Закарпатская	14 186	13 262	-6,5	80,5	82,4		25	29	16,0	0,2	0,2		255	205	-19,6	538	4 251	7,9 P	1 343	2 745	2 P
8 Закарпатская	36 438	45 406	24,6	84,7	89,0		75	48	-36,0	0,2	0,1		408	303	-25,7	568	22 161	39 P	3 827	2 704	-29,3
9 Гамбург-Фридрихсбург	8 914	7 459	-16,3	76,5	76,9		48	32	-33,3	0,5	0,4		153	206	34,6	446	3 133	7 P	1 529	1 665	8,9
10 Каледон	30 534	35 730	17,0	85,0	87,3		106	84	-20,8	0,3	0,2		506	388	-23,3	1 186	4 076	3,4 P	4 295	4 732	10,2
11 Метро Кола	99 596	110 335	10,8	91,9	94,3		78	151	93,6	0,1	0,1		1 116	1 382	23,8	3 624	7 374	2 P	7 802	6 495	-16,8
12 Кюргенская	21 807	18 749	-14,0	87,7	88,4		42	36	-14,3	0,2	0,2		195	112	-42,6	528	10 971	20,8 P	2 479	2 413	-2,7
13 Лувенская	9 186	9 332	1,6	72,7	74,3		47	39	-17,0	0,5	0,4		183	140	-23,5	988	10 184	10,3 P	1 140	1 187	4,1
14 Ливонская	33 613	28 127	-16,3	83,9	84,6		75	63	-16,0	0,2	0,2		211	238	12,8	1 540	8 574	5,6 P	5 330	4 777	-10,4
15 Миланская	26 169	26 070	-0,4	85,9	90,1		9	19	2,1 P	0,0	0,1		122	143	17,2	827	4 355	5,3 P	4 594	3 704	-19,4
16 Москва	49 044	35 040	-28,6	90,3	88,2		104	115	10,6	0,2	0,3		737	581	-21,2	1 584	12 197	7,7 P	5 260	5 618	6,8
17 Болгарская	23 515	26 149	11,2	82,6	86,2		51	68	33,3	0,2	0,3		120	202	68,3	742	12 576	16,9 P	4 231	4 195	-0,9
18 Румынская	17 369	11 267	-35,1	84,2	81,9		32	26	-18,8	0,2	0,2		151	126	-16,6	550	6 949	12,6 P	2 026	1 864	-8,0
19 Сувальская	11 117	12 840	15,5	73,2	79,2		62	20	-67,7	0,6	0,2		176	131	-25,6	864	8 326	9,6 P	1 822	1 838	0,9
20 Тернопольская	5 951	5 017	-15,7	68,2	69,4		15	10	-33,3	0,3	0,2		146	74	-49,3	420	7 273	17,3 P	1 064	1 228	15,4
21 Харьковская	55 125	57 386	4,1	87,3	90,5		82	83	1,2	0,1	0,1		671	475	-29,2	1 762	25 317	14,4 P	6 790	6 569	-3,3
22 Харьковская	23 203	19 657	-15,3	83,3	81,9		63	38	-39,7	0,3	0,2		305	232	-23,9	733	5 582	7,6 P	3 935	3 076	-21,8
23 Хмельницкая	11 794	11 609	-1,6	75,5	80,9		33	24	-27,3	0,3	0,2		91	104	14,3	719	8 010	11,1 P	1 316	1 110	-15,7
24 Черновицкая	19 691	18 599	-5,5	85,1	86,9		65	48	-26,2	0,3	0,3		165	151	-8,5	357	5 463	15,3 P	1 735	1 650	-4,9
25 Чешская	8 472	6 580	-22,3	79,2	80,4		6	6		0,1	0,1		60	83	38,3	526	8 618	16,4 P	1 490	1 492	0,1
26 Эстонская	18 106	19 323	6,7	86,1	87,8		50	24	-52,0	0,3	0,1		214	178	-16,8	424	7 242	17,1 P	2 516	2 149	-14,6
27 Центральный округ	121	198	63,6	44,3	57,9		7	12	71,4	5,8	6,1		77	249	3,2 P	519	653	25,8	720	778	8,1
28 Условно по Уганди	658 156	640 971	-2,6	84,4	86,3		1 569	1 355	-13,6	0,2	0,2		7 929	7 238	-8,7	26 495	235 381	8,9 P	84 358	78 699	-6,7

Офіс Генерального прокурора

Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань
та інформаційно - аналітичної роботи

ЗБІРНИК

**статистичної інформації про роботу органів досудового розслідування національної поліції
(слідство)**

за січень-грудень 2021 року

по Україні

(у розрізі областей)

2021

Таблиця 1. Результати розслідування кримінальних проваджень.

Найменування періодів	Усього розслідується кримінальних проваджень			Розпочато провадження у звітному періоді (У тому числі відкритих окремих проваджень згідно з частинною 3 ст.217 КПК України)			Відновлено розслідування у разі завершення кримінальних проваджень			Відновлено розслідування у разі вступлення кримінальних проваджень			Найдовше провадження від початку (У тому числі в стадії підслідності до провадження)			Кількість кримінальних проваджень (загальних у формі відкритих) наразі в стадії провадження			З них:			
	2020	2021	%	2020	2021	%	2020	2021	%	2020	2021	%	2020	2021	%	2020	2021	%	2020	2021	%	
1 АР Крим	1 201	1 255	4,3	172	157	-8,7	11	45	4,1 p	37	64	73,0	120	134	11,7							
2 Вінницька	51 244	53 801	5,0	16 086	11 900	-26,0	1 165	1 841	58,0	200	266	33,0	1 993	20 403	10,2 p	46	7	-84,8	5	1	-80,0	
3 Волинська	33 374	35 430	6,2	12 938	8 977	-30,6	1 289	820	-36,4	123	123		1 028	13 405	13 p	49	1	-98,0	1		-100,0	
4 Дніпропетровська	147 392	174 594	18,5	49 917	35 333	-29,2	5 977	4 743	-20,6	487	978	2 p	5 047	69 879	13,8 p	350	213	-39,1	2	6	3 p	
5 Донецька	129 711	139 219	7,3	28 064	20 780	-26,0	2 415	1 349	-44,1	478	1 728	3,6 p	2 800	43 847	15,7 p	11	1	-90,9	4	1	-75,0	
6 Житомирська	45 455	51 916	14,2	14 198	8 849	-37,7	1 954	2 768	41,7	151	195	29,1	1 137	20 987	18,5 p	81	1	-98,0	3		-100,0	
7 Закарпатська	34 711	34 745	0,1	14 327	9 253	-35,4	1 380	1 364	-1,2	189	310	64,0	1 403	12 414	8,8 p	5	5					
8 Запорізька	128 962	132 473	2,7	32 984	23 539	-28,6	2 248	1 414	-37,1	348	649	86,5	1 852	54 112	29,2 p	18		-100,0	2		-100,0	
9 Івано-Франківська	22 101	22 985	4,0	9 305	6 729	-27,7	636	342	-46,2	227	272	19,8	943	8 240	8,7 p	36	1	-97,2	4		-100,0	
10 Кіровоградська	88 018	104 907	19,2	33 778	23 732	-29,7	3 072	3 403	10,8	392	579	47,7	3 157	39 281	12,4 p	73	22	-69,9	2	2		
11 Львівська	241 772	157 603	-34,8	56 514	35 913	-36,5	7 986	3 845	-51,9	1 299	1 131	-12,9	5 834	6 984	19,7	112	42	-62,5	2	2		
12 Київська	60 212	65 554	8,9	19 272	12 147	-37,0	1 174	714	-39,2	123	194	57,7	927	26 971	29,1 p	11		-100,0				
13 Луганська	64 047	63 956	-0,1	9 851	7 239	-26,5	716	531	-25,8	140	544	3,9 p	1 132	15 680	13,9 p	17	1	-94,1	4	1	-75,0	
14 Львівська	85 158	120 786	41,8	26 199	16 807	-35,8	2 434	1 673	-31,3	251	466	85,7	2 565	63 532	24,8 p	4	5	25,0				
15 Миколаївська	58 715	59 199	0,8	23 866	14 906	-37,5	1 621	1 015	-37,4	160	223	39,4	1 185	21 467	18,1 p	56	1	-98,2	2		-100,0	
16 Одеська	126 544	172 720	36,5	36 442	25 982	-28,7	4 047	3 650	-9,8	582	1 377	2,4 p	3 789	73 323	19,4 p	20	7	-65,0	1	2	2 p	
17 Рівненська	75 094	73 526	-2,1	22 531	14 002	-37,9	2 434	1 374	-43,5	212	321	51,4	2 174	30 060	13,8 p	32	1	-96,9	6		-100,0	
18 Тернопільська	36 787	36 252	-1,5	13 249	8 508	-35,8	826	444	-46,2	133	144	8,3	1 367	13 071	9,6 p	8	3	-62,5				
19 Чернівецька	41 871	41 814	-0,1	12 226	8 786	-28,1	898	453	-49,6	134	206	53,7	1 799	16 995	9,4 p	31	35	12,9	3		-100,0	
20 Чернівецька	21 406	18 123	-15,3	7 190	5 420	-24,6	397	317	-20,2	110	166	50,9	811	6 612	8,2 p	15	1	-93,3	1		-100,0	
21 Чернівецька	154 577	125 279	-19,0	44 917	34 562	-23,1	9 931	5 839	-41,2	509	1 185	2,3 p	4 222	24 847	5,9 p	39	2	-94,9				
22 Хмельницька	53 358	54 743	2,6	20 376	10 602	-48,0	1 348	1 064	-21,1	250	394	57,6	1 430	22 244	15,6 p	103	17	-83,5	15	1	-93,3	
23 Хмельницька	36 099	33 666	-6,7	11 120	7 066	-36,5	666	543	-18,5	106	243	2,3 p	803	13 301	16,6 p	2	2					
24 Чернівецька	48 516	53 267	9,8	15 204	10 419	-31,5	1 570	1 061	-32,4	149	205	37,6	1 330	21 738	16,3 p	96	53	-44,8	6	2	-66,7	
25 Чернівецька	26 809	24 711	-7,8	7 875	6 289	-20,1	889	342	-61,5	83	97	16,9	918	9 553	10,4 p	23		-100,0				
26 Чернівецька	49 047	47 661	-2,8	16 126	9 479	-41,2	1 768	1 388	-21,5	177	217	22,6	1 337	19 115	14,3 p	48	6	-87,5	5		-100,0	
27 Інформаційний департамент	3 320	4 033	21,5	1 268	1 635	28,9	42	58	38,1	242	176	-27,3	650	877	34,9	1		-100,0				
28 Усього по Україні	1 900 023	1 938 762	2,0	555 995	379 011	-31,8	58 894	42 400	-28,0	7 292	12 453	70,8	51 753	660 072	12,9 p	1 287	422	-67,2	68	19	-72,1	

Таблиця 2. Результати розслідування кримінальних проваджень

	Найменування регіонів	Закінчено кримінальних проваджень (з повторно закінченими)			Питома вага		Направлено до суду проваджень з обвинувальним актом			Питома вага	
		2020	2021	%	2020	2021	2020	2021	%	2020	2021
1	АР Крим	71	176	2,5 p	5,9	14,0	9	15	66,7	12,7	8,5
2	Вінницька	19 898	12 269	-38,3	38,8	22,8	3 190	2 102	-34,1	16,0	17,1
3	Волинська	12 593	6 447	-48,8	37,7	18,2	2 282	1 558	-31,7	18,1	24,2
4	Дніпропетровська	65 381	42 577	-34,9	44,4	24,4	9 669	6 527	-32,5	14,8	15,3
5	Донецька	33 798	20 751	-38,6	26,1	14,9	5 270	3 731	-29,2	15,6	18,0
6	Житомирська	19 601	9 573	-51,2	43,1	18,4	3 086	1 721	-44,2	15,7	18,0
7	Закарпатська	16 092	9 520	-40,8	46,4	27,4	2 745	1 917	-30,2	17,1	20,1
8	Запорізька	51 038	26 716	-47,7	39,6	20,2	4 682	2 958	-36,8	9,2	11,1
9	Івано-Франківська	9 702	5 409	-44,2	43,9	23,5	2 149	1 413	-34,2	22,2	26,1
10	Київська	40 916	24 740	-39,5	46,5	23,6	4 237	3 099	-26,9	10,4	12,5
11	місто Київ	116 955	41 472	-64,5	48,4	26,3	6 484	4 501	-30,6	5,5	10,9
12	Кіровоградська	21 198	11 636	-45,1	35,2	17,8	2 264	1 595	-29,5	10,7	13,7
13	Луганська	12 564	7 813	-37,8	19,6	12,2	2 339	1 714	-26,7	18,6	21,9
14	Львівська	33 265	14 470	-56,5	39,1	12,0	4 835	3 332	-31,1	14,5	23,0
15	Миколаївська	28 925	15 001	-48,1	49,3	25,3	2 756	1 730	-37,2	9,5	11,5
16	Одеська	39 748	27 157	-31,7	31,4	15,7	4 616	3 790	-17,9	11,6	14,0
17	Полтавська	30 348	13 634	-55,1	40,4	18,5	3 822	2 363	-38,2	12,6	17,3
18	Рівненська	13 759	8 794	-36,1	37,4	24,3	2 261	1 570	-30,6	16,4	17,9
19	Сумська	16 214	9 429	-41,8	38,7	22,5	2 935	2 009	-31,6	18,1	21,3
20	Тернопільська	7 229	4 686	-35,2	33,8	25,9	2 004	1 395	-30,4	27,7	29,8
21	Харківська	63 406	42 173	-33,5	41,0	33,7	5 730	3 987	-30,4	9,0	9,5
22	Херсонська	23 996	11 747	-51,0	45,0	21,5	3 257	1 863	-42,8	13,6	15,9
23	Хмельницька	14 358	7 399	-48,5	39,8	22,0	2 379	1 384	-41,8	16,6	18,7
24	Черкаська	21 396	11 601	-45,8	44,1	21,8	2 611	1 594	-39,0	12,2	13,7
25	Чернівецька	8 183	5 443	-33,5	30,5	22,0	1 508	1 053	-30,2	18,4	19,3
26	Чернігівська	22 008	10 160	-53,8	44,9	21,3	2 271	1 410	-37,9	10,3	13,9
27	Центральний апарат	342	394	15,2	10,3	9,8	139	175	25,9	40,6	44,4
28	Усього по Україні	742 984	401 187	-46,0	39,1	20,7	89 530	60 506	-32,4	12,1	15,1

Таблиця 2. Розподіл грошових притока/витрат за видами діяльності

Найменування регіонів	3 уголово про підприємства			Напрямок до ЄОУ/обслуговувальних акцій			У яких здійснюється спеціальне державне розподілення			Напрямок до ЄОУ/акціонерів про залучення грошових коштів від інших підприємств			Напрямок до ЄОУ/акціонерів про залучення грошових коштів від інших підприємств									
	2020	2021	%	млн грн	2020	2021	%	млн грн	2020	2021	%	млн грн	2020	2021	%	млн грн	2020	2021	%			
1 Ар Крим																						
2 Вінницька	129	40	-69,0	4,0	1,9	75	87	16,0	2,4	4,1						34	15	-55,9	22	12	-45,5	
3 Волинська	132	28	-78,8	5,8	1,8	254	161	-36,6	11,1	10,3						26	15	-42,3	19	17	-10,5	
4 Дніпропетровська	285	93	-67,4	2,9	1,4	699	546	-21,9	7,2	8,4	1	3	3 P	0,0	0,0	54	64	18,5	39	23	-41,0	
5 Донецька	248	106	-57,3	4,7	2,8	325	256	-21,2	6,2	6,9		9				53	40	-24,5	418	130	-68,9	
6 Житомирська	213	66	-69,0	6,9	3,8	205	145	-29,3	6,6	8,4		1				19	23	21,1	34	23	-32,4	
7 Закарпатська	24	10	-58,3	0,9	0,5	185	144	-22,2	6,7	7,5		2				21	19	-9,5	7	10	42,9	
8 Запорізька	208	70	-66,3	4,4	2,4	292	173	-40,8	6,2	5,8		1				45	34	-24,4	47	87	85,1	
9 Івано-Франківська	66	12	-81,8	3,1	0,8	100	45	-55,0	4,7	3,2		1				15	5	-66,7	76	94	23,7	
10 Кіровоградська	173	50	-71,1	4,1	1,6	459	311	-32,2	10,8	10,0						53	45	-15,1	82	58	-29,3	
11 Львівська	76	35	-53,9	1,2	0,8	171	106	-38,0	2,6	2,4						62	68	9,7	74	100	35,1	
12 Тернопільська	90	17	-81,1	4,0	1,1	74	62	-16,2	3,3	3,9						39	25	-35,9	79	65	-17,7	
13 Хмельницька	177	66	-62,7	7,6	3,9	390	235	-39,7	16,7	13,7	1	6	6 P	0,0	0,4	49	36	-26,5	283	117	-58,7	
14 Чернівецька	320	110	-65,6	6,6	3,3	443	356	-19,6	9,2	10,7	2					51	57	11,8	26	34	30,8	
15 Миколаївська	116	23	-80,2	4,2	1,3	228	92	-59,6	8,3	5,3						30	18	-40,0	55	57	3,6	
16 Одеська	213	63	-70,4	4,6	1,7	302	237	-21,5	6,5	6,3						42	40	-4,8	46	25	-45,7	
17 Рівненська	339	149	-56,0	8,9	6,3	453	349	-23,0	11,9	14,8						54	41	-24,1	3	3		
18 Сумська	191	59	-69,1	8,4	3,8	216	192	-11,1	9,6	12,2	1	1				16	13	-18,8	194	177	-8,8	
19 Тернопільська	191	137	-28,3	6,5	6,8	269	182	-32,3	9,2	9,1	1					54	40	-25,9	62	7	-88,7	
20 Вінницька	131	77	-41,2	6,5	5,5	112	155	38,4	5,6	11,1		1				25	13	-48,0	33	27	-18,2	
21 Хмельницька	92	33	-64,1	1,6	0,8	179	125	-30,2	3,1	3,1	1					24	21	-12,5	30	18	-40,0	
22 Херсонська	232	102	-56,0	7,1	5,5	96	70	-27,1	2,9	3,8						19	20	5,3	73	53	-27,4	
23 Хмельницька	124	37	-70,2	5,2	2,7	210	99	-52,9	8,8	7,2		1				19	14	-26,3	72	15	-79,2	
24 Чернівецька	135	49	-63,7	5,2	3,1	242	139	-42,6	9,3	8,7						140	93	-33,6	35	50	42,9	
25 Чернівецька	72	23	-68,1	4,8	2,2	107	70	-34,6	7,1	6,6						12	16	33,3	56	46	-17,9	
26 Чернівецька	89	26	-70,8	3,9	1,8	106	33	-68,9	4,7	2,3						34	15	-55,9	55	96	74,5	
27 Центральний округ						33	21	-36,4	23,7	12,0		2							1,1	5	6	20,0
28 Усього по Україні	4066	1481	-63,6	4,5	2,4	6225	4393	-29,4	7,0	7,3	7	31	4,4 P	0,0	0,1	990	790	-20,2	1926	1350	-29,9	

Таблиця 4. Результати розслідування кримінальних проваджень

Найменування регіонів	Загально кримінальних проваджень			Львівська область		3 мкс. загально проваджень		Львівська область		Змінено кримінальних проваджень		Направлено кримінальних проваджень за місцевістю		Об'єднано кримінальних проваджень до інших проваджень					
	2020	2021	%	2020	2021	2020	2021	%	2020	2021	2020	2021	%	2020	2021	%			
1 Львівська	61	153	2,5 P	85,9	86,9					79	70	-11,4	102	117	14,7	91	44	-51,6	
2 Вінницька	16 206	10 050	-38,0	81,4	81,9	79	50	-36,7	0,5	0,5	223	225	0,9	9 377	19 826	2,1 P	2 354	3 388	43,9
3 Волинська	9 669	4 788	-50,3	76,8	74,3	23	7	-69,6	0,2	0,1	123	110	-10,6	5 159	12 677	2,5 P	3 383	3 483	3,0
4 Дніпропетровська	55 075	35 524	-35,5	84,2	83,4	144	70	-51,4	0,3	0,2	525	915	74,3	12 250	66 507	5,4 P	5 574	6 832	22,6
5 Донецька	25 848	16 438	-36,4	76,5	79,2	97	72	-25,8	0,4	0,4	429	1 579	3,7 P	20 841	43 502	2,1 P	3 085	2 991	-4,3
6 Житомирська	15 977	7 589	-52,5	81,5	79,3	37	41	10,8	0,2	0,2	156	185	18,6	4 367	20 197	4,6 P	2 223	2 257	1,5
7 Закарпатська	13 262	7 530	-43,2	82,4	79,1	29	21	-27,6	0,2	0,3	205	286	39,5	4 251	11 561	2,7 P	2 745	2 520	-8,2
8 Запорізька	45 406	23 377	-48,5	89,0	87,5	48	22	-54,2	0,1	0,1	303	595	96,4	22 161	52 755	2,4 P	2 704	2 251	-16,8
9 Івано-Франківська	7 459	3 892	-47,8	76,9	72,0	32	24	-25,0	0,4	0,6	206	283	37,4	3 133	7 825	2,5 P	1 665	2 169	30,3
10 Київська	35 730	21 527	-39,8	87,3	87,0	84	73	-13,1	0,2	0,3	388	522	34,5	4 076	38 765	9,5 P	4 732	5 206	10,0
11 Чернівецька	110 335	36 770	-66,7	94,3	88,7	151	128	-15,2	0,1	0,3	1 382	1 132	-18,1	7 374	2 629	-64,3	6 495	7 275	12,0
12 Кіровоградська	18 749	9 948	-46,9	88,4	85,5	36	24	-33,3	0,2	0,2	112	180	60,7	10 184	15 344	50,7	1 187	742	-37,5
13 Луганська	9 332	5 660	-39,3	74,3	72,4	39	42	7,7	0,4	0,7	140	513	3,7 P	8 574	62 263	7,3 P	4 777	5 284	10,6
14 Львівська	28 127	10 956	-61,0	84,6	75,7	63	49	-22,2	0,2	0,4	238	450	89,1	8 574	62 263	7,3 P	4 777	5 284	10,6
15 Миколаївська	26 070	13 166	-49,5	90,1	87,8	19	15	-21,1	0,1	0,1	143	233	62,9	4 355	20 776	4,8 P	3 704	2 879	-22,3
16 Одеська	35 040	23 235	-33,7	88,2	85,6	115	87	-24,3	0,3	0,4	581	1 415	2,4 P	12 197	70 953	5,8 P	5 618	4 709	-16,2
17 Полтавська	26 149	11 074	-57,7	86,2	81,2	68	52	-23,5	0,3	0,5	202	311	54,0	12 576	28 784	2,3 P	4 195	3 531	-15,8
18 Рівненська	11 267	6 901	-38,8	81,9	78,5	26	29	11,5	0,2	0,4	126	135	7,1	6 949	12 145	74,8	1 864	2 139	14,8
19 Сумська	12 840	7 349	-42,8	79,2	77,9	20	28	40,0	0,2	0,4	131	221	68,7	8 326	15 895	90,9	1 838	1 784	-2,9
20 Тернопільська	5 017	3 241	-35,4	69,4	69,2	10	23	2,3 P	0,2	0,7	74	168	2,3 P	7 273	6 162	-15,3	1 228	1 175	-4,3
21 Хмельницька	57 386	37 998	-33,8	90,5	90,1	83	56	-32,5	0,1	0,1	475	1 165	2,5 P	25 317	24 214	-4,4	6 569	8 235	25,4
22 Херсонська	19 657	9 603	-51,1	81,9	81,7	38	19	-50,0	0,2	0,2	232	363	56,5	5 582	21 230	3,8 P	3 076	1 828	-40,6
23 Хмельницька	11 609	5 924	-49,0	80,9	80,1	24	17	-29,2	0,2	0,3	104	231	2,2 P	8 010	13 037	62,8	1 110	1 174	5,8
24 Черкаська	18 999	9 845	-47,1	86,9	84,9	48	39	-18,8	0,3	0,4	151	189	25,2	5 463	21 235	3,9 P	1 650	2 536	53,7
25 Чернівецька	6 580	4 304	-34,6	80,4	79,1	6	8	33,3	0,1	0,2	83	97	16,9	8 618	9 139	6,0	1 492	1 898	27,2
26 Чернівецька	19 323	8 593	-55,5	87,8	84,6	24	26	8,3	0,1	0,3	178	196	10,1	7 242	18 167	2,5 P	2 149	2 052	-4,5
27 Інтегрований виїзний	198	212	7,1	57,9	53,8	12	12		6,1	5,7	249	170	-31,7	653	638	-2,3	778	1 239	59,3
28 Усього по Україні	640 971	335 647	-47,6	86,3	83,7	1 355	1 034	-23,7	0,2	0,3	7 238	11 939	64,9	235 581	642 306	2,7 P	78 699	82 208	4,5

Офіс Генерального прокурора

Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно - аналітичної роботи

ЗВІРНИК

статистичної інформації про роботу органів досудового розслідування національної поліції (усього)

за січень - грудень 2022 року

за рівнем України

(у розрізі областей)

Таблица 1. Результаты государственного мониторинга

№	Наименование предприятия	Результативность государственного мониторинга			Уровень жизни			Качество государственного мониторинга (задания в форме заданий) и мониторинга			Эффективность государственного мониторинга			Экономическая эффективность государственного мониторинга (показатели эффективности государственного мониторинга)			Дополнительные показатели		
		тысяч	млн руб.	%	тысяч	млн руб.	%	тысяч	млн руб.	%	тысяч	млн руб.	%	тысяч	млн руб.	%	тысяч	млн руб.	%
1	Копейка	1 255	1 232	-1,8	157	97	-38,2	7	8	114,3	70	67	-4,3	176	123	-30,1	14,0	10,0	-29,3
2	Благодатный	76 838	49 379	-35,8	20 674	17 302	-16,3	1 821	1 382	-24,1	43	10	-76,7	24 252	18 880	-22,2	31,6	38,2	19,3
3	Благодатный	53 714	32 741	-39,0	17 639	13 082	-25,8	1 293	786	-39,2	43	10	-76,7	16 274	11 789	-27,6	30,3	36,0	19,3
4	Дружественный	221 020	124 016	-43,9	58 486	47 820	-18,2	3 987	2 684	-32,7	48	36	-25,0	71 625	57 426	-19,8	32,4	46,3	42,1
5	Дружественный	185 901	107 783	-42,0	39 643	19 570	-50,6	3 215	696	-78,4	72	18	-75,0	45 552	15 697	-65,5	24,5	14,6	42,1
6	Дружественный	72 770	44 240	-39,2	15 491	14 409	-7,0	1 388	1 255	-9,6	46	25	-45,7	19 980	18 613	-6,8	27,5	42,1	45,2
7	Дружественный	49 826	35 871	-28,0	16 555	17 295	4,5	1 735	1 576	-9,2	49	36	-26,5	17 307	16 230	-6,2	34,7	45,2	24,4
8	Дружественный	174 404	86 272	-50,5	37 841	24 653	-34,9	2 328	921	-60,4	9	8	-11,1	48 203	21 089	-56,2	27,6	24,4	34,9
9	Дружественный	33 348	21 729	-34,8	11 388	10 228	-10,2	1 317	1 035	-21,4	11	5	-54,5	10 267	7 594	-26,0	30,8	34,9	29,0
10	Дружественный	138 322	94 824	-31,4	48 714	41 581	-14,6	1 448	868	-39,4	13	13	0,0	24 552	14 610	-40,5	26,6	29,0	32,2
11	Дружественный	92 159	50 298	-45,4	20 522	17 562	-14,4	1 148	1 403	23,9	15	2	-86,7	16 720	1 891	-88,7	19,2	27,4	27,4
12	Дружественный	87 279	58 996	-32,4	12 608	9 924	-21,3	1 403	1 75	-87,5	15	34	126,7	31 841	22 118	-30,5	20,2	27,4	26,0
13	Дружественный	157 535	80 652	-48,8	32 735	25 436	-22,3	3 189	2 631	-17,2	75	55	-26,7	85 492	49 798	-41,8	39,6	26,0	33,2
14	Дружественный	216 010	191 206	-11,5	74 789	57 098	-23,7	3 759	3 017	-19,7	48	55	14,6	85 492	49 798	-41,8	39,6	26,0	33,2
15	Дружественный	78 326	44 821	-42,8	24 271	16 518	-31,9	1 682	1 021	-39,3	87	63	-27,6	26 225	14 862	-43,3	33,5	33,2	29,1
16	Дружественный	213 485	120 286	-43,7	46 071	31 065	-32,6	2 443	1 767	-27,2	100	55	-45,0	50 512	34 999	-30,7	23,7	29,1	37,0
17	Дружественный	107 221	65 223	-39,2	26 873	25 342	-5,7	2 273	1 930	-15,1	26	13	-50,0	31 327	25 860	-17,5	29,2	39,6	39,6
18	Дружественный	55 865	33 791	-39,5	18 657	13 955	-25,2	1 579	1 183	-25,1	23	3	-87,0	20 478	12 499	-39,0	36,7	37,0	34,9
19	Дружественный	64 618	35 619	-44,9	15 202	13 434	-11,6	1 857	1 328	-28,5	29	20	-31,0	20 152	12 433	-38,3	31,2	34,9	35,6
20	Дружественный	38 029	23 821	-37,4	10 518	8 911	-15,3	1 311	954	-27,2	13	3	-76,9	9 754	8 490	-13,0	23,6	35,6	23,8
21	Дружественный	182 424	147 180	-19,3	56 771	42 654	-24,9	3 031	1 571	-48,2	39	24	-38,5	71 740	34 971	-51,3	39,3	35,6	9,4
22	Дружественный	82 556	39 244	-52,5	27 109	14 297	-47,3	2 069	211	-89,8	48	4	-91,7	29 398	3 697	-87,4	35,6	9,4	38,1
23	Дружественный	54 624	32 049	-41,3	15 084	12 504	-17,1	1 407	1 168	-17,0	6	4	-33,3	17 482	12 221	-30,1	32,0	38,1	35,1
24	Дружественный	70 681	39 992	-43,4	17 254	15 358	-11,0	1 366	1 260	-7,8	38	15	-60,5	19 796	14 033	-29,1	28,0	37,1	40,6
25	Дружественный	48 614	26 369	-45,8	11 554	10 271	-11,1	1 035	823	-19,7	17	9	-47,1	15 288	9 790	-36,0	32,3	40,6	28,6
26	Дружественный	68 149	40 481	-40,6	16 835	15 543	-7,7	1 168	953	-18,4	45	22	-51,1	21 991	16 416	-25,4	32,3	40,6	28,6
27	Дружественный	4 033	4 031	-0,2	1 635	1 485	-9,2	1 168	953	-18,4	45	22	-51,1	21 991	16 416	-25,4	32,3	40,6	28,6
28	Итого по региону	2 663 550	1 666 669	-37,4	695 076	537 394	-22,7	50 189	33 292	-33,7	1 054	601	-43,0	798 065	493 440	-38,2	30,0	28,6	28,6

Таблица 2. Результаты розливания крушевички по регионам

№	Наименование региона	Направлено на экспорт производства в Общероссийские акции			Личное дело			в уголово про производство			личное дело			в уголово про наличие виновности			личное дело			У лиц, подлежащих уголовной ответственности			личное дело		
		тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	%	тырчи	всичиши рлс	
1	Крым	15	12	-20,0	8,5	9,8																			
2	Винницкая	3 818	3 480	-8,9	15,7	18,4	70	28	-60,0	1,8	0,8	137	246	79,6	13	14	6,4	6,4							
3	Донецкая	2 794	2 127	-23,9	17,2	18,0	52	16	-69,2	1,9	0,8	178	136	-23,6	6,4	6,4									
4	Днепропетровская	10 232	6 923	-32,3	14,3	12,1	173	85	-50,9	1,7	1,2	684	1 197	75,0	6,7	17,3	3	3							
5	Донецкая	6 710	1 649	-75,4	14,7	10,5	223	32	-85,7	3,3	3,3	370	289	-21,9	5,5	17,5	9	9							
6	Житомирская	3 022	3 120	3,2	15,1	16,8	154	36	-76,6	5,1	1,2	230	400	73,9	7,6	12,8	1	5							
7	Закарпатская	3 615	3 371	-6,7	20,9	20,8	15	15		0,4	0,4	166	265	39,6	4,6	7,9	2	2							
8	Закарпатская	5 216	2 166	-58,5	10,8	10,3	147	24	-83,7	2,8	2,8	351	180	-48,7	6,7	8,3	1	1							
9	Ивано-Франковская	2 710	2 578	-4,8	26,4	26,4	32	17	-46,9	1,2	0,7	55	130	24,4	2,0	2,0	5,5	5,5							
10	Киевская	2 691	4 611	71,4	10,5	12,5	71	22	-69,0	1,3	0,5	386	356	-7,8	7,2	7,2	7,7	7,7							
11	Киевская	3 047	2 264	-25,7	11,0	15,5	54	14	-74,1	2,0	0,6	82	111	35,4	3,0	4,9	6	6							
12	Львовская	3 047	455	-85,1	18,2	24,1	144	10	-93,1	4,7	2,2	368	33	-91,0	12,1	7,3	7,3	7,3							
13	Львовская	6 404	5 397	-15,7	20,1	24,4	198	70	-64,6	3,1	1,3	439	463	5,3	6,9	8,6	8,6								
14	Киевская	8 153	6 663	-18,0	9,5	13,4	39	10	-74,4	0,5	0,1	108	69	-36,1	1,3	1,0	1,0	1,0							
15	Миколаевская	3 262	2 478	-24,0	12,4	16,7	47	25	-46,8	1,4	1,0	152	241	58,6	4,7	9,7	7,2	7,2							
16	Одесская	6 093	5 188	-14,9	12,1	14,8	99	43	-56,6	1,6	0,8	314	373	18,8	5,2	7,2	7,2	7,2							
17	Полтавская	4 580	4 241	-7,4	14,6	16,4	511	380	-25,6	11,2	9,0	499	686	37,5	10,9	16,2	16,2	16,2							
18	Ровненская	2 998	2 691	-10,2	14,6	21,5	126	65	-48,4	4,2	2,4	251	317	26,3	8,4	11,8	1	1							
19	Сумская	3 769	2 967	-21,3	18,7	23,9	308	143	-53,6	8,2	4,8	255	300	17,6	6,8	10,1	3	3							
20	Тернопольская	2 680	2 021	-24,6	27,5	23,8	144	63	-56,3	5,4	3,1	170	198	16,5	6,3	9,8	1	1							
21	Хмельницкая	6 956	4 194	-39,7	9,7	12,0	41	18	-56,1	0,6	0,4	146	116	-20,5	2,1	2,8	2,8	2,8							
22	Хмельницкая	3 830	4 07	89,4	13,0	11,0	282	26	-90,8	7,4	6,4	130	17	-86,9	3,4	4,2	4,2	4,2							
23	Хмельницкая	2 746	2 552	-7,1	15,7	20,9	107	60	-43,9	3,9	2,4	167	212	26,9	6,1	8,3	1	2							
24	Черновицкая	2 808	2 819	0,4	14,2	20,1	61	46	-24,6	2,2	1,6	153	140	-8,5	5,4	5,0									
25	Черновицкая	2 029	1 930	-4,9	13,3	19,7	31	13	-58,1	1,5	0,7	110	242	22,2	5,4	12,5	2	2							
26	Черновицкая	2 512	2 189	-12,9	11,4	13,3	80	23	-71,3	3,2	1,1	54	87	61,1	2,1	4,0	2	2							
27	Черновицкая	175	195	11,4	44,4	46,8						21	40	90,5	12,0	20,5	2	18							
28	Украина в целом	108 236	78 508	-27,5	13,6	13,9	3 209	1 284	-60,0	3,0	1,6	5 978	6 844	14,5	5,5	8,7	31	91							

Таблица 2. Результаты исследования производных производных

№ Наблюдения регион	Направление до ОУЗ является, что достигают прогнозов, за исключением делового сектора			Направление до ОУЗ является, что является благоприятным в целом, независимо от			Направление до ОУЗ является, что достигают прогнозов, за исключением делового сектора			Закрыто производных производных			Производные			Производные			
	топлив	потребный	%	топлив	потребный	%	топлив	потребный	%	топлив	потребный	%	топлив	потребный	%	топлив	потребный	%	
1 Крым	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
2 Башкирия	23	22	-4,3	51	37	-27,5	3	1	-66,7	18	11	-36,6	86,9	78,9	22	46	-46,5	0,4	0,3
3 Вологодская	21	25	19,0	30	12	-60,0	13 151	9 340	-29,0	16 619	14 783	-34,6	80,9	78,3	86	4	-80,0	0,1	0,0
4 Дмитровская	70	59	-15,7	48	15	-68,8	60 765	50 026	-17,7	84,8	87,1	80,8	79,2	8	4	-31,1	0,1	0,1	
5 Донецкая	73	14	-80,8	274	61	-77,7	37 490	13 626	-63,7	82,3	86,8	82,3	86,8	99	102	3,0	0,3	0,7	
6 Железнодорожная	31	31		61	23	-62,3	15 419	14 537	-5,7	77,2	78,1	77,2	78,1	50	34	-32,0	0,3	0,2	
7 Закарпатская	25	25		17	16	-5,9	13 330	12 555	-6,0	77,1	77,4	77,1	77,4	27	21	-22,2	0,2	0,2	
8 Запорожская	46	19	-58,7	140	13	-90,7	41 941	18 723	-55,4	87,0	88,8	87,0	88,8	25	60	2,4 p	0,1	0,3	
9 Ивано-Франковская	7	20	2,9 p	100	33	-67,0	7 349	5 030	-31,6	71,6	66,2	71,6	66,2	29	28	-3,4	0,4	0,6	
10 Киевская	63	56	-11,1	87	39	-55,2	45 750	32 174	-29,7	89,2	87,2	89,2	87,2	83	48	-42,2	0,2	0,1	
11 Кировоградская	34	41	20,6	97	46	-52,6	21 601	12 132	-43,8	88,0	83,0	88,0	83,0	38	18	-52,6	0,2	0,1	
12 Луганская	55	4	-92,7	151	17	-88,7	11 562	1 370	-88,2	69,2	72,4	69,2	72,4	49	13	-73,5	0,4	0,9	
13 Львовская	91	71	-22,0	42	25	-40,5	25 070	16 343	-34,8	78,7	73,9	78,7	73,9	53	41	-22,6	0,2	0,3	
14 Каца	76	56	-26,3	108	127	17,6	76 988	42 920	-44,3	90,1	86,2	90,1	86,2	144	97	-32,6	0,2	0,2	
15 Мариупольская	27	21	-22,2	108	34	-68,5	22 770	12 250	-46,2	86,8	82,4	86,8	82,4	20	41	2,1 p	0,1	0,3	
16 Одесская	45	33	-26,7	63	28	-55,6	43 689	29 582	-32,3	86,5	84,5	86,5	84,5	116	202	74,1	0,3	0,7	
17 Полтавская	59	53	-10,2	13	8	-38,5	25 855	21 098	-18,4	82,5	81,6	82,5	81,6	55	35	-36,4	0,2	0,2	
18 Ровненская	16	22	37,5	310	80	-74,2	16 639	9 200	-44,7	81,3	73,6	81,3	73,6	30	20	-33,3	0,2	0,2	
19 Сумская	71	41	-42,3	10	11	10,0	16 176	9 297	-42,5	80,3	74,8	80,3	74,8	31	25	-19,4	0,2	0,3	
20 Тернопольская	19	24	26,3	31	8	-74,2	6 798	6 029	-11,3	69,7	71,0	69,7	71,0	36	45	25,0	0,5	0,7	
21 Хмельницкая	25	18	-28,0	42	7	-83,3	64 404	30 380	-52,8	89,8	86,9	89,8	86,9	71	294	4,1 p	0,1	1,0	
22 Черновицкая	29	2	-93,1	94	10	-89,4	24 860	3 208	-87,1	84,6	86,8	84,6	86,8	25	576	23 p	0,1	18,0	
23 Хмельницкая	24	24		42	25	-40,5	14 319	9 268	-35,3	81,9	75,8	81,9	75,8	28	15	-46,4	0,2	0,2	
24 Черновицкая	139	100	-28,1	75	12	-84,0	16 556	10 780	-34,9	83,6	76,8	83,6	76,8	66	42	-36,4	0,4	0,4	
25 Черновицкая	24	18	-25,0	71	30	-57,7	12 824	7 586	-40,8	83,9	77,5	83,9	77,5	10	19	90,0	0,1	0,3	
26 Черновицкая	23	25	8,7	102	25	-75,5	19 195	14 129	-26,4	87,3	86,1	87,3	86,1	29	21	-27,6	0,2	0,1	
27 Центральный округ		1		6	2	-66,7	212	218	2,8	53,8	52,3	53,8	52,3	12	18	50,0	5,7	8,3	
28 Украина во Уганде	1 116	825	-26,1	2 284	744	-67,4	674 505	406 681	-39,7	84,5	82,4	84,5	82,4	1 310	1 949	48,8	0,2	0,5	

Index Copernicus, Worldcat, Research Bible, Central and Eastern European Online Library. С. 224-231. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.32>.

3. Лазоренко Є.Ю. Генезис повноважень Верховного Суду у кримінальному судочинстві на прикладі України та деяких країн світу. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. Запоріжжя, 2021. № 9. Index Copernicus. С. 251-254. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.47>.

4. Лазоренко Є. Ю. «Перегляд рішень судів загальної юрисдикції у касаційному порядку за кримінальними процесуальними кодексами України та республіка Польща: загальне та відмінне» // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернігів, 23-24 квіт. 2020 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 148-151.

5. Лазоренко Є. Ю. Значення вказівок Верховного Суду під час нового розгляду у судах апеляційної інстанції DE IURE TA DE FACTO // *Актуальні проблеми правових наук в Євроінтеграційному вимірі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20-21 грудня 2019 року): ГО «Асоціація аспірантів-юристів» 2020. С. 135-139.

6. Лазоренко Є.Ю. Значення рішень Верховного Суду у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів // *Розвиток правоохоронної системи України в сучасних умовах. Збірник матеріалів круглого столу* (м. Чернігів, 20 листопада 2020 року): Національного Університету «Чернігівська політехніка» / за заг. ред. І.В. Бердник. – Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С. 56-58.

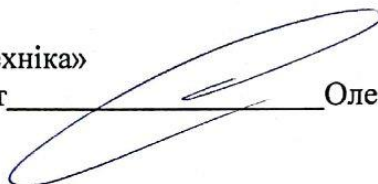
7. Лазоренко Є.Ю. До питання визначення місця і ролі Верховного Суду у правозастосовчій діяльності правоохоронних органів // *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжнародної наук.-практ. конф.* (м. Львів, 20-21 листопада 2020 року) / у двох частинах. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 1. С. 98-102.

8. Єрмак О.В., Лазоренко Є.Ю., Рішення Верховного Суду – судовий прецедент чи узаконене судом доктринальне право./ Єрмак О.В., Лазоренко Є.Ю. // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернігів, 22-23 квіт. 2021 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О.М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. С. 41-45.

9. Лазоренко Є.Ю. Проблеми встановлення майнової шкоди у кримінальному процесі: практика Верховного Суду. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернігів, 05 листоп. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 504 с. С. 364-366.

10. Лазоренко Є.Ю. До питання правового визначення меж застосування постанов Верховного Суду через призму існуючих процесуальних фільтрів. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали VIII заочної міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 26 листопада 2021 р.)* / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 346 с. С. 162-166.

Декан юридичного факультету
ННІПСТ НУ «Чернігівська політехніка»
кандидат юридичних наук, доцент _____ Олексій СЕЛЕЦЬКИЙ
« 31 » жовтня 2022 року

Завідувач кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
юридичного факультету
ННІПСТ НУ «Чернігівська політехніка»
кандидат історичних наук, доцент _____ Олена КОЗИНЕЦЬ
« 31 » жовтня 2022 року

Паперова копія
електронного документа

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань правоохоронної діяльності

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

Лазоренку Є.
вул. Козацька, 48, кв. 56, м. Чернігів,
14037

Повідомляємо, що пропозиції щодо внесення змін до деяких законодавчих актів в частині діяльності Верховного Суду під час розгляду кримінальних проваджень Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності отримані та доведені до відома народних депутатів – членів Комітету, які як суб'єкти права законодавчої ініціативи можуть врахувати їх у законодавчій роботі.

Голова Комітету

С. Іонушас

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Іонушас Сергій Костянтинович
Сертифікат: 58E2D9E7E900307B04000000D0512F00D41E8F00
Дійсний до: 26.01.2023 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-27/12-2022/159787 від 22.09.2022

1010365

Паперова копія
електронного документа

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правової політики

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-84

Лазоренку Євгенію
вул. Козацька, б. 48, кв. 56,
м. Чернігів, 14037

Шановний пане Євгенію!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики розглянуто Ваше звернення з приводу внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України в частині діяльності Верховного Суду під час кримінальних проваджень.

Частиною другою статті 19 Конституції України встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Парламент та його комітети діють в межах своїх повноважень, визначених статтями 85 та 89 Конституції України.

Дякуємо за надіслані пропозиції, які уважно вивчено та взято до уваги. Крім того, інформуємо, що Ваші звернення доведено до відома народних депутатів України – членів Комітету Верховної Ради України з питань правової політики для використання у законотворчій діяльності.

Водночас, повідомляємо, що питання, пов'язані з кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством, належать до предметів відання Комітету з питань правоохоронної діяльності.

З повагою

Голова Комітету

Д.В. МАСЛОВ

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Маслов Денис Вячеславович
Сертифікат: 58E2D9E7F900307B04000005D1531009E638F00
Дійсний до: 29.01.2023 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-26/18-2022/144907 від 31.08.2022

985607

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД

14000, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 2, тел./факс 676-226, inbox@cna.court.gov.ua

08.01.24 Н-7-26/24

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: голови Чернігівського апеляційного суду Салая Г.А., заступника голови Чернігівського апеляційного суду Заболотного В.М., судді Оседача М.М. склала цей акт про те, що комісією розглянуто окремі результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України Лазоренка Євгенія Юрійовича на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань «право» за спеціальністю 081 – «право» на тему: «Правове визначення меж дії рішень Верховного Суду у кримінальному провадженні: порівняльно-правове дослідження».

Комісія вважає, що отримані результати зазначеного дисертаційного дослідження наукові результати, які стосуються теоретичних та практичних аспектів правових висновків Верховного Суду в кримінальному провадженні, є доцільними та належним чином обґрунтованими і можуть бути враховані під час: перегляду апеляційним судом кримінальних проваджень в апеляційному порядку, а також аналітичного забезпечення діяльності Чернігівського апеляційного суду.

Голова Чернігівського
апеляційного суду

Геннадій САЛАЙ

Заступник голови
Чернігівського апеляційного суду

Валерій ЗАБОЛОТНИЙ

Суддя Чернігівського
апеляційного суду

Микола ОСЕДАЧ